No. ४७२३

Title दान मयूख० भगवंतभास्करे

Author नीलकण्ठभट्ट० शंकरभट्टात्मज०

Extent १२३ पत्राणि Age ×

Subject धर्मशास्त्रम्

✓

दानमयूखः

४७२३

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ यो लीलया संतनुते त्रिविश्वं तत्पालयत्यन्ति विश्वरूपे ॥ लयं नयत्याशु च पूर्णरूपः शिवं नतोत्राशु विमर्श
मासे ॥१॥ श्रुतीः स्मृतीर्वीक्ष्य पुराणजातं तत्तन्निबंधानपि सन्निबंध्यान् । श्रीशंकरस्यात्मजएषदाने श्रीनीलकंठो विहणोत्य
हृत्यं परसवोत्यत्वंतोद्व्यत्यागोदाने ॥ व्यत्यय विनिमपादयस्त्वेत द्यायाप्यवदानपदप्रयोगादिति केचित् ॥ परे प्रयोगस्य भ
क्तित्वान्नद्भिन्नत्वेनापि विशेषणीयमित्याहुः ॥ दामोदरठक्कुरस्तु ॥ क्रियादिवारपि तु महत्त्वार्थत्वेन विशेषणीयं ॥ प्रीतिदाने
दानपदं गौणं भिन्नमेवात्र सोत्र कयातिव्याप्तिवारणात् ॥ गौरायां मानाभावाच्च हरस्तु विप्रायुद्देशेन त्यक्तस्यापहर्तीप्रत्यवे
त्ययता दृष्णापहारोपि प्रशाविगाने न निषेध्यकल्पनात् ॥ परस्त्वनारदीयेनैव माकारकः प्रत्यक्तस्तु तन्निषेधो न प्रवर्त
ते ॥ अपहारदृष्णायां कस्यापि स्वात्वाभावात् ॥ दातुरदातुः पुनरुक्तौ तु मानाभावात् ॥ रक्षणं तु परस्त्रीयस्यापि प्रीत्या
दिनोपपद्यते नयत्व ॥ अग्न्युद्देशात्यक्तपुरोडाशादि वि ॥ अन्यथान्यत्रापि पुनरुत्पत्ति प्रयोजकस्विष्टकृदादिविध्यभावेपु
नरुत्पत्तिप्रसंगः स्विष्टकृदादिविधिसत्वएव पुनरुत्पत्तिनीत्यत्वोपादानेपि विगानादिति निवारणापि तत्र रत्नादौ ॥
नत्यागकाले स्वत्वापगमः ॥ किंतु विप्रकर्तृकस्वीकारकालश्तितु कस्यचित्याहं नप्रलापउपेत्य णीयपवा यदिकेनचित्कं विद्वालणम्

वर्णाजलादिमनसापात्रमुद्दिश्य जलमध्ये जलं क्षिपेत् । तत्तस्य फलमाप्नोति शक्तिर्या हीनदोषभागि स्यादिति वचनप्रतिपा
दितेन विधिना संकल्पेऽपि तस्य फलं समेत तद्युक्तं श्रुहितं तत्र यदि मध्ये मार्गेण कश्चिच्चोरैर्वापहृतं तत् दातुर्न कोऽपि प्रत्यवायः
प्रमाणाभावात् । दानफलं तु नैव जायते तत्पात्रस्य लाभस्याऽभावान्न तस्योत्सर्गस्याजातत्वात् । न चानेन वचसा दाना
नुकल्पेन यात्रोद्देश्यकः संकल्प एव विधीयते न तु पात्रस्य लाभसाहित्ये पर्यंततया । उद्देशमात्रमत्रवर्णादिति वाच्यं प्रत्या
पत्तिप्रतीतिगतिलोपप्रसङ्गादिसाधनी प्रयासं संकल्पवदत्रापि फलपर्यंततापाः स्याच्छ्रवणफलत्वात् । अन्यथा तत्रापि संकल्पमात्रादे
व फलं स्यात् । अस्त्विति चेन्नैवं तस्य प्रतीतिमितिभावरूपप्रतीयपक्रमेणाभावरूपादि साधनी तृणाश्रुति विधिरुद्देशं पक्रमान्तु रोधा
त् । प्रतिपालनीयस्वार्थस्यापि वारिणोभावरूपां संकल्पक्रियां लक्षयति तत्र च परिपालितेनोदृणा व्यभिचारात्संक
ल्पलक्षणावद्दुर्घटस्यात् । अतो न संकल्पमात्रात्तत्र फलं किं त्वत्र वैधदेशकालावच्छेदेन यथावद्दत्तप्रतेपसंभवे तस्था
नेमानसया त्रोद्देश्यको जलाधिकरणको जलप्रक्षेपो विधीयते न तु पात्रस्य लाभपर्यंततापि वाध्यते यावता दात
प्रतिगृहीतृपदैः साप्रतिग्रहयोः प्रतीतेः अतो न प्रतिग्रहीतृस्य पात्रं विनोद्दिश्य विशिष्टजलप्रक्षेपमात्रात्सफलमिति दि

दा. म.
२

यत्तु देवलः अर्थानामुदिते पात्रे श्रद्धया प्रतिपादनं दानमित्यभिसमभिनिर्दिष्टं व्याख्यानं तस्य वक्ष्यते इति तद्धृपमालासा
त्विकदानोद्देशेन दानसामान्यपरं इति हेमाद्रिस्वरसः एतस्यां सामान्यमेव दोषनिषेदितेन न सर्वेषामेव नवाप्नोति
चिरंजीवत्वमिति व्यासः यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नाति दिने दिने तच्च वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षति ग्रासा
दर्धमपि ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यतीत्यादि तच्च दानं त्रेधोक्तं भगवद्गीतासु दा
तव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं यत्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः
दीयते च परिक्लिष्टं तद्राजसमुदाहृतं अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतं विष्णु
धर्मोत्तरे तामसानां फलं भुंक्ते तिर्यक्त्वे मानवः सदा बालसंबन्धभावेन वार्द्धकेष्वपि दीयताऽपुनः बाल्यैर्वा दासभावैर्वा नात्र का
र्या विचारणा अतोऽन्यथा तु मानुष्ये राजसानां फलं भवेत सात्विकानां फलं भुंक्ते देवत्वेनात्र संशयः नास्त्येव येषां पूर्वकृतं च
म सात्विकं मनुजोत्तम पौरुषेण विना तेषां केषांचिद् दृश्यते फलं कर्मणा प्राप्यते लोके राजसस्य तथा फलं पौरुषेणावसीदताचि
च्छिता तामसस्य तथा फलं इति सः धर्मेष्वतामसं यथा श्रद्धया तं ददातीति अत्र चूतो माधवध्यानः गाङ्गेय महिते पक्षु वर्णा २

दिशन्तं तस्मात्पितृवन्मतं आत्मानमप्यंशभासेत द्विजाविरुंस्मृतं विद्यामाराधयज्ज्येष्ठस्तद्धनं मानसं द्विजा इति अथवा
न स्वामान्येति कर्तव्यता तत्र दानाधिकारस्तवनुत्तमपि वर्णानां स्त्रीणां वा वर्णानामाश्रमाणां च चातुर्वर्ण्यं युधिष्ठिर ता
न धर्मं वक्ष्यामि यथा व्यासेन भाषितमिति व्यासोक्तेः स च निषादस्थपतिवत् वैदिकमंत्रवत्स्वपि तर्पणं स्वयं स्त्रीशूद्रापोषवि
हद्ः मनुनापि जातयाति अधिकारी यदि शूद्रः पत्नीधर्मेण हीने पत्नीधर्मो लभ्यते यस्य संततौ वहिर्वैदिकपदानं तस्योर्ध्वं
पुत्रहतं तन्नैव माससाप्यथं तद्वेद्यं वपदानं मिछंतदमिधीयतेति अथ यान्त्र याज्ञवल्क्यः न विद्यया केवलया तपसा वापि
पात्रता यत्र वृत्तमिमे चोभे तद्धि पात्रं प्रकीर्तितमिति व्यासः प्रथमं तु गुरोर्दानं दद्यात् श्रेष्ठमनुक्रमात् ततोऽन्येषां तु विप्राणां श्रद्धा
स्वानुरूपतः भगिनीपुत्रो संनिधानस्थितान्विप्रान्दौहित्रं विट्पतिं तथा भागिनेयं विशेषेण तथा बन्धून्गृहागता
न् नातिक्रामेन्नरस्त्वेतान्सुमूर्खानपि गोपते अतिक्रम्य महारौद्रं रौरवं नरकं व्रजेत् विट्पतिर्जामाता विट्सुः मातृष्वसा
सा चैव तथैव च पितृष्वसा मातामही भागिनेयी भागिनेयस्तथैव च दौहित्रश्चैव नामानस्तेषु दत्तमिहाक्षयं श्रीधरेणु
तथा दत्तं तद्दत्तं तदक्षयमुच्यते मातापित्रोर्गुरोर्मित्रे विनीते चोपकारिणि दीनानाथविशिष्टेभ्यो दत्तं तत्समतिमिच्छता व्या

रा.म. २

3

सः पितुः [illegible]

[illegible]

[illegible] तथा देवा

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] तथा [illegible]

[illegible] यथा विधेन [illegible] तथाविधम [illegible]

[illegible] तथाविधं [illegible]

[illegible] ३

कृतोपकारादाहांधकावलेसकुप्राहृतं पार्थिवकृततच्चोर्ध्वंद्विप्रतिसृष्टकसाहसैः ध्यानेनैवापातितंयत्तत्सर्वेवैवकृत्सकृत्
तद्भवति पार्थिवं यं सर्वेतरत्समीपस्थितमासेवा प्रतिरूपकं वेशांतरगतहृतं शिवधर्मे तस्मात्त्रिपापंवितस्यजीवनायप्रकल्प
येत् भागद्वयंतुधर्मार्थमविशेषंजीवितेयतः सर्वविज्ञस्यभागमेकंवर्धकृत्सुभागत्रयंजीवनार्थंभागद्वयंधर्मार्थमितिहेमा
द्रिः भागत्रयंसर्वविज्ञस्य तेनैकोभागोजीवनायभागद्वयंधर्मायपंचमे रूपाणाशाकृ विभवेनुसारेण एकांगंप्रत्यृद
द्यादस्याद्यमाद्यगोत्राशनी यतेसहस्त्रगुर्दैवसर्वेसमफलाः स्मृताः इति गोपर्द्धिवित्तमात्रोपलब्धानार्थं अन्यथायेवगवादेः स
र्वाधिपगवादेश्चगोदानेनधिकारः स्यादितिहेमाद्रिः यमः सुवर्णंरजतंताम्रंयतिभ्योयः प्रयच्छति नरःफलमवाप्नोति
तत्रैवपरिवर्त्तते पतत्कांचनंदत्वादातापिनखंडनेन अपिशास्त्रप्रतिगृहीतारोपि प्रेक्तिः देवतानांगुरूणांचमातापित्रोस्त
थैवच पुण्यंदेयंप्रयत्नेननापुण्यंचोदितंक्वचित् तथा पापैः पापमाप्नोतिनरोलोकेषुगुणासदा पुण्यैः पुण्यमाप्नोतिपुरुषःशो
यसहस्रशः स्कांदे ध्यापन्नपिनदेयानिनचवस्त्राणिसर्वदा अन्यायेनार्जितंसर्वंस्वंदानंप्रयच्छतांगताः आसांसाधीकुलार्हतिंच
तिदापः स्त्रीधनंपुत्रः योदद्यात्तिसमताम्राप्रायश्चित्तेर्विशुध्यति प्रेक्तिः बहुभ्योनप्रदेयानिगोगृहंशयनंस्त्रियः विभजद

रा.म. ५
त्रिगुणाश्चैतान्दातारं तारयन्ति हि । विप्रस्तस्मात्पृथक्त्वान्नियोगेनास्य दत्तयान्वक्ष्यामः यथावत् साहि विप्रवरपापनाशनदस्यास
त्वमंगुलमिति । अग्राह्यस्कांदे । अपि तिलं सदा पात्रं सर्व्वदा नाम पतेषु कीं कुलदेवं चगृह्णन्ति नपरः परं षोडशधेनुः अग्रा
ह्यं प्रदत्तमत्यन्तं हस्तमागच्छ्य यानानि सततद्यास्तमान्यः । अग्राह्यास्तथा । यास्तांस्तथैव पश्चात्तातो वस्त्रं च कृष्णमिति ।
नैव माषं नैवेन तद्वदेत । अन्नं च मणिमातंगतिलं लोहानि वर्जयेदिति । यविष्ठः । यास्तु विप्रैर्गवाप्रतिग्राह्याणि ब्राह्म
णेभ्य हेमाद्रौ काले । अतिदुष्टे च तथाद्यान ग्राह्याद्भिः समन्वयः । गृहीत्वा पानं तस्यान्नं तु नः संस्कारमेहि इति । सोऽहं तिलान्नमहि
षीं तैलं लवणमेव च । तिलधेनुमपि तिलं चैव वापीः सर्व्व प्रतिग्रहात् इति । मनुः । हिरण्यं भूमिमश्वं गामन्नं वासस्तिलान्घृतं प्र
तिगृह्णन्नविद्वांस्तु भस्मीभवति दारुवत् । प्रतिग्रहसमर्थोऽपि प्रसंगं तत्र वर्जयेत् । प्रतिग्रहेण विप्राणां ब्राह्मं तेजो विनश्य
ति इति देवलः । अथ कालाः । वाराहे दर्शे पात्रगुणे दानं तस्य तु पुण्यं दिवसेषु शतपुण्यं तत्र संक्रान्तौ शतगुणं विषुवे ततः । युगादौ
तच्छतगुणं अयने तच्छताहते सोमग्रहे तच्छतगुणं तच्छतगुणं रविग्रहे तच्छतगुणं व्यतीपाते दानं वेदविदो विदुः । विष्णुधर्मोत्तरे
वैशाखी कार्त्तिकी माघी आषाढी फाल्गुनी तु महाफला पौर्णमासी तु सर्व्वासु मासर्क्षसहिता तु च दत्तानामिह दानानां फलं दशगुणं भवेत् ५

यस्यापरोक्षंतुनायोगंयातिजीवेमहत्फलः योगेमाश्रितुविज्ञेयात्महाफलोद्विजोत्तम स्थानदानंतथानर्घ्यंप्रत्यक्षंवेत्ततदन्ततं
शंसः अमावास्यानुसोमेनसंयुक्तानात्मनासह चतुर्थीमभिमुक्तेनसोमनवत्रेणाचाष्टमी चतत्रतिथिपक्षेतन्मुक्तामक्षुपेह
णादिभिः सर्वमन्तमन्त्रोक्तेस्थानदानन्तपादिकं अमावास्यायांतीर्थाश्रयमहागंगंदशार्पिते: मन्वादयोयुगादिसंक्रान्तिर्वेध
तिस्त्यथेतादि भारते यत्रोक्तनन्तरानंतिविनावमघ्यगिरिव्यां विद्यालयोद्विजश्रेष्ठदीपनंत्रमतिमत्पं विनेतियद्विचाद्दिधि
दपिसंवच्यते तथा महर्षिराणातुविज्ञेयामध्यदेशंप्रहाहवं स्थानंतत्रवसुदेवासामध्येनैमिषितिरहदेते नैबंदेवस्थानदानंता
दैमध्यमदायामयोः नैमिषितिकंतत्रातुर्योपिसंतुल्पमनागपि उभयतोमुख्यास्तुरत्नानामयदानान्यदानादिकंतुसर्वंतुभवतीसितंक्व
स्वकं सर्वप्रसक्तांगोदधात्कालाविस्मिथ्वार्यद्गिति अथपुराणदेशाः मनुः सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरं तंदेवनिर्मि
तंदेशंब्रह्मावर्त्तंप्रचक्षते कुरुक्षेत्रंचमत्स्याश्चपंचालाःशूरसेनकाः एषब्रह्मर्षिदेशोवैब्रह्मावर्तादनन्तरः मत्स्योविराट
देशःपंचालाःकान्यकुब्जाहिछत्रादिदेशाः शूरसेनकोमथुरादिदेशः हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यंयत्प्राग्विनशनादपि प्रत्यगेव
प्रयागाच्चमध्यदेशःप्रकीर्त्तितः विनशनमन्तर्धानं भविष्यत्पुराणे यात्रासौकुरुक्षेत्रेप्रयागपुष्करहेतुगंगासमुद्रतीरके

रा॰म॰ ५

5

मिषामात्रेणस्वकृत्वापर्वतमहस्रकाललिंगोभूत्वादिव्यपर्वतानांदिविभुक्तमानीति पाद्मे लिंगंवाप्रतिमांवापिदृष्ट्वातेयत्रकुत्रवित
तत्सर्वभुक्तमेतांयानितिदानेषुचमहत्फलं भविष्योत्तरे क्षणमात्रंपठेतहेतंत्रंशिवस्यपरमात्मनः प्रतिमांतत्रपंचलंविं
वसत्प्रभुरन्यस्वामर्थं फलंसनृत्यानांचयन्नंतंप्रोक्तिर्निर्दिष्टं मनुजेः स्थापितेलिंगेदेवमानमिदंस्मृतं स्वयंभुविस्पृष्टे
स्थापार्थंविवक्तदर्शनं तथा गृहदस्वरुणांगेनगोष्ठचैवस्थलाधिकं उत्पत्तीर्थेभूमाहस्त्रंमनन्तंशिवसंनिधो मात्स्ये
शालग्रामसमुद्भूतः शैलंस्वकांचमंडितः तिष्ठतेयन्नवसुधेततत्तत्रयोजनत्रयं ब्रह्मवैवर्ते शिलादेवविमुद्रितामपि तु
या पद्मविनीयतेतस्यातत्रंदशयोजनमितादि काशीखंडे अन्यत्रयत्कृतंकर्मश्रुतंदानंतपोजपः गंगाक्षेत्रेषुतत्स
र्वकृतंकोटिगुणंभवेत पाद्मे अग्निहोत्रिगृहेचैवयद्रव्यमधिदीयते तद्दत्तंसफलंसर्वंभवतीतिविनिश्चयः इतिह
रः पतितगृहस्थानिषेधमाह पाद्मे नदीतीर्थप्रतिगृह्णीयाताभ्यांतः संकटगतेऽपि ब्रह्मपुराणे श्वाहमपवधिंहत्वायावद्दत्वाचतु
ष्टयं तत्रनप्रतिगृह्णीयात्सातोः संकटगतेऽपि दानधर्मे मार्कण्डेयश्चतुर्दिशंयावदाक्रमतेगलं तावत्सर्वंविजानीयाद्दूर्धं
तीरमुच्यते मात्स्ये सार्धहस्तशतंयावद्गर्भतस्तीरमुच्यते वसिष्ठः तीरात्प्रभृतिमात्रंतुपवीतःहेत्रपश्च्यतइति इदंचगं ५

गार्यां गर्भव्रतिग्रहनिषेधः ग्रहितेश्वरीषु ग्रहितेश्वत्तरांडव्याद्विषुक्तीरपि गंगायांतु देवेपीतिसर्वशिष्टाचारः प्रथमस्नात
सूर्यमनुः ४५ः प्रथमस्नानस्य योनुकल्पेनचपरे ते नंस्नापनापि देवतस्य दुर्मतेविद्यतेफलं स्नानानन्तः कुशोपवीतिनिविष्ट
नतथापन्नोपवीतिना देवं पश्चिति गृहितत्वंग्रन्थाविफलंभवेत स्नानांते दद्यात्पूर्वेषु रवोदानं गृहीत्वा यादृतागुरवः ग्राधु
द्विवर्द्धतेदानुगृहीत्वः हीयते नततः हेमाद्रौनामगोत्रेसमुच्चार्य संकल्पनसम्यगात्मनः संकल्पं प्रयच्छेतिवत्यादाने तुउच्चार्य
शाखामनुच्चार्यंतिथिष्ठः वह्निहीनाविप्रवराणांनतुर्वंतिमध्यंदेशे तथानामगोत्रेसमुच्चार्यसम्यक्श्रद्धान्वितो ददेत्
संकीर्त्यदेशकालादिनुर्यसंप्रददेत्पुनः नममेत्यपिकीर्त्ययंतिथिष्ठः वामहे पुत्रानःसम्यगोवांतः कृतसंध्याक्रियाविधिः कु
मञ्चोधविहीनस्ययासंडस्पर्शवर्जितः दद्यादिविशेषः गोनमः यंतर्जांउर्ध्वहस्तासकुशंसतिलोदकं फलान्यपिचसंधा
यश्रद्धयाच्छुद्धयान्वितः तथा नामगोत्रेसमुच्चार्यप्राक्पुरखोदेयकीर्तिनातः उदक्पुरस्तात्यविप्राय दत्वातंस्वस्तिवाचयेत् संदेव
तादेयकीर्तिनानंतां हस्तेसर्थः देवलः प्रदायपश्चात्पुष्पिंवायस्तुधर्मसमन्वितः महत्ययात्रमस्नायसर्वांश्रुदयमाशुपा
त यात्रासंनिधानेनादीये मनसापात्रमुद्दिश्यजलंभूमौविनिक्षिपेत् विद्यतेसागरस्यांतस्तस्यांतोनैवविद्यते यात्रासंनि

सं०न०
६

धानेऽन्यविप्रस्य दानं देयमिति निषेधोऽभ्यस्तो यात्रासंनिधाने प्रभृति देयं दर्शयितुमिति पदं इति षड्भिः श्लोकैः ते देयपात्रासंनि
धाने तत्रैव विशेष उक्तः इत्यपात्रविवर्जितमित्यत्राहं दातुश्च्युतः तं धारयाद्धेयं पात्रं इत्यमारित्यदेव तं तथा प्रतिहे
यलिपतं दानं पात्राभावे कथं भवेत गोत्रजोऽभ्यस्तरादद्यात्तदभावे स्वबंधुषु गोत्रजाः पात्रसं... तस्मात्पुत्राणां पुत्रार्थ
मात प्रति ग्राह्ये याज्ञवल्क्यः प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नाधिगाः इत्याद्यनुक्रमेण पूर्वां दृते यथाक्रमं ग
जाभ्यस्त्वातिक्रमवतीं नाग्नेः प्रतिग्रहीत्या लब्ध्वा प्रत्यक्षाच्च वर्जित इति स्मृतेः तद्यथा ... अयाचिताहृतं ग्राह्यमपि दु
ष्कृतकर्मणः अन्यत्र कुलटाषंढपतितेभ्यस्तथाद्विषः तथा चाण्डालो ज्ञायते कण्णच्छूद्रमिति स्मृतेः यज्ञार्थं लब्धमद
दानः काकोऽपि वा भवेत् यज्ञोद्देशेन न याचेत सर्थः प्रकाशितो ... लब्धेन यज्ञेनेत्यर्थः तेन दोषः अत एव ज्ञायते येन पादर्पितो
देशेनापि पावनीयम् अर्थोऽतिग्रहीतरस्तं ... प्राज्ञो दक्षिणां सकुशो हस्तं गृह्णीयाद् दक्षिणहस्ते तदृते स्वस्ति
कीर्तयेत तदनन्तरं प्रतिग्रहीता सावित्रं सर्वत्रैवात्र कीर्तयेत ततस्तु कीर्तयेत्साध्वीं इत्यप्राह्यत्य देवतां समापयेत्ततः
पश्चात्कामस्तुत्या प्रतिग्रहं तदृते कीर्तयेत् स्वस्ति प्रतिग्रहविधिस्त्वयं सावित्री देयस्य लेख्यादिः अयं प्रतिग्रहीता प्रतिग्र ६

हं पठेद्बुधैः प्रतिग्रहप्रसक्तोऽतमात् मंत्रं परेत्तु राजन्यात् उपांशु च तथा विशि मनसा तु तथा शूद्रे इत्याश्वलायनमेवच सोम
ं ब्राह्मणं कुर्यात् त्रिरेतं क्षत्रियं महीपतेः उपांशु च तथा वैश्ये मनसा शूद्र इत्येवमेवेति प्रतिग्रहस्य दक्षिणहस्तमध्ये कर्तव्यः ह
स्तमध्ये प्रत्यग्रतीर्थं दक्षिणाग्रहणे तत्स्मृतिसमयोगात् तथा प्रतिग्रहस्य यो धर्मं न जानाति द्विजो विधिं द्रव्यस्तेन्यस्य समा
युक्तो नरकं प्रतिपद्यते विधिं तु धर्म्यं विज्ञाय ब्राह्मणस्तु प्रतिग्रहे दात्रा सह तारयेन्महान्तं दुर्गमप्यसौ ध्रुवमिति याज्ञवल्क्यः
प्रतिग्रहसमर्थोऽपि नादद्यात्स्वयं प्रतिग्रहं ये लोका दानशीलानां स तानाप्नोति पुष्कलानिति अथ प्रसाद्यमाह शङ्खः
शाकं यवा मांसं मत्स्या गन्धाः पुष्पं दधि क्षीरं तिलाः मांसं शय्यासनं धानाः प्रत्याख्येयं न वारि च तथा एधोदकं मूलं फलमन्नमभ्युद्यतं च
यत् सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् मध्वथाभयदक्षिणामिति तथा श्यामाकं मांसं मधु घृतं धानाः क्षीरं तथोदितं गुडं तक्रं च संग्राह्यं
निषिद्धेनापि सर्वतः खलक्षेत्रगतं धान्यं वापीकूपगतं जलम् असाधोरपि तद्ग्राह्यं यच्च गोष्ठगतं पयः इक्षुः फलानि पिण्या
कं प्रतिग्राह्याणि सर्वतः इति स्मृतिः विवाहोत्सवयज्ञेषु अन्तरा मृतसूतके पूर्वसंकल्पितं ग्राह्यं न दोषः परिकीर्तित इति
अत्र विवाहोत्सवयज्ञेष्विति यजतिषु ये यजामहे कतितिनान् याज्येष्विति वृहद्देश्यविशेषणमीयविवहितं अन्यथा

ह.म. ७ विवाहोत्सवयज्ञेषु क्षितिपो हि नागानं प्यर्थं स्यात् अतोऽन्यत्र पर्वसंबन्धिनि तस्य सततं कार्यो दोषः एवेति इन्द्रदेवतास्ते त्रि-
ये सोमांपवासः तदायणो वरुणाधाप्त्ये प्रजापतये पुरुषं मनवे तस्य लक्ष्मी ज्ञो १ सोमप्रेषिं निर्दोहस्याग्रमत्तएगदीपो
हिमवतो हस्तिनं गंधर्वाप्सरसोऽथ सूर्यगलं वरुणे विष्णोर्देवो भोधान्यं वायवेत्र पुत्रलग्नो नदने सप्तद्वायाय उत्साना
यां गीरसापानः वेदयानतायरथ्यमिति [illegible] अभयं सर्वदैवत्यं भूमिर्वै विष्णुदेवता कन्याहासस्तथा दासीप्र-
जापत्याः प्रकीर्तिताः तथैव शपं सर्वं कथितं यमदेवतं महिषाश्वाश्च भाषाः उष्ट्रो वानरो हस्तोऽयं वत वैदेहं पुर्वं
निर्दिष्टाश्छागमाघ्रमाहिषोत्तमेषं तुवारुणं विष्णोस्त्वाहं वैश्वदेवं तथा ग्राम्यपशवः सर्वे कथितास्तु पुरुदेवताः उरणां पांसु
सर्वास्तु वाति धानीर्य पंडलं कुंभं वरुणं वैवस्वतं शिनि यो धत सप्तद्वीपानि सर्वाणि वारुणानि हि जोत्तमाः ग्रामेषु
पंचाशं सर्वे लोहानि वाप्तथ प्राजापत्यानि सस्यानि पक्वान्यपि द्विजाः तेषां तु सर्वगंधाद्यैः गंधर्वाप्सरविवहनाः वा हि
स्यसं स्मृतं वासः सौम्याहेमपात्रं तथा पवित्राणि तथा सर्वे वायव्याः परिकीर्तिताः विद्याधान्येवि निर्दिष्टा विद्यापरा
णामिव सारस्वतीनि दैवानि उत्कानि निपंडितैः सर्वैषां विधिना हानं विष्णवे मंत्रदेवतं उमानामथ उत्पानां शातवे ७

हितैर्नैः सह फलानामपि सर्वेषां तथा द्रोणावनस्पतिः मस्यमांसे विनिर्दिष्टं शजापसे तथैव च छत्रं रत्नानि गंगाण्या

त्येमासनमेव च उपलहेत्वपानं च पवान्यक्षाणि वर्ज्जितं तत्तु वंगिरसेन प्रतिगृह्णीत मानवः मस्तोपयोगि पत्रसर्वेशा

स्वमध्वनादि चे गोपरगां सर्वं विज्ञेयं सर्वदैवतं गृहं तु सर्वदैवसंपन्नं द्विजोत्तम विज्ञेयं विष्णुदैवत्यं सर्वं बीं

वादि जनसत्तमः हेमाद्रौ पत्नुः पारत्नेसां ... गोलावमलोन यत्तु देवि कस्तिलो ग्रकुवस्ये ग्रहां तेनामृततत्वपथ्यं मये

स्तेमयोमप्युमस्तु प्रतिगृह्णीये ततः कामस्तुतिः नीरवस्तोलि विशेष विष्णुधर्मोत्तरे भूमेः प्रतिग्रहं तु पार्थ मपिवृषे

मदहितं कोगृहीलाक्नयांच ... द्विजोत्तमाः वातु हरिदि ... धर्मोत्तरेपः प्रतिग्रहः भागसत्तुग जस्याः कुर्यात्

मवस्य कार्ल्लितः तथा चैकशफानां तु सर्वेषां चाविशेषतः तथा रत्नप्रतिगृहीततानरंगं गच्छेद्यमसा ... तथा तान्य स्य

शपान्य ... गिणामेकशफानां मंगे स्पर्शेषां ... व्यवस्था मर्त्यजः पशवः सर्वे ... विवक्षताः गृह्णीयान्म

हिषं मंगे ... प्रतिग्रहमथो ... पानानां चाधिरोहणात् बीजानां ... समाचरेत् ... ब्

... निधायाथवाप्नुनः मारुह्योपानहौ मंच ... यत्तु पादुके ... तथा गृह ...

दा॰ म॰
९
8

ऽनीय च सर्वाणि तानि लभ्यानि निवेदितानि । द्विजाय नित्यशो ह्यग्रहः एवं दत्तं तथैव च इमांश्च प्रतिगृह्णीयात् फलमक्षयमश्नुते द्विजः ।
प्राप्नुयात् निःसमादाय तथा सम्यग्विधिपूर्वकं परिक्षिप्य तु प्रतिगृह्णीयात् गां पुण्ये काले विमानतानि च दौ । यस्मिन्नुपाश्रमे नेवं पुष्पमन्ता
गर्दभो ऽग्रतः सर्वमिदं प्राप्य ग्रहं पूर्णिमादायेत । शय्यासनं गृहं छत्रं संपूर्णं पादपकांचनं । उपवेश्य तु देवस्य पुत्रं गां च मन्त्रवित् हि
च त्रिदिव गोदानमन्त्रविधानेन पूजयेत् संपूर्णं पहितः । दक्षिणां दक्षिणेशाय तथा हुतं अग्नये यो ददाति संकल्प्य सर्वं च ब्रह्मणे
च विधिः स्मृतः । एवं वस्त्रमन्नं फलं संगृह्य गोदानात् । शान्तिं होमान्ते होमं यं यत्र प्रतिपूज्य तद्ददौ । वामनं च समाप्य पक्वान्नं
पूर्वं चैव तत्र भार्यां पादं वै प्रतिगृह्णीत स्वाहान्ते पुत्र पुत्र्यां गमाते प्रतिगृह्णीत सर्वं । एवं पूर्वं तेन पुत्रप्रतिगृह्णीत च
वरे च व्रतिनां गां धान्यं कांस्यं उपकारं च न व शिष्ठानां मार्गं पूजयेत् प्रतिग्रहः । इति सामान्य निर्विकल्पं तानि रूपाणि । अथ पत्नी भार्या नाम
न पुत्रतो सर्वमंगलमंगलं च वेदान्तं वादं दृष्टं तं न यावन्तो न मन्त्र सर्वकर्माणि कारयेत् भविष्ये । संकल्पेन विना विप्र पलि
त्रिलुप्तेन तः । फलं चाल्पमल्पं तस्य धर्मस्यार्धं हृद्यो भवेत् । वसिष्ठः । जपहोमोपवासेषु धौतवस्त्रधरो भवेत् । अलंकृतः शुचि
मौनी श्रद्धया न्वितो जितेन्द्रियः । याज्ञवल्क्यः । यदि वाग्यमलोपः स्यात् जप्यादिषु कथं च न व्याहरेत् वैष्णवं मन्त्रं स्मरेद्वा विष्णुमव्ययं ९

सप्योद्दक्षिन्नासुद्रुतान्मंत्रंस्तथाथावैयाभिमतोसिम २ वह्लात्लघ्नावा तानमपः स्हकुन्यदाचेत कासायनः पित्र्यम्
अनुद्धयातो प्रातमालंपेधमोदतो गृधोवायुसपुसर्गश्रुतसिन्त्सधावतो मांजारमृषवरस्यवैमानुषेश्रोधसंमपवे
निमित्तेष्वेषुसर्वेषुकर्मकुर्ह्यनुवस्तशेत गात्मालंपोदप्येस्पर्शः सचकर्मणिविहितस्तिवेत्वित स्वस्यार्थसारे कर्म
गानामनुस्मोनुदहितांभवेत्तथा छंदोगपरिशिष्टे यत्रदिङ्गमोनास्तिजपादिषुकथंचन तिस्रस्तत्वदिशः प्रोक्ता
ऐंद्रीसोम्यापराजिता तत्रैव प्रासीनतुर्ध्वे अकृतेवाभिमपोपर्त्रनेहतेः तदासीनेनकर्तव्यंनक्रुद्धेनविष्ठतेति तथा
पंचाप्रतिर्भयतूलात्सर्वेनतुविष्ठरः दहिणावर्तैर्वैचातावामपवैस्तुविष्ठरः तथा ग्रवंतर्गर्भिणांगंवेष्टाथदिदल
मेयत्र प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रचितत्तथा सदोपवीतिनाभाव्यंसदावद्धशिखेनच विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोति
तिनतत्कृतं विज्ञानपोतो मंत्राणांकर्णापतेनचाहंतेनचिवर्जिताः स्वाताचमानेज्ञरुपाध्यायचैतंत्रेदेवतं ब्राह्मेण
मीपलाशन्यग्रोधप्लक्षवैकंकतोद्भवाः अश्वत्थोदुंबरोबिल्वश्चंदनःसरलस्तथा शालश्चदेवदारुश्चखदिरश्चेतियाज्ञि
काः कर्मप्रदीपे अंगुलादधिकाकार्यासमित्स्थूलतयाक्वचित नवियुक्तात्वचाचैवनसकीटानपाटिता प्रादेशान्नाधिका

रा.म. ९

यो नानेन तथा स्नात्वा द्विजाः स्त्रियः न स्नानं भोः समिश्रापो हेमवर्णं तु जायते तथा प्राग्रथाः समिधो गात्वा ह्यस्य वर्णो नो ह्युप

हिताः स्नात्वेष्टु वर्णं पर्यायो विप्रो तस्मिंस्ततः विष्णोः पातिपिल्ला स्नात्वा वक्राग दुर्ग्रह्यः हृताः दीर्घस्थलाद्युतो ह्युरा

मीसिद्धि विनाशकाः काद्युगतो संस्नेयेषु गां वैवतथ्ये पल्लोस्वनं तथा तस्येयेपितृणां स्नाद्वेमान्तद्विरुच्यते पविष्य

उगतो धर्मोऽस्थितेन पात्रेणाविशुद्धं नयाति ला वामेनयदुष्याइल्लनां तदि हेतुरूपते धनाद्युदीरे रवस्तु सोमतीर्थं तु म

ध्यमं लाजादि हवनं तेन स्नातेयं वपनं तथा वपनं निर्वापः स्नापनं पाणपाहुसिद्धं दक्षपर्व पूर्विकारसादिनासेत्तु विप

ये पूर्विका दैवेन तीर्थेन च कृप्यते हविः स्वागतो पितृवद्विधिविज्ञापवेद् पोमार्दिर्षितु हेमन्तो वंशाणिपितृच मानवः मन्दाग्नि

नन्दपादीव पूर्वीद्दम्भेयनपाते तस्मात्सर्पाणि देहीनं तथा तामि धर्मयज्ञः स्नारोश्वमिष्कतापुण्यं षिपयायं तिलैस्तथा गु

डमुग्धं कृतं चैव यानि गन्धद्रव्यानि स्रुवादिभिः नवपूर्णदन्विधमं कुर्यान्तु च्यवनमारिति प्रतिनेवधर्मपण्णि प्रवाहे घोषा जायत

नामितं प्रवेने त्रितु पल्लोगि प्रिवेयो नयंति तत्स्वकृत्व पतिर्हिषे यथायुधः सधर्मे तु ग्रहपायोहृताशने यजमानो भवेद्

धः सत्व्रयति च स्मृतिः इतिपतिभाषाप्रकरणं मानस्ये होमो महादिपञ्चायं पतनषोढां पवेत यष्टाविंशति रच्यो याया ९

थाप्रान्तिविधीयते गृह्यपतिविशेषे एकस्मिन्नेवाग्नौ गृह्यालस्य कर्म प्रकीर्तितं तस्य तावत्ति गार्हपत्यार्थे तु तेन सर्वं कृतं भवेत श्च
त्वमध्याय्यनुर्याधिष्ठिते मलस्वर्गं च न यत्सत्यमेवथामतं तत्र एव समापयेत अथ यथामतं विषयं फलं छन्दोगपतिविशेषे य
ज्ञामातं तत्र शालापां पाकमविनोधिपत विधिः स्त्रुत्थेषु मग्निहोत्रादि कर्म भवेत समाप्तेपादिपानीयां पाकयेत एवथाच
तं तावदेव कुर्याज्ज्ञात्वृतिः सर्वकर्मणाः प्रधानस्याग्निपापत्रसांगं तत्र त्रिपसेवनः तदग्नस्याग्निपापांतु नास्तिन्नेव तत्र तत्रि
पः तथा दर्भाः कुसाग्निनेमंत्राब्राह्मणान्हविरस्य पः अपरतपामात्येतानि निपिपो ज्याभिधनः पुनः साधु तत्रांतः प्रितो दर्भाः पवि
दर्भाः पित्र्यापि वर्तप्रमिष्ठ ज्ञानानां पिंडश्रुद्र भुंजानपरिवर्जयेदिति प्राहे यथा तत्स्य सर्व प्रयत्नोग्नावोर्द्धं तत्र अभिपत पवनानाम
वगोधनाग्रीहितानामिवसालपः आवर्तं चमनादेशो जुहोति त्रिपु विधीयते मंत्रस्वरे रवतापाप्त्र पत्राजापतिस्तितिस्थितिः अथा
देशो च विधाने प्राजापत्यमंत्रः समस्त व्याहृतय इति मत्रः सर्वतोपि नव्याहृत्यासमं हुत इति गाहृ ऐ त्र णवादिन्न मेनेतं च च
तुर्थांतं च समस्त देवतायाः सर्वं नाम मलमंत्र अकीर्तितः विमुधयोत्रो दक्षुल्लापपपश्चार्यमश्च लाभेन तथा तृतः सूत्र प्रतिवि
धिं कुर्यात्स्ययाभ्यादधियाज्ञव सर्वमाधेपत्र अतिनिधिमिति पंडीन सिनोरतं बोधायनः पलाशाश्वसमद्भिरोहितकोद्दुंबरी

ह.म. गामिधमास्त्वदत्तायेसर्वत्रमस्वतीनां बोधायनः आज्यहोमेषु सर्वेषु गव्यमेवप्रवेशतां तदलाभेमहिष्याभ्रस्तुपयाजमाविर
१० मेषच तदलाभेतुतैलंस्यात्तदलाभेतुजार्तिलं तदभावेतुवीजकं तदभावेतुसर्षपं पालकल्पः आर्षभं दध्नैदेवलं विधि
योगं तथैवच वैदिकं प्रथमेन प्रातंणं च विधिवत्तः अग्निं दिवासुपः कुर्यात् घृतेनाध्यायनेजयं होमसंस्कारेवादीनितस्य
पात्रं पञ्चलं भवेत आदित्यपुराणे सुवर्णरजतं ताम्रं कांस्यं वैद्यं वासवं लपंकं मायोर्तं हेर्वं वस्तुत्र शीर्ष्यं स्कंदे
तु वन्त्वं कुलिशं नीलं पद्मरागं च मौक्तिकं एतानि पंचरत्नानि रत्नशास्त्रविदो विदुरिति स्मृतेच अभावे सर्वरत्नानां हेमसर्व
त्रैयोजयेत विष्णुधर्मे हिर गायत्र्यादायगोमत्रं गंधद्वारेति गोमयं आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि तेजोसिशुक्र
मित्याज्यं देवस्यत्वा कुशोदकं एभिस्तु पंचभिर्युक्तं पंचगव्यमिति स्मृतं मदनरत्ने कात्यायनः आज्यं क्षीरं मधुस्तथा मधुरत्रयमुच्य
ते इति प्रोक्ते अश्वत्थोदुंबरप्लक्षन्यग्रोधपल्लवा पंचभंगा इति प्रोक्ताः सर्वकर्मसुशोभनाः पंचभंगाः पल्लवा चतुःसमं
गारुडे चन्दनागुरुकर्पूरकुंकुमं चतुःसमं कस्तूरिका ... कर्पूरं चंदनं दर्पकं कुंकुमं पंच
समांशकं सर्वगंधमिति प्रोक्तं तमस्तुवल्लभ दर्पः कस्तूरी तथा कर्पूरमगरुश्चैव कस्तूरी चंदनं तथा कंकोलं च भवेदेभिः पं १०

चर्पिर्यत्नकर्मणः छंदोगपरिशिष्टे कुशहस्तांमांसानि हि देहपुष्टे हेयपर्वं दत्वं वद्यात्वेषमुखत्वं च सर्वैर्विधिप्रोक्तभास्करः पात्रे द्वे

वस्त्रालंकारं च निष्ठा यदा नामि धान्यं च विकारवस्त्र गोक्षीरं कुशं पंचकुंकुमं तथा लवणं चाक्षतं तत्र सोमभागाष्टकलशवेते स्था

नं रक्तवस्त्रं पञ्चरत्नं विशुद्धपंक्तितो मुक्ताफलं हरितकं तैलं दूर्वापवमानकं पुष्पवागं च गोमयं दर्भीं नीलं गिरितमनं तथा

१ बालमुस्तामुस्ता निम्बहरिताल मनःशिलाच कपर्दं दधिक्षीरं पंचगव्यं मधुसिक्तं लवणं गुडः तत्रैव स्वस्तिकं तिलाः श्वेतसर्षपानीति

भिः पवित्रं कुशाग्रे ग्रावयः स्वर्णं कुशाग्र्याणि दधि घृतं तिलास्तथा पत्राः सितं च वारिं तिलं सर्षपां गः अक्षतास्तिलाः तत्रैव मु

वर्णं रजतं ताम्रं कांस्यं तथैव च लोहं त्रपु तथा सीसं धातवः परिकीर्तिताः पंचगव्ये गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिर्विशेषतः

कालितं कुलवर्णं मधुमांसानि यवसंभवं तैलं कुशं पत्रं सिद्धार्थं गोरोचनादि समुद्रं हरितालं लोहं च पीतं रजनी संभवं तथा रक्तं

दधि यवैः सहितं पीतसर्षपाद्धिमिश्रितं रक्तचंदनं पवित्रं कुशाग्रं दूर्वाग्रं वाक्पुष्पं च वल्कलं चंदनं तथा स्नानानि हरिद्रादिपाति

कार्थं पिप्पलिपत्रं गलवः कंकोलं सर्षपमिश्रिताः वेणुकाष्ठानि वस्त्राणि इति विविधकौतुकानि इंद्रायवधूपोपमहाराजेन गंधपुष्पे

षड्गुणं कुशं द्विगुणं यज्ञपात्रं पंचवर्णं समभागाः हरितकेसरसैंधवसः सर्वासीमायोगमेवं तत्रैव संपिष्टानं धनं समवर्णी

रा॰प॰
१२

ऽऽस्यैवैको धूपो दशाङ्गः कथितो गुग्गुलुः शिलाजतुस्तथैलेयं घनो मुस्ता गुरोर्गुग्गुलः भविष्यपुराणोक्तो विशेषः अन्नरूपद्य
तत्संख्या देवताप्रतिमान्वय सौवर्णी राजती ताम्री रत्नमयी पार्थिवी तथा चित्रजा पिष्टलेपोत्था निजविज्ञानुरूपतः
ग्रामावास्याप्रलयपर्यन्ता वर्षोपयोगायवर्जितेः सङ्गुहापर्वप्रावृति वित्तस्यानुविधिनाश्नतेति तत्र एवं गदेवताप्रतिमालक्ष
णानि तत्र तत्र यद्भूते तुलाधिष्ठितदेवताप्रतिमानां तुलहस्तानि चिह्नेनोद्यद्धयस्था त्रिशूलं धनुः पाशपाणिर्महादंष्ट्र
भवानीपतिः श्वेताम्बरधरः सोमो गदापाणिर्वृषध्वजः धात्रीकराग्रमुक्तो धवलधवलश्रीमता रक्तवर्णस्त्रिनयनश्छि
पुजान्वितः सोमलपः जटिलाश्वप्रकीर्णा रूढवाराः धनुर्धरः शुभवर्णः सिंहगतः कमलः पद्मासनः पद्मकरो महर्षिं तां गोर
शनाधरः सर्पैः श्मश्रुलोहिताधरः संदशपाणिं द्विभुजस्तेजोमूर्तिर्विधिरामेहालिप्तकर्मा पीताम्बरः पीतवर्णः किरीटी चतु
र्भुजो देवगुरुः प्रशान्तो दण्डकमण्डलहस्तो धनुर्गुरुः कर्णकुण्डलस्रुवं वेदपाणिं धर्ममपि कमलं कलशं गिरिनाथः कमलालि
सर्वततः पाशपाणिर्नागोपवीतमूर्ध्वकेशः शूलं धनुश्चैव खड्गं पाशं कुलिशं पद्महस्तो पद्मोपवीतो हंसस्थः एकवक्त्र
श्चतुर्भुजः अक्षमालां स्रुवं धत्ते कुण्डिकां च प्रजापतिर्विभ्वेदेवास्तु सर्वे चित्रिताः वामपादाः कर्णावामपादेन तु सपत्नसन १२

पाशायः चतुर्दंष्ट्रो वपुः सस्य कालकामो धूम्रलोचनो ह्रस्वाङ्गश्च तिग्मदेवो ह्यमृताः २२ जगत्स्थानस्तंभप्रजापतिर्
लं चतुर्मुखत्वमाद्यमध्याधिवर्द्धितेयं पद्मस्थनामाविशेषोगनपद्म्रपाल्यितः योधस्तेसर्वजीवात्मा वांजीवंचशोवर्ध कु
शांचपयोजंचचिंतनलम्बमहाभुजं पार्श्वचक्रं किरीटपद्मं च स्वामिः २३ शंभुरीशानुसः कुमारविष्टपप्रस्थाः पितरः पि
ऽपात्रिणः पीताम्बरः पीतवपुः किरीटी चतुर्भुजोदंडधामहाति चर्मासिधृक् लोमसुतः सदनः सिंहाधिरूढो वरदो बुधश्च
चतुर्थश्रृंखलतुर्वक्र सितमाल्यः सिताम्बरः सर्वाभरणवान्निस्तोधर्मः कार्यो महावपुः चतुर्दंतपञ्चाङ्कदायकपाणिः पुरंदरः
प्राचीपतिः चक्रैर्याना नानाभरणभूषितः श्चियुजोदेवपिषशाकैर्याधवाहनौ तयोरोघधपः कार्यो द्विभारखिाण हस्त
योः वामयोः पुस्तकोकार्यौ दृष्टीयोतथाच्छिन्न वरुणः पाशभृत्सोमः प्रातीच्यांमकराश्रयः मित्रः कमलपाणिश्च कमलास
नसंस्थितः श्चियुजः श्वेतमर्दीनिसवेषतहितोरतः वरुणास्तुपर्वववर देवाश्चोनंपंचाशतोद्वेदसमतेजसः धाता पुरुहूत
स्यमरुतः सूर्यवर्चसः किरीटहारकेयूरवरकारिविभूषिताः खड्गचर्मधराः सर्वे शतमाल्यवराः सदा रक्तमाल्याम्बरधराः नेत्रंचग
द्विंपीतविग्रहं पुष्पकस्थं धनाध्यक्षं ध्यायेच्छिवसखेश्वरं वामे मतकलो कान्तां किरीटीकुंडलीगदी कार्यः कुबेरो गंधर्वो

रा.म. १२ वीणायाश्च रवस्तथा । ऊर्णेभः पूर्ववत् प्रदद्यात् द्विजाय सः । कल्पयेन्नवसीमन्ताः । विष्णुः सोमो हरिः पद्मः शंखश्चैव रत्नं प्रति
इति विष्णुवचनात् । ग्रहणेयेष्वेवं दानकालेषु देयत्वं प्रतिमानां प्रतिष्ठितानि । धेनुनामविधेनुत्वं सुवर्णं दानयोगतः । एतु
वैदानकालेषु धेनवः परिकीर्तिताः । विष्णुप्रस्थं कपिलादिषु द्रव्यं तद्दिति निष्क्रय इति । विष्णुधर्मोत्तरे हेमराजतताम्र
मृन्मयालंकृताल्पिताः । पात्रोऽप्यत्र प्रतिष्ठावो कुंभास्तु परिषेचने । पंचाशदंगुलवैपुल्य उत्सेधः षोडशांगुलः । द्वादशांगु
लमूलास्तु मुखे मष्टांगुलं भवेत् । पंचवर्णाः पञ्चाशतः प्राधारश्च पञ्चाधिकं प्रातमंगुलानि यावत् सपिस्पर्शः । तथा क
लशस्य मुखे ब्रह्मा ग्रीवायां च महेश्वरः । मूले तु संस्थितो विष्णुर्मध्ये मातृगणाः स्मृताः । कोणास्तु देवताः सर्वा वेष्टयन्ति
चतुर्दिशं । पृथिव्यां यानि तीर्थानि कलशे निवसन्ति हि । ग्रहाः शान्तिश्च पुष्टिश्च प्रीतिश्च मतिरेव च । ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सा
मवेदस्तथैव च । अथर्ववेदसहिताः सर्वे कलशसंस्थिता इति । वृद्धिश्राद्धे यव गोधूम धान्यानि तिलाः कंगुस्तथैव च । श्या
माकं चीनकं चैव सप्तधान्यमुदाहृतं । मार्कण्डेयपुराणे व्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमाः कंगुकास्तिलाः । प्रियंगवः कोविदारा
कोरदूषाः सचीनकाः । माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः । आढक्यश्चणकाश्चैव शणाः सप्तदशाः स्मृताः । कोर १२

द्रुमाः कोद्रवाः सतीनकाः सकालायः स्कांदे यवगोधूममाषाश्च तिलाः कंगुकुलत्थकाः माषाजामसराग्श्चनिष्पावाः श्यामा
मसष्टिकाः गवेधुकाश्च नीवाराश्चणकोपसतीनकाः वालकाश्चीनकाश्चैव धान्यान्यष्टादशैव तु श्यामाकयावनकाः यावकः सुवर्ण
दानं तत्र सुवर्णं दक्षिणा पात्र सर्वेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणोच्यते धौम्येन गुरुस्वाहादेयपापि वंतंडुलादि वा पि दक्षिणा
तिहेमाद्रिः यत्तु सर्वेषामेव दानानां सुवर्णं दक्षिणा स्मृता सुवर्णे दीयमाने तु रजतं दक्षिणोच्यत इति तन्मूलं मृग्यं सुवर्णं रज
तं ताम्रं तंडुलाधान्यमेव वा नित्यश्राद्धं देवपूजा सर्वमेतदक्षिणामिति व्यासेनैवकेवलसुवर्णदाने दक्षिणा पर्युदासाच्च श्रूयते
यद्युदासः केवलसुवर्णदानस्य न तु सुवर्णाद्युक्तांगदित्रानस्येति मदनरत्ने देवयज्ञतीर्थयात्रायां दक्षिणां परिकल्पयेत् श्रद्धयाद
क्षिणादानं शक्त्या चापि विहायितैः तुलापुरुषपत्नीत्य ध्वधिपूर्वमासितगत्या दक्षिणां च शतं सार्धं तदर्धं वा प्रकल्पयेत् आविज्ञा
चैव सर्वेषां श्रोत्रिय द्विजोत्तमाय दद्यात् पवित्रो तो चेयं निष्कशत पार्थं दानेषु विधिरुत्तमः मध्यमस्तु तदर्धं तदर्धेनाधमः स्मृ
तः मध्यानां च कालपुरुषं वेतथा च गुरूमहत्सु च एवं दद्यात् स्वर्गेवधेनोः कृष्णाजिनस्य च श्यमाहस्त्यापि कृष्णोऽयं पंचमो विष्णुर्ना वि
धिः रथे कल्पयादये स्थे हिरण्याश्वश्वाश्ये हेमहस्ति स्येव वंडे ब्रह्मांडे धेनोः सुवर्णधनधेनोः श्रीसोम्यस्वनपो द्यास्

दा.म.
१३

त्यानं न चाधमः अलिङ्गलालिया तस्य दुःखयोक्ता यहं भवेत् अन्येषु महत्सु तिलगर्भा विस्तु जपाविषेव नमिधापलिंगु
ततो यष्टिषष्टि पलोन्माने स्याद्देहिनां गुरोः तेष्वतोलांचेय सर्वेषां त्रिपात्यमन्तरद्दाहतं मध्ये स्तूलां तर्द्वेन त्रायाणां तत्रध्वतः
अर्धचतुर्थं लिख्यतापचत्तीरयासानां अर्धदर्दिहिनाना विपौगोप्यतुतक विपाण विशेषेष्वपुराणां तत्राह्यपि इह मः गहापतिलिख
दहिनाना लाधे मलानां फलानां मध्यानां दहिनां दशतीति अथ प्रयमाने याज्ञवल्क्यः जालसूर्यमरीचिस्थं त्रसरेणु
रजः स्मृतं तेऽष्टौ लिक्षा तु तास्तिस्रो राजसर्षप उच्यते गौरस्तु ते त्रयः षट् ते यवो मध्यस्तु ते त्रयः कृष्णलः पंचते माषस्ते
सुवर्णस्तु षोडश पलं सुवर्णाश्चत्वारः पंच वापि प्रकीर्तितं द्वे कृष्णले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते शतमानं तु दशभिर्धरणैः
पलमेव तु निष्कः सुवर्णाश्चत्वारः इति धरणं पुराणोपर्यायो तथा शतमानपले पर्याये माषकाः सुवर्णादन्यतो निष्क इति
कार्षिकस्ताम्रिकः पण इति ताम्रस्योन्मानं पलचतुर्थांशेन कर्षेण निमितः कार्षिकस्ताम्रसंबंधी पणो भवति कार्षापणसंज्ञ
स्म स्मर्यतेऽपि षोडशपणाः पुराणः पणो नवलाः दिशति चतुर्थेण पंचाहतेष्मनुर्निर्दिष्टाः रघे कार्षिके चेकेति तथा च रेखा
दिभेदेन पणादि व्यवहारोऽहेयः अथ धान्यादिमानं भविष्यपुराणे पलद्वयं तु प्रसृतं द्विगुणं कुडवं मतं चतुर्भिः कुडवैः प्रस्थः १३

प्रस्थाश्चत्वारश्चाढकः आढकैश्चतुर्भिस्तु द्रोणः स्यात्कथितो बुधैः कुम्भो द्रोणद्वयं सार्धं खारी द्रोणास्तु षोडश द्रोणद्वयं स्याच्छ
र्प इति संज्ञा गोपथे पंचरूप्रमाणे माषस्तैस्तु षष्टिभिः षष्टं पलैर्द्विविंशद्भिः प्रस्थो मागधेषु प्रकीर्तितः ग्राहकस्तैश्च
तुर्भिस्तु द्रोणः स्याच्चतुराढकः विप्रस्तु धर्मैर्विना पलं चतुष्टयः प्रस्थ आढको द्रोण एव च धान्यमानेषु बोद्धव्याः क्रमशोऽमी चतुर्गुणाः
द्रोणैः षोडशभिः खारी विंशत्या तु कुम्भ उच्यते कुम्भैस्तु दशभिर्वाहो धान्यसंख्या प्रकीर्तिता द्विपले सत्वप्रसृतोति तिसंबध्यते तथा
चतुर्भिर्द्रोणद्वयमितपञ्चाशिष्टिद्रोणमितः कुम्भइतिपञ्चानां पलसहस्रमितः कुम्भः हस्तपिपञ्चांश्च लेपं वाराहे पलसहस्रं तु प्र
सृतं कुम्भो विवर्जितः अपरेषु विपवेलिं विलिं विंशतिविंशतिश्च तुपलं तुलानि वच तानि आढकः परिकीर्तितः चतुराढको
भवेद्द्रोणइत्येतन्मानलक्षणं एतत्सहस्राणां धान्यसंख्यालाघवे तयाख्यया उक्तापीनीलकण्ठाख्यैः परिभाषादिकं ग्रन्थः प
नायोपयोगि कुण्डमण्डपादि वदन्त्यथ तत्र प्रमाणं आदित्यपुराणे जालान्तरगते भानौ यत्सूक्ष्मं दृश्यते रजः प्रथमं तत्प्रमाणानां
त्रसरेणुं प्रचक्षते त्रसरेणवस्तु विज्ञेया अष्टौ ये परमाणवः त्रसरेणवस्तु ते ह्यष्टौ रथरेणुस्तु स स्मृतः रथरेणवस्तु ते ह्यष्टौ वालाग्र
नन्तत्स्मृतं बुधैः वालाग्राण्यष्टौ लिक्षा स्यात् लिक्षाष्टकं तथा यूका अष्टौ यवस्तथाङ्गुलं यवाष्टकं अन्यत्रापि एकाष्टकं

र.म.
१५

यवं प्राहुर्यवानामष्टभिस्तथा अष्टभिरंगुलं तिर्यक्पयवानामुदरसंगतं सप्तभिर्मध्यमं प्रोक्तं षड्भिः स्यादधमांगुलमिति दा
दशांगुलमात्रो वै वितस्तिः परिकीर्तितः अंगुष्ठस्य प्रदेशिन्या व्यासः प्रादेश उच्यते तालस्मृतो मध्यमया गोकर्णश्चाप्यना
मया कनिष्ठया वितस्तिस्तु द्वादशांगुलसंमितः रत्निस्त्वंगुलपर्वाणि विज्ञेयस्त्वेकविंशतिः चत्वारि विंशतिश्चैव ह
स्तः स्यादंगुलानि तु किष्कुः स्मृतो द्विरत्निस्तु द्विचत्वारिंशदंगुलः षण्णवत्यंगुलिश्चैव धनुर्दण्डः प्रकीर्तितः धनुर्दण्डयुगं ना
डिः त्रैया हेतपवांगुलेः धनुषां त्रिशतं नल्वं प्राहुः संख्याविदो जनाः धनुःसहस्रे द्वे चापि गव्यूतिः परिपठ्यते अष्टौ धनुःस
हस्राणि योजनं परिकीर्तितं विष्णुधर्मोत्तरे षडुस्रमथाम्नाति नरः संवत्सरं द्विजः एकं गोचर्ममात्रं तु भुवः प्रोक्तं विच
क्षणैः बृहस्पतिः दशहस्तेन दंडेन त्रिंशद्दंडान्निवर्तनं दशतान्येव गोचर्म ब्राह्मणेभ्यो ददाति यः इति भविष्ये मार्कंडेयपुराण मा
नाद्य नतमप्रकाणेन पयो वितंभ्रमितं भूमिः संशोधात न्नमंडपस्थलं सिद्धांतशेखरे स्थलात्कर्कांगुलोच्छ्रायं मंडपस्थल
मीरितमिति मंडपप्रस्तस्य च पिलपंचतत्र उच्छ्रायो हस्तमात्रं स्यात्तु समे च शुशोभनमिति ततो दृढं त्र्यं निर्मितदीर्घवि
कोणाकारं यंत्रं दृङ्गमाभ्यां शुभिन्न तलपंचमृल्लाभिर्विधं दृतं दृपणीरं वितमध्यो भोरवद्भूमिमग्राह्यं समत्र्यं पश्यात्तिर्यग्दंडमध्यावि १५

नेः पतेन्ह्यानि नामानि पर्षं घावास्वान नीस्याद्दिग्विस्पशास्त्रीयातांतांसमीपस्थकर्मस्यायुपयुक्तं प्राचीं साधयेदेवं समा
यां भुवि द्वादशांगुलाधिकव्यासार्धमेवं तन्मध्ये चापं नवांगुलव्यासार्धमिति वृत्तद्वयं वृत्ता सन्मध्ये द्वादशांगुलं पृथुमूलं
सूक्ष्माग्रं समसुं शंकुं निधाय नवांगुलवृत्ते रेखा पंकस्वे दिशः अस्य ताश्छवत्तो नाड्यः पंचदशांगुलाः शलाकाः शंकव
स्तंभागाः स्थाप्याः शंकु समस्तार्थं ताच्छा शंकुच्छाया यावमहद्वृत्ते रेखां प्रवाल्य पत्र स्पृशति सा पश्चिमा पश्चात्प्रदेशे सापाप सम
प्राचीसाधनार्थं तु पादिने पितास्मिन्नेव वृत्ते शंकुच्छाया यास्मिन्निर्गमप्रवेशयोश्चिह्नं सत्वापरा पाद्दिने छायाप्रवेशनिर्गमन चिह्नयो
स्तयोर्लम्बिष्ठं विचवन्तुरन्त्येभ्यो गोर्धिमन्स्य पर्वदिने छायाप्रवेशनिर्गमौ तल्लग्नौ पाद्छायावृद्धिर्यं आदिनास्तोत्तानात्प्रिधिः दिक्
भिः कल्पितान्भागान्तत्राग्रे तत्षष्टिभिस्सह तेन ततो लब्धांशेन भाग्याभेव पूर्वदिने रतापगमनचिह्नात्तत्रापगमोऽपरदि
नाय नेतद्दिगन्तस्मिन्नंकयेत तदुपरि पूर्वछायाप्रवेशचिह्नोपरि च धृते सम्यक् प्राची भवति एवं कालेनोपायांतरं स्वबुद्ध्या कृत
वाच्यवत्तः पुण्यश्लिष्टा स्यात्सार्धं दृष्टेः एतत्साध्याद्विशो यद्युगमात्रो दृष्टेः सतीति अत्रायं गुरूपदेशः अस्यांतस्तमं छिद्रं नलि
कां काष्ठादेवध्वात दीर्घो युगमात्रमपरिगतं यत्नित्यादि नद्यं तद्दृष्ट्वा नलिकां तामधः प्राय संगेहृशो सम्यक्पाद्यायामप्यपवलं

वदयवापमणो श्रस्यितत्विन्हयोः प्राचीमत्रंदेयंरतिएवंमेयस्तुवंकेदेशीसाधास्विचास्वासेतनलनानार्थतुनलिकाद्वये
नैवेनचहंशंतेरलस्थकारयंत्रेरत्नोदइं चमध्येत्रयेत नलिकाद्वयोतोतुतथा ललाटाद्दिनापरस्परंयोजनीयो पर्यवेनैव
प्रयलेतस्तुगयन्नरत्नहृदयमपिहृदयते एवंहस्तमिलितान्नलिकोलहृदयमध्यंकानयापाषाणावकलं चोपदेशत्र्याधिति
ग्रथमंडपादिलक्षणं नत्रपंचरात्रे कनीयान्दशहस्तः स्यान्मध्यमोद्वादशस्मितः तथाषोडशभिर्हस्तैर्मंडपः स्यादिहोत्तमः
प्रतिष्ठासारसंग्रहे मंडपःकनीयान्हस्तोवासर्वलक्षणसंयुतः दशहस्तोहस्तोवा द्विद्विधा ततःक्रमात् लिंगडरातो तुतुस्तु
दानप्रकारतो विंशहस्तस्तत्रमातोनमंडपंच्छूरमेवहि अथाष्टादशहस्तेनयाचुनीतिविंशतिहस्तोप्युतः मध्यस्तंभचलिके
परिगतैश्चतुर्भिद्वैर्भिर्वर्णपरिग्रहंगा[illegible]शब्रातैः द्वाहेमध्ये शिखानारायुतः कूर्र कूर्मो[illegible]रंभस्तंभसप्तमिधानानुता
दत मध्यस्तंभोपरिसमततयाछादितोमंडपइतिहेमाद्रिः संप्रतिचकूर्मदयारतो लोकानां तत्रैवचमंडपधर्मः दशहस्तमंड
पस्तुचस्रपरलत्कंडपदे एकाग्निविधानपदे वोपयुक्तोपपत्तीतिमहनालो पंचरात्रे कुर्याद्वेमयपागेषु चतुर्द्वारांमंडपा
न सारदारमयान्स्तंभान्दृढान्कुर्यात्सुसमान् मंडपार्धेछिद्रितान्वेदसंख्याकान्गजसमन्वितान् चतुर्दिक्षुनत्र्धोतस्तेषां १५

स्तंभद्वादशकं पुनः बाह्यपीठप्रमाणेन तत्र सूत्रविधानतः कल्पयेद्विगुणां छायां चतुरंगुलवृद्धितः मध्यमोत्तमयोर्वेदि
मंडपस्य त्रिभागतः चतुर्थांशोधिकैस्तस्याः त्रिभागपंचतोपि वा नवैकादशहीनवा इष्टकाभिः प्रकल्पयेदिति चयाशिला च
तिकाभित्तितिर्यक्त्वतुः स्तंभानां शिलाभिः प्रोतच्छिद्राणुभयतच्छिद्रपीठमित्रलंबितालास्यानि तिर्यक्ष्वासानि विधेयानी
त्यर्थः बाह्यइत्यादि प्रासादमध्यस्थमंडपचतुष्टयं विन्यस्य तद्बाह्यपरिधौ मंडपचतुष्टये विस्तारपर्यायपीठपरिधितस्तत्वलतो पांश
नगुणसांतरद्वादशस्तंभविन्यासः पर्यंकं पंचहस्तप्रमाणाग्रद्वारदेशस्तंभपंक्तिनिवेशपाद इत्यर्थः तदेवं घेषांशस्तंभता संपद्यते तेषु च बा
ह्यमंडपपार्श्वमितोच्छ्रायाः षड्हस्ता नव हस्ता वा पर्यंति अधममध्यमोत्तमस्थूपेषु षड्हस्ता एते च लाः शास्त्रतिलकेऽप्युक्ता
दिति तत्रापि मध्यमोत्तमयोपेषु च नस्वेव तिर्यक्करावनिवेशनं बाह्यपुत्रचतुरणस्तंभनवराणि पुवेस नियमः सर्वत्र पंचमांशेनात्यसेद
मो सर्वसाधारणो विधिरिति सूत्रलाभात् सूत्रपंचमांशेन विधेयाः सर्वपि दशांगुलसूत्रवेष्टनयोग्यस्थौल्या विधेयाः कल्प
येत्यादि कनिष्ठमंडपे द्वारचतुष्टयं द्विहस्तविस्तारं तथा मध्यमे चतुरंगुलाधिकद्विहस्तविस्तारं एवमुत्तमे षडंगुलाधिकद्वि
हस्तविस्तारं मध्यमोत्तमयोः वेदीत्यादि मंडपमध्ये त्रिभागमानावेदिः सा यामभूः स्तीप चतुर्थपंचमसप्तमनवमे द्वादशहस्तान्य

तमेनेष्वा तुराणुरखेतुमात्स्य सप्तहस्तामपवेष्टिमधोर्पवकराथवेति सिद्धांतशेखरे चातुरस्त्रावतुःकोणावेदिसर्व
फलप्रदा तडागादिषुवितिष्ठां पांपाप्निनी पद्मसन्निभा एतत्संस्थानसर्व तोभद्राभिषिचने विवाहे प्रोथ शिवेदिविहिता यत्न
समन्वितेपि द्वारदेहलावहिर्हस्तमात्रे द्वारशाखावालिखेद्यः इति निबंधांतरे व्रतखंडेतु हस्तद्वयं वहिस्स्यत्का तोरणा
निवेशयेदित्युक्तं मात्स्ये द्वारभूतानि पोतानि वस्तानि चलार्थविनीताननस्पतीनामिति गर्भमत्स्यः पर्वद्वारे प्रत्सुस्थपता
वे दक्षिणे रवं वाहनाले पश्चिमस्तत्तशाने उत्तरातोमथ्याव एतदाम्नाधमनधमोत्तम मंडपेषुक्रमात पंचषट्‌हस्तसप्त
हस्तोधामसामुपतिष्ठतत्रतु तत्र तिर्यक्फलक सुनयुतः सछिद्रं च उत्प्लतच्छिद्रं निदध्यात तत्रछिद्रहस्तमधममंडपे पंचां
गुलषड्वापियं छिद्रहस्तमध्ये सार्द्धहस्तद्वयमुत्तमे तिर्यक्फलकोपरि मध्यमंडपेषुक्रमात चतुरंगुला सार्द्धचतुरंगुला पंचा
गुलाम्नकीलानिवेश्याः तिर्यक्फलकंकीलाप्रतत्तत्कार्शृंगाएव पताकालुशाहे मध्यवेष्टारस्थापिस्त्र शंख चक्रगदांकुशं
शागादिचिन्नमपयोगेनपुरा सहस्तपताकारजं द्वारदीशोत्रफलकस्युचतुरंगुलादिश्वेतैः शंख चक्रगदांकुशाकारयांपेषुस्वपा
गविशेषं शेषपागेतवलापिग्रमलाः स्युरिष्टमलाकारलंचेवं प्रथक्कीलानंगुलानिः सपारस्यां गुलविस्तारः तथुभ

यतोमोविंविदध्यो देहेमध्येमलस्यमस्तांगुलद्वयं विलेप्रविशति इत्यधममंडपे मध्यमेलेकादशांगुलउच्छ्रायः पादे
नवांगुलविस्तारः षडंगुलोबिलप्रवेशः इत्येवंपीठलक्षणे मूलेनविनिहिताः कार्याद्वारपालास्तुमस्तके मूलेनवंगुले द्वे
र्घ्येतुतीयांशेनविस्तृतिः अस्यैवमध्यपंगस्यालिंविदध्यंचपतृयोः प्रथमंतस्समारभ्यतेषांगुलंपंचयवंतथैवस्यादिनोतांगं
वामलायेएवंरहुजानितेराणानि तस्मात्प्रमाणेवशमिंदुमजानिस्तत्त्रिवेशनंमंत्राभ्यानिमिलइध गमनयापाहिमा
नोरदीदीत्यनुसंधेयाः मध्यस्तंभचतुष्टयेपीवधराजानुमितिकाष्ठेदिग्विदिगोतंरंध्रापूर्व प्रोतास्वकाष्ठाष्ठवेलान्ततताम्रा
कार्या करेः सङ्गिस्तुसंछाद्याविजयाधास्तुमंडपाद्दस्तुमलातरहास्वर्जेस्वेतोमंडपस्याच्छाद्यः जपविजपमडविष्वरूपस्वरू
पध्रुववनेद्धवकास्तुप्रसन्नाः स्तेषहस्तात्दयोश्चिहस्तरदिश्तोजास्याः परामंडपचतुर्थेक्रियतेतदातत्प्रथममंडपात्मितमंत
रमसस्त्यछित्ता‍योमंडपःवतैसग्ररितिवास्तुशास्त्रे सर्वंपदाधमामंमंडपःक्रियतेतदातत्त्वमपदेमात्मामंतरमसस्त्यपदतोमंड
पाधिधपइति मातृस्थे मंडपेपताका उत्ताः लोकेशवर्णापीतः पताकामधोध्वजः धिधिलिकापुतःस्यात इतिसंग्रहेपि
सहहस्ताः पताकाः स्युः सप्तमांशेनविस्तृताः लोकपालानुवर्णेनवर्मीतुहिनप्रभा पीतरक्तादिवर्णा स्मर्यंचहस्ताध्वजाः स्यु

ह॰म॰ १७ ताः द्विपंचहस्तैर्दंडैश्च वंशजैः संयुताश्च तथैव तिलोत्पलवर्णाः इंद्रः पीतो यमः कृष्णो वरुणः स्फटिकाभः कुबेरस्तु सुवर्णा-
भोऽग्निरग्निवर्णाभः तथैव निरृतिः कृष्णो वायुर्धूम्रः प्रकाश्यते ईशानस्तु भवेद्रक्तः एवं ध्यायेत्तत्र मातृमान्विति ग-
रुडस्य पताकानां प्रमाणं तत्र तु पंचहस्ता ध्वजाः कार्या वेणुलेन द्विहस्तकाः सप्तहस्ताः पताकाः स्युर्विंशत्यंगुलविस्तृताः
द्विहस्ताः पताकानां दंडाः पंचांशेन च पिताः सिंदूराः कुंकुमाध धूम्राः धवलाः स्मेघसंनिभाः हरिताः पांडुवर्णाश्च मध्ये च पीतदिङ्मु-
खमात्र एवं वर्णाः शुभाः कार्याः पताकाः पत्रकाः समे इति अत्र समनवतुरस्रमंडपसाधनं मंडपादिचिह्नासप्रमाणं रज्जुं द्विगु-
णीकृत्य तामेवाभक्तः पाशमार्गा सहायश्च धा विभज्य पंचमांशेन कर्षणाय यथा यांशो तेषां मध्ये च विन्यस्य दत्त्वा मंडपार्द्धः प्रा-
चीसूत्रप्रमाणहृदये शंकुद्वयं निखाय पश्चिमे तयोः शंकोः पाशेन कर्षणेन चिह्नं दक्षिणोत्तरयोः प्रारूप्य शंकू चिह्ने शंकुं निखायत-
तः कर्षणेन चिह्नं कुर्वीत प्रागुत्तरपश्चिमे शंकुं निखायस्य यत्र तत्संपूर्णमध्ये शंकोः पाशांतावास्त्यपूर्वविदिग्दक्षिणोत्तरयोः क्रमेणा-
कर्षणेन चिह्नं प्रारूप्य शंकुद्वयं निखन्यात ततईशानाग्नेयादिशंकुषु प्राग्दक्षिणपश्चिमेन रज्जुवेष्टनान्मंडपादिचतुरस्रं क्षेत्रं सि-
द्धं भवति मध्ये वेदीसाधनं मंडपस्य क्षेत्रं प्रागायतं दक्षिणोत्तरायतं च त्रेधा विभज्य तेन नवभागो मंडपः संपद्यते मध्यमे नवमे १७

17

शीतन्मानाय दिक्षाय जमानहस्तोच्छ्रयात्‌ विधेया । मात्स्ये सोपि कुंडमध्यमत्र कार्यं स्वगांधयोवर्त्तलवुलमिति मत्स्याले
गंधपुष्पाहतैर्यस्मात्‌ कुंडमात्स्य भूमिं विशोधयेत्‌ । भुवं धत्वा कर्णिकं विशुद्धं तेषु पूजयेत्‌ । मध्यमस्थेषु कोणेषु वस्त्रेषु शुभ्रमा
द्मी । अस्त्राद्युर्जपेन्मंत्र सिद्धार्थं मंगलस्तथा । परमात्मस्य कुंडं मध्ये शक्त्याद्यासु मन्त्रेभ्यः । इति मंडपनिरूपणं । अथ
कुंडानि तत्र अविधिरुच्यते । वेदिपार्श्वे तांसंस्थाय कुंडानि नव पंच वा वेदास्त्राण्यथ तानि स्युर्यैर्नुलान्यथवाथ चैव । यत्र चाय
रहस्ये कुंडानि चतुरस्त्राणि च नाना हस्तीभित्वा । नव पंचाथवैकं वा कर्त्तव्यं लक्षणान्वितं । नवकुंड विधाने तु दिक्षु कुंडानि षट्के
स्थिते नवमं कारयेत्‌ कुंडं पूर्वेशानदिगंतरे । विधाने पंचकुंडानां मीशाने पंचमं भवेत्‌ । अत्र चतुष्कुंडी पूर्वादेवातलानास्तीयुक्तं
हेमाद्रेनारदीये । पक्षोपरि द्विकस्तेषु कुंडं चतुष्कं तत्र समीति । वेदादक्षमर्द्धं वंद्वं वर्त्तं पद्मनिभं तथा । षट्कवर्द्धयेत्‌ कुंडं स्वप्रमाणेन
चागर्भकं । कुर्यात्‌ कुंडानि चत्वारि प्राच्यादिषु विचक्षणः । कुंडस्येष्टं तत्स्वेव यत्र पादस्व रसं मितं । विंशांगुलं स्वकर्द्धं तत्र कुं
डपीठयोः । स्रवेर्वान्तरे वेदिमितिपरिसज्जनपोरशमिरंगुलैः । स्वत्वमाध्वाड्कुंडानि चतुरस्राणि सर्वतः इति सर्वेतान्तुद्दिष्ट
काम्येतु हेडं स्तंभ चतुष्कोणानि प्राग्ने भोगेश्य गायति । वंशार्द्धमानेनयाम्यत्रिकोणानि च वैऋते तो यत्रार्द्धचंद्राणि विंदत्तं घडस्तु

कु. म.
१८
18

चारत्नेनिले उदीच्यांपे षिके पश्चं रोम्यामष्टाविंशतिरिदं शाकलतिलके त्रिशाणां चतुरस्त्रे स्या मनां वर्तुल मिषत्ते वेदपाना
मर्धवं प्रमध्ये प्राणा मस्त्रमीरितं चतुरस्त्रे च सर्वेषां वेदिरिक्ष्वेलितां त्रिकाः चतुरस्त्रसाधनं तु मंडप साधनावद्यावत्तं त
त्रैक मित्र न लस्ते चतुर्विंशत्यंगुलानि व्यासः द्यो त्रिपत्रिंशदंगुलानि तस्र पथा चत्वारोपकराः हलिके त्रिषु केवलात्रिंश
दंगुलानि चत्वारोयवाः चत्वारोपकराः चत्वारोलिक्षा चतुर्थे षष्टा चत्वारिंशदंगुलानि पंच पुत्रिपंचाशदंगुलानि पंच यवाः
द्वयकेयं च लिक्षाः षष्ठ स्वष्ट पंचाशदंगुलानि षड्यवाः द्वयके चत्वारोलिक्षाः सप्तमे त्रिषष्ट्यंगुलानि पंच स्त्र पंच स्तव पकाः
सप्तलिक्षाः अष्टमे तु सप्तषष्ट्यंगुलानि सप्तयवाः द्विलिक्षाभ्यन्तरे नवमे तु द्विसप्तत्यंगुलानि दशमे तु पंचसप्तत्यंगुलानि षड्यवाः
षट्काभ्यन्तरे लिक्षाभ्यन्तरे एकैकोऽशीतिरेकाशीत्यंगुलानि प्रथमयोनिकुंडं स्यात् चतुरस्रव्यासेन तुर्यांशेनाधिधा विमध्य
स्य पादे पंचविभागे मध्यसूत्रं प्राच्यां विवर्ध्य चतुरस्रमध्ये प्रागुरस्र सूत्रपात जातोपरि सनाल्पचतुरस्रपार्श्व कोणस्य च द्वयप
तस्मात मध्यादेतल्कोणस्य चार्धमानेन षट्चतुरस्रीकृत्य सूत्रं दक्षिणांतात् प्राक्सूत्रयपश्चिमांतं यावत् धामपेरारत्नार्धं एव
मेवोत्तरस्य चतुरस्रोपि दृष्टचतुरस्रो दीर्घांतात् प्राक्सूत्रपश्चिमांतं परिधाम्यरत्नार्धं द्वयदक्षिणोत्कोणरितावर्धितं प्राव १८

सन्नोतं यावत्सूत्रद्वयं पातयेदिति योनिसूत्रं अत्रोपपत्तिः प्राग्दिग्भागस्थसूत्रलंबः सप्तदशांगुलानि १७ एकोयवः १ एका
पवका १ लिक्षा एवं पश्चिमसूत्रस्य चतुरस्रमध्यात्सूत्रद्वयं चतुर्विंशत्यंगुले उपरितनात्कोणसूत्रेपि ८: सेषा लंबतस्तु सप्तदशांगुलानि
एकार्धमासार्धयोस्तु अंगुलानि यथैष्टो ८ यवाः लिक्षा ५ इति योनिमध्यसूत्रस्य द्व्यंगुलानि एकहस्ते पंचांगुलानि एकोयव
स्त्रयोपवा पंचलिक्षाः द्विहस्ते सप्तांगुलानि द्वौ यवौ द्वे एकलिक्षा त्रिहस्ते षडंगुलानि ८ सप्तयवाः तिस्रोपवाः चतुर्हस्ते
दशांगुलानि चत्वारोयवाः तिस्रोपवाः द्वे लिक्षे पंचहस्ते एकादशयवचतुष्टयं सप्तयवाः षड्हस्ते द्वादशांगुलानि चत्वारोयवाः सप्त
यवाः तिस्रोलिक्षाः सप्तहस्ते त्रयोदशांगुलानि पंचयवाः अष्टहस्ते चतुर्दशांगुलानि यवचतुष्टयं एकाग्र चतस्रः द्वे लिक्षे नव
हस्ते पंचदशांगु यवत्रयं यवा चतुष्टयं पञ्चलिक्षा दशहस्ते षोडशांगुलानि यवौ तिस्रो द्वे यवा लिक्षा तिस्रो लिक्षाः एवं षोडशहस्ते विं
शत्यंगुलानि यवचतुष्टयं सप्तयवाः चतस्रोलिक्षाः एतत्सूत्रं चतुरस्रे तत्र मध्यरेखायाः छिन्नकस्याधिकं शतमंशान् कृत्वा षट्त्रिंश
दंशात मध्यसूत्रपार्श्वयोरेकोनविंशत्यंशोभ्यामपरः सूत्राग्रं सर्वोर्द्धसूत्रच्छिन्नो भागचतुर्थांश एकैकेन सूत्रेणापश्चिमभागे वृत्तार्ध
द्वयं प्राक्सूत्रं योनिसूत्रं विलिख्य वृत्तार्धद्वयाग्रात् प्रान्तयोर्वर्धितप्राक्सूत्रे भिन्नं यावत्सूत्रद्वयं तं योन्याकारं कार्यमिति साह

ह.म. तत्फलसंवादेऽपि विस्तरभयान्नोक्तं इदंचोहरागंगाक्षेत्रस्यमध्येऽरात्रयं च मांशाश्वश्वलुतिर्यांगुलानां भवति इदमुराहृतं महत्
१९ रत्नं योन्यायतस्तुक्तस्ते तु इंग्यग्निनायुत्रतस्तुरत्नमिति अथैतद्रत्नग्रपंचशासिके चतुरस्रेऽष्टौ हस्ते तस्य लाभं तोऽस्य धातो मध्ये
19 सहस्रांशप्रमाणेन कुंडं कृत्वा धमाल अथमत्र्यः इहसूत्रमाणा चतुरस्रमध्योरेखानवधाविभज्याऽर्द्धलिपिभागो परितः त्रयस्त्रि
ह्रदयं यत्नो परितिविन्यस्तिर्यक्तरास्त्रिकोणानां सप्त्रं स्त्वापि चिह्नितः धक्किन्नं पावद्वतेन सप्त्रेण वृत्तं स्पवाधमा द्वतार्द्धंध्यासत्रा
ज्ञातव्योऽयमपि विस्तरं द्रष्टुं द्वंद्वपादिति अथैतेषामासीदंगुलानि एकस्मिन्नेकोनविंशत्यंगुलानि एको यवः एका यूका पंच लिक्षाः
द्वयोः सप्तविंशत्यंगुलानि पंच यवाः द्वे लिक्षे त्रिषु त्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवः एका यूका पंच लिक्षाः द्वयोः सप्तविंशत्यंगुलानि
पंच यवाः द्वे लिक्षे त्रिषु त्रयस्त्रिंशदंगुलानि एको यवः द्वे यूके षट् लिक्षाः चतुर्षु अष्टात्रिंशदंगुलानि द्वौ यवौ तिस्रो यूकाः
द्वे लिक्षे पंचसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्त यवाः एका यूका तिस्रो लिक्षाः षट्सु षट्चत्वारिंशदंगुलानि सप्त यवाः द्वे यूके
सप्तसु पंचाशदंगुलानि पंच यवाः द्वे यूके चतस्रो लिक्षाः अष्टसु पंचपंचाशदंगुलानि एको यवः द्वे यूके तिस्रो लिक्षाः नवसु स
प्तपंचाशदंगुलानि चत्वारो यवाः एवं षोडशसु षट्सप्तत्यंगुलानि पंच यवाः अत्र गणना चतुरशीत्यधिकत्रिंशता विभक्ता १९

स्यषट्ठेत्र्यासस्येकांशोधिकस्ताऽपः देवतलसंवाराधेमिसुतं सवेषांशांशमुत्रेत्र्यासमूलतु विंशांशपस्यषोऽशांशोपकलि
स्त्रहस्तचतुरस्रेतु सार्द्धपद्ममितः एवं द्विहस्तादिद्विवृद्धहस्ते इदं चोदर्गं कार्यं तदुतं मल्लराज्ञे उदगाग्रयं चोदग्रधोरत्नाया
नवधाविभागेनसंपाद्यो पमिति पञ्चहस्तादितिलके चतुरस्रेद्वित्रं तेत्रेत्र्यंशोधाविपजेद्बुधः स्वमेवं तस्ने दंशांशधशुर्द्ध
चेतत्रविल ज्यासवंपातयेद्रेखस्नमानातधामयेत्ततः षट्त्रिंशद्भिमंतुंसंगतिप्रमितिं स्वयेदिति तत्रमपान्तरेत्र्यपीत्रेफलसं वि
वादः कानिकोणेलल्पः श्रृथविशेलां इष्टचतुरस्रमध्यस्त्रय्यस्यचतुर्द्धिशीतिशिसाः स्त्रसरेत्रत्र्यांशस्फुरंशोनेकांशरसहि
तानसार्द्धसत्रांशानस्त्रोलिं चपार्श्वयोः श्वेतकेसपाद्रषंड्यान्सवर्धितस्त्रोलिंपत्योर्वीर्द्धतेवान्सरांतेपादसत्रषष्येत्तंस
मसुगंत्र्यतं भवति पद्योतं हस्तादितिलके चतुर्दशमितेहेत्रेत्र्यसेतुपद्यपार्श्वयोः एवेवमेघातन्मानादन्सोलांछपेत्र
तः सत्रहपंचुधःकुर्यात्त्र्यवर्तुं प्रभुरादतमिति इदंतु विहिविसकलत्वमिवारि यतोस्माभिरधिकांशुद्धिरुक्ता एतमतेतुमध्य
सत्रंद्यामिश्रोः संवर्धतत्रेत्रेषः स्वाष्टमांशोनःप्रोक्तिः सत्र्यस्येपपतः वंचपंचाशन्यर्द्धितितित्तुविषमभुजलाडुपेहुं इदं
चनिर्मितोप्रागनंपश्चिमपोर्मिन्द्रस्वभुजाः एकत्रिंशद्वित्रिंशदंगुलानि चत्वारोपघाः द्वयोरेकापंचाशदंगुलानि पंचपदाः

त्रिषु त्रिपञ्चांगु॰ एकोयवः चतुर्षु त्रिसप्तसंगुलानि पंचस्वेकाशीतिसंगुलानि पंचयवाः षट्सु एकोननवसंगु॰ त्रयोयवाः
सप्तसु चतुर्नवसंगुलानि चत्वारो यवाः अष्टसु युतशतसंगु॰ एकोयवः नवसु नवाधिकशतांगुलानि यवत्रयं दशसु पंच
दशाधिकशतांगुलानि यवद्वयं अथ प्रकृतं इच्छाचतुरस्रव्यासस्य षोडशांशाधिकव्यासार्धमितेन कर्कटेन सूत्रेण यामपूर्तं मंड
लं रचयेत् एवमागतं पञ्चमयोनि त्रयीभागव्यासार्धं अंगुलानि एकत्रिंशत्त्रयोदशांगुलानि यवचतुष्टयं द्वयोः एकोनविंश
संगुलानि एकोयवः त्रिषु त्रयोविंशसंगुलानि यवचतुष्टयं चतुर्षु सप्तविंशत्संगुला॰ एकोयवः पंचसु त्रिंशदंगुलानि द्वौयवौ
षट्सु त्रयस्त्रिंशदंगुलानि एकोयवः सप्तसु पंचत्रिंशदंगुलानि सप्तयवाः अष्टसु षट्त्रिंशदंगुलानि द्वौयवौ नवसु चत्वारिं
शदंगुलानि पंचयवाः दशसु द्विचत्वारिंशदंगुलानि सप्तयवाः अथ पद्मं इच्छाचतुरस्रक्षेत्रमध्यस्य चतुर्विंशतिसंख्यानरू
लातत्सूत्रं त्रिभिर्भागैः प्राच्यां वर्धयित्वा तत्रैकोणः स्वार्थैर्मार्गेणोनः तावत्प्रतीच्यां संवर्धयेत् तदर्धेन स्वस्वतैः रत्नाता तावत्तैः कर्कटे
नोदीचीमाश्रित्य षट्सु स्थानेषु मंकयेदिति अत्रैव हस्ते तावद्वयं फलं मध्ये दीर्घचतुरस्रं तदीये भुजः पंचविंशत्संगुलानि
षष्ठयवाश्च एवमन्योपि अस्यापरभुजस्तु चतुर्दशांगुलानि सप्तयवाः सप्तयवाश्च तत्र फलं पंचाशीतिरधिकानि शतानि त्रय २०

मंगुलानि चत्वारिंशद्दीर्घमुज्जसंलग्ने आहेतुमुज्जएकमामः संवत्सुरश्च चतुर्थोंशः सशांगुलानि त्रयोपवाः पंचयवकाम्येति
ततः कलांपं चक्रवत्सं गुलानि चत्वारोयवाम्न यवास्यहेयेवं फलत्रयपयोगे पंचवल्लीयस्य स्तनिम्न पत्नीविस्तम्फलितप्रम
तिमिवेत्पुणिः फलसंधानाद्धुकिञ्चत्स्वपयोगेन चहिर्भिर्गतातिविदं पस्य त्त्वमं तद्गुलं गंतस्यापास्वपोगेन हस्तस्य
दस्यमुज्जनायतेः बहिस्तलाएकास्तानांतर्गतागेतावत्सि चेत तथापि परमुज्जतापांमलाभवः चतुरस्त्रस्य कास्त्रवापि
फलसंधानेन शरणाविशेषायतेम्य एतेन रामगुणमपहास्वपयिक्रमतु पटह्निभुजांगुलानि एवं हस्तादिक्रमेण दृष्टहस्त
पर्यंतं चतुर्दिशांगु· सप्तयवक्षित्रिशंसंगु· पंचविंशत्यंगुः षड्य· एकोनविंशदंगु· षड्य· त्र्यधिकविंशत्यंगु दोषपदो षड्विंशदंगु·
षवंचतुष्कं एकोनचत्वारिंशदंगु· पञ्च द्विचत्वारिंशदंगु· एकोप· चतुश्चत्वारिंशदंगु· पंचप· सप्तचत्वारिंशदंगु· सकोपः अ
थ परं सह चतुरस्त्रमध्यस्य वृत्तस्य चतुर्विंशतिरंशाः तत्रक्षप्ताधिरंशोरंगुरूपात् ऊर्ध्वसार्धनवांशान संवर्धापार्श्वला
तत्रद्वितीयं तरालेषु च सप्तरागाणां स्फालयेत ततो तन्नवेत्र एवाधस्तस्त्रमरत्स्पान्तो कांतारिकास्याधसनद्वपंचित्रिकोणाकारागा
स्फालयेत तदंतरालमत्स्पृशमसत्र चपहेवैतेरेखागतमसंपाक तस्यैकस्य स्वमंशतयामध्येकंपिवासवार्धमितकेर

रा.म. कोष्ठमेकोनमध्यांवेष्टांवसत्रयांभवनमस्येसंस्थाप्यत्रिकोणमध्येप्रमाणादेवमस्यंबहिर्ष्टत्रिकणगतत्रिकोणंतावस्या
२२ देवचतस्त्रांशत्रिकोणागबहिरधंमेतस्यंरुलांतमेस्याद्त्रिकोणार्द्धहिरधंमेतस्यंरुलांतमेस्याद्त्रिकोणाद्बहिरुपरितस्या
द्स्पायमेवंबहिर्मेस्याद्त्रिकोणांतः रंध्रःकृत्वार्द्धस्पायमेवरांमित्रिसंलग्नकोटिरुपपर्धाभावेनधनुर्द्धपंकार्यं एवम
परस्तद्वेविस्तारमत्रहृदयमार्गेनेपञ्चकांगंगुलमल्लवतपलंभवति एवमस्यामितत्रानिधयुत्वाद्दृष्टवगुरुस्तद्वेचकालितव
तुर्विंशांगुलमध्येत्रिपिरीयोर्धसार्धेनमध्येनबहिर्भागवृत्तस्यार्धेनेतिदृष्टवार्यं स्वांतरत्नेविस्तारेतद्वैनाधिकापं
तद्यामेनसमामृदारापालिकार्यां बहिर्वृत्तेवकारस्ति एतस्यवृत्तं ग्रंथेतत्फलं तत्रैवलिम्पत्रेउपरितनेमहत्लिकाए
कहस्तेचतुर्थमहद्वैव्यासार्धं पंचदशांगुलानि १५ पंचपर्वाः ५ तिलोपकाः ३२ तिलोलिखाः ३ छवालाये २ छिद्रके
त्रिंशदंगुलानि ३० त्रपोपर्वाः ३ तिलोपकाः ३ एकालिखा १ षड्गुलाममाणि ६ मिलने सप्तत्रिंशदंगुलानि ३७ ए
कोपर्वः १ एकापकाः १ द्वेबालाग्रे २ चतुर्हस्ते एकत्रिंशदंगुलानि ३१ द्वेपर्वे २ षट्पकाः ६ षड्गुलाममाणि ६ पंचहपं
चत्रिंशदंगुलानि ३५ तिलोपकाः ३ षट्लिखाः ६ पंचवाममाणि ५ षट्कृत्य अष्टत्रिंशदंगुलानि ३८ पर्वद्वयं २ एकोपकाः १ २२

देवालाग्रे सप्तहस्ते एकचत्वारिंशदंगुलानि ४१ यवत्रयं ३ सप्तयूकाः ७ अष्टहस्ते चतुःचत्वारिंशदंगुलानि ४४ द्वौ यवौ २
यूकात्रयं ३ षड्लिक्षाः ६ नवहस्ते सप्तचत्वारिंशदंगुलानि ४७० द्वे यवे २ नवलिक्षाः ९ दशहस्ते एकोनपंचाशदंगुलानि ४९
चत्वारोंगुलाः ध्वजस्योच्चयवाः ४ सप्तलिक्षाः ७ एकं वालाग्रं १ पंचरथरेणवः ५ एकत्रसरेणु १ सप्तपरमाणवः ७ इति पूर्वो
क्तपक्षद्वैतेस्मिन्नपक्षे एकविंशतिरंगुलानि २१ पंचयूकाः ५ पंचलिक्षाः ५ एकं वालाग्रं १ पंचरथरेणवः ५६ षट्त्र
सरेणवः ६ त्रयः परमाणवः इति अत्र द्वयपक्षेऽपि परिणाहः सप्ततिरंगुलानि ७२ यत्राग्नयवक्रतापाद्गुलाद्यस्येव मण्डपस्य तेता
वत्स्यैव संगृह्यते इति गणितं द्वेत्रफलमविहर्तं अथ स्थानामपि पञ्चाशांद्वेत्रफलमेतन्नैर्मुगुलानां षड्सप्तसंधिकार्पंचपञ्चाशत् ५०
अथ प्रासादं इष्टचतुरस्रव्यासं चतुर्धा विभजेत् भागः तत्र द्वौ भागौ मध्ये एकभाग चतुर्थांशाधिकार्पं मध्यस्य सर्वतः मध्याह्ने
तथा सर्वतः स्तम्भं कृत्वा स्तम्भानपर्यन्तमारम्भ्य ... शोभिंशोभितेन स्तम्भाग्रस्य मुख्याले वृत्तितैर्वृत्ति तेषु स्तम्भप्रवर्त्ति अत्र
त्रयेवरा ... स्वाभ्यंतरमात्राध्यार्धः अत्रैव हस्ताराग्रुपपत्तिः मध्ये समचतुरस्रं तत्र मनं तु विंशत्यंगुलानि एकोयवो
यूकात्रयं च चतुरस्रं चतुर्थांगेषु चत्वारि अष्टस्राणि तत्र पुनः ... एवं सर्वकोणं समस्त्रमितावेधच ... संवाना तु

चत्वार्यंगुलानि एको यवो द्वयोरेव प्रतितत्रयं च तुल्यं फलं चत्वारिंशतानि सप्तदशांगुलानि यवाश्च सप्त ५०७ प्रत्येकं अथ
फलं द्विचत्वार्यंगुलानि ५३ अथ पंचचतुरश्रफलं मध्यप्राधिर्विष्कंभः ७४ एवमेतस्य त्रिविधं पंचकं पुनः कातषोडश
स्तितायते भ्यो येष्वमिलिनि अष्टाविंशत्यंगुलानि एकस्मिन् दशांगुलानि सप्तयवाः द्वयोः पंचदशांगुलानि त्रयो
यवाः त्रिषु षोडशांगुलानि सप्त यवाः चतुर्षु विंशत्यंगुलानि सप्तयवाः पंचसु चतुर्विंशत्यंगुलानि यवत्रयं षट्सु
षड्विंशत्यंगुलानि षड्यवाः सप्तसु षड्विंशत्यंगुलानि सप्त यवाः अष्टसु त्रिंशदंगुलानि सप्त यवाः नवसु द्वात्रिंश
दंगुलानि षड्यवाः दशसु चतुस्त्रिंशदंगुलानि यवचतुष्टयं षोडशसु त्रिचत्वारिंशदंगुलानि पंचयवाः अथ चतुर्विंशां
शाः एकस्मिन् एकांगुलं द्वयोरेकांगुलं त्रयो यवाः त्रिषु द्व्येकांगुलं षड्यवाः चतुर्ष्वंगुलद्वयं पंचस्वंगुलद्वयं यवद्वयं षट्
स्वंगुलद्वयं पंच यवाः अष्टस्वंगुलद्वयं षड् यवाः षट्सु चत्वार्यंगुलानि एकहस्तादिषु चतुर्थांशाः एकस्मिन् षडंगु०
द्वयोरष्टांगु० चत्वारो यवाः त्रिषु दशांगुलानि यवत्रयं पंचस्वाष्टतमः चतुर्षु द्वादशांगुलानि पंचसु त्रयोदिंशांगुलानि त्र
यमेको यवः षोडशसु चत्वार्यंगुलानि एकहस्तादिषु चतुर्थांशाः एकस्मिन् षडंगु० द्वयोरष्टांगु० द्वयोरष्टांगु० चत्वारो यवाः २२

त्रिषु द्वयोर्ङ्गुलानि पञ्चत्र्यंशं पञ्चमात्सप्तमः चतुर्थे द्वादशांगुलानि पंचमस्तु त्र्यंशो विंशत्यंगुलानि त्र्यंशो यवाः पञ्चमात्सप्तमः षट्सु चत्र
द्विंशांगुलानि षष्ठयवाः सप्तसु पंचदशांगुलानि सप्त यवाः अष्टसु षोडशांगुलानि सप्त यवाः चतस्रो यूकाः नवसु षड्दशांगु
लानि दशसु षड्दशांगुलानि सप्त यवाः षट् यूकाः षोडशसु चतुर्विंशत्यंगुलानि अथ षड्भागः एकस्मिन्नंगुलत्रयं
द्वयोस्त्वार्धांगुलानि द्वौ यवौ त्रिषु पंचांगुलानि द्वौ यवौ चतुर्षु षडंगुलानि पंचमेषु षडंगुलानि षष्ठाष्टयवाः षट्सु
सप्तांगुलानि यवत्रयं सप्तसु षडंगुलानि अष्टसु षडंगु॰ पंच चतुर्थं नवसु नवांगुलानि दशसु नवांगुलानि चत्वारो यवाः
षोडशसु द्वादशांगुलानि अथ षष्ठांशः एकस्मिन्नंगुलचतुष्टयं द्वयोः पंचांगुलानि पंच यवाः तिस्रो यूकाः त्रिषु षडंगु
लानि सप्त यवाः चतस्रो यूकाः चतस्रो यूकाः चतुर्षु षडंगुलानि पंचसु षडंगुलानि सप्त यवाः पंच यूकाः षट्सु नवांगु
लानि षष्ठ यवाः चतस्रो यवाः सप्तसु दशांगुलानि चत्वारो यवाः पंच यूकाः अष्टसु द्वादशांगु॰ द्वौ यवौ चतस्रो यूकाः नव
सु षड्दशांगुलानि दशसु द्वादशांगुला पंच यवाः षोडशसु षोडशांगुलानि अथ द्वादशांशः एकस्मिन्नंगुलद्वयं द्वयोर्द्व
यंगुले सप्त यवाः त्रिषु अंगुलत्रयं यवचतुष्टयं चतुर्षु चत्वार्यंगुलानि पंचसु चत्वार्यंगुलानि चत्वारो यवाः षट्सु चत्वार्यंगुला

रा.म.
२२
23

नि सप्तयवाः सप्तचत्वारिंशदङ्गुलानि द्वौयवौ अष्टचत्वारिंशदङ्गुलानि पंचयवाः नवचत्वारिंशदङ्गुलानि पञ्चाशदङ्गुलानि षट्यवत्र
यं षोडश सप्तषष्ट्यङ्गुलानि स्याच्चतुर्विंशकुण्डानां धनमानायः एकोनविंशति उभयतालास्वेव तेषु षोडशमानानि त्र्यंगुल
यवादि न्यूनमिति रीतिं वाच्याल्पाब्धनायः साधनीयः षिस्तारे षोडशांगुलानि तेषु पि विंशति पञ्चषष्ठ्युत्तर परिविस्तर लब्ध
ज्ञापकमिति तदुक्तं धनीधात्रोर्थसिंहः ज्ञातोऽमेयः स्वरागमः धोत्तमरिति क्रमेणोत्तरायाष्टक गुणहतेर्ऽपि मानि भवि
ष्यद्गुणाले मुनिमानं यातार्थं गुणते चाधुनिमाक्षरं सहस्रेऽथ होतव्ये तु पालुंडं करात्मकं द्विहस्तमपुते तस्य हस्तो
मेव चतुःकरं अष्टहस्तमकुं कुण्डं कोटिहोमेषु नाधिकमिति पञ्चाशारात्तिलक्षे एकहस्तामितं कुण्डं लक्षहोमे विधीयते
लक्षाणां दशकं यावत्तावद्धस्तेन वर्धयेत दशहस्तमितं कुण्डं कोटिहोमे प्रशस्यते इति यत्तु शारदे कोटिहोमे चतुर्हस्तं चतु
स्रं परमं मतः योनिवक्त्रद्वयोपेतं तदप्याहुः स्विमेखलमिति चलक्षादि होमेष्वेव हस्तादि कुण्डलविधानं कोटिहोमे दश
हस्तमपतद्युपोर्चितं ग्रीहादि विरताहस्यलड्यविषयं घृतादिहिाप्रदाहि ड्वाधिविषयं चतेयं ग्रथावास मोहकुगात
र चतुर्विंशतिमंभागमंगुलं परिकल्पयेत चतुर्विंशांगुलं हस्तं कुण्डानां परिकल्पयेत हस्तमात्रखनेत्रिर्यक ऊर्ध्वमेखलया २३

सह पिंगलाम्ले खातादेर्वांगुलं यस्या मेखलानां हि स्थितिर्भवेत् तथा सर्वेषामेव कुण्डानां मेखलास्तिस्रस्तथा कुण्डलक्षणविदो
देहांगुलान्यहि: यानि मेखलेयाः षडंगुलेति चतुर्विंशत्यंगुलानामपि तिस्र: सर्वेष्वेव कुण्डेष्विति मेखलानां तिसृणां सार्ध देवाणामयपा
गुलेति विरिशोणाम्बलार: एवमाश्रय: एवमोद्रा चतुर्विंशत्यंगुललंबं च विस्तारे उच्छ्रितापां च गर्त्तलक्षमाहातिलवे मेखलानां
नेत्रयुगलविस्तारे स्थितोऽपि यामेखला: सर्वेतानुर्धोभिः एमेतांगुलि सत्तामपि त्र्यंगुले चैतेय विस्तारस्तु चतुर्विंशत्यंगु
लप्रमाणं गर्त्तयोनि: तत्र स्थापंषवे मेखलामध्यतोयोनि: कुण्डार्धत्र्यंशविस्तृता षडंगुलप्रमाणेन उच्छ्रितं यावत्काणिष्ठ कुण्ड
वृत्ति: कुण्डार्धदीर्घात्र्यंशविस्तृता मत्लेमेखलकुण्डलवार्धविस्तृत्र्यंगुलप्रमाणो ग्रोच्छ्रयो योपस्या: सार्धत्र्यंगुलप्रमाणो ग्रोष्ठ: कुण्डानामोष्ठ:
कुण्डमध्यत्रविंशयोन्यग्रं वेदोपानिमेखलोत्सेधे तथान्यधिपेच्छितापानि: कार्यस्तथा: मेखलानं उद्यो भागस्यपरं त्रेसो
वलतरे देर्ध्या सर्वांगुलायोनि षड्यंशोनाविस्तारेण तु एकांगुलोच्छ्रितः तु प्रविष्टाग्रं तत्र तथा कुण्डमध्ये नसमाप्तस्तायास्तस्या
दलवन्मता त्र्यंगुष्ठ मेखलायुक्ता मध्येखान्यच्छ्रितिर्मेमिति गर्तशोभायायोनिर्देर्ध्या त्र्यंशांगुलेति यावत् कुण्डमाद्ये नवनार्द्धया
कारेणमत्लेशोसमायुक्ता यादाहातिलवे स्थलाग्रान्यनालं स्यायोन्यामध्ये संध्वमिति प्रागग्नियाम्यकुण्डानां प्रोक्ताया

हा.म.
२५

24

निरस्तवृत्ते पर्वाश्रुताः स्मृताः शेषाणां यथाशोभासमन्विता त्रैलोक्यसारे नवमस्थापि कुंडस्य योनिरीरिता लोके स्थिते लिखा
त्तायां योनिं कुंडे योनिमग्नं ग्रसितां नाभिं च वर्जयेदिति सिद्धांतशेखरे च योन्ये योनिः न कुर्वीतेति शारदातिलके
कुंडानां रूपमेदं तन्नाभिमंबुजसंनिभां तन्मुखं गजयुक्तं वर्तमानमथाभिधीयते मुष्टिरत्नेव हस्तानां नाभिरुत्सेधतो
मता नेत्रवेदांगुलोपेता कुंडेष्वथ वर्द्धयेत् यवद्वयक्रमेणोन्नता भिन्नेऽथ गुणाधीतीति नेत्रवेदांगुलोपेता ३ घना
पंचांगुल विस्तारायामयोः कुंडतां यत्र्यस्य स्पर्धः द्विभिः हस्तादिकुंडेषु द्विद्विविस्तारायामयोः वर्द्धयेद्विस्तारायामा ३ युता
यं चात्र यथाशोभ वर्णेति रामाख्यः शारदातिलके एकमेव यवर्द्धं कुंडे दिशां पंचविंशत्यामास्यं त्रिविधमस्वकर्मा स्वातिधिके मंडपे
गोष्ठानेऽथ धनक्षयः वक्रं कुंडे तु संतापो मरणं छिन्नमेखले मेखलारहिते शोको ऽभ्यधिके वित्तसंक्षयः भार्याविनाश
नं प्रोक्तं कुंडे योन्या विना च तत् अपत्यध्वंसनं प्रोक्तं कुंडं यत् कंठवर्जितमिति सिद्धांतशेखरे मानहीने महाव्याधिरधिके
शत्रुवर्द्धनं योनिहीने त्वपस्मारो वा पुंसः कंठवर्जिते तत्रैव स्थंडिलं वापि कुर्वीत सुसिद्धं सिकतैस्त्रिभिः हस्तमात्रं प्रविस्ता
रं शुभमंगुलोन्नतां यथा तदपि नियमेनेमितिके होमं स्थंडिले यां समाचरेत् हस्तमात्रेण तत्सम्यक् पीतिकुमारिकाभिः सुशोभनं २६

ऽंगुलोत्सेधसंयुक्तं चतुरस्रं समं ततः इति ॥ इति श्रीशंकरभट्टात्मजमहेशेन संग्रहतः ॥ ॐ नमो शिवाय ॥ अथ षोडशा
रचक्रं तत्र गुरुर्वेद्यां मध्ये विलिख्य वा संचतुरस्रं प्रसाध्य प्रागपरस्थितो तत्र लक्षणं चयोरवाभिस्तत्र कोष्ठ: षष्टिकोष्ठसंयुक्तं
तत्र कोष्ठानि प्रसेयं नवांगुलानि संपद्यंते ततो बहिः सर्वं लिखेत् चतुर्दिक्षु मध्यकोष्ठानि चत्वारि चत्वारि मार्जयित्वा तद्
पर्युपरि सर्वं विलिख्य पार्श्वयो स्वस्तिकं प्रतिदिग्मध्यकोष्ठद्वयं मार्जयेत् चतुर्दिक्षु षट् षट् कोष्ठानि चत्वारि द्वार
तोरणसिद्ध्यर्थं ततो मध्यस्थितं कोष्ठं ऽष्टकोष्ठानि मार्जयेत् ततो बाह्ये एकैकं कोणकोष्ठं विहाय कोणकोष्ठद्वारपीठं तत
तलवर्धितं कोष्ठानि पंचपंचकोष्ठानि मार्जयेत् तथा मध्यचतुरस्रपीठस्य पादः सिद्ध्यंति ततो मध्यात्प्रत्येकं द्वाविंशु
र्याति तथा च वीथीनां मार्जनं भवति ततोऽष्टौ चत्वारि अंगुलानि अंतरालं द्वितीये षष्ठ्योः तृतीये चतुर्विंशतिः चतुर्थे षड्विंशतिरिति तत्र मुख्ये लेखनं वर्णनिका तद्वं
पीतेन रजसा पूरयित्वा रक्तसितादि वर्णैः रेखां सितेन रजसा निर्माय तद्बहिः षोडशांगुलानि मंडलं पीतारक्तसितरजोभिः संपादितम्
तन्मध्ये चत्वारि षोडशदलं सप्तानि संपाद्य तद्बहिः रेखां सितेन रजसा अंगुलानि ततो संपाद्य चतुर्दिक्षु अंगुलानि केतद्बहिः द्वे
ते सित रजसा षट्दलं कृत्वा पत्राणि रक्तवर्णानि कुर्यात् ततो दशांगुलं रेखां सितेन रजसा विधाय तदंतरालं कृष्णेन रजसा पूर

श्री.म.
२५

पित्वा तद्बहिरेकांगुलां तां च बहिर्द्विरेखां सितेनैव रजसा संपाद्य तद्बहिः पीतेनैकहस्तां तद्बहिः कृष्णेन रजसा परिलि
तद्बहिरेकांगुलां तां च बहिर्द्विरेखां सितेनैव रजसा संपाद्य तद्बहिः पीतेनैकहस्तां मत्संधिविभेदः षोडशधा विभज्य
प्रतिभागं पद्माकारान् षोडश कोष्ठान् श्यामपीतारुणाक्तान् रजोभिः प्रत्येकं पूरयेत् तद्बहिः पद्मपत्रान्तरे रजोभिः प्रपूरयेत्
तद्बहिः सितपीतारुणश्यामहरिताः पंचरेखा लिखेत् तद्बहिः पीठवीथ्यां चतुरस्रं पद्मपत्रं रजोभिर्लेपयेत् पीतं च बहिरेका
सितेन रजसा चतुरस्रां रचयेत् द्वारेषु शोभोपशोभाः कृत्वा श्यामरक्तहरितैः रजोभिः पूरयेत् आग्नेयादिकोणेषु चतुर
स्रं लोहितं सितेन श्यामधवलैः पूरयेत् आग्नेयादिपीठपादचतुष्टयं पंचकोष्ठात्मकं [illegible] सितारुणपीतश्यामरजोभिः
पूरयेत् ततः सितेन रजसा गुरुलोन्नतेन बहिर्वृत्तरेखां कुर्यादिति पितामहवाक्यात् मदनाद्युपरि मधुरस्य चतुर्हस्तं च
तुरस्रं तत्र पद्मं पञ्चहस्तं तत्र गुलानि कोष्ठानि षडंगुलानि पंचाशदधिकानि [illegible] द्वितीये [illegible] तृतीये [illegible]
चतुर्थे चतुर्विंशतिः पंचमे [illegible] इति पंचकोष्ठात्मकं पीठपादचतुष्टयं आग्नेयादिक्रमेण रक्तहरितश्यामसितैः पूरयि
यं कोणकोष्ठचतुष्टयं [illegible] विशेषः इति षोडशारचक्रनिर्मितिः इदमेव च [illegible] मंडलं तथा च २५

ॐ प्रागुत्तमे भागे आग्नेय्यां शालिमण्डलं शालिखेद्दिशो दृं नैर्ऋत्यां सङ्गमालिखेत पार्श्वे तु वारुणे लेख्यं ध्वजं वै वायु
गोत्वोर कोवेर्यां त्रिशूलं सि ध्य ईशान्यां कमलमालिखेत कमलस्य मध्ये तु चक्रं पद्मं तु पश्चिमे इति ततो महावेद्युपरि पंचव
र्णैः फलपुष्पोपशोभितं वितानं नध्नीयादिति ततो महावेदिकानां भागे प्रापामे देश्यो ... हस्तमितां महावेदिं स्थापना
र्थं पञ्चवेदिर्या विहितस्तिहि पादिमते वितस्त्युच्छ्रायावात स्यां सर्वतोभद्रं लिखेत तल्लेखनप्रकारोपीत्थं प्रागुदीच्यां
गतारेखाः कुर्याद् कोणविंशतिः एवं दृष्टिपदः कोणेषु खलापंचभिः पदैः एकादशपदावल्लीमध्ये तु नवभिः पदैः चतु
र्विंशतस्त्वा वापीपरिधिः विंशकैः पदैः मध्ये षोडशभिः कोष्ठैः पद्मं पञ्चदलं स्मृतं श्वेतं कुर्यात् वल्लीं कृष्णां वल्लीं नीलेन पूरये
त भद्रा हरिता वापी परिधिः पीतवर्णकैः ... ताः श्वेतावलिः सा पीतवर्णिका परिधिर्विहितं पद्मं मध्ये सलवं तज
त्तमः तन्मध्ये स्थापयेद्धीमान् ब्रह्माद्या मण्डलदेवताः इति अथ ग्रहप्राकारः तत्र ग्रहा मध्ये रविः सोमो महीपुत्रः सोम
पुत्रो बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतुश्चैव ... ग्रहाः पूज्या एते ... स्थानस्थ ... यो ...
र्णालिङ्ग महास्तेनाग्रमालिताः स्थानमधिष्ठानं ... पञ्चः कुर्यात् तत्र सर्वं ... भवेत वर्णजन्मनी ... प्रकारः

दु॰म॰ २६

रवेः कश्यपजो मार्तण्डः कलिङ्गजस्तु शशी । आत्रेयजो भौमः पीतः सोमसुतो बुधः जीवो ह्यांगिरसः शुक्रः भार्गवः शुक्रो
भगृह्वः सप्तम शनीस्थेः पुत्रः सूर्यस्य राहुः प्रजापतेः सुतः केतुः सप्ताः पायात्स्वपोष्यसौभुवमीह सर्वस्व र
सूर्यः कलिंगेषु यवनेषु च चन्द्रमाः अवन्त्यां भूमिपुत्रस्तु मगधायां हिमांशुजः सैंधवेषु गुरुर्जातः शुक्रो भोजकटे तथा
शनैश्चरस्तु सौराष्ट्रे राहुर्वैराटिके पुरे अन्तर्वेद्यां तथा केतुरित्येता ग्रहभूमयः येषामाहुः स एव आदित्यः काश्यपगोत्रो
रात्रेयश्चन्द्रमा भवेत् भारद्वाजो भवेद्भौमस्तथात्रेयश्च सोमजः पाक्षपक्षोऽङ्गिरसो गुरुः शुक्रो भार्गवस्तथा शनिः काश्य
पस्तथा राहुः पैठीनसिस्तथा केतुर्जैमिनीयाश्च ग्रहा लोकहिता वहाः रक्तो हरितपीतौ च ग्रहीत्र कृष्णवर्णाश्च पञ्च तेऽपि ग्रहा
मादौ सावाह्येत्ततः तत्रैव मार्तण्डमण्डलाकारं वर्तुलं शशिनं विधुं त्रिकोणं च बुधं बाणाकृतिं विदुः पद्माक
रं गुरुं विद्याच्चतुष्कोणं च भार्गवं दण्डाकृतिं शनिं राहुं शूर्पाकारमेव च ध्वजाकारं तथा केतुं स्थापयेत्तु पूर्वशः ग्रहा
दिक्पालानिमाश्चैव पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भसमद्युतिः सप्ताश्वरथसंयुक्तो द्विभुजः स्यात्सदा रविः श्वेतः श्वेताम्बरधरः
दशाश्वः श्वेतभूषणः गदापाणिर्द्विबाहुश्च कर्तव्यो वरदः शशी रक्तमाल्याम्बरधरः शक्तिशूलगदाधरः चतुर्भुजो मेषवा २६

हेमगोमोचरः स्यादङ्गारकस्ततः पीतमाल्यांबरधरः शुक्लिकास्तमद्युतिः रक्तपद्मनिभो गदापाणिः सिंहस्थो वरदो बुधः देवैस्त
गुरूतद्वत्सितसितौ चैव चतुर्भुजौ दण्डिनौ वरदौ कार्यौ साक्षसूत्रकमण्डलू इन्द्रनीलद्युतिः शूली वरदो गृध्रवाहनः बाणबा
णासनधरः कर्तव्योऽर्कसुतः सदा करालवदनः खड्गचर्मशूली वरप्रदः नीलसिंहासनस्थश्च राहुरत्र प्रशस्यते धूम्रा
द्विबाहवः सर्वे गदिनो विकृताननाः गृध्रासनगता नित्यं केतवः स्युर्वरप्रदाः सर्वे किरीटिनः कार्या ग्रहा लोकहिताव
हाः वेतनीवहुलस्यमेवस्वताल्वे ईद्दपराशाः मध्ये तु भास्करं विद्यादक्षिणे लोहिताङ्गं धरासुतं बुधं पूर्वो
त्तरेणैव उत्तरेण गुरुं विद्यात्पूर्वे शुक्रं विनिर्दिशेत् शनैश्चरं पश्चिमतः राहुं दक्षिणपश्चिमे पश्चिमोत्तरतः केतुः स्थाप्यः पद्म
दलेषु च मुख्यानि मासस्य देवानां तत्र संस्थाप्या विंशतिर्दश चाधिका आदित्याः पितरो वा सर्वेषामधिदेवताः रुद्रा
र्वी माघस्तथा विति स्कोरोत्सर्य प्रध्रुवः प्रजापतिस्तु देवतास्तेधा लक्ष्मस्तु वस्तन्ये अधिदेवताः स्वधिदेवताश्च
मासेषु भास्करेष्वाविंशद्गुमांवश्रामिनस्तथा स्कंदं गारवस्यापितुधस्यापि तथा हरिं ब्रह्माणं च गुरोर्धिषाश्च स्यापिश
चीपतिं शनैश्चरस्यापि यमं राहोः कालं तथैव च केतूनां चित्रगुप्तं च सर्वेषामधिदेवताः अग्निरापः क्षितिर्विष्णुरिन्द्रश्चैन्द्री च दे

रा.म.
२७

२७

वता प्रजापतिस्मृतः सर्वस्य ब्रह्माप्यधिदेवताः एतेषां लक्षणानि विष्णुधर्मोत्तरे पंचवक्त्रो वृषारूढः प्रतिवक्त्रं त्रिलो-
चनः कपालशूलखट्वांगी चंद्रमौलिः सदाशिवः श्वेतहस्तिसमारूढो दधानं वज्रमंकुशं रमाविमलैरासीत्तु पद्मजितान्द्विरदे
रपि कुमारः स्वरशुकः कार्यः शिखण्डकविभूषणः रक्ताम्बरधरो देवो मयूरवरवाहनः कुक्कुटश्च तथा घंटा तस्य दक्षिणहस्त-
योः पताका वैजयंती स्याच्छक्तिः कार्या च वामयोः विष्णुः कौमोदकीपद्मशंखचक्रधरः प्रभुः शार्ङ्गी पीताम्बरधरः कृष्णवा-
स्यवनिषण्णः पद्मासनस्थो जटिलो ब्रह्मा कार्यश्चतुर्भुजः अक्षमालां स्रुवं बिभ्रत्पुस्तकं च कमंडलुं चतुर्दंतगजारूढो वज्री कुलिश-
धरः प्राचीपतिः अनेकाभरणोपेतो नानाभरणभूषितः इन्द्रनीलोपमः कार्यो दंडहस्तो विभानना रक्तदण्डाग्रहस्तश्च यमो महिष-
वाहनः कालः करालवदनो नीलांगो गजविभूषणः पाशहस्तो वरुणः कार्यो शिशुमारोपरि स्थितः नीलो वायुः कार्यो द्विभुजं
सौम्यदर्शनं दक्षिणो लेखनीं बिभ्रत् ध्वजं वामे तथा परं पिंगलश्मश्रुकेशाढ्यः पीनांगो गदाधरः धनदः सिंहस्थः सा त्रिनेत्रो निःस-
म्भारैः पदाधिधारको विनिर्मितं च मोहरूपं चक्रमेवं यथा कल्पयेत् आपः स्त्रीरूपधारिण्यः श्वेता मकरवाहनाः दधानाः पाशकलशौ
मुक्ताभरणभूषिताः शुक्लवर्णा महीकार्या दिव्याभरणभूषिता चतुर्भुजा सौम्यवपुश्चंद्रांशुसदृशाम्बरा रत्नपात्रं सस्यपात्रं २७

पाशमोघसंयुक्तं पद्मंचैवकरेस्थितं पुष्टोपादचैवनेत्रं दिगम्बरंचतुर्भुजं साकार्याहस्तगतातथा त्रिशूलंडमरुवीणं
वामेपार्श्वेः कार्यासौम्यासत्वानपंजरी वरदामंडिताकार्या द्विभुजाचतथासती यज्ञोपवीतीहंसस्थःपद्मवर्णश्चतुर्भुजः
श्वेतवस्त्रंचत्रिशूलंकुंडिकांचप्रजापतिः श्वेतंपद्मकमलंकुंडिकांचमंडलं पद्मसमन्वितः सर्पाःकुंडिकासुखमयत्तः ए
कपोतगाद्विभुजागावासर्वकार्याश्चपीवराः प्रसन्नवदनाःपुत्रं गणानांहितपार्श्वेसमस्तसंधिदेवता गणपतिनायकाहित
तानि चतुर्भुजस्त्रिनेत्रःसर्वकर्तव्यश्चगजाननः गानेगयज्ञोपवीतमन्त्रवर्णांवरहस्तपरः दक्षेदंतंकरेदद्याद्वितीयेवाह
स्तकं तृतीयेपरशुंदद्याच्चतुर्थेमोदकंतथा शक्तिवर्णांतथामलंतवकंचवर्णवरदहिता वंदविंवमधोवामेरक्तमूर्ध्वेकपालकं
पुस्तकंवदधानासिंहारूढाचतुर्भुजा एवंदेवीसमुद्दिष्टादुर्गादुर्गार्तिनाशिनी ध्यावदेविमापसुस्थोधश्चधारिणी
रणः वरदानचतोध्वचर्णाःकार्याविज्ञानतः नीलोत्पलापंगनेत्रवर्णांवाधारिव वंदाकेहस्तेवक्त्रेश्चद्विभुजंसौम्यरूपव
त द्विभुजासौम्यवरदौवक्त्रेश्चरूपसंयुतौ तयोरेषध्ययःकार्यादक्षिणाहस्तयोः वामयोःउत्तकोकार्योदेवीनी
यौतथाद्विजाः एवस्वदक्षिणपार्श्वेवामेवामश्वपार्श्वे नारीयुगंश्वेतेश्चसुतसंवाहस्यौनं स्त्रीमांसकोकार्यवंदमण्डलं

रा.म.
२८

वरेतथा यथालोकपालस्थानि तेषां इन्द्राग्नियमनैरृतवरुणाधिरूपाधिदेवतोल्लेखतानि लङ्कष्मध्ये गोवात्सो निरतिनी

रवाहनः दुर्ध्वजे शोचिष्केशः नरालः कालिकात्रिभिः नागपाशधरो रूपवराः वमिनीपतिः वरागोंकुशतिः स्वर्गीव

गोमयेरवाहनः रवाघुर्धिनायकादिपंचकेउक्तः सोमोग्रहेषु अनंतः अधिदेवताः तु विनायकादिस्थापनं ग्रहे प

उक्तास्तइतिसंप्रदायः दक्षिणापश्चिमवायव्योत्तरपूर्वेषु पथा च सममिनवे गन्धंदद्यात् तेषां उक्तस्थापयथाक्रमं गतोष्ण

ऽगोवायुमंत्रकुबेरेशान्द्रद्विलो ब्रह्मणमग्निनोचेति पंचैशान्यस्थापयेत्कुम्भ इति वचनात्तुसार्तोतिमहः रूपनायपा

क्ष प्रजापतेर्गोहयानवर्तकः यथावर्गाश्चदेयानि पार्श्वासितु प्रमाणिव गंधाक्षतलपणैवम योदद्यात्तत्त्वग्रगुलुः मासे

धूपामोदोत्तम्तुपयिष्टपीताक्षितानवं धोमनं स्थापयेत्प्रामः फलपुष्पसमन्वितं धूपेविशेषो दोस्माङरकांदर्वे बुंद

रुवधर्यंशाक्तिनस्तुघृताहृताः योमेसर्जरसंचैव अगर्हवतुधक्ष्मते सितैलाहवंगुग्गुलुविदधात्तुवैबिल्वागरुरसं गुग्गु

लुं मरवारे तु लाहारतोष्णोतवे कुंदुरुवंशालसी निर्यासः सर्जः श्रीलः सिल्हकंसिल्हइतिमध्यदेशोप्रसिद्धं बिल्वा

गुरु विल्वाक्कलनिर्यासहितामगुरु मेहवारेशालेनाप्नाप्य लाहारहियेवेतु पामा गंधेविशेषमाह दिवावरसकुंजाभ्यांहितप २८

ये स्मवंदनं चंदेवमार्गे केवेवसितवर्णिंव्रह्मापयेत कुंकुमेनवसंयुक्तं वंदनं जीवसोमयोः अगुरुं चापि वस्त्वर्णाकुवेत्वर्दं
जेष्ठुव गंधं गदेवतानां तुवच्छानि सितवर्णानि वंदनं च विलेपनं एतेषां तु गगु संधं पेन्नेवेद्यं घृतपायसं रुनां सितकृती
नीतिसंप्रदायः पत्रवल्लीनाहनुदोदनं विदर्याः सोमाय पकृष्णपायसं गंगाकुमारसंपाद्य बुधाय हीरिप्रपिकं दध्योदनं तु
जीवाय पक्वकायवघृतोदनं शनेश्चराय पहूशांगवाजं मांसंवाहवे विप्रोदनं केतवे तु च सर्वेमहेश्वराचैवेपेत अथ सर्वेभद्रे
रथावे पदिलमपदधिमोक्षादिदेयमितिरत्नमोचरः हुः संपाद्यगोभूमच रागिसाधिसोघारारवाहस्यपिसस्व तंदुलमव
न्नेमिसिक्वनारायणाः हुसंतित्स्नंदुलकुंधसाधितं विप्रोदनं तिलतंदुलमिश्रंस्या ग्रोहीरंतुसोमितं वर्णानासा
रहितं तस्मादेतद्विप्रोदनं स्मृतमितिरत्नमोचरः याज्ञवल्क्यः शक्तितो वा यथालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं पूजयेत्तान्ग्रहानेतां
ल्लभंते चफलं फलं पत्रपुष्पाक्षतं दीपादीनि वर्णानुरूपाणि पुष्पाणि व्याहृत्यावाहयेत्तुतान् इतिमत्स्यपुराणे ॐ भूः आदित्यमावाह
यामि ॐ भुवः आदित्यमावाहयामि ॐ स्वः आदित्यमावाहयामि ॐ भूर्भुवः स्वः आदित्यमावाहयामि इति व्यस्तसमस्तव्याहृति
भिरावाहयेत् भगवन्नादित्य नवग्रहाधिपते काश्यपगोत्र कलिंगदेशोद्भव जपाकुसुमाभ मंगलाय त्वे द्विभुज पद्महस्त सिंहासनस्था

दा॰क॰ २९ स्यां पर्णकुलेपनस्वस्त्यमातिष्ठत्वचितसर्वंगामरगामास्वदेनो निःपृथिवीनोऽग्रकाप्रावद्विदेवतानपममेनमत्तेसनं
हृताध्वजयती कोपद्तोपितेनमस्त्रज्ञाम्नृथयाहृहेनमेऽहं श्वस्तितिमिसुवेत्त्वागछागिरहृदां धृतं महेसादिविविशेषणोरवि
पुस्तनरग्रहानाघाहृदेदितितस्मलंरिग्नृश्वपदापैवामनस्त्वंवृथ्यावार्पश्च इति प्रजन्मग्रहाचेनफलं ततः सानिसाव्यवस
29 गांधुललेतुं पप्रजापं याज्ञेनस्यकलंवपर लोकपालगणाधास्तत्रपार्श्वगदेवताः तासांत्रपफलेनदगृह्लीपाज्ञ
लपर्वंवं ततस्त्वेपो यथाशक्ति दातव्या दक्षिणानतरइति इति ग्रहयज्ञविधिः अथ उपाकर्मधावनं त्रिकांडमंडनेः गणेशा
नादिसंस्कारो विप्रार्तेनतुष्वपि पुद्धिश्राद्धं उपाकर्मदोस्वस्तियाचनं आचः संपद्धगंधउषधीश्रीनिगमान्स्वस्ति
वाचयेत् धर्मकर्मणि मांगल्ये मुख्यग्रामे पुत्रदर्शने इति गृह्यपरिशिष्टे स्वस्तियावनमत्रविषमेणुतलमेगाञ्जांधृतपोः
कुर्यात् प्राणायामः देविकेतांत्रिकेवाहृतस्तु उपाणाहृद्दष्यतइति तस्तुहृवनाथपतिपिंडस्वं १ चीनविधिपानप्राजलगोन
मेत्रपिलोदस्पुखानुपवेश्य वस्त्रादिभिः परितोष्य उपाणाहं पर्वंतोयुवेवित्तिप्राजलगोनपवमानः आसुलत्विं स्वाययेत्
ततोप्राजलगोनः उपाणाहं स्वतिविप्रपृष्ठः ततः स्वस्तिपर्वंतोत्तुवेवितिविः स्वाययेत् ॥ स्वस्तिरिसिविग्रहवेः तत्रक्रोधं पर्वंतोतु २९

यं लिखितैः स्नपयेत् सध्यस्तामितिष्ठैः प्रतिष्ठवने एतत्सूत्रं तनामानन्तेन पीठिविष्णुत्पकां हत्वलिखितं ध्वितैसांकार
पूर्वैश्चिह्नितैर्वेलामकष्टिबोधात्वधिलेसर्वदिनाबोधायनेनोसंपमः उत्पाहवतनंदेवेश्चात्पनत्पविधीपतेः एतदेवनि
रोंकारांकुर्यात्तद्विपदेश्यपोरितितिवन्हचगसंपरिक्षिपेत्तु यथानिसूत्रमाउमंडलः कमलमुकुलसहस्रमंजलिं हिर
स्याधायद्विलोलपालिनाक्तुवर्णापूर्णांत्र सर्वधारिपलदिर्घनामानक्षेगिरयधिलितिविस्तुपदानि वंमेनाथुःप्रपमान
उत्पादेहिंधेमाउरक्तुविधायाश्मापः संतुसोमन स्यमन्तुय हतंवारिष्ठंचक्तुधाः पंतु सुमंगलं पंचाक्तु उष्ठदितिमां नक्षि
पमक्तुयातांताः पातु श्वाउखामक्तुतांदूलानि पांतु श्मश्वेमक्तु दक्षिणाः पांतुयासेपमक्तु दीर्घमायुः शांतिः पुष्टिस्तुष्टिः श्री
र्यशोविद्याविनयोवित्तंबहुपुत्रंचायुष्यंचास्तु पंहृता सर्ववेदयजविद्यावत्सायवर्माहमा प्रभा शोभना श्वर्वहुतेमहसांका
स्मादितलाम्गयज्ञः सामाशीर्षवनंबहुर्षिमतंसमहतातं भवद्भिरनुज्ञात उत्पांपउपमहेयात्वधिष्ठेवात्पतां हविर्लोकृ
विताससुत्पयनविनापङ्क्लातान स्योनप्रयोभवतिनयमानः उद्वाद्विधि पदिताथवंतोपस्त्रुतिसितासमव उत्पाहेवनूयात
व्रतमिधमस्तपः स्वाध्यायश्रद्धेमदेलेविष्टिस्तलौ सर्वेषां प्राणानां मनः समाधीपतां समाहितमनसः स्याः प्रसीदेम

वंतः । प्रसन्नाः सन्तु । शान्तिरस्तु पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु वृद्धिरस्तु अविघ्नमस्तु आयुष्यमस्तु आरोग्यमस्तु शिवं कर्मास्तु कर्मसमृ
द्धिरस्तु धर्मसमृद्धिरस्तु धनधान्यसमृद्धिरस्तु इष्टसंपत्समृद्धिरस्तु अरिष्टनिरसनमस्तु यत्पापं तत्प्रतिहतमस्तु यच्छ्रेयस्तद
स्तु उत्तरोत्तरमहरहरविघ्नमस्तु उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपद्यन्तां तिथिकरणमुहूर्तन
30 क्षत्रसंपदस्तु तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः प्रीयन्तां तिथिकरणे मुहूर्तनक्षत्रे सग्रहे सदैवते प्रीयेतां अ
ग्निपुरोगा विश्वेदेवाः प्रीयन्तां इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयन्तां वसिष्ठपुरोगा ऋषिगणाः प्रीयन्तां माहेश्वरीपुरोगा उमामात
रः प्रीयन्तां अरुन्धतीपुरोगा एकपत्न्यः प्रीयन्तां विष्णुपुरोगाः सर्वदेवाः प्रीयन्तां ब्रह्मपुरोगाः सर्वविप्राः प्रीयन्तां ब्रह्मब्रा
ह्मणाः प्रीयन्तां श्रीसरस्वत्यौ प्रीयेतां श्रद्धामेधे प्रीयेतां भगवती कात्यायनी प्रीयतां भगवती माहेश्वरी प्रीयतां भगवती ऋ
द्धिकरी प्रीयतां भगवती वृद्धिकरी प्रीयतां भगवती पुष्टिकरी प्रीयतां भगवती तुष्टिकरी प्रीयतां भगवन्तौ विघ्नविनायकौ प्री
येतां सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्तां हताः ब्रह्मद्विषः हताः परिपन्थिनः हताश्च विघ्नकर्तारः शत्रवः पराभवं यान्तु शाम्यन्तु घोराणि
शाम्यन्तु पापानि शाम्यन्त्वीतयः शुभानि वर्धन्तां शिवा आपः सन्तु शिवा अग्नयः सन्तु शिवा आहुतयः सन्तु शिवा वनस्पतयः २१

संतु सिन्वाप्य सिथयः संतु गृहोराग्रे विविधेत्यातां निकामे निकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तां योगक्षेमो
नः कल्पतां ॐ कृतं गाव्येकुधरू हव्यमेशवनिरा हुवेनुसोम सहिता सादित्य उ रोगाः सर्वे गता। ॐ त्रियंतां भगवान्नारायणः प्रीयतां
भगवत्वल्पपर्जन्यः प्रीयतां भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयतां व्रतं क्रुत्वा संपान्वयविध्यं याच्यतां ॐ शान्तेवशान्तु नेसामभ्या पवि
पात्र्य पापजाति पशुरापन्तत्रं लह्यस्तु वितां पञ्चषं पर्तावेत्पर्पं उदेति यथाम्नात्रं नेति पार्थितीत्रत्रसमर्पयीगच्छेत पत्र नद्यवं
पस्येत तावसि पुर्वीतयत्क्वारीत्यान पुण्याहं एवकुरुते तान्निवाएतानियमनं हृत्वाति पान्येव देवनन्दत्राणि तेषुपुर्वीसयत्का
रीत्यान पुण्याहं एवकुरुते पुण्याहं भवंतो ब्रुवंतु ॐ पुण्याहं स्वस्तयेभा पुपुपद्यतामहे यादिम्प उद्यमीपात्स्वस्तिनइंद्रोवृ
द्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु इति ॐ छौ देवाय सवः सोमपासः वतहो
देवाः जगान्नविष्टाः तेपद्यंतां तु रजसः पारस्तात संवत्सरीणाममृतं स्वस्ति स्वस्तिभवंतो ब्रुवंतु ॐ पुण्याते स्वस्ति ऋध्यामयो
मं॰ सर्वान्नृधि नृधिनृधि ध्रुपामिति ऋध्यास्महव्यैर्नमसोपसद्यः मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु अनूराधान्हविषावर्धयंतः शतं जी
वेमशरदः सवीराः दीर्घां दीर्घां देवान्योर्न्धानि दीर्घांघं तः सिद्धांतिसवनाभि उपहृतोलोकाः ऋध्यामेवत्स दीर्घं पत्रलोके

रा.म.
२९ भुवनेति तिष्ठति अग्निं प्रज्वाल्य तं तु अध्वरं स्विष्टकृतः प्रपद्येत् पश्चिमे कुशानास्तीर्य सर्वमेतत् कृत्वा लोके प्रसिद्धं सर्वेत
ओं नहृत्वमपि प्रतिष्ठितस्य विष्टरं दद्यात् ब्रह्मासनं परिकल्प्य ब्रह्मवृद्धिं प्रयच्छेत् गोपाय पञ्चपञ्चपूर्णो विततिर्विदुः अत्र कामानिप
जेद्धिं साहिष्णीः एतास्तां प्रज्वालिता पर्वतोत्तुङ्गं गृह्णीयात् उपनाह्यस्य वनस्पतिरस्तु प्रजापतिः प्रीयतां ६
त्रिगुणमाह्वयाम ततो नीराजनमपि विधेयं यथा शास्त्रं कारयेदिति उपनाह्यान्नं चाग्निमध्ये तेषु कार्यं आज्यं तेन मध्ये
कुर्याद्ब्राह्मणाय यजमानपितृपवनाय ततो ऽग्निं पर्यग्निपुष्पं गोत्रमपुष्पप्रवरशर्माणं ऋग्वेदं सामवेदं ला ऋग्वेदि
नो दानपर्वेष्विद्धेहि यं चरुं समितिशोभितां तां प्रदहतो ऋग्वेदः पप्रथमाहोत्र ऋचः सोमदेवता अत्रिगोत्रं तु विष्ट्वं अग्निं त्वं मेम
त्वमवेति ऋग्वेदं यजुष्यात् सर्वं प्रथमं ब्रह्मणः ततो हेतुरिति नमः ऋषयो यजुर्वेदो भारद्वाजो
यजुर्वेदः विष्णुदेवतः सामगोपप्रथम सामवेदस्तु पिङ्गाक्षो जागतः
शाक्रदैवतः भारद्वाजस्तु अथर्वाणस्तु अथर्ववेदो रुद्रदैवतः विश्वंपा
यन ततो इति एतन्मते २९

द्वे स्थालिनः चत्वारो ऽजापकाः गुरवश्च त्रयो ऽन्ये वा अष्टौ स्थालिनो ऽष्टौ जापकाः गुरवश्चेति सद्वहुत्वा अष्टौ स्थालिनश्चत्वारो ऽजाप
काश्चत्वारो द्वौ गुरू स्थालिनश्चेति च समर्हणाः एवं ब्राह्मणानां तांतन्त्रत्वे गोपायोचार्यादीनां तत्त्वार्थपाद्यमधुपर्कं दत्त्वा हेमाद्रौ सं
पूज्य मधुपर्केण स्थालिनः कर्मकाले अपरस्परायणं द्विविधे च पुण्याहेति च वरणात् ततो यदा वसुधेति मंत्रेणाये
नवं देवलो ऽग्नेजातवेदो महाभूतः तेनत्वामभिषिंचामि रत्नेमा वज्रमावहेति अनेन च पीतस्य त्रिरेकमानतस्य स्तौस्यर्व
दिशि हस्तपात्राणां हस्ते होमार्थं वर्धयेति मध्यदेशे ततो गोयोर्द्विपिंडदानाय तस्माद्दिसहवमानः स्त्रीणां स्वधामेधातिर्मेधा स्वाहा स्वधा
स्वाहा सह स्वधेति विवसोर्दिशो देवतानां संप्रज्य सपिंडमपिंडं वा रक्षिधार्यं कुर्यात् तत्र स्थालीपाकवत्पिंडविशेषः अनेनोदकपात्रमर्घ्यं चापा
ह्नं वाचनेनान्नं पिंडस्थाने प्रकुर्वीत पिंडहीने निवर्तते तथापिंडनिर्वापरहितं यत्र श्राद्धं विधीयते स्वधावाचनलोपो ऽस्ति विधि
स्तु न दिश्यते यतः पदं हि तदा स्वधि सोमनसं यथा स्थितेति तत्र संक्षिप्य प्रयोगः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः भूर्भुवः स्वः
इदं वः पाद्यं एवं सर्वत्र पाद्यं मातृपितामहीप्रपितामह्यः नांदीमुख्यः भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं पितृपितामहप्रपितामहा नांदीमुखाः
भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहा नांदीमुखाः सपत्नीकाः भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं अनेनैवं सत्य

रा.म. ३२ शुभं सपत्नीकानां विश्वेषां देवानां प्रमुखः स्वः इदमासनं सुखासनं नांदीमुखाः देवताःतो प्रीयेतां ॐ तथा प्राप्नुतां सर्वतो प्राप्नुवावः मा
तृपितामही प्रपितामहीनां नांदीमुखीनां प्रमुखः स्वः इदमासनं सुखासनं नांदीमुखाः देवताः प्रीयेतां ॐ तथा प्राप्नुतां सर्वतो
32 प्राप्नुवावः मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहानां सपत्नीकानां नांदीमुखानामिदमासनं नांदीमुखाः देवताः प्रीयेतां ॐ तथा प्राप्नुतां स
र्वतो प्राप्नुवावः ततो गंधादिदानं सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यः इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः मातृपिता
मही प्रपितामहीभ्यो नांदीमुखीभ्यः इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः पितृपितामह प्रपितामहेभ्यो नांदीमुखेभ्यः इदं गंधा
द्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहेभ्यो नांदीमुखेभ्यः पत्नीसहितेभ्यः इदं गंधाद्यर्चनं स्वाहा
संपद्यतां वृद्धिः ततः परिविष्टान्नं गायत्र्या प्रोक्ष्य पृथिवीते पात्रमिति पात्रमालभ्य सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो युग्म
ब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नममृतरूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः मातृपितामही प्रपितामहीभ्यो नांदीमुखीभ्यो युग्मब्राह्म
णभोजनपर्याप्तमन्नममृतरूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यो नांदीमुखेभ्यो युग्मब्राह्मणभोजन रा२
पर्याप्तमन्नममृतरूपेण स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः मातामह प्रमातामह वृद्धप्रमातामहेभ्यो नांदीमुखेभ्यः सपत्नीकेभ्यो युग्म ३२

ग्रालगामोक्षनपर्यन्तं प्रयत्नमप्रतस्वेगास्वल्हासंपद्यतां स्वस्तिः स्वस्तिनइंद्रो वृद्धश्रवा स्वस्तिपाठः अनेनैतां तिथ्याद्येनव
र्गिगदेवताः प्रीयन्तां वृद्धिः ॐ स्वस्वसद्धादिवपः नान्दीमुखाद्धं संपन्नं सुसंपन्नं ब्रह्महितमस्तु क्षिप्रप्रापयः संतु सौमन
स्यमस्तु अक्षतं चारिष्टं चास्तु नान्दीमुखाः मातरः प्रीयन्तां नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रीयन्तां नान्दीमुखाः मातामहाः
हाः प्रमातामहाः वृद्धप्रमातामहाः प्रीयन्तां ततो गोत्रं नो वर्द्धतां वर्द्धतामित्युक्ते दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च
श्रद्धा च नो माव्यगमद्बहुदेयं च नोऽस्तु अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचनेति
संप्रार्थ्य विप्रैस्तिलैर्दातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः संततिरेव च श्रद्धा च नो माव्यगमद्बहुदेयं च नोऽस्तु अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लल
भेम याचितारश्च नः संतु मा च याचिष्म कंचनेति प्रस्तुते [illegible] पंचाददि [illegible] विश्वेदेवाः प्रीयन्तामि
ति देवाश्च पितरश्च [illegible] प्रतिमाला [illegible] सूत्रेऽस्मिन्निति नान्दीश्राद्धं अथ वास्तुपूजामाह सर्वदोषनो सर्वा
दोषविनिर्मुक्तो गृहं प्रविशेदिति वास्तुपूजामकृत्वा [illegible] प्रविशतीति तथा वास्तुपतः [illegible] प्रतिमां
तदर्पयति [illegible] चतुःषष्टिपदं वास्तुदेवतानां परमेष्ठिने एकाशीतिपदं वास्तु महालयेषु [illegible] प्रपंचमो स्तु

रा.म.
३३
33

तावर्त्तिं समतलां चतुरस्रं संस्थाप्य कोष्ठकपदं त्वकोणास्त्रं तस्यां चतुष्पदसमन्वितं मध्यकोष्ठे कृत्वा तु साधकस्येशा
समर्चनीयमिति यादि अत्र प्रयोगः मंडपनिर्माणे विभागे हस्तमात्रां वेदिं कृत्वा तस्यां तस्यामर्पिते वस्त्रे वास्तुवत्यादि
शलाकया नव रेखाः प्राक्पश्चिमायताः नव च दक्षिणोदगायताः कृत्वा मध्यकोष्ठचतुष्टयमेकीकृत्य तत्र तिर्यगावृत्ति
त्रिकुपदेषु सप्तैश्वकोणेषु तथा च चतुर्विंशति देवताः निवेशयेत् अथ कालादि संस्कीर्ण पूजयित्वा तस्याष्ठकुम्भे गणा
संगताद्भिर्ध्यर्घ्य वास्तुपूजां कारयेत् इति संक्षेपः वास्तुमंडलस्याग्नेयपार्श्वे कोणे बलिं च चतुष्पथं विधायानुपततलेनामा
लेपयालाम्रसर्वतः मंडपे त्रावृत्ति सूत्रेण वेष्टयेत् वास्तुवेदिकायाः सदिति मंत्रेण गणानिवायच्चप्रीतिमयो यथा सर्पेभ्यो येवाश्वेतास्समा
श्रिताः तेभ्यो बलिं प्रयच्छामि तुष्टास्ते नमोऽस्तु नमः नैरृत्यसाधिपतिभ्यो नैरृत्यपतये नमः बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि सर्वग
तान्मंत्रितं अभिमोवातु रक्षेभ्यो येवाभ्येतास्समाश्रिताः बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि तुष्टा मे भवन्तु नमः इदं यक्षेभ्यः सर्पेभ्यो येवा
येता समाश्रिताः बलिं तेभ्यः प्रयच्छामि तुष्टास्ते नमोऽस्तु इति मंत्रेण शंकुमार्चयेत् पथा ... बलीन् दत्त्वा पूर्वां दिशि
वस्तीकं तिर्यग्शालायां ... सर्वासु ... पूजयित्वा हिरण्यं प्रभासहेमा ३३

धिमति विमला प्रिया तथा वास्ताधिष्ठानकाः इतिनय दक्षिणे लोकपालो वासवे वास्तून् संपूज्य मध्ये समस्तव्याहृतिभिर्वास्तुपुरुष
मावाह्य वास्तोष्पते इति मन्त्रेण संपूज्य वहिर्वन्दनमालाभ्यः एवं वास्तुष्टयं वालोहद्ये ब्रह्मणामत्याय पूजयित्वा ॐ ब्रह्मणे नमो व
लिं समर्पयामीति पाद्यसाद्य वलिं दद्यात् ततः पूर्वपदद्वये दक्षिणार्धे पूर्वेषोनः दक्षिणापदद्वये मध्ये दक्षिणाभागे विवस्व
ते पश्चिमपदद्वये मध्ये चरणमागे मित्राय उत्तरपदद्वये वामभागे पृथ्वीधराय मध्ये पूर्वपदद्वये आग्नेयकोणे च द्विधा
कृत्वा पदे सार्धे दक्षिणार्धे सावित्राय दक्षिणार्धे सवित्रे च एवं नैरृत्ये पदस्य पूर्वार्धे पश्चिमार्धे विबुधाधिपाय तस्य पश्चिम
र्धे इन्द्रजयाय वायव्यपदद्वये दक्षिणार्धे वामहस्ते राजयक्ष्मणे उत्तरार्धे रुद्राय च ईशानपदे उत्तरार्धे उत्तरे मध्ये दक्षिणार्धे पूर्वे
आपवत्साय तस्यैव पूर्वे ईशानपदे दक्षिणार्धे शिखिने तद्दक्षिणे सार्धपदे दक्षिणार्धे पर्जन्याय तद्दक्षिणपद
द्वयोर्दक्षिणार्धे जयन्ताय दक्षिणपदद्वयोर्दक्षिणांशे कुलिशायुधायः तद्दक्षिणपदे दक्षिणार्धे सूर्याय तद्दक्षिणपदे दक्षि
णार्धे सत्याय तद्दक्षिणे सार्धे दक्षिणार्धे भृशाय तद्दक्षिणपदार्धे दक्षिणार्धे आकाशाय तस्य पश्चिमार्धे द
क्षिणार्धे वह्नये तस्य पश्चिमे सार्धे दक्षिणार्धे पूष्णे तस्य पश्चिमपदे दक्षिणार्धे वितथाय पश्चिमपदे दक्षिणाप

ह्०प०
३५ र्देहेऽवयवहनुनाय तत्पश्चिमयोर्दक्षिणोरोरर्यमाय तत्पश्चिमयोर्दक्षिणजानोर्गंधर्वाय तत्पश्चिमे सार्धे पदे दक्षिणजंघा
यां भृंगराजाय तत्पश्चिमे नैरृत्यपदार्धे दक्षिणस्फिजि मृगाय तदुत्तरार्धे पादयोः पितृभ्यः तदुत्तरे सार्धे पदे वामस्फिजि
दौवारिकाय तदुत्तरयोर्वामजंघापार्श्वसुग्रीवाय तदुत्तरयोर्वामजानौ पुष्पदंताय तदुत्तरयोर्वामोरौ वरुणाय तदुत्तरे
वामपार्श्वे असुराय तदुत्तरे सार्धे पदे वामपार्श्वे शोषाय तदुत्तरे वायव्यार्धे वाममणिबंधे पापाय तत्प्रागर्धे वामप्र
बाहौ रोगाय तत्प्राक्सार्धे वामस्कंधे वासुकये तत्प्राक् हृदये वाममुखे मुख्याय तत्प्राक् हृदये वामबाहौ भल्लाटाय तत
प्राक् हृदये वामबाहौ वेव सोमाय तत्प्राक् हृदये वामांसे सर्पाय तत्प्राक्सार्धे वामश्रोत्रे अदित्यै तत्प्रागर्धे वामनेत्रे दितये
ततस्तत्रोर्ध्वाकाशेऽभ्यर्चयेत् इति वास्तोष्पतिं ततो मंडलाद्बहिरैशान्यादिक्रमेण चरक्यै विदार्यै पूतनायै पापराक्षस्यै ततः सर्वादि
भूतेभ्यः एषोऽर्घो नमो जंभकाय पिलिपिच्छाय ॐ नमः सर्वादिक्षु इत्यनेन ततो मंडलादीशानेन ततोऽर्घं स्थाप्यते तत्र वस्तां तथा
या मीमांसा वास्तुपूजयेत यथा मत्स्यगिरिः पंगुरेखा नाम मासपः सप्त तथाग्रहादि देवानाम ममापत्ते स्थिरा भवंति प्रार्थयेदि
ति ततस्तं वास्तुं दिक्षु मिलितेषु ते स्वतंत्र स्थापिते तेषां दिग्विदिक्षु तेषां वा प्रत्येकं ततस्तस्मा मम मंत्रैः कुला वास्तोष्पतये इति चतुर्भि ३५

ष्ट्रकृत्वा कैवालोध्यलोधवास्थाला मिसनेनवपंचविल्वफलानि कृत्वा विष्णुसूक्तादिमान्त्रिर्मनं कुर्यात सलोमंडले देवता
पः पायससवलिं कलमनुग्रहपनाइतिसकाविनामंडपं त्रिसत्यापिफलिपिलाषसत्वकलयोदवे यजमानमभिषिंचयुनः
संपूज्य यथाह्मतिरदिरिणां द्रव्याधाल्लणान्पोजयेदिति भारदाति विल्वैर्गुतोमेनेषा: तिलाज्यादिस्थानां गोविदल्प इत्तिलं
र्थतेरे यतिवास्तुपूजा मात्स्ये उवाधितास्ततः सर्वेषु लेवमधिवासनमिति पाद्मे उपवासोमंडवे वमणपामोनतमिष
ते सद्योधिवासनेयाथ कुर्याद्धो विक्लोनाइतितत्त्रेयोक्तं अधिवासनं चैवं कुङ्कुमैः सपत्नीकः सत्पविघ्नोयजमानः
पर्णावल्लर्यं गृहीत्वा पंचकोमिमिसादि मंतघोषेवलामंडपं प्रदक्षिणीकृत्य पश्चिमद्वारेण प्रविश्य देवकालादि स्मृत्वावलिष
मारोतत्व पंगितपामंडपे देवतास्थापनादि करिष्य इति संकल्प्य गणपतिं संपूज्य मंडपात् सर्वतः सर्षपान्विकिरेत तत्रमंत्रः
पत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य सर्वदा स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु अपक्रामंतु भूताधिपिशाचाः सर्वतोदिशं
सर्वेषामविरोधेन ब्रह्मकर्मसमारभइति ततः कुशैः पंचगव्येन सर्वत्र प्रोक्षयेत् तत्स्वेन प्रोक्षयेत ततः स्वस्तिवाचनमंत्रपठेत अ
थपूजा पूर्वद्वारे द्वारश्रियै नमः ऊर्ध्वे देहल्यांशाखयोः वामदक्षिणशाखयोर्द्वाराय नमः द्वारस्थितबलिं नमः गणपतये प

रा.प.
३५

30

नाये: दक्षिणद्वारे द्वारशाखयोरूर्ध्वदेहल्यामधः स्तंभयोः पुष्पदंताय स्वर्दिं कलशरूपेण गोपायेत्स्मानि पश्चिमद्वारशाखि
ये इस्मूर्ध्वं देहल्यामधःस्तंभयोः नंदिने चंडाय कलशरूपेण गोपये नाये उत्तरद्वारशाखयोरूर्ध्वं देहल्यामधः स्तंभयोर्महा
कालाय ॥ ॐ गिरितो नमः कलशरूपेण गोपायेति इति द्वारपूजा ततः वहिर्हस्तमात्रे चतुरश्रं रणमास्य र्थवास्तुहृदं नामकं
सुश्रोमननामकं वास्तुसंस्थं विलिख्याग्निमिळे इति मंत्रेणाभ्यर्च्य संपूज्य गृहस्य तीरे ... संपूज्यैव च तत्रैव कलशः
स्थाप्यः तत्र मतार्थेति तिष्ठति शार्थेना ... सम्यग्विधिपूर्वकं प्रलेपः ... कलशानिधानं इमंमेगंग
ति जलपूरणं गंधद्वारामिति गंधं प्रक्षिपेत् या औषधीरिति सर्वौषधीः कांडात्कांडादिति दूर्वाः अश्वत्थे व इति पंचपल्लवान्
स्योना पृथिवीति सप्तमृदः याः फलिनीरिति फलं सहिरत्नानि इति रत्नं हिरण्यरूपः इति हिरण्यं युवा सुवासा इति वस्त्रा
दिनावेष्टयेत् पूर्णादर्वीति धान्यपूर्णपात्रमुपरि निदध्यात् तत्राधुवावाहनं पूजनं ततो दक्षिणे यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु मंडं
विकरं यावत्कोवि तं ततो रक्षोहणं वलगहनं इति निधाय वेदनाशिवसिंहमंगारकं कल्पयेत् ततः पूर्वे च कलशं
स्थापयित्वा तत्र धरामा वाह्यार्चयेत् ततः पश्चिमे प्राङ्मो रुद्रं वायव्यां सुवर्णं श्रीमंगलगर्दभं ततो रणं ग्रामणीः प्राणाहिति न्यसेत् ३५

वैत्नानि नावर्विसंस्रुचं स्रुवं चतस्रयमेन ततः पवित्रकलशं स्थापयित्वा तत्रचलघसलाहनप्रक्षालनादि तत उत्तरे लेपनमेधर्मा
ग्नकुंडपल्लावंवाक्षुहेतुंसुवपत्वापश्चाद्वितंतोरणस्थंनोदेवीमधिपपक्रितंघृत्वासोमंवेसुरानिंचतस्रयमेन ततः कलशंस्था
पयित्वा तत्र विष्णुं स्थापयेत् हनप्रक्षालनादि ततः पर्धद्वारमाहात्वादूर्ध्वलक्ष्यदंध्यहनादिपुरंपर्वचस्थपयेत हेरवसंवल
हारूपेममहाभवेन तत्रापरेविसिनमेंद्रादिनारूद्धिंजोहावेवं वर्णानि घतंनपार्थ्येनलवानहरणमध्यरुत्रसेवक्रमेणहपय
पत्राहोगायत्रः सोमदेवतः प्रद्विरोवसुविप्रेंद्रांसपांमलेषुरसलियुत्वमनिमीलाहस्मादिनाप्रकल्पेत ततस्वेहिहसर्वम
एसिद्धसाधेरसिकृतावस्थोमरोः संवोडमानोपस्संगणोनरहाध्युंनोमगवन्मसे पोईडरहागणेहसिषुसेडुंसंगं
सपतिवार्सम्रुधंसहान्तिवंदाफलशाथावासुद्वातारमिंडपितिद्रजापिवाम्नुःश्चिहानरविशातापसांशांपीसंचध्वजंसमुद्र
पेत ततरेणवतस्थंपीतवर्णंसहस्रांतंरहिणचामहलस्थवजोस्वलमिंडुधालाइंडुःसुप्रेतिष्ठिहोवजमहसोमसपत्नः
हास्पहताधिपतेरियसुस्सेनिस्सेनमोनमः इतितत्वाइंडापसांगायसपीवारायमभतिसरायेसंमाघमसंवरिसमवेपामी
तिवसिंदेयान ततप्रातस्यामेपकोतोगमार्ग्वलक्ष्यंस्थापयित्वा तत्रुंडरीवमभृतंवसंपञ्चदहाहिसर्वमरहयवा

ग. म.
३६

36

[illegible]

३६

येपामीति बलिं दद्यात्‌ ततस्त्राचमनमेकुसंपर्य वस्त्रवल्लभां स्थापयित्वा नुपुष्पगंधं ॐ पंचसंपूज्य सर्वेहि हिरलोगमननाय
कल्पं विशालं वेतालपिशाचसंघैः ममाग्रं पाहि पिशाचनाथ लोके भस्त्वं प्रणयनमस्ते पोनिर्ऋते ह्लगच्छ हतिपुष्पै
सांगमायाहा सुर्वलमिति संपूज्य नीलां पताकां ध्वजं च मोक्षुणा स्मृत्विष्पनानहृं वज्रहस्तं नीलवर्णमिहागतं महाकपीव
कृत्वा समुत्रं निर्ऋतिं ध्यात्वा निर्ऋतिं स्वहस्ते वस्त्रं लेखेनपावयं आवाहयामि पदेस्मिन् पूजेयं भविग्रहस्तापिति
नलास्योनाय निर्ऋतये एतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात्‌ ततस्त्राचमनं पश्चिमे भति दारपा रवं वरुणाद्ध्येय विधाय पं
नवद्विगानं प्रसार्य येरत ततः सामगायलिजो बलिंस्वाहला साम वेदस्तु पिंगाक्षो जागतः पातरेवतः पारद जलस्तु वियुंडुसांधि
पाशं मलेवुर्धि तिवार्थयित्वा यम्न प्रायाहि तित्रार्थ्येत ततः एहेहि पश्चिमगणाधिधीमंगणोलपर्जन्य सहापसरोपिः विद्याधरेंद्र
नागैः पिपमानयाहिल ममस्माद्भगवन्नमस्ते ह्ह्रुस्कृपोवरुण हृणाच्छ हतिपुष्पै सांगंधरणामवाहयत्वापामीति संपूज्य श्वे
तां पताकां ध्वजं चेममेवरुणोस्तुहि मृमद्वा स्वंपाशहस्तं विशिष्ठं विंवेतवर्णं वरुणं ध्यात्वा पापाहस्तं वरुणं पादसोपतिमि
पवरं आवाहयामि पदेस्मिन् वरुणाय नमो नमः इति नत्वा सांगाय वरुणाय एतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात्‌ तत

दा.प. ४२ उपस्थानं मंत्रापन्नसोपदेशं यतत्वं लशोस्थापयिलाउष्यद्वेतसिमर्थवत्तत्रकजेयित्वाहहोहियतेमपारावणायम्नगाछिद्रः
सहविश्वदेवैः प्राणाधिपः कालचक्रैः सहायमहाराणपञ्जोमगवन्नमस्ते मोवायोऽहरणगच्छ ललितेषुतिसांगांदिं वा उ
मावाहनवावापरस्तस्यतइतिसिध्यवपोषितमितिधम्मं पत्नासोद्भवेवो ष्ठिप्रमृगाल इविष्टंपधंरवुवालंय।
ध्वजधरदक्षिणावामहस्ते वायुं ध्यात्वा वायुमापञ्जगतोवायव्यदेनपाभिरक्षतिनत्वा सोमापञ्चाय पञ्चायवेतेमाव मनय
लिंसमर्पयामीतिवलिंदद्यात ततश्चाव्यापरे तिष्ठातवंकरणप्रहर्षस्थाप्यित्वा सामेधोमंत्रिशजंमस्यपञ्चपिलार्थं
वचित्रमलिजो मलिनंवा उत्तरहोत्रंशतिसमन्नपार्थं लेनाहे लेनाहिस्याद्रणाइति उत्कारहरूमंत्रोऽथर्ववेदानुष्टुभोरुद्रदे
वतः वैशंपायनविषे इशांतिपाठं मवेकुर्वितसुत्ताप्राप्तधतेनोदधीतिविपक्षयेर।। एह्येहिप्रेतेशवरयन्नार्होविधत्स्व न
लेजगणेनसार्द्धं सर्वौषधीभिः पितृभिः सहेन्द्रराहाणपञ्जोमगवन्नमस्ते मोसोमइहागच्छ ललितेषुति सांगादि सोमपा
वाहयंसोमेति संपञ्चपहीलांपत्नासोध्वजंवामापञ्चतिमपस्यनायुतउष्यवदिमानस्थं कुं इत्यलकेपललारसंसोपि
तं वरदानहस्तं धरदक्षिणावामहस्तेपुष्कुरितंमहोदंस्थकलकांपनरु संविंगरस्नेन्नपातविमहुष्मयसर्वंविमानस्थं कुं ४०

ऽलोके पर हरः संप्रोक्षितं वाद्यगराधारे दृह्यमाना महत्तं मुकुटिनं महोदरं स्थूलकायं च लंबपिंगल नेत्रं पातविस्रं हृष्टि
यसर्वं विभिमान स्थं तु वेदध्यानानां सर्वे नरेशमध्ये त्रि सोमो नन्तान्यय स्थितः तस्मै सोमाय देवाय नमः अपतये नमः इतिनत्वा
सांगाय सोमायेतं माधप स्वबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात ततः ईशानं गालावम्य पूर्ववत कलशं संस्थाप्य उत्ती
र्णानामानं दिग्गजं मंगलं च तत्र आसनं पिलास्यं हिविधिपूर्व न विप्रमल कमलं बद्धं गंधरा मासार्धं लोकेन पञ्चेम्ब्रायनन्
सिद्धे गृहाणप्रजां भगवन्नमस्ते ईशानेहागच्छ इह तिष्ठ इति तमावाह्य ईशानं नमः इति संपूज्य सेतांस वैवर्णां तापताकं
ध्वजं चापि दत्वा देवसवितरीसु छि स्वरूपाक ठं वादयेत्त्रिमलयुक्त दृश्यमाना महस्तवद्यं त्रिनेत्रं भुज स्फटिक वर्णमीशानं ध्या
त्वा पुष्पं धूप समाक ठं पकलोहस्तं त्रिलोचनं प्रत्याह्यामि यत्नेन्मिन्ररूपं बलिं प्रतिगृह्यतां सर्वविघ्ने महादेव ईशानः तुष्ट
ईश्वरः भूतपाणिं विरूपाक्ष स्यैश्वर्यं नमोनमः इतिनत्वा सांगायेतं माघपक्षबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात ततः प्रा
च्येशानपूर्वयोर्मध्ये गत्वा एक्षे हिपातालधरा मोः नागं गनाधिन्न रगीयमान यत्नो गैंद्रामलोक संघरन्त तर
ताश्वमसमहितं पं गोपूर्व तत्र हृगच्छ इह तिष्ठ इति सांग सं नत्वा मातावाह्य गौरीति संपूज्य मेधवर्णां पीतां पताकां ध्वजं चापंगो

शा.म.
३८
38

ह्रैं त्रिपुष्करस्थनं तं तथा मासीनं पद्मासनस्थं मण्डितं पञ्चशीर्षं विधरोर्ध्वं अघोरहृदि तत्पुरुषं वक्त्रगतं अघोरोर्ध्वं अघोवामभागस्थं यं नील
वर्णं मनं तं ध्यात्वा यो मामर्चयेत् सनन्तरूपो लम्बलोऽहं स एवाद्वयं गुप्तं वं रूपं ये न्यद्युतं तस्मै नित्यं नमो नमः इति नत्वा सां गायत्रीं
येतं माषभक्तबलिं समर्पयामीति बलिं दद्यात् ततश्चावाहनेश्रीतपश्चिमपादो मध्ये गलान्वहोऽहि सर्वाधिपते वक्त्रं द
त्तो वेन सार्धं पितृदेवताधिः सर्वसप्तधातास्यमितप्रभावो विनायकः नः सततं प्रियाय यो नलम्बितलगच्छेत्तु तिष्ठतिव
ला णमन्या यात्स्वस्थलपतान् मिलितं संपद्य रक्तां पताकां ध्वजं वस्त्र लपतान् मिश्र छित्त्वा न तुष्टि संदेहं सा हृदयं सभ्रमन्ला वुष्टम्
छि धरोर्ध्वं अघोरहृदि तत्पुरुषं वक्त्रगतं अघोरोर्ध्वं अघोवामभागस्थं यं पञ्चमुखं त्रिलं वरदं लम्बवर्णं त्रिकला तं ध्यात्वा लापश्यो
निम्नतुमूर्तिं वैराग्यवासः पितामह पद्मनाभस्तव्य तुर्थं चलतस्मै नित्यं नमो नमः इति नत्वा सां गायत्रीं लिङ्गे स्तं माषभक्तबलिं
समर्पयामीति बलिं दद्यात् नैर्ऋत्यपश्चिमं तत्तले यन्तं बलिरानईशानपूर्वे तत्तले त्रलबलिदानं वैति कृष्णनारायणः
ततश्चावाहनमध्ये स्पृष्टं दृष्टो मस्तकस्थितं ह्रिं लस्तविस्तरः पञ्चहस्तदीर्घो लस्तवि स्तारो वामहाध्वजः ध्रिं ध्रिं ग्णग्ण हिंस्रु
तं ईशप्यवसरइति स्थाप्यः तत्रैव वस्त्रलपतं च ततो गन्धपुष्पधूपं दत्त्वा सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः वंशाय विनायकेभ्यो नमः ३८

रक्षःपन्नगेभ्यो नमः स्थापयेत् ततः पूर्वभागे उपलिप्तप्रमाणे उपविश्य त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ब्रह्म
विष्णुशिवैः सार्द्धं रक्षां कुर्वन्तु तानि मे । देवदानवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च सर्वे म
माध्वरं रक्षां प्रकुर्वन्तु मुदान्विताः ब्रह्मविष्णुरुद्रेन्द्रा अपि लोकपालाः सह रक्षां कुर्वन्तु मण्डपं सर्वे धूर्त रक्षांसि सर्वत इति पठि
त्वा त्रैलोक्यस्थापनं स्थापयेत् ततो ओं नमस्त्रैलोक्याय स्थावरेभ्यो जङ्गमेभ्यो भूतेभ्यो नमः ब्रह्मणे विष्णवे शिवाय देवेभ्यो गंध
र्वेभ्यो राक्षसेभ्यः पन्नगेभ्य ऋषिभ्यो मनुष्येभ्यो गोभ्यो देवमातृभ्यो नमः इति प्रत्येकं संपूज्य भद्रमाषभक्तबलिं दद्यात् ततो
यजमानः सर्वैः ऋत्विग्भिः सह प्राग्द्वारेण मण्डपं प्रविश्य दक्षिणामुखः पश्चिमभागे उपविश्य गुर्वादिभ्यो यथाविधि तं कर्म कुरु
ध्वमिति वदेत् प्रतिकुण्डं एकैकः कलशः स्थाप्यो मुख्ये शिविकान्तिके वेदिका यज्ञस्थाने ततो गुरुर्यजमानानि
तो मध्ये वेद्यां सर्वतोभद्रमण्डलदेवताः स्थापयेदिति पितामहचरणाः यथा मध्ये वेद्यां मण्डलदेवतास्थापनं करिष्य इ
ति संकल्प्य स्थापयेत् तत्र मध्ये ब्रह्माणं ब्रह्मपत्नीं गौतमीं वामदेवं ब्रह्मा विष्णु एव ब्रह्मस्थापने पूजने विनियोगः एवं
पूर्वादौ ब्रह्मपत्नीं ततः उदीचीमारभ्य वायवीपर्यन्तं कुबेरादीन् स्थाप्य ईशानादि षष्ठे लोकपालान् तत्र आपव्यामपत्नीगौतमः सो

श.प. मोगायत्री ॥ ॐ आप्यायस्व ॥ ऋषिर्गोतमो जगती ॥ शुनःशेप ऋषिः आजीगर्त्तिः जगती अग्निर्वा देवः सविता ॥ इन्द्रो देवता मधुच्छन्दा ऋषिः गायत्री
३९ ॥ ॐ इन्द्रो विश्वतः ॥ ऋषिः काण्वो मेधातिथिः अग्निर्गायत्री ॥ ॐ अग्निं हूतं ह्यग्निमीडे यमाय सोमं यमो नुष्टुप् यमाय सोमं
39 सोमं सुनोत ॥ वरुणो वा मित्रः तिस्रो गायत्री ॥ ॐ सोमं गुणः तत्त्वायामि शुनःशेपो वरुणो त्रिष्टुप् तत्त्वायामि ॥ यायोः शतं गो
तमो वामदेवो वा अनुष्टुप् वायो शतं ॥ वायुः सोमपश्चैव मरुत् अपां ॥ अन्ते मे यावन्तो वसिष्ठो वसवस्त्रिष्टुप् ॥ अपा
अत्रेः सोमो ... मध्ये ... ॥ आ रुद्रासः ... जगती ॥ ॐ आ रुद्रासः इन्द्रो मध्ये ...
श्यावाश्व ॥ ... सामगायत्री ॥ ॐ सानुष्टुप् ... इन्द्राग्नी मध्ये विश्वे ॥ ऋषिः ... गो
तमो ... ॥ ॐ अग्निं ... ॥ ऋषिर्यम मध्ये ... ॥ ॐ ... मधुच्छन्दा विश्वे देवा गायत्री ॥ ॐ ...
मासः ... मध्ये ... ॥ ऋषिर्वामदेवः ... ॥ अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुमर्चामि स
त्यसवसं ... धामभि ... प्रियं मतिं ... ॥ ... हिरण्यपाणिममिमीत सुक्रतुः ... ॥ नि
... मध्ये ... ॥ आर्षेयो ... सर्पा गायत्री ॥ आर्षेयो ... मध्ये ... ॥ ... ३९

ऋग्वर्कृगोगंधर्वोप्सरसोनुष्टुप् अप्सरसांगंधर्वाणां ब्रह्मसोममध्येस्वंस्वंदीप्तहस्तं महाबलान् कुमारं कुमारं
स्कंदं त्रिष्टुप् अदितिर्देवजगिरष्टु ब्रह्मेंद्रमध्येदुर्गां विशंतुंच तामग्निवर्णां सोमदीर्घां दुर्गात्रिष्टुप् उद्दीरतां ममूताः ब्रह्म
यममध्ये मरुतोगायत्र पोमरुतो संसुगुर्मीको मरुतोगायत्रिष्टुप् ॐ पोमरुतो अनुपारेहि ब्रह्मनिर्ऋतिमध्ये गणपति
गणानां त्वा गृत्समदो गणपतिर्जगती ॐ गणानां त्वा ब्रह्मवरुणमध्ये आपः शन्नो देवी सिंधुद्वीप आपो गायत्री ॐ
शन्नो देवीः ब्रह्मवायुमध्ये मरुतः मरुतो यस्य रहूगणो गोतमो मरुतो गायत्री ॐ मरुतो यस्य ब्रह्मता: पद्मलोकत्रिष्टु
व: पृथ्वी स्योनानामेधातिथिर्मेधातिथिर्गायत्री ॐ स्योना पृथिवि० तत्रैव गंगादिनद्य: इमंमेसिंधुक्षित्प्रैयमेधो गायत्र्युनास
प्त सागराः इमं मे गंगेयः तत्रैव सप्तसागराः धाम्नोधाम्ना राजन्नित्ता वरुणानुष्टुप्च यदापो अघ्न्या इति वरुणो त्रिष्टुपाम
हे ततो वरुणोनुष्टुप्च मा पिबायो मौषधीर्हिंसी रतो विश्वचामस्रितो वरुणोनुष्टुप्च तत्सुवितिमहं नाम्ना वाह्मेसोमारिसमीप
ऋषिगणाः पुरावितं गत्वा त्रिषमले वसु शारी इं स्कंद पार्थ संकुशं तन्नहावेद्यस्तादित्यः गोतमं भरद्वाजं विश्वामित्रं कश्यपमत्रिज
मदग्निं वसिष्ठं अत्रिं अरुंधतीं तन्नहाव्य पवीहि ऐंद्रीं कौमारीं ब्राह्मीं वाराहीं चामुंडां वैष्णवीं माहेश्वरीं विनायकीं इमंमे

दे.प.
५०

शन्नयः स्नातः प्रतिष्ठाप्य प्रसेवं सहवाप्र जपेत ततस्तस्मा मे ये ये घोषं वश्ये लिखितं व स्वमा ता ये ऽस्ले च्चा दिस्यादि देवताः स्प
पयेत् पद्मजपेत् अस्मिन्नमैत्रि यन्न दिष्ण्यापनं पद्मन्नं च्चावि च्छ संकल्प प्रणाव स्वप्रतापिनः ऋषिः परमात्मा निर्देशता देवी
गायत्री छंदः आहुतीनां प्रमेय जनमरग्निधाना जहनापक्रमपथः अग्निवायुसूर्या देवताः देवीं गायत्रीं देवी उक्षिमा देवीच
उहस्य छं तां सिरसि धारा वाहने विनियोगः देवि जलानां संतानचा वाहने प्रकृ तत्राव हर्षीत मन्त्रे वर्तु ले प्रात्र वं सर्वं व
व्याहृतेः प्रात्र लेन हिरण्यपल्लवः समितांशिक्षुत सर्पा वाहने विनियोगः ॐ वाहूमेनव जेमाः ॐ भूर्भुवः स्वः कान्नि गवेवा
मव वाजपा गोत्र सूपि ह हृनाग च्छे ति पद्याद्यः हति छेति स्थापयेत एवं सर्वेषु मंत्रातेष्या हतीरुक्ता हृताग च्छे हति तिष्ठेति स्थापये
त ततश्चाग्ने पं च्चत्रुरहे वरस्त्रु तं से मंत्रेत व ष्याहृतेः वाप्यायस्व गोतमः सोमो गायत्री पशुनातोराद्ध स्वयात्रेयगोत्र सोमः
ततोहृद्विगो त्रिस्रोतो व दिगागु रुवं गोपं सप्तव्याहृतेः अग्निर्मूर्धा दिवि कपोगाग को गायत्री अग्निः सर्वंतौ सपुद्रवनपरदानव
गोत्र भौम ततः ईशाने या गाथा ह गोपुधव्रुह स्रु तं पी तवव्याहृतेः उद्बुध्यस्वं बुध सेमप्रा बुध त्रिष्टुप् मगध सोऽत्रय गोत्रेय
स गोत्र बुधः तत उत्तरतो दिक्षु व लवे ह स्त्रु तं च हृत ह स्थ तिं पी त व ष्याहृतेः च हस्पतेग स्त मत च हस्पतित्रिष्टुप् सिंधु स ५०

अथांगिरसगोत्र उद्धरिष्यते ततः पूर्वपंचकोणे प्राच्युदंच्यं पस्तूणमाहृते: ॐ अग्रपाणमलोद्विपदाविराड्भोजनदेवो
अथ भार्गवसगोत्रमुद्धरः ततः पश्चिमे धनुर्विंशमसृजुलेखसर्पिसंयुक्तमाहृते: ॐ अग्निमीळे पुरोहितं ऋषिः पानिरस्मिन् सोम
धुरः काश्यपसगोत्रमुद्धरेत् । ततो नैऋत्ये सप्तपर्वाणि दक्षिणाग्रवेदिं कुंडमस्थण्डमाहृते: ऋतुपानां वामदेवो गायत्री
छन्दो वाहृते: गत्विनान्दुगान्दुवपे पतिरसिमगोत्रकाले ततो वायव्यां प्रधानकोरदक्षिणाग्र वेदिं कुंडमस्थण्डमाहृते: वेदेमधु
छन्दः वेदवेगगायत्री ॐ शंवीरिसमुद्रवन्द्योमिमिसगोत्रवेते: सविताप्यादित्याग्रता: ॐ आदिदेवता: ॐ कश्यपमाहृते:
अमावास्यां पीठानां दक्षिणतः स्थाप्याः ॐ अंबवंकवसिष्ठाय दुंडतदृष्टप विनियोग सर्वत्रैव ॐ ब्रह्मक: ॐ पर्जन्य: स्व: इन्द्र:
गोत्रोर्षिमाप. दीर्घतपा उमाजगतो सोम दक्षिणापसंदेदीर्घतमा संदर्षिष्टुप् विश्वेदेवेतमा विश्वत्रिष्टुप् ब्रह्मणस्प
तेगोत्रमोवामदेवो ब्रह्मत्रिष्टुप् इंद्रोमधुछंदाइंद्रोगायत्री यमायसोमंयमोयमोऽनुष्टुप् सोमुरामोदेवार्व रात्रि: का
लोगायत्री उभोजनरक्षाविषिमयश्चतारहती १ एवमेवक्षण्डमाहृते गोत्राणांवामत: मंत्रोसेव्यादितोरक्षार्थ स्त्रा
गच्छ हतिष्ठतिवोत्कायप्सधिदेवता: स्थापयेत ॐ अग्निं रत्नो मेधातिथिरग्निर्गायत्री ॐ अग्निं दूतं प्राप्तमेधातिथि

ऋ.अ. ५८ एकोनानुष्टुप् स्तोता मेधातिथिः प्रियमेधश्च गायत्री इदं वसो सुतमन्धो मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री इन्द्रस्य विष्णुसमं इन्द्र त्रिष्टुप् इन्द्राग्नी
एषाश्च विष्णुरित्यादि पङ्क्तिः प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् ऋभवो वाजिनो वार्षिगिरस्यौ गायत्री उक्तस्य वनं गोत्तमो
वामदेवो बृहत्यादि त्रिष्टुप् ततः षड्गत्यादि त्रिष्टुबादिनावस्वादि नवकं गातारं वायव्यं गत्समदो गायत्री इन्द्रस्य तवावि
नाय एवं आत्मवेदेशव एप्यादिगोत्रिष्टुप् ऋग्वेद इन्द्रो गौ तव वायव्यं अश्वाः गिरसो वायुर्गायत्री तदेव एतावस्तु एतानि
सत्यं इति सम्प्रति प्रेषाः तत्र वेदविनेषु सविसं आदित्य प्रजापत्यं प्रजापत्यो गायत्री ततः सविता प्रजापतिर्ण
कउशा बृहस्पतिस्त्वनौ गायत्री अग्निर्नामविश्वगणं तपति सततं विश्वे देवा त्वग्निर्नो एतानि विनायकादिर्ज्ञाना
नि विविनाम गौ विनायकादिनां च उत्तरात् एवं विसंप्रापः इतिवाचिशब्देन समानायचारायः हिमा विष्णुर्लोकपालादी
नामपि कर्षाणि पञ्चायां विष्णुः यथा तद्यथा इदं विष्णुर्ज्ञेतानामधुष्यं सर्वइदं त्रिष्टुप् इन्द्रस्य नागपतिर्लिखित इदं
वेदग्रन्थः अग्निर्वायो मेधातिथिर्गायत्री पवमानः सोम पवमानो अनुष्टुप् मेधुगौतो वोरः प्रजापतिर्गायत्री सोमो
सोमो वामदेवो वत्सो त्रिष्टुप् तवकायो प्रजापतिर्वायुर्गायत्री सोमाधिष्ठानः सोमस्त्रिष्टुप् तदपायो प्रजापतिर्वायुर्गायत्री सो ५८

मोघंनुगोतमः वैसो मन्त्रिवक्षुप् तमीशानं गोतम ईशानो जगतीम हृदये शीर्ष निराप्यगोनं तो त्रिष्टुप् ईशानदेवपोर्मछेन्नं
तं ॐ ब्रह्मपद्मासनं गोतमो याम्ये देवो ब्रह्मा विष्णुर्नैऋत्यां पत्निमयोर्मध्ये ब्रह्मा गां मथव स्वाघेवरूप्रादेवताः अपागत्र
मेधातिथो वसिष्ठो वसवस्त्रिष्टुप् ईशानि मध्ये ध्रुवाध्वासो मन्यनिरामलयस पथा साक्षान षो वषट्नसानुसोम
देमस्मो दादशादिसागायत्री ईशानमध्ये धात्रं पंमित्र ऋतां सर्यगे मंतिवस्वस्य पर्जन्याय त्रिघ्यजगमजविष्णु
स्त्वान्दादशादिसान्ध्याद्रमः सवाधाम्यस्वाहशास्कृत्तगतो अग्निपमनध्ये वीनमद्रथं पुमहाशवो पुत्तगिरिशा जे वपा
दाहिवेधाप यज्ञितपिनाकि पुयनाधीश्वर विरूपशिव पश्विस्थाणुभगवद्भ गणानेनरादशानमानोति विर्मिनायदीर्घनामागोर्य
दपोजगती गोरीपमापवीनेधातर्गिरी श्रीवितपापा देवसेनामेधासाहा मगलोकमालधर्मिंतुष्टिनुसाल मनुलदेवताखाः
घोऽभ्यापानः निर्ऋतिविरूपाक्षमध्ये गणपतिं गणानां त्वा गृत्समदो गणपतिर्जगती मरुतो पस्यगृहगणाः गेवामोमरुतोमा
पत्री वायुसोमं मध्ये श्राह्यप्रवहो दहसवहविवहपाववहपरिव हो मिलाख्या महदमहतः वेद्यामेव पथा वकावं ब्रह्मादियं
वस्थापयेत ब्रह्मपद्मासनं गोतमो याम्ये देवो ब्रह्मा विष्णुः इदंविष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुसोगायत्री कदुद्रायप्रेतसः कावइशानो

सं०प० ५२ गायत्री अग्निरग्निः विश्वामित्रो वै त्रिष्टुप् ... गर्गो ... त्रिष्टुप् एवं प्रतिष्ठाप्य ... पञ्चोपचारैः पूजा च
तत्र देवीं गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यैः ... एवं सर्पादि ... बलिदानं ... संस्थाप्य पूर्वं निः
षोडशाभिर्वा उपचारैः ... [illegible] ...
पुष्पं ... [illegible] ...
गृहं ... [illegible] ...
दत्त्वा ... [illegible] ...
तानि ... नैवेद्यं पायसादि ... सर्पादि ...
वेदि ... [illegible] ... तद्यथा ...
... [illegible] ...
... सहिताः ... गायत्री सावित्री ... ५२

रितत्प्रयकाराः देवदानवसंवादे मथ्यमाने महोदधौ उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ विधृतो विष्णुना स्वयं त्वत्तोये सर्वतीर्थानि
देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः आ
दित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतृकाः त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव सां
निध्यं कुरु मे देव प्रसन्नो भव सर्वदा इति ततः फलपुष्पमालाकोमितैर्धितानं वह ह्मतिदेवतेभ्यः पादिभ्यः दत्त्वा मन्त्रितं जलं नृग
हवेद्ध्रुवाश्विधृयाः ततः एको हस्तप्रमाणो वर्तुलो निम्नः कुण्डो अग्निजो दक्षिणाभिमुखं कुण्डं पथा पश्चिमेन होमासनं कल्पयेत् कुर्युः तत्र
घोडशाम्भहस्तान्नातो रागादि प्रमाणक्रमेण हस्त विधि हितं वर्धमानलाभयो स्वर्णदीपं वर्तुलं प्रपद्येयं तत्रस्वाहा कुण्डेनवमवपा
र्श्वं धनुरन्तं वर्तुलं षट्कोणं तत्र ये पञ्च वर्तुलं आग्नेय्यां वा वायव्यां वा कुण्डं तत्रिकोणं विदिक्षु कुण्डं अब्धवत्तु पञ्च कुण्डं अवधेयमारभ्य तित्वेषु चित्र पूर्वकं तत्र च
कुण्डे होम एव विभज्य कार्यः इति तत्रैवैको हस्तप्रमाणो वर्तुलो निम्नः कुण्डं च तत्र घृते अथ च यत्र पश्चिमाभिमुखं तेनाग्ने यदि स्रोतोमार्गेण
आगादिदिक्षु अविपतये इति चित अग्निपताह्वापरे आचार्यकुण्डं तु ग्रामान्यपोषणानि स्थापनार्थमिति संप्रदायविदः होमानन्तरं
दिग्पाल होमानुष्ठानं वेति परे अथ अग्न्यादि स्थापनाकर्म ... अन्वाधाने विशेषः तत्र च प्रदक्षिणमुखेन पत्रपुटेन प्रधानं सर्वपरिसमाप्तिः

रा.म. ५३ बुधगुरुशुक्रशनिराहुकेतवः ग्रहाः समिधाज्यचरुभिः प्रतिद्रव्यमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमष्ट वा स्वशक्त्या संख्यया ईश्व
रोमास्कन्दविष्णुब्रह्मेन्द्रयमकालचित्रगुप्ता अधिदेवताः अग्न्यप्भूमिविष्णिन्द्रेन्द्राणीप्रजापतिसर्पब्रह्माणः प्र
त्यधिदेवताः विनायकदुर्गावाय्वाकाशाश्विनः पञ्च लोकपालान् इन्द्राग्नियमनिर्ऋतिवरुणवायुसोमेशानानन्तब्र
ह्माणो दश दिक्पालान् ध्रुवाध्वरसोमापानिलानलप्रत्यूषप्रभासान् अष्टौ वसून् धात्रर्यममित्रवरुणांशभगेन्द्र
विवस्वत्पूषपर्जन्यत्वष्टृविष्णून् द्वादशादित्यान् वीरभद्रशंभुगिरीशाजैकपादहिर्बुध्न्यपिनाकिभुवनाधीश्वरकपालि
विशांपतिस्थाणुभगाख्यानेकादशरुद्रान् श्यावहव्यवाहदहनसंवहविश्वहव्यवाहकान् सप्त ततः शुक्लाम्बुजाः पार्वतन
स्पतीन् पञ्च वायून् संख्यया समिद्धृतचरुभिः प्रत्येकं इति वसन्तादि सामान ... इति समुदितानामेवोक्ते वा पुनः इति व
हवः अत्र ग्रहहोमसंख्यातो ऽधिदेवताहोमसंख्या न्यूना संख्येति संप्रदायः ततो यजमानो मण्डपमध्ये दक्षिणत उपविष्टं ब्राह्मणा
नां भागदेवता अन्वाधानेन प्रधानदेवताः विघ्नराजसुरांगदेवता अन्वर्थं तेनादित्येत्यादि एतानि समिद्भिरसचवदिद
यामि होनुमतसज्ज इति संजनेत वहुलेषु होमे समाहुति सामगसामगशाखलादिति प्रयोगविदः ततो होतारः स्वस्वशाखो ५३

पेः प्राणायस्वाहेति तत्र मंत्रे ऋषिर्दिवताछंदः स्मरणादर्वाकं स्यादिष्यः समिद्वर्जमादिगुरुतुः स्वत्र स्वाहेति मरुद्भ्यः

तां प्रश्नेयं मंत्राभावात् प्राणायादिनाचतुर्थी स्वाहान्तेन प्रश्नेयं होमः इति केचित् समुदितानामेव विधोक्त्वाभावात् मंत्रानुरो

धाद्वेति नुक्तं तत्र प्रश्नेयं देवताप्रदानं पंचानामिति निर्देशात् समुदितपदं एव पंचानां होमकालेऽग्नेर्द्वितीयो प्राणापानोपदेवद

त उद्युक्तोत ऋत्विक्संयोगं पायमानं संगतं हन्मंडलादि इति सत्ताभिपरेताम यजुर्वेदाद्दक्षिणाग्नौ एवं सोमं कोष्ठं

डं समवेयाच पितृधाय्यं वपकेतां यज्ञियेसामविहितो ब्रह्मपर्णविराजं प्राग्नेयं रुद्रसंहितां स्वेषु सामस्तोधयेति वपकेताम उक्त

रेयर्वेदाद्वितीयो सोरंध्याकुनवं पोङ्किं ब्रह्महाराजे पञ्चं इत्यग्नि इति ऋत्वयं पं वपकेताम अथ तत्रैव स्थानेषु स्वाहाकारेणा

मि कृष्णाग्निसेवकाग्नयः श्वेतवर्णसहिताः स्तनत्वप्रसाधिः सविताऽस्य देवता ध्याताः पादद्वयेनेति मिश्रावरुणौ त्रिष्टुब्देवता त्रिष्टुप्

छंदः अभ्युदयमोर्जगतीमप्रीतये जपे विनियोगः कृष्णाग्नि रेखं ११ त्वं सोमेति त्र्यृचस्य गोतम ऋषिः सो

मो देवता पंचम्यादि हरण्यागाय त्र्यः सप्तदशगु मित्रः शेषा त्रिष्टुप् सोमप्रीतये विनियोगः त्वं सोम गविष्ठो समिधानिमि

ति त्रिपादस्य सरस्वत्यविहृत पञ्चं गिरसोऽग्निर्गायत्री सोमप्रीतये समिधाग्निं हैति उद्बुध्यस्वेति द्वादशार्चस्य सदस्पतेर्बुधो

रा.प.
५५
55

विश्वेदेवा नवमी द्वादशीनं जगती पंचमी बृहती चतुर्थी बृहति गायत्री शेषा त्रिष्टुभो बुध प्रीतये। उद्बुध्यध्वं। पीतये
यत्तस्तं पेसेत्रा स्वर्चस्य वामदेवो नवानां बृहस्पति ऋषिः पोतिंद्रा बृहस्पती स्का त्रिष्टुभ उपांत्या जगती बृहस्पति प्रीतये।
पतस्ते प पतती: अभूत्तस्य वितस्तानां भरद्वाजः प्रथमा त्रिष्टुप् द्वितीया जगती शेष प्रीतये अभूत्तेन नस्य स्वं आपोहि
ष्ठेति नवर्चस्यांबरीष सिंधुद्वीप आप: सप्त गायत्र्य: पंचमी वर्धमाना सप्तमी प्रतिष्ठांत्ये द्वे अनुष्टुभो प्रीतये। आपोहिष्ठा।
वर्चसा प्रयानस्य तिपंचदशर्चस्य वामदेव इंद्रो गायत्री तृतीया पादनिचृत् प्रीतये। प्रयानभिन्द्र। मित्रो परि। युंजंति
स्य वर्चस्य मधुच्छंदस आद्यानां तिसृणां अन्त्यषोडश पंचमीनां मरुतो गायत्री वे अनु प्रीतये। युंजंति ब्रध्नं रजस। इति नवस्य महत्स
स्यानि अथ होममंत्रा: तत्रादौ ग्रहादि अथाधिदेवतानां इमा रुद्राय चैकादशर्चस्य कुत्सो रुद्रो जगती अंत्ये द्वे त्रिष्टुभौ रुद्र प्री
तये इमा रुद्राय तवसे। आपोहिष्ठेति नवर्चस्य पूर्ववत् उपा प्रीतये आपोहिष्ठा। वर्चसा सा प्रातर्युंजे स्य विंशत्यस्य
स्य मेधातिथि ऋषि राद्यानां च तसृणां अश्विनो चतसृणां सविता द्वयो रग्निरेका दशपादेव्यो द्वयोः पाइंद्राणी वरुणान्या
ग्नेय्यो द्वयो र्द्यावापृथिव्यौ पंचदशया: पृथिवी चतसृणां विष्णुर्गायत्री सर्वं प्रीतये प्रातर्युजा। पदं अतो देव इति षण्णां मेधा ५५

तिष्ठि र्विष्णुर्गायत्री हरिप्रीतये० अतो देवा० प्रद गयन गायामाहीति विंशत्यक्षरसमानस्य भगोऋषिः गायत्रः प्रलवीय
र्थे० अग्न आयाहि वीतये इति भरद्वाज ऋषिः इन्द्रविष्णू इन्द्र सर्वे स्वाना रक्षोमा धृष्णुं सहइन्द्रो नुष्टुप् इन्द्रप्रीतये० इन्द्रविष्णू० पक्षिः अग्ना
यंगो हितितिसर्णा सार्पराज्ञी सामगाय न्नीयप्रीतये० आयंगो पृश्निः भुमिः दमस्तो रितिवतसर्णा संकुं सुकेमः
सुष्टिष्टुप् कालप्रीतये० पांसो० तेन सङ्क्रेतममधारक्षोमन तत्रिष्टुप्० विष्णुप्रीतये० सवित्रविश्वं० पुवस्व
अथ प्रत्यधिदेवतानां अग्निर्हूतमिति द्वा पौर्वस्वमेधातिथिऋषिः वषट्कार गायत्री पादेनिमिथ्या हविनीयो गायत्री अग्र
निप्रीतये अग्निहूतं० स्वनः वृस्पतिपंवस्यापाजी गर्तः ऋग्निः पृथ्या ह्या पाः सोऽदितीयायपस्वितिसर्णां सविता पो
नां वरुणाः त्ततीयाध्वा त्रिष्टुवी गायत्रः पंक्तिः पेष्टा त्रिष्टुप् अग्निप्रीतये व्यापनं० स्वो नामेधातिथिः पृथिवी गायत्री पृथिवीप्रीत
ये० स्योनापृथिवि० प्रथः सहस्रशीर्षेति षोडशावेस्वनाराणाः पुरुषो नुष्टुब्वं सात्रिष्टुप् विष्णुप्रीतये सहस्रशीर्षा० स्वाा०
इन्द्राय वरुण पवमानसोमा गायत्री इन्द्रप्रीतये० इन्द्रपदेसदः इन्द्राणीमासु नारीतिषर्णां इन्द्राणी द्वानुष्टुप् त्वं सापंवगतापंक्तिः
इन्द्राणीप्रीतये० इन्द्राणीमासु नारीमि० धावतु प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् प्रजापतिप्रीतये० प्रजापते० रयीणां कालिकाव

रा.म. ५५ सिषः सर्पा अनुष्टुप्छन्दः सर्पप्रीतये कालिकोनामसर्पः हनः ब्रह्मादेवानां देवो ऋषिः अतः नो ब्रह्म त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रीतये । ब्रह्मा ।
४५ देयं यथ विना । पकादिपं वानां आतुन इति नयानां वुसीदः कालो गणपतिर्गायत्री विनायकप्रीतये आतनइंद्र
तो जातवेदसे वरुणो जातवेदा त्रिष्टुप् दुर्गा प्रीतये । जातवेदसे । अग्निः अगाधितो वायुः भिरवायुप्रीतये । ममाग्नि हि बुद्धि
ता आदि इस आकाशो गायत्री । आकाशप्रीतये । आदित्यस्य एषो उषा अश्विनो भिवनो गायत्री अश्विनोः प्रीतये । एषो ।
इति । अथ दशलोकपालानां इंद्र विश्वेषु हुनां जेतानमधुश्छंदः इंद्रेत्रिष्टुप् इंद्रप्रीतये । इंद्र विश्वा । यसा अग्निः सप्तिर्मितिस
प्तानां सोमो को अग्निर्वैश्वानरो अग्निस्त्रिष्टुप् अग्निप्रीतये । अग्निः सप्तिः नरय योपिर्वा समितिषोडशचेमध्यमः पंचानां यमः
यथ गुर्जिः सत्तिसत्तो व्यनो विवस्वतो यमो दाक्षत्रिष्टुप् यायादनिर्ऋतो पंचदशो बृहतीयो निर्ऋतिरनुष्टुप् यमप्रीतये । परे
यिवांसं । हिता येद्धाहि विश्वमानो येपक्षो निर्ऋतिप्रीतये । येद्धाहि । भिय मो विश्वि पंचानां वसिष्ठो वरुणो गायत्री अंदसा
जगती वरुणप्रीतये मोष्टुवरुणो । पीव वातरुप्तिसत्तो वातायनउलोवायुर्गायत्री । वायुप्रीतये । वात आवातु । सोव
से लंसोमेतिमहयत हिमाद्रयपेतिपर्वयत सहवीर्यति आमरुत सोमित्तुर्मो निर्वृहतीछलप्रीतये । वमितस्पथा । ध ५५

यः॥ अथ प्रत्यधिदेवतानां अथाग्रेत्रतिवसन्तोहोमपत्र इमागिर इति सप्तदशच्छन्दर्वेस्य गायत्समदः ऋषे आदित्य त्रिष्टुप् आदित्य
प्रीतये॥ इमागिरः वीरः आत इति पंचदशच्छन्देस्य गायत्समदः ऋषिः त्रिष्टुप् ईशान प्रीतये आतो पितः वीरः मरुतो यस्य
ति दश मात्रानां गोतमो गायत्री मरुत्प्रीतये॥ मरुतो यस्य॥ इति॥ हिरण्यगर्भ इति दशर्चस्य हिरण्यगर्भः प्रजापतिः त्रिष्टुप् ब्रह्म
प्रीतये॥ हिरण्यगर्भः ऋषीणां सहस्रशीर्षेत्यनुष्टुभस्य प्रागवत् आतेपितारीतीशस्य प्रागवत् विश्वमित्रिषणां तु त्रिष्टु
प् अर्वप्रीतये विश्वेदेवानां॥ उत्सोः वनस्पत इति विसर्गाणां गर्गो वनस्पति त्रिष्टुप् वनस्पति प्रीतये॥ वनस्पते वीड्वंगो गर्भा
यः आवाहितयोरपि मातरं गणस्योर्होमसमये उत्पोनसः एवं ... त्रिष्टुप् ...
रमेकुर्यात् अथ पञ्चवेदिन कुशकंडिकान्ते तं प्रधानहोममंत्राः आकृष्णेन हिरण्यस्तूपः सविता त्रिष्टुप् सूर्य प्रीतये॥ तिलाज्य
होमे विनियोगः आकृष्णेन रजसा ... इदं सर्पाय ... सोमापूष्णः इन्द्रदेवानां॥ ... अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् विरूपो गा
यत्री उद्बुध्यस्वाग्ने ... त्रिष्टुप् बृहस्पते अति यदर्यो गृत्समदो बृहस्पति त्रिष्टुप् अन्नात्परिस्रुतो ... सरस्वती ...
गती शन्नो देवी ... अथर्वण आपो गायत्री कयानश्चित्र आभुवत् वामदेवो राहुर्गायत्री केतुं कृण्वन् मधुच्छन्दाः केतवे गायत्री अथाधिदेवतानां अग्निं दूतं

ऋ. म. वंयमिद्धेनाऽदुस्त्रिष्टुप् अग्नेऽप्रतिलोदवंस्यपहोता भृगोर्मित्रसुतासनायामानुपास्त्रिष्टुप् यज्ञं ते भास्कराजमदग्निर्दीर्घतमाः संद
५६ त्रिष्टुप् विमोरात्मृतस्थो विसृर्पङ्क्तिः विमोरातं वेनाश्वाब्रह्मन्प्रजापतिर्गायत्री पङ्क्तिः आब्रह्मन् स्वस्ति सन्तोषादि
ष्टवामिन्द्रंस्त्रिष्टुप् तन्नोषादः अग्निमषे भास्कराजमदग्निर्दीर्घतमसो यमस्त्रिष्टुप् अग्नेऽप्रतिलोदवंस्यपहेल कार्षेर
सि ध्येनुगार्थेर्दिमा: कालोऽनुष्टुप् अग्नापि प्रतिलोदवंस्यर्णः विश्वापि प्रतितो दवस्यर्णः विश्वायसोऽर्थेषपञ्चिनगुह्नोऽन
गतो विश्वायसो: हीय अथ प्रपद्ये देवतां अग्निं हूते धिष्ण्यो निर्गायत्री अप्स्वन्तर्वरे हस्यदितिः आपः शुद्धा उष्णिक् सोमो मधा
तिथि: पवित्रमापत्री इदं विसृर्पधातिथिर्विसुर्गायत्री वातांगार्ग्यइन्द्रस्त्रिष्टुप् अदितेर्धकुर्णार्थर्वणोऽङ्गिराःपङ्क्तिः अदि
सेरात्वा: सोमाः प्रजापतेवरुणःप्रजापतिस्त्रिष्टुप् नमोऽस्तुदेवाः सर्पा अनुष्टुप् ब्रह्मप्रजापतिर्ब्रह्मा त्रिष्टुप् अथ विनाय
कादिपंचानां गणानां प्रजापतिगणपतिर्यजुः गणानां त्वा नम अंबे प्रजापति दुर्गानुष्टुप् वातो वा गंधर्वा वातउष्णिक्
दुर्धर्षस्य समिधा प्रापतिरकाशउष्णिक् अग्निनाग्निनोपङ्क्तिः अग्निनो मे वामि अथ दिक्पालानं वातांगार्ग्यइन्द्र
त्रिष्टुप् अग्निं हूते हूते धिष्ण्यो निर्गायत्री अग्निमषे भार्गवयमदग्निर्दीर्घतमसो यमस्त्रिष्टुप् अग्नेऽप्रतितो दवस्यर्णः एप ५६

तेवरुणोनिर्ऋतिर्यजुः एषतेनिर्ऋते॰भाग प्रजापतिरृषिः यजुश्छन्दः सोमोघोषणोगायत्री सर्वेदेवाःसत्या तत्सोवागंधर्व
वातऽम्मिन् यंयंधुः सोमोगायत्रीतमित्यानेत्सर्वइत्यानोमारुतो प्रजापतिरृषिः यजुश्छन्दःसोमस्त्रिष्टुप् ब्रह्म
जज्ञानमितिप्रजापतिस्त्रिष्टुप् अथवस्कादीनां स्वर्गादिप्रथमाखंडतत्रिष्टुप् पदतोदेवानांतु सप्तर्षिरित्रिष्टुप् यत्सावित्रंपारमेष्ठी
रुद्रोनुष्टुप् मरुतोपुनर्गोतमोमरुतोगायत्री यश्चात्नेप्रजापतिर्द्वितायज्ञः इदंविष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्रीमानसो
वेदकुत्सऋषिर्जगती विश्वेदेवानांकुत्सोत्रिष्टुप् यत्पहिप्रजापतिर्वेनस्यातिर्यजुः अथपंक्तिप्रागहेम प्रतिहोमनमंत्रः अथ
जयसक्तानि विधातृभिःसहदर्शेन्द्रस्यानुवाकस्याधापाविभ्राडततस्तिस्त्रागांव्रकोतेःपंचप्राजवत्सरः काश्यपः वद्ध्या
वेनः सप्तप्राःकुत्सोसुप्राप्रगस्त्योनवप्राः प्रतरस्यसरतोदेशप्राः प्रस्कण्वोथवृहत्यो कुत्सोपदपोः जमदग्निः पंचप्राः
श्मेधः षोडशप्राःकुत्सप्रेसायाक्षिरातरूपथोगिरसःपंचप्राविश्वेदेवाः षष्ठ्याः सोमोप्यासासत्पिंशाद्यापंचमीजगतीछि
तीयादिति सोमनवमीरात्रिगायत्र्यनुष्टुपोहोषंवदेवोयथाप्रथमातानुष्टुभिःसतोवृहतीत्रिषष्टाः सप्तत्रिष्टुभःसप्तमी
तयेऽयेमिनियोगः ॐ विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमधुत्रीत्रिवत्सरागांगोतमःसोमस्त्रिष्टुप् सामप्रीतये॰अयंत्रिष्टुप्

रा.म. विष्णो अग्निर्मूर्धा दिवस्ककुत्सोग्निर्गायत्री उष्णिक्छन्दः पावकोग्निर्विष्णु प्रीतये गृहस्पतेऽग्निर्गृहपतिः प्रदोषलग्निर्विष्णु देव
५७ हस्पतिप्रीतये· अग्न आयूंषि पवसे गायत्र्यग्निर्विश्वा यदेतां इष्टिं जमती गर्भो देवीदध्यङ्ङाथर्वणः प्राणोगायत्री केतुः सूर्यानष्टु
छंदाग्निर्गायत्री एते पंचाग्नयस्समाप्तानि अथाधिदेवतानां बहुस्पृष्टिं मन्त्रलिङ्गोरुद्धा धायास्यमेधिष्ठा त्रषिः अग्निलक्षो
ऽस्माना मेघरुद्रस्तोत्र वरुणाद्याधो मा पत्नी तिसो वृहद्भा नोछंजागतोसमनो हिरण्यवाहलरसंतविप्रंशधु जं खिडायस्सुपरि
द्धतीरम्यासरूयेस्तिजगतीयालेन इमं उरुस्तोद्दे विष्णु पो विविधि देवाधाधर्मरणायुः शोषाणि शीलिपञ्चभिरुः
रुष्णी प्रीतये नमस्ते रुद्र धाः ११ हवामहरस्यंतः खो सोवरुद्र रसनमपि लिन्द्रुरनाणयत्तीये प्रतीतो रुक्सस्व ष्णीन्द्र
ते उरुत्साद्यागो नानामनागविष्णु रुमा प्रीतये पदेन्द्रो यार्गायनमदनिरदीर्घतमसो रुक्वि विष्णु पस्कं प्रीतये सहस्र
शीर्षं विष्णोऽस्मानं नानापनाः अस्य वोनुष्टुवं यातिवष्णुं यस्यात्रिष्टुप् विष्णुप्री· अग्निर्लग्निः प्रजापति र्वृहलायन्तुः ब्रह्मप्रीत
ये अग्नेः शिष्मानस्सति हृदयानामभवति तथेयं विष्णु पदं इन्द्रप्रीत· प्रणाद्ये रुद्ररूपर्णः विश्वावसो अथर्वणो लत्विजो गती
विश्वगुरु प्रीतये· अथ अग्न्यधिदेवतानां अग्न्याना गायत्रि समुद्रगातर्क गायात्या वरुणप्री· इन्द्रवायू विष्णु पुष्टि तीर्थागिरिप्त ५७

इंद्रवायू गायत्री त्वष्टा गोतमो मित्रावरुणौ गायत्री चतुर्थ्यौ विराट् इंद्रावरुणौ गायत्री पंचम्या ऽनुष्टुभः ककुप् त्रिष्टुप् षष्ठ्या सप्ताव
मध्येयो ऽग्निर्जगती सप्तम्या विश्वामित्र इंद्राग्नी त्रिष्टुप् अष्टम्या मरुतो ऽग्नि त्रिष्टुप् नवम्या मरुतो विश्वेदेवा गायत्री दश
म्या मेधातिथिरग्निर्गायत्री एकादश्याः क्षत्रः पावमानो मरुत त्रिष्टुप् द्वादश्या ऽग्निर्दुहितरा विश्वेदेवा मरुत त्रिष्टुप् त्रयोदश्या
मरुतो ऽग्निस्त्रिष्टुप् चतुर्दश्या वसिष्ठः प्रादिमो बृहती सो ऽश्या यमो देवो ऽग्नि त्रिष्टुप् सप्तदश्या नुतेधा तवः सविता त्रिष्टुप् अग्नि
प्रीतये। अग्ने कहि त्रिष्टुप् तिसृणां सिंधुद्वीप आपो गायत्री अथ पृथ्वी स्वेना पृथिवि विदिधा कुत्सा अथर्वणा। पृथिवि विदिधा कुत्सा अथर्वाणः पृथि
वी गायत्री पृथिवी प्रीत्यर्थे महहविहाष्यो नारायणिः पुरुष त्रिष्टुप् विष्णुप्रीत्यर्थे आकृष्णेन रजसा नो ऽध्वस्थाना मरुतः इंद्र त्रि
ष्टुप् इंद्रप्रीत्यर्थे अदितेरन्नत्वा ध्रुवा अथर्वाणा इंद्राग्नी आहिरण्यगर्भ इति चतुर्णां हिरण्यगर्भः प्रजापति त्रिष्टुप् प्रजापतिप्रीत्यर्थे।
नमो ऽस्तु सर्पेभ्य इति तिसृणां देवाः सर्पा अनुष्टुप् सर्पप्रीत्यर्थे ब्रह्मयज्ञानं प्रजापतिरग्निः त्रिष्टुप् ब्रह्मप्रीतये। अथ विनायकादि
पंचानां गणानां त्वा प्रजापति गणपतिर्यजुः गणपतिप्रीत्यै। अंबे अंबिके प्रजापतिरग्नो ऽनुष्टुप् दुर्गाप्रीतिः पुलाग्न्यापति वरुणा मा
धाया प्रथमद्वितीययोः पुरुष राजसो ऽतिसृणां प्रजापतिः सहस्रपर्वं तिसृणां द्वितीया ऽनुष्टुप् पंचमी त्रिष्टुबेषा गा

रा.म. यजुः वायुप्रीतये उद्धीयमानस्य समिधइति द्वयोर्नारायणप्रजापतिरग्निरनुष्टुप् अग्न्याहवप्रीतये ॥ पाणीराशमेधस्य इति विधिपिबनो
५८ गायत्री अग्निर्जागतीस ॥ अथ द्विचत्वालानां आयुःहोत्राह इति द्वयोर्वमिन्द्र प्राग्वत् अस्याग्नेरासइति सप्तर्षयो वैश्वानरः
प्राग्वत् पनापतनाद्यस्य ग्रावर्ष कोपमो यजुः यमश्री ॥ यमायस्वाहा ॥ इत्यातो द्वयस्पर्शः अग्नेत्वं मितित्वेक प्रजापतिर
ग्निस्त्रिष्टुप् निकृतिर्देवतार्थः इत्यातो द्वयस्पर्शः स्वमेवसोगति द्वयोः प्रजापतिर्गायत्री त्रिष्टुभो वरुणप्रीतये
नियुक्तालायविमितिष्वर्यै गायत्री पंप्राग्वत् आयात्यमिति सोमं वयुष्टंय प्राग्वत् इन्द्राग्नी यः चतुर्विंशं आयत्वानं प्राग्वत्
६६ इत्यातो द्वयस्पर्शः नमोस्तुसर्वेभ्य इति त्वमग्नेत कृत्वं प्राग्वत् ब्रह्मजज्ञानं प्रजापतिर्ब्रह्म त्रिष्टुब्ब्रह्मप्रीत ॥ अथ
वस्यातिर्भानस्वमनोदेयानस्य त्रिष्टुप् वरुणप्रीतये ॥ इमागिरो स्वस्य मद्यादित्य त्रिष्टुप् आदित्यप्रीत ॥ इन्द्राग्नीयोदेइं प्राग्वत्
प्रजापतिरूपमिति विश्वामित्र ऋषयो मरुतस्यान तुष्टोवोमित्र पंक्तिर्जगती शोभागाय प्राग्वत मरुत्प्रीतये आग्नेय प्रजापतिर्ब्र
ह्मा यजुः ब्रह्मप्रीत ॥ सहस्रशीर्षेति विष्णवे प्राग्वत् इन्द्राग्नी यो देइं प्राग्वत् विश्वकर्मेति सप्तर्षयो विश्वकर्म प्राग्वत् वनस्पतेवीडंङ्गः
प्रजापतिर्वनस्पति त्रिष्टुब्वनस्पतिप्री ॥ ततोव्याहृतिहोमादि यथा लिखितं तपान्तं सर्वं प्राग्वत् प्रायश्चित्तं कुर्यात् अथ ५८

सामगानां कुशकण्डिकानंतरं प्रधानहोममंत्राः उदुत्यं प्रस्कण्वः सूर्यो गायत्री तिलाज्यहोमे विनियोगः ओं उदुत्यं सूर्याय स्वाहा
संते पयांसि सोमः सोमो गायत्री अग्निर्मूर्धा विरूपो सोमो गायत्री अग्ने विवस्वदुषसो जमदग्निर्बुधा बृहती बृहस्पते अति
यदर्यो गृत्समदो बृहस्पतिस्त्रिष्टुप् पवित्रं ते पवित्रः सोमस्त्रिष्टुप् शन्नो देवीः सिंधुद्वीप आपो गायत्री कयानो वामदेवो रा इन्द्रो गा-
यत्री वेलं सूर्य वन मधुच्छंदाः देवो गायत्री अथाधिदेवतानां आ वो राजानं वामदेवो रुद्रस्त्रिष्टुप् आपो हि ष्ठा सिंधुद्वीप उमा
गायत्री स्योना पृथिवी मेधातिथिः पृथिवी गायत्री इदं विष्णुर्मेधातिथिर्विष्णुर्गायत्री त्वमित्सप्रथा गोतमो ब्रह्मा बृहती इं-
द्रमिद्देवतातये नारायणो इन्द्रस्त्रिष्टुप् आयं गौः सार्पराज्ञी पृथिवी गायत्री ब्रह्म जज्ञानं ब्रह्म कामस्त्रिष्टुप् चित्र इच्छिशोरग्निस्त्रि-
ष्टुप् जगती अथ प्रत्यधिदेवतानां अग्निं दूतं भरद्वाजोऽग्निर्गायत्री उदुत्तमं गोतम आपस्त्रिष्टुप् पृथिवीं तदित्येव विष्णुः पृथि-
वी सप्त सहस्रशीर्षा नारायणो विष्णुस्त्रिष्टुप् इन्द्रो रथघोषो रुद्रो गायत्री कद्रुद्राय घोरो वसिष्ठो रुद्रस्त्रिष्टुप् प्रजापते
न त्वद् हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टुप् सद्यो रुद्रो वसिष्ठः सर्पास्त्रिष्टुप् एष ब्रह्मा प्रजापतिर्ब्रह्मा द्विपदा गायत्री अथ
विनायकादि पंचानां आ तू न इन्द्र गोतमो गणपतिर्गायत्री इमं स्तोममर्हते कुत्सो दुर्गा जगती गणानां त्वा गृत्समदो बृहस्पतिः ग्रा

हा.क. दिवस्पतस्स्वनिधनकामस्याकाश्यपोगायत्री एषोउषाअपूर्व्यागोतमश्विनोगायत्री अथलोकपालानां त्वमिन्द्रमारजनईन्द्रोयह
५९ ती अग्निर्वृत्राणिजिंघ्नतोग्निर्गायत्री नार्धस्वर्णायमोयमस्त्रिष्टुप् येन्द्रुहितासादित्योनिर्ऋतिर्निर्ऋतिः इमंमेवरुणश्रुधीवरु
णोगायत्री वाय्वाग्नुवातुभेषजंनोवायुर्गायत्री सोमादित्यपागंभीरः सोमोगायत्री त्वष्टागायत्री तत्त्वष्टागायत्री दशिमा
नोगायत्री समानोअध्वाउषसोनागनंतस्त्रिष्टुप् ब्रह्मयज्ञानांब्रह्मात्रिष्टुप् अथवसुदिनां तमग्निंमन्येयोवसुवामदेवोवस
वोविराट् आदित्यैरिंद्रःसगणोमरुद्भिः आदित्योविराट् आवोराजानंवामदेवोरुद्रस्त्रिष्टुप् पवमानान्नस्तत्तन्मारुसनव
मरुतोबृहती ब्रह्मयज्ञानांब्रह्माग्निष्टुप् इदंविष्णुर्विचक्रमेविष्णुर्गायत्री आलासामयसोमईशानोबृहती इंद्रःपम
हनेगोभिर्घृतकोगायत्री वनस्पतेवीड्वंगोवाप्रत्नोवनस्पतिस्त्रिष्टुप् इतिसामगानांहोममंत्राः होममंत्राणांसामगा
नांजप्यानिसूक्तानि विश्वेषत्सुगर्त्येषुसोमयत्रीपामितिघ्नस्यप्रस्थानांविश्वेदेवाःत्रिष्टुप् शेषाणामादित्योगा
यत्रीसोमोदेवतासोमक्रीसर्वेषुकर्त्तव्यमनामिकायांरुद्रसंहितायांआवोराजानमितिवामदेवस्त्रिष्टुप् तद्वेगायत्रि
वत्सःसाम्नावस्विरुद्रोगायत्री अपांपातमाजस्राहसीनावेषमानास्त्रिष्टुप् अपांनपादाशुहेमसामंगर्वमोरुद्रोऽस्यवि ५९

क्षेद्यास्य इति सर्वेषां रुद्रो देवता रुद्रप्रीत्यर्थे स्याधवोपयाना ५७ स्थानान्तरासामाम्नायिकायोस्के दृसंहितायां म्यामद्रे इति त्र
यागां च यज्ञवो विश्वास्तुस्थामिति त्रयागां शास्तोत्य्रदहृतोश्रेसनानीमि. तित्रयागां तुतस्त्रिष्टुप् पवित्रं तत इति दृष्येगाद्
सोजगती सर्वेषां स्कंदो देवता स्कंदप्रीतये पश्चा ५ मं ५० ड ५२ ५० नवसामान्निकायां घिसंतु संहितायां इदं विष्णुर्विचक्रमे
पत्रीयस तस्य च स्याविष्णुर्जगती प्रकीच्छ्रमुख्यानेद्यतिवातस्य वा त्रिष्टुप् सहस्रशीर्षा पुरुषा गीतयो उरुषवृतायो:
पुरुषोनुष्टुप् सर्वेषां विष्णुर्देवता विष्णुप्रीत्यर्थे २ ५६ मे ५ विष्णुः विनायक स्कन्द इति तिदृशासान्निकायां विनायक संहि
तायां अर्द्धमिति द्यो [illegible] त्रिष्टुप् सुम्नागासदृति ब्यो स्थिवीत्रिष्टुप् स्थानन इति वन्तः साम पर्ण स्थाद्य यो गेगे विष्णेन संस
योरयाले वे ताव स्तुतं गायत्री मरूपका इति द्यो चित्रुस्थो तोगधो द्वितीयस्य वर्गस्य च छन्दांसि इति सर्वेषां विनायक
देवताविनायकप्रीत्यर्थे ५ २ ५६ ५ रू ५ ५ ल ५ ॥१०॥ सोमस्य प्रकाप्युदुषानदृति प्राग [illegible] इशानस्य दृमामावो
राजानमिति रुद्रसंहिताश्रान्द्र स्वसुतस्य वेसप्ती संहिताश्रावरा श्रन्येषांतु हामंत्रास्येवेति महृवाता मदृतोमाय तिरुप
नारायणायनमसामगृह्याः येषां गीतिरस्तितेगीतिसंहिताष्ट्र अप्याध्यपितस्यं चसस जपानं तास्याहत्ति हामा दृविर्हिंगु उका

होमांतेष्वग्निर्हुतिमाग्याविसृष्टाचोक्तं समन्वेदीयुर्यात अथाथर्ववेदिनः प्रधानहोमेमंत्राः विप्रासहिमथर्वादिसोऽग्ग
नीहोमेष्विनियोगः एवं सर्वत्राशावव्रक्षममथर्वासोमोऽनुष्टुप् ललपामयोब्रह्मायोमस्त्रिष्टुप् यज्ञानेविपतंतमिन्द्रः बृध
पद्मिः २ इहयातिनेब्रह्मा इहयाति त्रिष्टुप् मनोऽयमथर्वा मनोऽनुष्टुप् मरुत्वाहुनीतापगाः ह्वानि त्रिष्टुप् दिवंविते को
शिकारतुत्रिष्टुप् यत्तेपृथुरथर्वा केतवत्रिष्टुप् १ अथाग्निरिक्षानां यामोविदब्रह्मा इन्द्रानुष्टुप् २ आदिदिशासिषु
द्वीपउमगायत्री अग्निस्त्रिमन्यो ब्रह्मा स्वर्दत्रिष्टुप् ऋदिमुर्गायत्री ब्रह्मजातमथर्वा ब्रह्मा त्रिष्टुप् इदमेब्राह्मेदेवानुष्टु
प् पः प्रथमो ब्रह्मा यमस्त्रिष्टुप् रोहितः कालो थर्वा कालोऽनुष्टुप् यत्ते तं मो पितृ विभिन्नयतोऽनुष्टुप् अथप्रत्यधिदेवतानां
सामन्त्वाग्नेब्रह्मा त्रिष्टुप् शन्नो देवीब्रह्मा आपोगायत्री यमेमर्मातर्ब्रह्मा भूमिरनुष्टुप् इदं विष्णुरथर्वा विष्णुर्गायत्री इद
मुग्रस्त्वब्रह्मा सेन्द्रोऽनुष्टुप् येतयाद्रावथर्वेन्द्रस्त्वनुष्टुप् नेतंजातास्यथर्वा प्रजापतिरनुष्टुप् सर्पाग्निसर्पाथर्वा सर्पाः पंक्तिः
यदित्रामथर्वा ब्रह्मा त्रिष्टुप् अथग्निनाथप्रमादिपंचा मंति लेहमडविनोद विनायकोऽनुष्टुप् एतनाद्धितमथर्वा दुर्गा
त्रिष्टुप् अंतरिहेवायव्ये ब्रह्मा वायुरनुष्टुप् शान्तसंथर्वा यत्रा हा त्रिष्टुप् संवेन्नपथ्यां गिराअश्विनावनुष्टुप् अथदि ५०

कालानां इंद्रबृहंद्र त्रिष्टुप् अग्नेमन्वे ब्रह्माग्नि त्रिष्टुप् यो मस्तु ब्रह्मा यम त्रिष्टुप् अभित्व निर्चानि अथर्वा निःश्रसि त्रिष्टुप् ये
पश्नाग्नुके पर्यवीवार्या त्रिष्टुप् वायोः सवितुरथर्वा वायु त्रिष्टुप् यउन्नातो ब्रह्मा सोम त्रिष्टुप् धातारातवेति रोहिणी गायत्री
यस्त्वं नंतं वितस्तशान्तर अनन्तः पंक्तिः ब्रह्मा पाद्यु समितां अथर्वा [illegible] त्रिष्टुप् अथर्वस्यादीनां याम [illegible] ब्रह्मा वसु त्रिष्टुप् अ
दित्यो ब्रह्मा आदित्य त्रिष्टुप् इंद्र [illegible] ब्रह्मा इंद्र त्रिष्टुप् मरुतामन्वे [illegible] त्रिष्टुप् इमा ब्रह्म [illegible] ब्रह्म त्रिष्टुप् नहिते अग्ने
लो गायत्री इंद्र [illegible] ब्रह्मेन्द्र त्रिष्टुप् [illegible] ब्रह्मा [illegible] त्रिष्टुप् अवनस्पते [illegible] अथर्वा वनस्पति त्रिष्टुप् इत्यथर्वविहिता म
मंत्राः अथ सूक्तानि विधानहितानि [illegible] ऋषीणां अथर्वा सर्वो जगती [illegible] विनियोगः एवमग्ने पिशाचधमनि इति
चातुर्णां अथर्वा सोमो अनुष्टुप् [illegible] सप्तानां ब्रह्मा सोम त्रिष्टुप् सोम [illegible] इति चतुर्णां अथर्वा [illegible] अनुष्टुप् [illegible]
य इत्यस्य ब्रह्मा इंद्र बृहस्पति त्रिष्टुप् १ [illegible] अथर्वा [illegible] अनुष्टुप् प्राणापानम इति सप्तानां ब्रह्मा [illegible] त्रिष्टुप् इन्द्राजानं ब्रह्मा
[illegible] त्रिष्टुप् [illegible] अथर्वा [illegible] त्रिष्टुप् आपो [illegible] अनुष्टुप् अथाधि [illegible] मानो [illegible] सप्तानां ब्रह्मा रुद्र
त्रिष्टुप् अग्नि [illegible] ब्रह्मा इंद्र त्रिष्टुप् [illegible] इति पंचानां अथर्वा [illegible] त्रिष्टुप् [illegible] गायत्री [illegible] ब्रह्म [illegible]

द्वा.म. ५१ मितिसूक्तानां अथर्वा ब्रह्मा त्रिष्टुप् इन्द्रो मन्यातीतिरवस्य ब्रह्मेन्द्र इति त्रिष्टुप् इन्द्रिति ये यमो मृत्युरिति वै तस्य ब्रह्मा यम
त्रिष्टुप् यमश्रीतये गोहितः काल इति द्वयोः अथर्वा कालो नुष्टुप् अथर्वाङ्गिरसा दितिवत्सपूर्णा अथर्वा विश्वगुरु त्रिष्टुप् अ
पक्षपितिदेवतानां अन्नमद्य इति तस्य ब्रह्मा त्रि त्रिष्टुप् शान्तोदधीतिवत्सपूर्णा ब्रह्मा योगापती सर्वं महत्तमिति ब्रह्मा
त्रितित्रिष्टुप् पञ्च इति पञ्चवेदेषु सर्वं प्राशनं इन्द्रादयस्ते सर्वस्य ब्रह्मेन्द्रो नुष्टुप् प्रेतपादविसर्पः अथर्वा ब्रह्मा नुष्टुप् ब
जापते न त्वादिति द्वयोर्ब्रह्मा प्रजापति त्रिष्टुप् दोषमके सप्तानां अथर्वा पङ्क्तिः ब्रह्मयज्ञा मिति सर्वे ब्रह्म प्राग्वत् अथ विना
यकादिपञ्चानां निर्लक्ष्म मितिवत्सपूर्णा द्वयोर्गणपतिर्विनायको नुष्टुप् सेनाजितमथर्वा दुर्गा त्रिष्टुप् यायोः सवितुरिति द्वयो
रथर्वा वायु त्रिष्टुप् अयं यो ब्रह्म इतिवत्सपूर्णा द्वयोर्गणपतिर्विनायको नुष्टुप् सेनाजितमथर्वा दुर्गा त्रिष्टुप् यायो ब्रह्मा यक
को नुष्टुप् अग्निना ब्रह्मणो यस्य ब्रह्माग्निर्नो त्रिष्टुप् अथ लोकपालानां तवेन्द्राग्नि यमानां त्रयः सप्तवा सप्तमार ए यमसोमा
सनीति सपूर्णा ब्रह्मा निर्ऋति त्रिष्टुप् उदुत्तमं ब्रह्मा वरुणो त्रिष्टुप् यायोः सवितुरिति यायवीयो ब्रह्मा शाम्बर प्राच्यं मिति
वतस्त्रः सोमस्य मनो गिरिदिति वतस्र इत्यस्य ब्रह्म सप्तानां तस्य ब्रह्म सप्तान मिति ब्रह्मणः एतानि पूर्ववत् वसादि ५१

51

सप्त इमस्ततो होममंत्रा एव ब्रह्मयज्ञान्निमिति मन्त्रब्राह्मणः पत्रं इंद्र इति पंचाङ्गुलस्यामानो धियि दक्षिणे वनस्पतिरस्य विधासहि
तमिति षड्ऋचस्य एतान्नर्षयस्तु वनस्पते होममंत्रा एव ततः स्वस्वस्थानीयाग्निषु ऋक् हस्तान्न होमादि पूर्णाहुति प्रायश्चित्ते
ष्टौ च मिकुर्युः ततो यजमानो मंडपप्राग्द्वारकलशसमीपे त्वा तायि इंद्र इत्यृक् इंद्रो वलं सर्वे चलितो नेयि विनियोगः त्राता
रमिंद्रः इंद्राय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय पांगुसरीवं माषभक्तवलिं समर्पयामि नमम सति माषभक्तवलि
र्लाभो इंद्र दिशं रक्ष वलिं भक्ष मम सकुटुंबस्य सायुधः सशक्तिकस्य कर्ता क्षेम कर्तारशांतिकर्ता पुष्टिकर्ता तुष्टिकर्ता भवेति प्रार्थयेत
एवमग्निर्यमाद्यष्टकदिक्पालहोमो भयान्मानस्तोकेति दिग्मंत्रैर्वलिं प्रार्थनं च एवमधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहितेभ्यः सर्वग्रहेभ्यः होमाते १०
क्षेत्रमंत्रैर्विनायकदुर्गावायव्याकाशाश्विन्यास्तोष्पतिदेवताधिपतिभ्यः स्वस्वमंत्रैर्होमान्ते वलि ततश्चाचार्ययजमानाववारुह्य सु
विक्षुवेण द्वियांस्तु चतुर्वारं वानालिके रादिफलयुतं यथालंपं गृहीत्वा पूर्णाहुतिं जुहुयात् तत्र मंत्राः सप्तद्वादूर्मिमिति तृच स्य गोत
मो वामदेवो ग्निस्त्रिष्टुप् पूर्णाहुतौ विनियोगः एवमन्येपि विनियोगः मूर्धानं दिवो भारद्वाजो वैश्वानरस्त्रिष्टुप् पुनरग्निर्ज
गत्यादित्या त्रिष्टुप् पूर्णादर्वि इत्यस्य देवाः शतक्रतुरनुष्टुप् समप्तेश्चनेसमुद्र वान् तिस्रो जगती धामंते वामदेव्यापोजगती धामं

हा०प०
५२
52

ते स्वाहेति पञ्चमानन्तु इन्द्राग्नये वैश्वानराय वसुरुद्रादित्येभ्यः शतक्रतवे सप्तवते अग्नये दाभ्याय न मम इति त्यजेत् स्तीर्णानां
तमधर्मिनं दिवस्पेव पूर्णामिति मंत्रः अग्नय इदं न मम इति त्यागः सामगानां तु प्रजापतिऋषिर्गायत्री छंदः इंद्रो देवता पूर्णा
हुतमस्य पूर्णाप्रयोगे विनियोगः पूर्णाहोमं यशसानुहोमि यो अस्मै जुहोति वरमस्मै ददाति वरं वृणे यशसा भामि लो
के स्वाहेत्यनेन मंत्रेण होमः इन्द्राय इदं न मम इति त्यागः ततो वसोर्धारया होमयामीति संकल्प्य यजमानो वसोर्धारां जुहुयात्
सप्त ते अग्ने समिध इति नवानां मधुच्छंदा ऋषिर्गायत्री वसोर्धारायां विनियोगः विश्वानरस्य इति विश्वामित्र ऋषिस्त्रि
ष्टुप् आते पितरीति पंचस्नात्मानां गृत्समद ऋषिस्त्रिष्टुप् स्वादिष्ठयेति नवानां मधुच्छंदाः पवमानसोमो गायत्री महीवैश्वानरासा
मो वैश्वानर ऋषिर्वैश्वानर सा मो वैश्वानर ऋषिर्वैश्वानरो देवता पथ्याबृहती छंदः ज्योतिष्मान् अग्ने भरद्वाज ऋषिर्वैश्वानरो देवता
त्रिष्टुप् छंदः वसोर्धारायां विनियोगः वसोर्धारां जुहोमीत्युत्तमाम् पिपर्त्विति शिष्टाः वसोर्धारां ततो मधु मद्यानां ... शालाकेयो
स्त्रगादिना स्तीति बहवः ततः पूर्णपात्रविमोकादि यथाशास्त्रं समाप्य आचार्यसहिताः ऋत्विजः सर्वौषधीभिरनुलिप्तांग
पत्नीपुत्रादिसहितं यजमानं स्वस्वशाखीयैर्मंत्रैर्नवग्रहपीठसमीपस्थकुंभोदकेन संपातफलपोर्दर्थं न च अभिषिंचेयुः ५२

येनानेन तेन पुष्करमधिषिञ्चं तु ग्रलमहेश्वराः वासुदेवो ऽनन्तस्तथा संकर्षणो विभुः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च अभिषिञ्चं तु वि
जयाय ते ग्रहाश्च लोकपालाश्च पिङ्गलानपमो वैनतेयस्तथा वरुणपवनस्तथा धनाध्यक्षस्तथा शिवः प्रत्नगासहिताः स
वैदिकाः सर्वे पान्तु ते सदा कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया मतिः बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिस्तुष्टिः कान्तिश्च मातरः एतास्त्वा
मभिषिञ्चं तु देवपत्न्यः समागताः आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बुधजीवसितार्कजाः ग्रहास्त्वामभिषिञ्चं तु राहुः केतुश्च तर्पिताः देवदा
ग नवगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसां गणाः अस्त्राणि
सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः एते त्वा
मभिषिञ्चं तु सर्वकामार्थसिद्धये तच्छं पारावतीमहइति ततो यजमानः स्नातस्तु शुक्लमाल्यगन्धाम्बरधरः आचार्यं दक्षिणां संपूज्य गो
दक्षिणां दद्यात् तस्याचार्यो पिधेनुः प्रशान्तो ऽहक्षोन्नदम एवं सदस्याल्लिङ्गं पुष्पपीठादि भवो यथा शक्ति तथा धेनुः शंखः तथा नव
रहेमयसोहयः रूपार्द्ध सूत्राणि सछाग एतावेदक्षिणा क्रममाल्य ग्रहानुद्दिश्य देयाः ततः शान्त्या ब्राह्मणान् भोजयेत् संक
ल्पयेद् दशश्लोको ततो दीनानाथेभ्यो यथाशक्त्या दक्षिणां दद्यात् संस्थितानां महर्षीणां देवतानां चोत्तरपूजां कृत्वा पान्तु देवगणाः अथार

रा.म. ५२ मितहयोऽवतिष्ठत्युत्तरमस्य वेदेरिति उत्थायोपस्थविसर्जनमंडपाद्विश्वलिमर्दीन्दुसर्वसिंहमारान्मग्रमचार्याय पलितपाद्यमस्य
सत्त्वनामोत्साधमाभृत्युर्वीतं वरेत्तिपरिस्यात् वैर्म्यवार्पणं हृत्वाविप्रान्छिवो गृहितान्ताम्र मध्यू मधुहृद्युतो पुंजीतेति सर्वं
53 द्विवं इतिश्रीमहर्षिरामानुजनीलकंठशरेतनपरिभाषाप्रयोग अथ तानि मानसे अथातः संग्रहस्यामीत्यादिना
बोधायनमतानि यथा अघ्रांतु सर्वतनानां तुलाव्रतवंशितिं हिरण्यगर्भदानं च ब्रह्माण्डं तदनन्तरं कल्पपादपदानं च
गोसहस्रं च पंचमं हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वस्तथैव च हिरण्याश्वरथस्तद्वद्धेमहस्तिरथस्तथा पंचलांगलकं तद्व
द्धरादानं तथैव च द्वादशं विश्वचक्रं च ततः कल्पलतात्मकं सप्तसागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च महाभूतघटस्तद्वत्
षोडशः परिकीर्तितः तस्मात्रयोविंशत्प्रमाणपतिविनायको महादानमखं कुर्याद्विप्रैर्वेदपारगैः सहितः तथा षोडशा
न्निमात्रं तु सप्तहस्तायामकरान् मंडपं कारयेद्विद्वान् चतुर्मुखं सुधः पद्मासनानि द्वारोपेतानि वितत कुंडसमीपात्मा
सनानीतिपरे तथा सप्तकसाधवेदेहमध्ये पंचकस्याथवा तन्मध्ये तोरणांशुपूर्णसारत्ना नमः षोडशहस्तं पंचहस्ता
द्वादशहस्तं पंचहस्तमिति सा च पूर्वं बिन्दुनिर्मिता तस्यां मध्यगतप्राक्कुशस्य पूर्वपश्चिमयाः प्रान्तवेदी द्विहस्ता ५३

पश्चिमे विन्यसेद्देवं कांचनादिना मन्त्रतमानिर्मितं सवृहत्तं चतुर्हस्तं मध्यं निवेशयं हस्तद्वयं मध्योत्सेधं मध्ये रंध्रं तदलं चतुर्हस्त
चतुरस्रं तयोरुपरि हस्तमितां वृत्तां हस्तमितं सकर्णिकं छिद्रं वा कार्यं एवमुक्तं गोपितं स्तंभसजातीयकाष्ठघटितः पंचहस्तोत
योर्ध्वितस्तिमात्रं सकलाधस्तात् विलग्नं मध्ये स्वयोर्वितस्तिमात्रं सुसंवृत्तं डाक्षांगुलस्तंभविलग्नयोर्निवेशयः तदेतत् त्रोरणं स्तंभं मध्ये
धोभागे लोहकटकं संयुक्तं यत्कीलेन निवेश्यते तदुक्ता काष्ठान्तं द्व्यंगुलावच्छेदनाय तुलानुपूर्वां सकलाष्टमध्ये दशांगुलस्त्रे वेष्ट
नस्थूलाश्चतुर्भिः सार्धैर्वा चतुर्भिः हस्तैर्दीर्घा वर्तुला ग्रांतयोर्मध्ये च षडंगुलो निम्नाः चतुरस्रा कार्या तस्यां च तुलावद्दीर्घपद्दं पंच
तुष्टयं वा निवेश्यते योर्मध्ये च पद्मं च षडंगुलं निवेश्यमध्ये वाप्ये चतुर्दिक्षु तिर्यग्धा निवेशयेत् सौवर्णाद्यदलस्याः षडंगुलपर्यंतरयो
रधोभागे षडिशान्वितं कटयं निवेश्यते मध्ये चोर्ध्वे भाग एवं तत्र लाक्षादिफलानां स्थाप्य षड्दले: त्रिमात्र पंचवक्त्रः सार्धद्वि प्रादेश
व्यासश्चतुर्दले पंचवक्त्र सांगुलो छिद्रित प्रोते ताम्रचतुर्दलयान्वितेन फलके लोहाभिश्छिद्रितस्ताभिश्चतसृभिः पंचरत्ना धीरज्जुभिर्वा तु
लांतयोर्लग्नं वदेत् यथा फलकमध्ये भूमिस्पृश्या विनेतस्तिमंतरं भवति हि माडिरूपना गोपणमादि पि कायेमध्ये फलके उत्तेतथा पं
कुडानि च वा स्विचतुर्दिक्षु विचक्षणः सुमेखलापो निष्कुतानि तानि सम्पूर्णाधिं भानि सहास्रमानि सुताम्रपात्रद्वयं संपुटासिसपद

पात्राणि सविघ्नानि हस्तप्रमाणानि तिलाज्यगुग्गुलधूपदीपहारानलिङ्गोपमानानि पूर्वोक्तो हस्तमिता थवेदीमध्ये तादृग्देवेम्म
रपूजनाय वितानं पञ्चमेघ्नपूर्वे हस्तमिते तिर्यक्चित वितस्तिष्णूपंतिहिमाद्रिः लघुर्गर्भस्पोतर पदृग्णाविवस्ति चपविसले
व दृढपयुक्तो वेदीं वितस्तिमुष्णूपं संपूर्णां मानतेय छिद्रंगुलोच्छ्रितावध्यः प्रथमःसन्ततः गंगुलोच्छ्रायसंपूर्णं वप्रद्वयमध्ये
परिद्वंगुलमग्रविस्तारः सर्वेषां वच्छिनेयुधेरिति तथाऽनेनविधिना पशुलाङ्गुलप्रमाणेत प्रतिलोकाधिपस्थाने प्रति
तं वसेत विमानेनार्कवर्णेन किङ्किणीजालमालिना पूज्यमानोप्सरोभिश्च ततो विष्णुपुरं व्रजेत कल्पकोटिशतं यावत्तस्मिं
लोके महीयते कर्मक्षयादिहागत्य पुण्ये राजा भवेत्सोऽपि ततो भोगान्भुक्त्वा पीडः भुक्त्वा चिरं भवति पुत्रसहस्रयाजी दी
र्घायुर्जितसर्वमहीपालकः यो दीपमानमपि पृथ्वीमधिष्ठितः कालान्तरे स्मरति वा चपलीफलं पापकर्माणि तिपर
तो ऽदृश्यमानो ऽपरः शाखोद्विधाम सप्तद्वीपदेशं युगमिति अथ तुलापुरुषदान प्रयोगः अधिवासनासर्वदिनेषु तेषु पञ्चादि
रविवासरदिने यजमानः देशकालौ संकीर्त्य ब्रह्महत्यादिसर्वपापनाशपूर्वकसर्वमन्वन्तरावच्छिन्नसर्वलोकपालस्था
नाधिकरणकवासोत्तरकालोपरागणाधिष्ठितकालरणाकिंकिणीगणमण्डितार्कवर्णविमानकारणवैकुण्ठभुवनगमनार्थं ५४

तवल्यको दिश्लाव धिप जा ग्रहविमुखवासोन्नत विलम पाल मोक्षिमाक्षिमाभिस्र मलो पं क्षित वाणपीठस्थ विलोधितल
जेराजलप्रहरानुविद्धपत्रसहस्रपाशिलभ्रीश्वप्रतापमला बोधमहीपाल विजयकामो विष्णुश्रीलिकामोवाप्मस्तुलागुरुष
द्दानमहं प्रतिपादये प्रतिसेवलप्रवस्त्रे प्रतिमार्गजो विदंपाणानुमपति विनायको गोविंदाय तम उमापतिविनाय
काभ्यां नमः इति संपूज्य विप्रत्रयं पंचवसं पूज्य विप्रातां गंदिला षोडशमात्रः सप्तवसो धीराष्ट संपूज्य नांदिमां द्रष्टुतां ज्योतिः वाचनं गुर्व
र्विकृ धि रपालवणात दीयमधुपर्क पूजनानि कृत्वा तिलैर्हुत्वा पूजान्ते गुरु सकृते मंडपप्रजां कुर्यात् ततस्मालिजः प्रतिकुंडमेवेक वल
श्यामपिपूर्वे चित्रैर्मंत्रैः स्थापयेयुः वल्लभस्थापनं गुरुः कुर्यादिति प। ततस्मालिजः प्रतिकुंडं स्वलवुंडमिंस्थापयेयुः गुरुस्तु
महाविद्यां षोडशगमहवेद्यां त्र सप्तवेतां मंडे विलिपत तदेवताः तस्यामेव वेद्यां प्रतिमा ग्रुयामस्यां प्रिन सप्तैवेव पंचाशदेवताम्न
संपूज्य नवग्रहवेदिं व लश स्थापनं तदभिमंत्राणामिश्रामवल्ला सर्वकर्माध्यक्ष तत्पातिष्ठेत् सालिजस्तु ग्रहादिहोमसकलपा
पन्ना गवतपूला क्षिपृष्ठहारि पूर्णाहुति प्राप्तसर्वकर्मकुर्युः ५ भूमिभिर्विमागान्मात्रा पर्मिर्मात स्मिपुगात मूलमवद्धेः प्रष्ठ
मिर्यासाद्वेष्टि मभिषताभितिभर्मिंस्थ श्रोत ततस्तोदकस्पर्शं गु तापजस्य पूर्वांस्यां दक्षु तामस्तारणं महावीर्यम

रा.म. ५५

55

तारकायं पूर्वगिरिसहस्राभं तत्र द्वारे स्थितः शैलो मलयाख्यो महाद्युतिः स्वदेहदीप्त्याभातोरणानुरूपपर्णैः रहितं विश्रुतं नामाय
ग्निमणिमयं इन्द्रनीलप्रकाशं दक्षिणेन गिरिर्यस्य भीमाख्यं नाम तोरणं महावीर्यं महीकायं भित्त्वा गगनसमप्रभं तत्र द्वारे स्थि
तः शैलो विंध्यो नाम महाद्युतिः हिमितोरणो सादि पूर्ववत् इश्वेते सावाहनं पश्चिमां दिशमाश्रित्य सुदंष्ट्रं नाम तोरणं द्वा
रि तत्र स्थितः शैलो गंधमादनसंज्ञकः स्वदेहदीप्त्या तोरणं सादि अथ माहित्या वाहनं उत्तरस्यां दिशि तथा विवृतं
नाम तोरणं महावीर्यं महाकायं सुदुःसहं हिमसन्निभं तत्र द्वारि स्थितः शैलो हिमवान्नाम महाद्युतिः स्वदेहदिव्यतोरणायैस
दिशान्तो देवीनित्याहूतं पूर्वदिशा नाम पूर्वद्वारं वितानं सादि तोरणं पश्चिमं वेत पश्चिमं सुखं नाम कामं ...
तमिति तत्र देहि वितानं तोरणं नाम भित्त्वा तुर्दीक्ष्या वाहनं कार्यं अथ पुष्पं ... वेदवतीनद्याय पूर्वभागे
... सहस्रदलं ... समाय ... वितानाख्य पूर्वद्वारपालसहिताय ... नाम ...
त्थ तोरणाय नम इति पूजयेत् ... दक्षिणे ... पश्चिमे ... सहिताय ...
... सहिताय ... तोरणाय नम इति पश्चिमे ...

५५

येवरुणाय देवतायां गंधमादनसहिताय घननामपर्वतस्थिताय मुद्गालस्थिताय कुदंष्टुसहितो रत्नाय नम इति प्रजपेत् अथर्ववे
दमूर्तये सोमदेवताय पतिमवतपर्वतसहिताय कामदेवाय लोमस्थिताय हारपालसहिताय उच्चकाय दक्षिणाय द्वारपालसहि
ताय विकारासक्तो रत्नाय नम इति उक्तो प्रजपेत् मंडपस्तंभेषु सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः प्रजपेत् घंटासु किंनरेभ्यो नमः प्र
क्षेपल्लगेभ्यो नमः ततः हैमपात्रमंडपाधः प्रजपेत् बलिं दद्यात् कुमुदः कुमुदाक्षः पुंडरीकोऽथ वामनः शंकुकर्णः सर्व
नेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः वलनागम्पर्वादिषोलेभ्य उनाय पद्माकुमुदसहिता पूर्वध्वजाय नम इति गंधादि दद्यात् एवं कुमु
दादसहिताय सादिरपारजानवेदान् प्रजपेत् गुरुर्यजमानसहितः उच्चध्वपोमाबभतलिं दद्यात् यवर्षभार्द्रपादयेत् पंचपद्म
ग्रहस्थेष्टे सिसर्वामरासिद्धसाध्यै रभिष्टुताय वज्रधरामरेश संवीक्ष्यमानो सुरसौगणेन रत्नाश्वं नो भगवन्नमस्ते इति मंत्रमा
वाह्य इंद्राय नम इति संपूज्य इंद्राय सांगाय सपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय एवं पुष्पादिसहितं माषभक्तबलिं नम इति
बलिं दद्यात् एवमग्न्यादिदिक्पालेभ्यः मंत्राश्च ॐ एहि सर्वामरहव्यवाह मुनिप्रवरै रभितोऽभिजुष्ट तेजोवतां लोकगणा
न साधै मम ध्वरं रक्ष कवेन मस्ते एहि हिवैवस्वतधर्मराज सर्वामरैरर्चित दिव्यमूर्ते शुभाशुभानंदशुचामधीश शिवाय नः प

रा॰म॰ ५६ 56

हि मरवंनमस्ते २ एह्येहि रक्षोगणनायक स्वैर्विद्याधरैर्वेतालपिशाचसंघैः ममाध्वरं पाहि प्रभाधिनाथ लोकेश्वर त्वं भग
वन्नमस्ते एह्येहि पते मम मार्गणाय प्रभाधिपते सह सिद्धसंघैः शास्ताधिप कालकवेः सहाय गृहाण पूजां भगवन्नम
स्ते एह्येहि पते प्रमपदारत्नं विधत्स्व नरवेगणेन सार्धं सर्वैर्विधीभिः पितृभिः सहैव गृहाण पूजां भगवन्नमस्ते एह्येहि पा
ताल धरणी महानागगणन किंनरगीयमान यक्षोरगेन्द्रामलोक सार्धं अनन्तासाध्वरं मम स्मरीयं एह्येहि विश्वाधिपते मुनीन्द्र
लोकेन सार्धं पितृदेवताभिः सर्वस्य धातास्यमितप्रभावो विशाध्वरं नः सततं शिवाय ततः पूर्वस्यां दिशि नैर्ऋति विद्रुमिसुपरि
च त्रैलोक्ये यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च ब्रह्मविष्णुशिवैः सार्धं रक्षां कुर्वन्तु तानि मे देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः
ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च एते ममाध्वरे रक्षां प्रकुर्वन्तु मुदान्विताः ब्रह्माविष्णुरुद्राद्या देवाः पाताल गोकुलाः सह
रक्षन्तु मण्डपं सर्वे घ्नन्तु रक्षांसि सर्वतः ॐ त्रैलोक्यस्थेभ्यः स्थावरेभ्यः भूतेभ्यो नमः त्रैलोक्यस्थेभ्यः जङ्गमेभ्यो भूतेभ्यो नमः देवे
भ्यः गंधर्वेभ्यः यक्षेभ्यः राक्षसेभ्यः पन्नगेभ्यः ऋषिभ्यः मनुभ्यः गोभ्यः देवताभ्यः ब्रह्मणो विष्णवे विरूपाक्षाय देवपालाय
गणेभ्यो नमः इति संपूज्य माषभक्तबलिं दद्यात् ततः साचार्यः कलशं विधाय यजमानः कलशं ब्रह्मा स्थापयेत् ...पविशेत् ...ऽध्याय ५६

गुलां संस्थाप्य तस्यां पद्मिन्यां प्रोक्तादौ रश्मिपुञ्जवर्णानि ध्यात्वा ध्वजं ध्वजसमं वेधेवाचतुर्विंशति रेखया ध्यायेत् प्रयायेत् तस्मिन् ईशः
प्राह्मा हवः रुद्रः सर्पः विश्वकर्मा हुताशनः अग्निरीशो प्रजापतिः विश्वेदेवाः जगद्धाता पञ्चपर्णांश्च पितृदेवताः सोमश्च धर्मः
यमराजः अश्विनौ जलेशः मित्रावरुणौ मरुद्गणः धनेशः गन्धर्वः जलेशः विष्णुरिति तस्मिन् एवं विमानं गोविन्दं सर्वधर्मात्मा
नावाहयेत् संपूज्य गोविन्दं विमानं स्वांगुलं रश्मिपुञ्जवर्णं स्वलयानुलामध्ये चलं वयेत् सर्वधर्मराजोऽनुलासमीप एवं स्थापये
त्तः सर्वत्र लिङ्गानां तिलकं ततो यजमानः सूताधिसंतानसिद्धये गुर्वीलिङ्गं जपेत् अस्मात् दद्यात् संप्रददद्यात् दद्यात् कुंड
लोपवीतकं कुङ्कुमगुलीयकवासांसि वस्त्रात् दक्षिणां गुरवे दद्यात् पञ्चमान गुर्वीलिङ्गं तापात् आगच्छेत् तत जागरणं स्वसन्निधौ
ना स्वर्णपुष्पेभ्यः ततो सद्योधिवासनं पुष्पाञ्जलिं ततो विप्रान् भोजयेत् यजमानः स्वस्तिवाचयेत् प्रातर्विप्रः पूर्वं कुंडे पूर्णाहुतिं
स्नपयेत् स्नापनं कुर्युः रुद्रमिति संस्थाप्य पञ्चगव्येन द्विजान् पूर्णपात्रं दद्यात् अधिवासनं तुलादि पद्मदानेन नाम तत्सिद्धमिति
पितामह वरुणो नाम महाशयः ततो युगपत्तौ यजमानं पञ्चगव्यं ततो कुंडे प्रदाय समीपस्थ जलपात्रे ततस्तत्र गुरुः
पश्चाद् यजमानं तुलसी ततो दक्षिणा सुरपूजां विलाप्य यजमानस्तु सर्वेभ्यः तुलितः स्नातः ततो समाप्तौ च ध्यानं लिङ्गं हि ला

रा.म. सद्रूपफलसंसारतारणामवले वितांतु लां विश्वरद्दक्षिणांघ्रस्य अनुमंत्रयेत्। ॐ नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं सत्यमाश्रिता साक्षि
५७ भूता जगद्धात्री निर्मिता विश्वयोनिना। एकं तः सर्वसत्यानि तथानृतशतानि च धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापितासि ज
५७ गद्धिते। त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तिता मां तोलयंती संसारादुद्धरस्व नमोऽस्तु ते। योऽसौ तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः
पंचविंशकः। स एकोऽधिष्ठितो देवि त्वयि तस्मान्नमो नमः। ततो नमो नमस्ते गोविंद तुलापुरुषसंज्ञक। त्वं हरे तारयस्वास्मान्
स्मात् संसारसागरादिति। तस्मात्तामनुमंत्र्य सतुलं गोविंदं संपूज्य पुनः स्तोत्रं पठित्वा पूजयेत्। ततः कर्मकरं मंत्रयोगं संकृत्य हे
मो धर्मराजस्त्व यो वीम दक्षिणाकरात्मकमास्थाय तुलामध्यात् चक्रं स्थितं गोविंदं पश्येत्। तुलोत्तरपश्चिमभागे स्थित्वा तोप विशेत् स्वर्णशत्रुरुद्रः
मात्स्य ततोऽपरे तुलाभागे न्यसेत् पुष्पैर्जपस्तवैः समादध्यधिकं यावत्कांचनं चाति निर्मितं। उत्क्षिप्य मस्तुत्युद्धर्वी तत्र भूमिसंस्थं
नराधिपः पश्चात् पूर्वं द्रव्यन्यासः पश्चादारोहणमिति गोपथे तत्र नानापुराणवचनविरोधात् स्थर्वदृष्टात् वैयविषयमिति दान
सोऽयम् आरोगो हदाहं यावत् स्थिरं स्थितस्तुलां पठेत्। नमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि पितामहेन देवि त्वं निर्मिता परमेष्ठिना।
त्वया धृतं जगत्सर्वं सह स्थावरजंगमं सर्वभूतात्मभूतेन नमस्ते सर्वधारिणि इति। इत्युक्त्वा गुरुः हेमाद्यावस्थानं उत्ता ५७

[illegible] वक्तव्यं यथा पवित्रमतुलं [illegible] जातवेदसः तथा [illegible] पवित्रेण सुवर्णेन हि [illegible] मां
[illegible] महतेजः [illegible] पापसंभवः यथा [illegible] देवताः सर्वाः सुवर्णे [illegible] तथा [illegible] तथा
[illegible] मामिति [illegible] ततो [illegible] निवेदयेत [illegible]
[illegible] निवेदयेत [illegible] सुवर्णादि [illegible]
[illegible] महादान [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] प्रतिपादयेत [illegible]
[illegible]
[illegible] हेमाद्रिः ततः [illegible] महादान [illegible]

शुक्लानां हरितानां चामरत्वानि शुद्धलिङ्गत्वोद्देशेन स्वहस्तेन तद्धस्ते जलं दीयते पक्षान्तरं वा यद् दिग्वो भागहरः अभिपादयेत्
रूपनारायणमादयः स्वर्गरत्नवर्धनानां तं सुवर्णमात्रं हरितानां स्वाद् अनस्तिभ्यो ध्यलिङ्गत्वोर्ध्वनानामंतरं सुवर्णमात्रं हरि
तानां स्वादुनस्तिभ्यो ध्यलिङ्गत्वोर्ध्वनानां तौ मैवैकं सुवर्णं हरितानां दद्यादित्याहुः अन्ये तु अन्येषामपि तुल्यादय
हेमाद्रुत्सार्धमामरत्वानि निवेदयेत् हरितानां सर्वेषामेव हरनानां इति सामान्यमायेन सुवर्णं तत्रापि संख्यानां द्वा
यां गोपथोत्तरसहस्रसंख्योन्वयः सोपि स्वसलादिभिर्निवेद्य इत्याहुः अत्र स्यान्सारोज्ञयः पक्षाः आद्ये धेनुरवे दक्षलिङ्गत्व
इति अत्र अहिंतानां तु पक्षान्तरं तस्यैव निष्कलं प्रवेर इति वचनाद्धरितानां पक्षात्तायां तुरवेच्चामरत्वानि इत्युक्तं ज्ञापकं द्वयःपुन
स्यात् इत्यर्थं तेषु च लिङ्गाभावात् द्वितीयस्तु आद्यस्ते षामनुज्ञातं तु तथान्येभ्यो दापयेति तत्र गुर्वेव स्यादयुक्तं स्यार्थं
स्मत्वर्थो यांशः तुल्यावित्तिम्ततेधनहानेधर्मर्दैवतुर्भागं गुरवे तु निवेदयेदिति सुत्रमत्रापि परिमाणानापेक्ष्यान्वेषिसवै
वेयार्थिवादिप्तव स्याज्योतिषामेयन्यानुष्ठाने गुरुरिति सामान्यो तं यदि नानाथ विशिष्टाहिमपुजयेच्छुल्लरो
स्मादसिनेनतृतीयः पक्षस्तत्रापि पायेहाने द्वितीयपक्षो नैव व्यवस्थेति विशिष्टावृत्तात्तमाश्रपि अनयोः पक्षयोर्नापि प्रमा

दिग्भ्योऽवेतन्मध्यस्थ स्तुवर्णोदकेन दद्यादिति अत्र पदद्वयेपि तु वेश्मनामल्लाभेहि सर्वेषामेव दानानां सुवर्णदक्षिणा भवत
इत्यादिना सुवर्णमेव प्रसिद्धं सम्प्रदायेन वा देयमिति मदनरत्ने गुर्वलिंगानुसारान्नेभ्यो विदेयमिति च्छितीयपदे तु ला
ङ्गो वै धा विधेयं ध्येयो गुर्वे देयोऽन्यो ऽमलिंगस्थैः पो ऽच्छा पाले भ्यो दानानार्थे ऽप्यन्न तृतीयपदे तु स्वस्तु हितं सुवर्ण
गुर्वे स लिंगभेदाज्जायते भ्योऽन्यऽप्यन्न दिनानार्थे भ्यो ग्राम लोऽप्यन्न दत्तं स्वस्त्युपरक्षस्त्य पदं पातं सर्वपदे दक्षिणा
गुर्वलिंगमय स्वनान्यो ऽप्य स्तुतं अत्र प्रतिग्रहे ग्रामले यजमाने सम्प्रदानं स्वस्तीति स्वस्तुब्रूयुः पश्चात् तृतीये ऽनेकां ऽसं
इ वेदव उपांशु मदेमनसा ततोऽङ्ग्य स्पष्ट स्वकालेऽत्रं कामलस्तीये दद्यात् कृपनाय दाये अथवैणानां तु ऋद्धं समा
श्रद्धा कामः कामाया द्दा कामोदाता कामः प्रति गृहीता कामः समुद्रं गा विशत् कामेन त्वा प्रति गृह्णामि कामैतत्ते अमि स्वा प्रति गृ
ह्णां त्वं तदिदं मिदं मदत्तं मा हं प्राणो नः अन्तमना प्रजया प्रति गृह्णा धिधीयेति ततः सत्कृत्य विप्रान्भोजयेत् संव त्सपेद्ध ततः पुण्य
त्वावकं कृत्वा स्थापितदेवताप्रबन्धं गुर्विघ्नमानः गुरुस्तु पात्रं स्वगणः सर्वपूजामादाय पार्थिवीं स्वच्छ्र्वामप्रसिद्धधर्मं गुनताग
मनाय वेत्याद्यं गुरुः पीठादिदेवता विसर्जयेत ततोऽस्य यादि सामन्त्रियाचार्याय प्रतिपादयामीत्युक्त्वा गुरु स्वाकुर्यात मासे न

रा.म. विंध्याद्येहेमवर्णोदाहृतं बुधः तिष्ठेद्यावदहं यस्याच्छोकाधिक्रांतरणां कीर्तिप्रपत्तीक[illegible] प्राप्नोति पुष्कल
५८ मिति इति तुलापुरुषदानविधिः अथ रजतादितुलाविधिः भविष्योत्तरे अनेनैव विधानेन केचिद्रूप्यमयं पुनः कर्पू
59 रमतथैकं तिके विप्रालंकारपुंगवाः अनेनेति पुरुषेतुलापुरुषदानमुच्यते नैसर्थः रजतादितुलापुरुषफलं च
यस्मात्तं स्वकृते जातं त्रिसप्तपुरुषैः कृतं तत्सर्वं नश्यति हि हुंकारेणोत्तलं यथा तथैव साधितं गोपथब्राह्मणादौ पापवि
शेषहस्य सर्वलोकानामाश्रयाद्दिरूपमुत्तं तथा सितलतीयापीनार्थः सौभाग्यदा तु तुला कुंकुमेन प्रपद्यते लवणेन गुडेन वा
नासत्रमेत्राहीमोचा एवमेव प्रापयेत् विश्वामित्रं आदित्यैराहृतामपस्ते सुवर्णोः स्तोलपेत्तरं सौमंग्येहतुस्याप्यलापथा
दानं तथापरम् अश्वमेधस्य मध्ये पुत्र उत्तमः पतिते हत सर्वपापहारायेतद्दामि प्रीयतां विधुः इत्युच्चार्य जलं लक्षु निक्षि
पेद्द्विजसत्तमः प्रीयतां पितरः सर्वे स्वेतावेचेव पितामह लवणो सिंधुजे लक्ष्मीः प्रीयतां पार्वती गुडे गंधेर्गुडे [illegible] सौभि
सौभाग्यं लवणोपरं प्रीयतां विश्वधात्रा तिदानमंत्रो विधीयते तुलापुरुषदानाज्जन्मातिरूप्यमयं परं सर्वपापविनिर्मुक्तो
मुक्तिं यास्यत्यनर्गलं अत्र सर्वपापहरायेतद्दामि प्रीयतां विधुरिति तिलपे पितरः प्रीयंतामिति [illegible] गंधगुडवासलुला ५८

पांपार्वेतो लवणोपि स्वधात्री धान्यमनुत्तमं सुवर्णं वा जनं रत्नमेव वा यो दद्याति द्विजाग्र्येभ्य स्तस्यापेतत्फलं पदे दिव्ये सूर्यलोके त्र
तुलायामधिरूढस्तु वर्णं तुलाफलमेव हि तिल द्रव्यतापि सैवेतिचैव हि र पतितमुच्यते तुलागुरवः अथ तुलामाणेगघृतादितुलाविधिः
गारुडे तुलापुरुषदानस्य स्मृतम्फलं जयोदरं अथ लोहं प्रहृत्तं सं तद्योगो एवं तत्रैव कोसवेन पद्मके पञ्चपुत्रांशो विज्ञाते
ग्रपन्नासे सीताहे स्वात्मापुत्रसुद्धरतो पितृलोकपितृवन्नःपुंशद्दये हयोः सोवर्णांस ईतोगोषु प्रद्यानमुत्तमो दत्तं फ
तोऽवंतथारोयं ग्रहणि सदसत्तोत्सो गोऽभस्मवतोगव पोगं तुगं डमलके जांगलेनाष्टजं मधपुड्वंसथा देयं पलमक्सासजं
तोदरे घृतोऽवंतथा देयं पिष्टरोगोपशांतये त्रीणिपिष्टविनाशाय प्रदद्याधिपं मणवातरोगे लावणं वेपमानाशापषेषं दद्युपिमाष्ठने
ग्नं च सर्वरोगस्य नाशनेस्मृतमेव च अथ तत्तुलारुलेमासाधिदेवता माकृत्य तात्क गारुडे लोहे महाभैरवः कांस्ये विष्णोषधान्
सीसे वायुः ताम्रे सूर्यः पेत्तले कुजः रौप्ये पितरः सुवर्णे देवताः फले सोमः गुडे प्रायः तांबूले विनायकः कुसुमें गंधर्वाः जां
गले हरिः मधुनि यक्षः घृते मरुद्गणः क्षीरे नागाः दधिसर्पाः पिष्टे प्रजापतिः अन्नेतर्वदेवता इति ॥ अथ घृतादितु
लाविधिः विष्णुधर्मोत्तरे उपायं दिनमथा साद्युलतीयापां विशेषतः गोमयेनानुलिप्तायांभूमौ पूर्वाग्रदर्भेषु पं दारवें स्वभरतह्लस्

शा.म. चतुर्हस्ते प्रमाणतः । सुवर्णेन च वप्रं पात्रं स्वर्णरत्नादिपूरितं शुभे । सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं । श्रियं च वसुधां पाल
६० स्थापयेत्सिरदे ततः । तस्याग्रे हेमवह्निस्वः पुष्पालंकारभूषितः । अभीष्टं देवतानां च स्थापयित्वा यथाविधि । तुलारोहणस्य सर्व
60 स्य विधिरेव प्रकीर्तितः । प्रथमं तु घृतस्याग्नौ तिलहोमं च कारयेत् । मातृस्थितेन तु सौभाग्यं तोलयेच्च कुलाः प्रजाः । वस्तुष्वादिग्रहस्था
नां प्रायश्चित्तं तथा ध्रुवं । तथा च पापनुत्तानां यागे निःसंशयं ध्रुवं । ग्रहसाम्यं भवेदेव तु रूपं चेन्दनेन च । ग्रहविप्रस्य देयं स्यात्तु
लया तुलं च तत्र । न संतापो दुःखमेव च हीरत्नतुलया सदा । सर्वकामप्रदाः सर्वाः सर्वपापहराः पराः । याः हेमतिलतुलाः सर्वाः
ब्रगोर्घीलप्रमाणायात् । मंत्रेणानेन दातव्यं विप्रेभ्यस्तु स्वर्णतुला मेरुतुल्यं च छिन्नाः । सर्पा निर्गताः सर्वे सर्वदा पापं नश्यते त्रैलोक्यं सम
पापनुत्ते पुनातु । त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमाणं परिकीर्तिता । मां तोलयन्ती संसारादुद्धरस्व नमोऽस्तु ते । इत्याद्ध हुतं यां स्थित्वा वि
तयित्वा द्विजेभ्यः । अथ कृत्वा ततो दद्याद्दर्भं पाद्यं यथाविधि । गुरुं संपूज्य विधिवत्सर्वालंकारभूषणैः । विसर्जनं ततः कुर्यात् सामो
ऽपि तथा विधानतः । प्रोक्षयेच्च तुलां यत्नात् पाठयेत्सर्वमेव च । इत्येवं धुरि धान्यानां पिष्टतानां तु हुविषां वरं दत्त्वा संस्था
त्रयं च विप्रान् हिमाद्रिजां । वर्णैः रत्नतुलां पुष्पकुंकुमेनाक्तां मेरुतुल्यां । गुडं वा परिधानं वस्त्रं च गां वा पितृलोके वोद्धारो न चानुष्या ६०

नारीवा पुरुषोपिवा भुमान्प्रयुंज्युर्वस्तस्यान्यास्यास्मार्थे तेन समेति तुलादानस्य सर्वस्य विधिरेष उदाहृतः इति तुलादितुलादान
विधिः अथ द्रव्यादितुलादानप्रयोगः तत्र द्रव्यकर्पूरतुल्यैः सुवर्णतुलाफलमेव प्रतिकर्षेण तत्पर्यवसेयं एतत्तुलायामपि तु
देयफलं फलेषु रोगेषु रोगविशेषाः केचित तत्र गंधयक्षकुंकुमेन सर्वत्रारोग्ये मधुनि सौभाग्यं यशः पुण्यदम्भः आशिष्करं घृतेन तत्र लवर्णं
च कुंकुमे परं विपोगफलं तैलेच बहुला भ्रमाः सर्वरोगेषु लोहं पद्मतिलाकांस्यं आर्षिसुवर्णः अथ समासीसं कुष्ठनाशं लवणेच
तैलं उदरशमे हृप्योः रूप्यं सर्वरोगेषु मस्तुनि धारणार्थं चतुर्वर्गे गहरांनफलं मदने सर्वरोगेषु गुडः गंधमालासु पुष्पफलं
अग्निमांद्ये क्षाद्यं धातुत्रे रोगमनाहेतु पुष्पं कासश्वासमने लोहेषु मधु घर्षेष्वसं तेजो ऽक्षयं विजेहीरं संतापनिवस्पर्धं च कां
दे रदधिं पल्लवं द्रुतिपिष्टं सर्वरोगेषु अन्नः सर्वतापप्रशमनं चंदनेषा दर्पं सर्वासु धातुलासु सर्वाणि फलानि अत्र तत्तत्फल
कामस्य तत्तद्रोगनिवृत्तिकामस्य वा तत्तद्द्रव्यतुलादेया अथ तत्तद्द्रव्येषु देवताः लोहे महाभैरवः कांस्ये पूषा अग्निनोच सीसे वासुः
ताम्रे रुद्रः पित्तले कुजः रूप्ये पितरः सुवर्णे सर्वदेवताः फले सोमः गुडे आपः तांबूले विनायकः पुष्पे गंधर्वाः कार्पासे अग्निः मधुनि
पद्मः घृते मरुज्जयः क्षीरे तारागणाः दध्नि सर्पाः पिष्टे प्रजापतिः अन्ये सर्वदेवताः तुलानुष्ठाने गुरु देवतानुष्ठापनाविलबदेयकं

रा.म. चनादिकाङ्गुलमपि सार्द्धचतुर्हस्तो द्वाणां गुलमध्ये वेष्टनस्थलावर्ज्जुलाग्रांस्थ्यो ऽपि ध्यावधेः गुलमितवस्त्रग्रस्वाप्य कार्या तस्मादङ्गुलयो
६१ रतायो ह्योमानवड्रिमाकृति करयद्धं निवेश्यं मध्यवो दुर्भागएवं तस्याः समां तराष्टतुर्विंशति वंधधातुमपानि वेश्याः
एवं फलारद्यमपि पंचचतुः सार्द्धत्रिप्रादेशामितं व्यासतः शङ्खचतुरस्रं यापं च चतुरस्रंगुलोच्छ्रितजांतवंधनार्थं त्रिभिस्तन्तुभिर्वे
ष्टयेत्पुंतं कार्यं अथ सांवत्सरिकः प्रयोगः कर्त्तामासपक्षाद्युल्लिख्य पुत्रकामो ऽनुकृतेन निर्विघ्नकामः सर्वव्रतोति सन्तुष्ट
य एव प्राप्निोतु दुरितनिवृत्तिकाम ईश्वरप्रीतिकामो वा पुत्रतुलादानं करिष्य इति संकल्प्य गणेशपूजाचार्यवरणतत्पूजना
नि कुर्यात् स्वस्तिवाचनमातृकापूजनाभ्युदयिकश्राद्धं नान्दीमुखं वेचित ततश्चाचार्यो ऽपत्रसंस्थितस्य प्रेपाश्चित्रीये सुवर्णाहृत्य
तिलेन एतौ लिङ्गमिति रुद्रेण वा यो ऽलिङ्गसादिभिः कर्मपुर्वंसप्रोक्षस्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमिति मंत्रद्वयं जप्त्वा पूर्वोक्तां महामेरवादि
कान्तं तद्ध्यादेशां गोविन्दं सर्वधर्मराजं च त्रतिमान्वतुर्भुवे संपूज्य तुलां गंधादिभिरलंकृत्य तस्यां चानुमपेषु स्तम्भपेषु याचतु
र्दिक्षु तिष्ठं घेषु देवतास्तासूत्र्यामभिमन्त्र्य तन्नमो ते श्वायाह्वपूजयेत ताश्च इमाः १ ब्रह्मा २ मारुतः ३ रुद्रः ४ सूर्यः ५ विश्व
कर्मा ६ गुहः ७ अग्नीषोमौ ८ प्रजापतिः ९ विश्वेदेवाः १० जगद्विधाता ११ पर्जन्यश्चैव १२ पितृदेवताः १३ सोमः १४ धर्मः १५ ग्र

६१

भारद्वाजः १६ अश्विनौ १७ पुलोमा १८ मित्रावरुणौ १९ मरुद्गणाः २० धनेशः २१ गंधर्वाः २२ अनलोन्मनाः २३ विष्णुः २४ इति तन्तु
लाग्रहं गौरादिषु पञ्चपल्लवयुतं तथा लंबयेद्धटमभ्रमेर्वितस्तिमात्रमूर्ध्वं भवेत गोविंदं च त्रिमात्रं हेममयं कलापात्रकं द्वादशास्य
त्रीतरेखा वा द्वादशांगुलेन कृत्वा मध्ये धृतं नीय ततो यजमानः पुष्पांजलिं गृहीत्वा तुलां त्रिः प्रदक्षिणी कृत्य मंत्रमुपेत ॐ नम
स्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वं सत्यमास्थिता साक्षिभूता जगद्धात्री निर्मिता विश्वयोनिना एकतः सर्वसत्यानि तथानृतशतानि
च धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापितासि जगद्धिते त्वं तुले सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तिता मां तोलयंती संसारादुद्धरस्व नमोऽस्तु ते
योऽसौ तत्त्वाधिपो देवः पुरुषः पंचविंशकः स एकोऽधिष्ठितो देवि त्वयि तस्मान्नमो नमः इति ततो नमो नमस्ते गोविंद तुलापुरुषसंज्ञ
क. त्वं हरे तारयस्वास्मानस्मात्संसारसागरात् इति गोविंदमनुमंत्र्य पुनस्तुलां गोविंदं च संपूज्य पुनः प्रदक्षिणी कृत्य सूर्यं दक्षिणे ल
करे धर्मराजं च वामे प्रारोप्य तुलावलंबितं गोविंदं पश्यन्नुत्तराभिमुखो ब्राह्मणः उपविशेत ततोऽपरशिक्ये आचार्यादयो द्रव्यं प्रक्षिपेयुः
ततो मुहूर्तं गोदोहनमात्रं वा स्थित्वा पठेत ॐ नमस्ते सर्वभूतानां साक्षिभूते सनातनि पितामहेन देवि त्वं निर्मिता परमेष्ठिना त्व
या धृतं जगत्सर्वं सहस्थावरजंगमं सर्वभूतात्मभूतस्थे नमस्ते विश्वधारिणि इति ततोऽवतीर्य देशकालौ स्मृत्वा मुष्टफलकामोऽमु

कोणनियुक्तिकामः सर्वेषां गोरीसहस्राणि दद्यात् शिवोक्तगुणितिनियुक्तिकामइस्त्र श्रीतिलकामो यादृमात्मसमतो लितपञ्च
कुंडस्थमण्डले देवतमाचार्यो दक्षिणे प्रयोगोनानाना नामगोत्रेण्यो तत्तु महात्मसजोनमयेति जलं क्षिपेत् तत्रगतं से पितरः श्री
पंतामितिवदेत् ताम्रे पितामहः श्री० तत्पुरुषः मी० गंधपुष्पधूपदीपविमध्याभी० तत्पादे मी श्री० या ततमाचार्यापेशेषामा
दक्षिणां दद्यात् आचार्यस्तु ततो देवतां गोविंदस्सर्वधर्मेश्वरदीक्षांसांसंपन्नस्तु तिष्ठ बुद्धानामष्टतदृष्टव्याण्यपात्तुदेवगणाइति
विसर्जयेत् ततो यजमानः प्रतिमादिमाचार्याय प्रतिपादयेत् वैश्वानरेभ्यो यथशक्ति दक्षिणां दद्यात् इति श्रीमीमांसपुरांबरभद्र
प्रणीते वृद्धकृते दानमयूखे कल्पनिरुक्तुलादानप्रयोगः अथ हिरण्यगर्भदानं मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि हेमगर्भमनुत्तमम्
नाम्ना हिरण्यगर्भाख्यं महापातकनाशनं पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापुरुषवद्दानवत् ऋत्विक्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं
कुर्याद् उपोषितस्तद्वल्लोकेनाधिकेन ततः पोषितउपक्रांतोपयासः पुण्याहवाचनं कृत्वा तद्वल्लोकाधिवासनं ब्राह्मणोऽत्र यो
डत्पनीयमयं कुंभं ताम्रसहस्रं युवलोपसुवर्णहेमपंकजगर्भवत् त्रिभागहीनविस्तारं त्वधस्तु जनेत्तुकृति जलमणिर्धर्मवल्लिर्जिंसिमः
सदृशं यजमानस्येति रूपनारायणः स्तुत्यस्तेष्वानयेद्दक्षिणसत्रस्यहेतुं हिरण्यगर्भहेमपंकजेति अधोभागमध्यस्थिता ६२

रत्नहेमवत्सलपुतं त्रिभागेति अश्वावलीविंशद्गुरुविन्यासं सुजोमर्द्गः तदपूर्तिमध्यो विंविशस्थलमिति रघुः मरसमधा
गेषु लममिति वाच स्वतिमिश्रः हानसागरेऽनुविस्ताशमिसत्त्वाले अतज्वहिराभिपरीतमिति पादः स्वत्सुत्पाप्यामाजपहीरण्यं
एवहेषपरीतमित्यर्थः अपि भागाद्दसमपरेररहस्याविलात हर्यत्राणि सन्मोमित्यत्रं सद्वीं तथैव च हेममालं सपिरं च
हिवहिरादित्यसंपुते तथैवाचरूपगानाभेरूपवीतं च स्वांचनं पार्श्वतः स्थापयेत्तद्वदेमं दृष्ट्वसंज्ञं अंत्राणि दशासंदाशि अ
धाणीति विधायतः तत्र अधाकाणानिसुवर्णसंपत्नीति हेमाद्रिः अष्टानि निरामोदरः तानि वनवैवर्णक चक्रं शाङ्गिः ध्रुः प
द्मः ध्वजः गदाम्बुसंपद्मकुलिशाख्यानि दृश्यं रत्नानि पंचप्रसिद्धानि पिदधंमजसोतिहेमाद्रिः स्थालाकार उपवेशन यद्भ
तिपद्मोदरः रत्नैर्नालपृष्ठेनार्थं स्वर्णकार्षविधार्थी मामेव वर्णरत्नाकारं उपवीतमुपनयनार्थं दंडकमंडलुसमावर्तनार्थौ ए
दि तानि दृष्टानि स्वर्णानि हेमानीति हेमाद्रिः नालोपवीतद्वंद्वमेव हेमाः अन्यत्तु श्रुतमेव ग्राह्यमिति तु पूर्वं रत्नैश्च सर्वैरपि हेमरत्नांगका
रः अत्राद्यानि तानि नेत्ररत्नादिरूपाणि क्षेपे ग्राह्यत इति हेमसागरः दशान्याद्यानि वेदितव्यानि यदुत्पालः दृष्टानीति यदुत्पालः दृष्टादि
नीति पाठोऽत्र विशेषणं चेदं पंचालानीत्यर्थ इति विद्याधरः आदित्यसंपुटं आदित्यप्रतिमायुक्तं तथा पञ्चमापद्मकानां विधानं

स्यात्समं सार्द्धांगुलाधिकं । उत्तावलीसमोपेतं पञ्चाग्रहस्तोल्लिखितं तिलद्रोणोपरि स्थितं वेदीमध्ये तथा तत्तो वेद्यां पात्रप्रक्षालनांगुले
नसमं तादृक्षित्रं मृण्मयं ... पिधानं स्यात् द्रोणः परिभाषायां ज्ञेयः कुंडे हेममयं कुर्यात् तत्र ... पञ्चरत्नं ततो ...
न्यस्य तेषां तु कुम्भान् सहस्रधारां स्थापयेत् ... तत्र द्वीपं ... पंच गव्यं ... पंचामृतं ... सर्वौषधीं ...
या द्विगुणं वा ... यथा ... मंत्रेण ... देवं ... स्नापयेत् ... ततो मंगलं ...
... सर्वोपद्रवनाशनं ... समाराधयेत् सर्वदा ... मंत्रं गृहीत्वा ...
जलैः ... मंत्रप्रयोगैः ... एवमावाह्य तत्र ... पूजयेत् ... धर्मराजं तु ...
तु मध्ये ... कृत्वा ... तथा गर्भाधानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं तथा कुर्याद्धि ... तत्र ... गर्भा
धानादि ... जातकर्म ... इति
हेमाद्रेर्वा तु ... जातकर्मादिकाः कुर्यात् क्रियाः षोडश चापराः जातकर्मादिकाः ...
... क्रियाः कुर्यात् तेन षोडश संपद्यते ... एवमेव हेमाद्रि ... नारायणादीनामाह्वानं तेन गर्भाधानं पुंसवनं सीमंतोन्नय ६२

नवलोमनानि गुर्वादिभ्य नमः कुर्यात् ततो गुरुर्यजमानमुखात् पंचपयोऽन्तेजातकर्मनामकरणानि षष्ठ्यन्नप्राशनचूडाकर्मालो
पनयनस्नानकेशच्छेदनचतुष्टयं समावर्तनोद्वाहाः कर्मणाः । हेमाद्रौ तु जातकर्मादिषु राजा प्रभंस्यापनेयं सोमश्रुतं चतुष्टयं गोदानसहि
तं नैषोडशदेहसंस्काराः प्रोक्ताः सतु जातकर्मादिषु विवाहपर्यन्तेषु पञ्चविधेष्वनध्यायोऽस्ति वा प्ताः इति पञ्चापञ्चतपेद्वतोऽन्य मिति मदन
रत्ने । एते च जातकर्माद्याः संस्कारा यजमानस्य शाखीयैस्तैः पारस्करगृह्योक्तैर्वा कर्तव्या गृह्यानुपविष्टे पारः पुत्रे तु समावर्तनोद्वहं
च यथाशाखीयमानेनेन स्वशाखायाः कर्माऽक्षतेनु गुरुस्वाम्यसमूलशाखीयैवेति परिशिष्टावेवकिरत्नेम तथैव सर्वांपकल्पने तन्त्रस्वल्पस्थ
स्वात् कर्मान्तरे तु जातकर्मादिनां मानानामभावः सर्वेष्वपि कामेष्वपि दर्शपूर्णमासादिसर्वेषु वाक्यताभावेन प्रकरणात् तदपेक्षात् के
चिद्दीपाद्दिनाचार्येति चतुर्णां च जातकर्मादिनिर्णयार्थं पाविनिषु कुर्वते कर्मान्तरे पिवैतेषां जातकर्मादिषु पितृतिलेन पद्धतिका
रवीयैवेति कर्तव्यता तासांतोऽतिनमुख्यासीयमा तेन गुरुरेवयजमानशाखीयोऽनपसमित्यन्नेनैवध्यायन्तर्विंदतानवलात श्रवे
गुणाय सन्नरय समानकल्पायनमाना: तेवर्णसंस्काराः स्वल्पकर्मास्तु पर्वसमय धानमंत्रपरमात्रेण कार्याः । श्रीमद्वर्ष केमंत्रव
जं मन्त्रध्यानमात्रं तत्र षष्ठिकजातकर्मनामकरणानि षष्ठ्यन्नप्राशनचूडाकर्म विवाहास्य संस्कारार्थं तत्रापि विवाहः समंत्र

शा.ल.
६६

अङ्गानां तु स्थले षट् पंचमध्यपद्मक्षेत्रेष्वाद्यन्तानुध्यानं तु प्राक्ष्वेति सर्वं निर्बन्धस्ततः शिष्यस्य तु मेयपीठकरर्दं वेद्यं मंत्र प्रानुध्या
नमेव स्वांते पुत्रमपि वेदं सर्वं परार्थे साधने मंत्रमात्र पोदमानमावात पाकं तु स्वरूपतस्त्वं ध्यानुष्ठानं सर्वेषां पत्रस्य मोरदो
गमो ध्यायिनां शुद्धे विश्वानुस्पचात तत्काले संप्रयात स्वमेव मात्र ध्यानमेव कार्यमिति सन्न दुष्टाः रसेन स्वर्गे अंससेव नं दष्टि लोगुरे यो
ड्वरपल्लेः सार्धं मेवर्विंशत्तु मान्यता फलापतावदेवात्र कुर्यात्तामंतरमोक्षि अन्यत्र प्राप्यनवेविधान योजयेत्सापसान्हि भिः
एवं विधस्य हिंसाद्यम्न गमधीयानाद्धियाः क्रियाः यस्य विधिनेन स्वर्गैश्या प्रा... लो वैरपारगो रीतिलिङ्गत्रयाणाम् दृष्टिलोगुरे अधः
पात्रगतं रंध्रपो... दृष्टि पात्रे पतुहमाङ्गातोऽस्त्यानंदश्च उपरि पात्रगतां धूपोऽस्तीति तत्र अधः पात्रस्य दृष्टिं आगतानुगम
समन्विताम् चतुर्विंशत्यां दोषौ ब्रह्मविस्तरं निरूपिणीं शुद्धे पात्रे गुणातीतां षड्विंशकं सुमापतिं आत्मानं पुरुषं ध्यायेत् पञ्चविं
शकमनुजमितिलिंगे अधः पात्रस्यैव स्त्रीस्यात्तोत्सेः तावदेवस्येत्यकारणां गांतरपरि संख्या अत्र होताय पंचीति घत तेन
गृहाग्नेः पिलिरक्तिः उद्दहेत् ... शान्तिरसिक्त... लभोपनो अलंकृतस्तथा कृत्वा शिवाय विनिवेदयेत अत्र चतुःषो
डशिके निषद्यति वेवित पश्चान्नामपहर्षित... परामितमिति इति पात्र ... मार्पादीनां गोपिचतुर्वर्गनिषद्वस्य मरः

६६

64

पुत्रार्थं पर्यायइत्यन्ये तेषां शतत्रयाव्यवस्था दूर्वारसासेकोपक्रमानस्य पितरो तत्स्थानीयं वा पितृन्मानीयतयोरन्यत
रण्यकापेक्षुः वक्तारिंमन्येयाप्युक्तं सर्वालंकारप्रोक्षितं भ्रातीयनुर्यान्तत्स्थप्रगर्भाधानादिकाः क्रियाः भार्याहृद
ये दूर्वारससेचनमाचरेत एवं विंशतिसंख्यानां तन्तुं वा फलानि वितान् सुपानानीय पात्र्याश्च कृत्वा सीमंतप्रमेचेति
कामिकोक्तेः प्रजावज्जीवपुत्राभ्यां सेचनं ततथ्याचरेत दूर्वारसेन वर्त्तेकं व्याहृत्या च घृतानुविधिं तिहेमाङ्गेवालुलोके
म्म प्रजावतस्यातोगर्भ इत्यादि जीवपुत्रं यस्मिंरेयनुप्रथम इत्यादि सत्यपिचावेषां विरहस्य भवेत सर्वेषामनुध्यानमा
त्रं पुत्रं प्रत्युपमन्त्रप्राशनेपुत्रवत कर्माणुष्ठानविशेष इति सोपिहविः प्राशभोजनवद्वितलापयास्तः विंवद्वैरपि प्रयोगेनस
वैसंस्कारमंत्राउक्ताः चोलादौ होममंत्राउक्ताः यत्प्रधानकारिकोमन्त्राएवमंत्राअपि प्रेतात्ततो गर्भाधानेऽपन प्रोक्षय
मितिमध्यामिमर्शनार्थसक्ताहोममंत्रस्य समावर्त्तने होमसाधनस्य ममास्वर्वइतिसत्यतवेवभूतंवमस्मादेलिखनं
विवाहादेश्चभार्यालोलादव प्रधानपत्नहोमत्वसार्ई मंत्राणामलिखनमिति कथमिदं पर्इपिरविरुद्धं प्रमाणामभूत्वमेतेषां
लिखनमाद्द्वैवं यतः स्वरूपतस्यकार्याः सर्वे तत्रपर्वोदित्युंडष्वेवक्रमादम्णादिष्याक्षेपयजमानसंस्कारप्रधानहोमाः का

पीः ऊल्हेरयत्नो वलो पनेध्या धानाद्यारम्यभागाः स्विष्टस्यत्सुत्सुं गानिवनकार्यो ऽस्ति तदुपकारणाः सिद्धत्वात् वस्तुतं
त्रीतः पानिवृत्तो ऽर्थो प्रयाजाद्यपार्थमनुष्ठानवत् पालेष्वैव सैरूपकारसिद्धेः अप्रयाणीधानादिप्रयाजिष्वनर्थाध
सहितयो ऽस्यासंस्कारपदेनिष्फलत्वाद्यदुसागेनपंचपसमस्ताद्विशेनोनविंशतिपदैर्वागधानसीमंते तावन्मं
तोऽस्यावदत्ते कामिवलेंगादिष्विवनेवगुणत्वात् प्रधानकार्थात् ऊंसवनं तु धानमात्रेणाभ्यार्थ स्वरूपानुकूलबाधा
नंत्रपाठमाना भावात्तथा सवयाद्यापेक्षो लक्षणम्यायं सीसाधारूतिवनुष्ठं कार्यं बोधनपक्षप्रत्यक्षमुष्ठसमावर्ह
नविवाहेष्वचोरीपेक्षा दृष्टेरूपकारसिद्धेः उपनयने विशेषमाह लक्षणापनः अथोपेतप्रवेशपरताहूतं वेदव्यत्नं मेधा
जननं याति रसं पीडनकालक्षतत्सर्वितुरशीमहइति सावित्रीं पर्वं विपेत्तुपेतपूर्वेलक्ष्य ऊनरूपनीपमानस्योतिपा
यत् ऊतारूपं वेदलिचं अनिरूक्तं वर्त्तितं पविदनकालावष्यनिरूक्तो पीदनमादिश्यापश्चात्पश्चपेयमुंतेदशामीति
गायत्र्यास्थानेतत्सवितुर्वरणीमहइति मन्त्रउपदेशः मनुक्त अकृत्वैनेमवलादण्डोमेदपवर्णावुलानिव निवर्तिते दिशानेतान्
पुनः संस्कारमेवकरोति अन्यत्कार्यं विवाहेसहपरीक्षणमशापवित्राय नयोर्निवृत्तेः प्रतिमापाफ्रसंभयात् अस्मेवापिसं ६५

स्कोटस्तु वाधितं तु ष्यतइति दिक् ॥ षोडशस्त्रिया भावात्स्तु स्म डुयो हिरण्यगर्भदाने ऽनधिकार इति केचित् तन्न नरो वा यदि
वा नारीत्येवं ब्रह्मणा तस्मात्संभवं यः वरो ऽस्मि महाभुजांपि तस्याप्युपस्कलमिति हेमाद्रौ हिरण्यगर्भप्रसङ्गे कराजो विष्णुधर्मोत्तरे ऽपि
णामधिकार एव गमनात् आत्मसंभवं हिरण्यगर्भे स्त्रीमद्भ्रातृसधर्मा इति ब्राह्मणाय स्तव इति तथा स्त्र्यादिवं वर्णवे
दत्वा मंत्रमिमं जपेत मंत्रः प्रयोगे ज्ञेयः चतुर्भिः कलशैर्युक्तस्तलैर्द्विजपुंगवः स्नानं कुर्युः प्रसन्नांगाः दिग्भागस्थ
स्थिताः देयस्त्वेतिमंत्रेण स्थितस्य कनकासने चतुर्भिः कुंडसमीपस्थैः कुर्युः स्नापयेयुः मंत्रः प्रयोगे ततो हिरण्यगर्भं
तेभ्यो दद्याद्विचक्षणः अन्यापि सर्वलिंगावार्थं दानं दद्याद्विभागस्तु लाङ्गुरस्य च द्वर्गातज्ञाः तेषु तेभ्यः सर्वे पात्रेन वह्निवो यास्तु ह्लया
तन्त्रोपकरणी सर्वं गुरवे विनिवेदयेत पादुकोपानहच्छत्रचामरासनभाजनं ग्रामं वा विषयं वापि यथान्यदपि संभवेत विषयो
ग्रामसमूहः अन्यत्राणि ग्रामादिकं तु गुरवे तु दत्वा अन्यापि दक्षिणा लेनान्येति अल्पाल्पात्मा लंकार अग्रयेद्बुधः इति
हिरण्यगर्भदानविधिः अथैतस्य प्रयोगः देशकालौ संकीर्त्य सकलकलिकलुषनिरस्ति संभावितनरकनिमित्तमपि ब्रह्मादिपु
रुषार्थं विविधं पुत्रपौत्रप्रपौत्रादि समुद्धरणपूर्वक सिद्धसंधसेवितता गणकलित चामरमालावीज्यमानत्वे

रा.म. दैवमन्वन्तरसमं यावच्छिवं सर्वलोकं पालयन्ति नासौ तावल्लोके हि शास्ता वच्छि न चयल्लोके न हि तत्वका मोहं ब्रह्मा हिरण्य
६६ गर्भदानं श्रतिपारयिष्ये इति प्रतिज्ञाय तुलापुरुषवत् गोविन्दं समापति तिविनायकं पूजादि प्रासादमहणमाल पूजापु
66 रयिवृक्षादपुण्याहवाचनपूर्वं दिग्पालमधुपर्कदानं मंडपपूजापूर्वं हि विलिपोगांतं कुर्यात् अथ तदर्धं समानं कारयित्वा
पञ्चवितस्तौ गुरुर्वेद्यां चोदराभिपरिस्थापितं तिलद्रोणोपरि प्रागुक्तं हिरण्यगर्भपात्रं स्थिविधिः सहानीय स्थापयेत् ततः कुं
भमध्ये हेमपद्मं निधाय कुंडे वेदेषु च तदीरणं पूजयित्वा कुंभस्य बहिः पाद्यार्घ्यं दत्त्वा रत्नानि कुशोदकं सर्वौषधीहेमना
लं उपवेदपञ्चदशं धारयेत् इति मंत्रान् पूजयेत् हेमोपवीतं सदंडकमंडलु निधाय स्थापयेत् ततः श्री हिरण्यगर्भं यो सपि
धानं हिरण्यगर्भं पूजयेत् कुंडसमीपस्थं कुंभस्थापनं ग्रहस्थापनादि कर्माणि हुत्वा पिंडं ततः तुलापुरुषवत् एवमभिषिक्तोपि
उपमानः स्नातः शुक्लवस्त्रालंकारादियुक्तो गृहीतकुसुमांजलिः प्राङ्मुखः पात्रमामंत्रयेत् नमो हिरण्यगर्भाय हिरण्यकवचाय
च सप्तलोकसुराध्यक्षजगद्धात्रे नमो नमः भूर्लोकप्रमुखा लोकास्तव गर्भे व्यवस्थिताः ब्रह्मादयस्तथा देवा नमस्ते विश्वधारि
णे नमस्ते भुवनाधार नमस्ते भुवनाश्रय नमो हिरण्यगर्भाय गर्भे यस्य पितामहः यतस्त्वं भवभूतात्मा भूते भूते व्यवस्थि ६६

तः तस्मान्स्नापयेद्गर्भाशयेषु सर्वसंस्कारसमाप्तात् ततः पात्रेषु ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणां दत्त्वा समंगलघोषं तत्र प्रविशेत् सर्वैर्विलिंगमद्भुपात्रं प्र
धानेनाभ्यक्तोपेतुम्नः पत्नीमानयेत् स्त्रुवेण हविषा वामपुष्पोदकं प्रसार्य धर्मपत्नीं चतुर्थे लोम हिला नालोः शिरः स्थले
कुसपंचगव्यावृष्टिं समयमासीत ततो गर्भादिर्यजमानस्य पत्नी स्तनयोर्मध्ये हृदये धः नाभौ अंगुष्ठमात्रं संस्पृश्य
रं प्रेशाली वीजेन स्त्रीरसं सेचयेदिति गर्भाधानं पुंसवनस्य ध्यानमात्रं सीमंतोन्नयनस्य मतमः सोऽवरं फलेरेवणं फलितु
शो धः पात्रेकाल निर्वेसीमंतं कृत्वा विजेनो गर्भायं गृहेतम पाणिनि मितिरमायता स्कन्दे शनिरेखितिजो भवति
दृष्टा सं पर्वतो रं ध्रुवमसि चत्वार श्वा दीयादि यजमानस्य मेषा प्राणादि कुंडे समस्त व्याहृतिभिरेकामाज्याहुतिं जुहुयादिति २६
मेधानवलोनन्नं सीमंतोन्नयनस्य पलपुरं एवं तन्त्रसंस्कारो व्यपि सर्वं कुंडे हुहोमः स्तोत्रमः सुभलानपत्रमानपुष्पाणि फल
यनयजमानस्य जातकर्मनामकरणान्नप्राशनचौलोपनयन व्रतचतुष्टयानि कुर्यात् तत्राद्यशने पायसभोजनं चौलेम
तु रत्नं गोप्रवेशनानावस्त्रनामकरणं उपनयने कृष्णाजिनं मेखलापहुतिं तं चतुष्टयं वयनमेधाजननादि प्रयत्नपतये
पीठ समीतिपरिस्तानिनमेव लोकं डोरेपर्णावतां चरणोभवः एवं महानाम्न्यादिव्रतसमावर्तनविवाहेषु पाहुतिं जुहुया

दा॰प॰ भावः गायत्र्यास्थाने तत्सवितुर्वृणीमहे वयं देवस्य भोजनं श्रेष्ठं सर्वधातमं तुरं भगस्य धीमहीति कव उपरेषः अन्य तु
६७ त्वं समावर्तनेन विवाहे स्वयं यजमानः कुर्यात् विवाहस्तु त्रिंशत्प्रभृत्यल्पस्तु वर्षो घटितव इति नियमात् तत्र चाग्निपरिक
67 पन सहपरीक्षणं ध्रुवारुन्धतीदर्शनादि निर्वर्तेतेत्याहे मनुः सुवेव अन्यत्तु तं चाध्वर्युयजमानश्चकुर्यात् मध्य
ह्ने मो[illegible]पञ्च महायज्ञाः कार्याः नव्याधनवलोमने स्नातक पञ्च यज्ञा यज्ञिय वैतु नास्य यदि दिवुप्राजापत्य मेदं मा
नियंसोमं च चत्वारि वेदव्रतानि निष्क्रमणं चोक्तं नामकरणे नोक्तमिति विधिर्विशेषः कृतं गोदानं नामकरणमुण्डनमिति
अन्न प्राशनं नास्ति गोदानव्रतं वेदत्रयं चत्वारि वेदव्रतानि चेति अष्टौ वेदे तत्रस्य मेनिष्क्रमणप्राशनगोदाने च स्य
न सावित्रव्रतं वेदव्रतमाविश्रीव्रतविसर्गे समावर्तने विवाहयं च पञ्चाङ्गाः एतेषामनुष्ठानप्रकारस्तत्रैव गृह्यकारिकायां बोध्यः
तिष्ठन्तु सर्वेषां संस्काराणामनुष्ठानमात्रं कुर्वीत तत्रोपक्रममाणो स्थानं संप्रदिश्य सर्वेषां नमो हिरण्यगर्भायेत्यादि
प्राणायामं कृत्वा स्नानं कुर्यात् ततः कुंडसमीपस्थस्तु लक्षणसं वेदि स्थले सामिनान्य वाग्यता अग्निं प्रतिष्ठाप्य मह व
यं द्विवाह नान्य वर्षा विजीव सुखी भवे विवर्मत्रेणान्वतो सन्न यजमानमभिषिंचेयुः ततोऽद्य कालो संकी ६७

सकलेशादिसमहितलक्ष्मसहस्रैर्युतं शुक्लां तिलद्रोणोपरिस्थापितं हिरण्यगर्भपात्रं सवितानं चित्रैर्देवतं गुग्गुलधूपयोतं भाग
मध्यस्थपात्रं संप्रदद्येन ममेशं शुक्लां गुरवे तथैव देवान् सम्पूज्य गुरवे तद्दानं प्रतिष्ठाप्य सिद्ध्यर्थं मिन्दं गुरवे दद्यात् द्विजोत्तमो गुरवे विदिक्पः संप्र
दद्यात् हस्तं शुक्लां दिनान्ते यथोपपथा ब्राह्मणेभ्यः सर्वेभ्यो वा यथाशक्ति विसर्जयेत् तं तुलापुरुषवत्सर्वं सर्वमालं कारादि गुरवे
दद्यात् प्रतिहिरण्यगर्भप्रयोगः अथ ब्रह्माण्डमाहात्म्यं अथातः संप्रवक्ष्यामि ब्रह्माण्डं विधिपूर्वकं यच्छ्रुत्वं सर्वपापानां नाशनं महापातक
नाशनं पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् ऋत्विङ्मण्डपसंभारभूषणाच्छादनादिकं लोकेशावाहनं तद्वदधिवासनकं तथा
कुर्याद्विंशत्पलादूर्ध्वमासहस्राच्च शक्तितः शातकौम्भमयं कुर्याद्ब्रह्माण्डं सांवनं बुधः सकटाहः उदङ्कं च ब्रह्माण्डं कुम्भकाये मयेष्टा
दश प्रतीच्यां दिग्गिन्द्रपाः उदितः षडङ्गपदा देवपुंश्चात् ततस्तं तु महापीनानामनीयाहिनं कुंभाभ इत्यर्धे दिग्गजाष्टकसंयुतं
षड्वेदाङ्गसमन्वितं लोकपालाष्टकोपेतं मध्यस्थितचतुर्मुखं शिवाच्युतार्कशिखरमुमालक्ष्मीसमन्वितं वस्वादित्यमरुद्गर्भं महा
रत्नसमन्वितं वितस्तेरङ्गुलशतं यावदायामविस्तरं कौशेयवस्त्रसंवीतं तिलद्रोणोपरि न्यसेत तथाष्टादशधान्यानि समंतात्
तासमिकल्पयेत् दिग्गजाद्येन वस्तं डिम्बवामनं तु महं जनपुण्यदं तस्य सैधिमामण्डप्रवीन्द्राः सकलहृतामादिसपउतातो सुपक्षिभक्ष

रा॰म॰ ६८ 68 चतुर्दंष्ट्रः श्रीमल्लेनैवतोमतः शुभ्रं रत्नोच्चहस्ताभाषड्भुजः शुभ्रं रतवाहन सामान्यगणहस्ते गोभोषाद्विकोटिगणः स्मृताः चतुर्भानि
स्थिताः रक्षोवाक्यार्येनि ऋतं कुंडराज्योपिसिद्धमिति तल्लक्षणं सर्वसिद्धिप्रसन्नोलोकेसाध्यसर्वाणि तानि तु छिद्रजानि च
भास्यानि वामे दधाति शुद्धिताः शुद्धिधाताः कमंडलन् गणोदेवता नाशिनद्विज नानिरे तानि च पञ्चिमे चतुरो वेदाः इतिधाम्ना
तगर्भाणि च वेदस्थाने प्रधानं नीयमानं हितं त्रीणि गान्धर्वं सर्वत्र इति कथापापस्थानानि लोकपाल कन्यापापहविश्वकर्मा
चतुर्दंष्ट्र गजाख्यो वज्रपाणिः शुद्धरः प्राचीपतिः श्वेत द्वीपेन नाम रत्नभूषितः पिंगश्मश्रुकेशाक्षः पिंगाक्षो जटाधरः
भागस्थासाक्ष सर्वत्र सप्तार्चिः शक्तिधारकः ईश्वरीतोयमः कार्यदंडहस्तो विज्ञानतया शूलं पाशभृत चतुर्भुजनिर्ऋतिर्वि
रूपाननः शुद्धस्थितः खड्गहस्तश्च तथा राक्षसेश्वरः वरुणः पाशधरः सोम्यः श्वेताश्वां मकरापः धावतहरिणारूढवायो
जधाति समीरणः ध्वजधरो योगः सोमो महाप्राणिर्वीरः पूर्वीशे त्रिनेत्र वृषभस्थ त्रिशूलधृक् कपालपाणिर्भगवानभव
लः परमेश्वरः उमापतिर्देवीगणो चतुर्भुजा हि चाक्षुर्वी द्विनेत्रा चतुर्भुजा शुभ्राभा रत्ना ईदृशोवराभरणान्विता रे गौर
चनाम भागेशी स्वस्तिकानयपेन ना स्वस्तिकवाहुभ्यां कुर्वो पि हिंदूरत्न स्वस्तिकाकारेस्य गौरी च शिव वामभागे सूप ६८

नमत्परसिंपेनु ग्रहसप्तकं च मंडलधाम्नयहस्तेसुतं सर्वगतं पञ्चात्मामासि शिवं भोजस्तिमिरविषयम्यसोम्यायैः पद्मासनस्था
तु वीतविम्बंपत्रे लोकमातरं गोरवर्णांसुरूपां च सर्वालंकारभूषितां स्विनपद्मकालग्रंथवर्णां रक्तांशनुपुंडुरक्तिलकारेपा
शान्तमाला तुण्डाभमेषपंक्तौ तु से अधोवामहस्तेपोर्धमप्रसव्यसुदंडधरां तिर्यग्हस्ते चक्रितामोदरः वसुरूपं श्रसन्नव
दनाः सोम्यावरराः शक्तिपाणयः पद्मासनस्थाद्विभुजाः कर्णिकावरावरा दामोदरेपेनिगमे आपोध्रुवश्च सोमश्च
केवानिलोनलः प्रत्यक्षश्चप्रभासश्च वसवो नामभिः स्मृता इति पद्मासनस्थाद्विभुजाः पद्मगर्भाभवर्णास्तपः वरा लिखेधर्प
तं नीलपंकजधारिणः अथ लंसस्थितमेषादिराशयः राशिदेवतां लिखेत् मेषादिराशिस्वरूपं दामोदरे मेषवृषकर्कसिंहवृश्चिकमीनाः तथैवाह
स्वनामानुरूपाः वीणाधरौ दंपती मिथुनं कन्या धान्यहस्ता पंजरीनुमारीकन्या तुला हस्ते नरस्तुला मृगास्यो धनुर्धनो मकरः
घटस्थितानरः कुंभः आरक्तां द्विभुजां सोजाद्युच्छिन्नवर्णा इति दामोदरः इंद्राद्या दश दिक्पाला स्तेजो मंडलमध्यगाः इंद्रादि नामाभि
हितिवेशे इंद्रो विष्णुर्गजस्थश्च वरुणो वायो धनाधिपः पूर्वादिक्रमेण पद्मैर्वज्रादि दश स्मृता इति गरुतस्तुधावश्च मणारू
दावरदश्च जधारिणः ईशानपर्श्वे वासुदेव शिवादिश्रितिमाः प्राग्गताः अष्टौदशधान्यानि श्रसेवंदेशापतिलिनानीलिवेवित पूर्वीणा

दा.म. नं तथा यवनं प्रद्युम्नं वेदहित्वा प्रकृतिं दक्षिणे देशे संकर्षणं ततः परं पश्चिमे चानुदेवं दानवानिरुद्धमतः परं । अग्निकुण्डं ततो हे
६९ मं वासुदेवमतः परं समन्तात्कुड्यपीठस्थानं देवयत्नेन वनानि बुधः स्थापयेद्द्वन्द्वसंवीतान् पूर्णकुम्भानहो देवतुः अथ तथायन
स्वरूपं विष्णुधर्मोत्तरे देवेन्द्रस्तु कर्तव्यः श्वेतकुञ्जरसंस्थितः चतुर्भुजः एवः पार्श्वस्य कर्तव्यो लक्ष्म्युक्तं गगनः प्रभो तथा कर्तव्य कर्तव्यो
रोचमानांस संस्थितः एवः करोऽस्य कर्तव्यस्तथा लोहितः कर्णनाभिदेशस्थस्तथा तस्यापरः करः नाभी संगत
कमले सत्वासीनः पितामहः नालं नेनानुकर्तव्यो पद्मस्य मधुकैटभौ दानवौ गृहीतौ निमर्दौ निवरितस्य सेत प्रद्युम्नलक्ष
णं पंचरात्रादिषु यद्धितो [illegible] कर्तव्यः श्वेत चक्रम दक्षे तथा वामे गदां दक्षे तथा मुषलं चापं भुधनुः प्रद्युम्नस्य रूपवा
न विष्णामोहनक इति प्रकृति [illegible] पितात तथापि तस्थाने लक्ष्मी इति माण्विवष्या तदुक्तं मार्कण्डेयपुराणे सर्वस्याद्या
महालक्ष्मीस्त्रिगुणापरमेश्वरा मातुलिंगं गदां खेटं पानपात्रं च बिभ्रती नागलिंगं च योनिं च बिभ्रती नृपमूर्द्धनि संकर्षणस्य
विष्णुधर्मोत्तरे वासुदेवस्य रूपेण कार्यः संकर्षणः प्रभुः सतुभ्रुतु वपुः कार्यो नीलवासा यदूत्तमः गदास्थाने च मुसलं चक्र
स्थाने च लाङ्गलं वेदपारा [illegible] तथा [illegible] चतुर्भुजं [illegible] धेनुः [illegible] अनिरुद्धं प्रवक्ष्य ६९

तद्दतिनादिये अग्निप्रतिमा प्रागुक्ता वासुदेवप्रतिमा विमानविनानादिये वासुदेवः श्रियः पीतः सिताङ्गुल्य मूर्ध्नि पुंसः
योगमूर्धा देवं त्वस्मद्देहार्पितहस्तकः धाये दुग्धं चक्रं करे वेदिद्विरोगहृत्मिति एताः प्रतिमा प्रकृतदानपतिमा लाक्षण
धार्याः एतान् गुरुर्यीश्वस्थानर्वे पेत प्रार्णकुंभानस्थापये दिक्षु त्रतमंतादिस्थ पूर्वजनीयं तथा द्रोणपर्धेन चोदयाः सहेमा
वायेहनाः पादुकोपानहच्छत्रचामरासनदर्पणैः भोज्यान्नदीपेदक्षुत्सुमारा सानुलेपनैः होमाधिवासमंतैश्च स्नापि
तो वस्त्रगंधैः स्मृत्वा ये मंत्रविः इतानपरदक्षिणां सहेमां वदति देमपृष्ठ्याः सवत्साः पर्णस्य दोहनाः एतान्प्रदक्षिणार्थमुप
रमाः भविष्योत्तु मुवाभिमन्दक्षिणार्थ मुपस्थामितिउक्तं स्मृत्वा ये दिति श्रुतौ उक्ते अदक्षिणा इत्यस्य मंत्रेण पठेत तत्र मंत्रः प्र
यो गतेयः एवं प्रणामार्यं विप्रगर्भ दद्यात् द्विजेभ्यो दशधा विभज्य चतुर्दश तिसंख्यास्त्र लिंगप्रियः सर्वरक्षार्थ दानवार्थं तुला
वदेवतेषु तथा स्वल्पेव होम गुरोरेव एव कुर्यात् स्थेयो ग्निविधानवुक्त्या सस्व संपद्य ज्यतमोऽल्प विद्वेये पथ्येत व ब्राह्मणाय दिवेन
अत्र सह त्रपलपद्ध ब्रह्मसत्तद्ध्वा यथा स्यात् यथा पर्वे स्वल्पतं जेयं विंशतिपलनिर्मिते स्वल्पत्वमिति विस्तरेण एवमग्निविधानेन प्रती
त्यां च हैं कुण्डमिति पदिमाषपापगुरुं स्व एव अलिंगपूर्वं विनिसर्पः इत्यपरदक्षिणा वा त्रकुर्यात् स्नातोऽदानमधिगम्य म

दा.प्र. ७० हृद्धिमानं निर्धूतकल्मषः विष्णुधृतत्रिपुरतो रावेदयुत्य ष्टद्युयेति सहभार्याभिः संतापयेत् स्वपितामहपुत्रपौत्रबंधुस्त्रियाति
थिकलत्रश्वशुरबंधवः ग्रतांऽर्चनस्वर्गलोकदूरात्पातकेभ्यः पंचयात्रं देवे च ज्ञानविज्ञानमध्यशेषं इति शुल्कांऽर्चनं अथ प्रयो
70 गः पञ्चमानो देवकालोऽसंकोचः सकलपातकहृत्पितृपितामहपुत्रपौत्रबंधुस्त्रियातिथिकलत्रश्वशुरबंधवः सकलान् गणा
विलीनः सकलपातकाशेषमानस्तु लयात्तवोघपकलिकरालसंतापानां दृष्टं देवतास्वरः स्वधस्त्रहितिविमानस्वर्गान् गणा
दिपदस्थानि विकामो हि श्मा ग्रहांऽपहारानं इति पादयिष्या इति संवत्सरलग्नतुलायुगलप्रदानकृतसंध्योपवासोपोत्तविंशतिद्विजादि मं
ऽपपूजाचार्यो द्विविनियोगी संविद् ध्यात् ततश्चाचार्यो वेदिरिचित षोडशारचक्रे पीठस्थं तिल द्रोणोपरि ग्रहांऽस्थापयेत्
एतस्मा गादिदिक्षु दिग्गजानां चक्रलोकपालानां चक्र प्रतिमाः स्थापयित्वा पश्चिमायां वेदश्चतुष्पयतरंगपद्मप्रतिमाः स्थापयेत् ग्र
हांऽप्रीशिवो मा च्युतलक्ष्मीसर्पे प्रतिमा मध्ये चतुर्भुजप्रतिमां मध्यमस्वस्तिकं तारसबन्धुरदायानादिस्यमनः प्रतिमानव
रत्नानि चेति स्थापयिला कोपचब्रणयत्तां इवेष्ट पितामस्ये वे द्रोणोपरि मितान् सहस्रादशधान्यानि विपरीतो निधाय आयादि
दिक्षु ऽप्रीश्च अनेतस्थापन प्रथमप्रकृतिसंवत्सरीणावेदश्चतुष्पानि देवान् पंचाङ्गप्रतिमाः स्थापनिधाय स्थापयित ग्रहां ७०

उद्धृतिमः॥ अनेनानामममंत्रेण वाह्यार्घं पित्वा पश्चिमोदक्षपार्श्वे कुंभान्सव्येन स्थापयेत्ततः पाद्यमोपानहछत्रचामर
सनदर्पणमधुपर्कयज्ञसूत्रमाल्यदीपानुलेपनानां मंत्रैः सहप्रदानं सर्वेषां हनानि शुद्धाद्यं धनं यथा लब्धलोदपि वितानं वध्री
यात ततः कुंडसमीपस्थं कुंभं स्थापयेन्नव पहस्थापनादि पलोहुत्य पिष्टं तनुलाभ पूर्ववत स्वमभिषिच्य सामानः
ब्रह्मवेदिजलिंगधाभ्यां ब्रह्मांडत्रिः अरहितिलोदसमसमोदु पितेमरपिता धामजमत्सवित्रेभगावन्मस्ते सप्तर्षिलोकमर
मतलेशगर्भलिसाईं वितानपिरत्नो येदुःखितालेष्ठदितेनो भवंतुश्रपांतुपापानि चावचरणां लहनशब्दाहतयातवानां
ब्रह्मांडरोधाः प्रलयं ब्रजंतितिपठेत ततो वनपालःपश्चिमतउपविश्य गोदक्षाकेन सहपुष्पलांडष्ठाधाविपक्षपाचार्यापमा
गद्यं भागामृतप्रालिंगपोदद्यात अथामुक्तमेषु जलेसवलपातवक्षोपवामहर्सं तं संचलपचाकपष्ठलाख्लांडमेसावतपलमि
तसुवर्णाद्वितं तिलद्वाणोपरिस्थापितमेतत्सवैपवरपुतंपुनमंगुवैर्लिंगदः संप्रदद इति सुवर्णादिं ततो जलं निविदयेत
वासनमाभ्यप्रलांडरूपसुप्रतिष्ठसीयुः तवः स्रेतेततब्रह्मांडरूपं प्रतिष्ठार्थमिदं हिरण्यममायंगमाद्विचगुरवे संप्रददद
इति दद्यात मलिगादिपोपथापि हिरण्यंदद्यात अस्यदेयपदयमधेगुरोरेवस्वपावपापश्चिमायांरस्तक्षुंडहवनादिके

दा.म. पीठ ब्रह्मजापकास्त्रयोपि प्रयोगोक्तस्वस्वस्थानेषु निविष्टाः ततो यजमानो ग्रहादिदेवतादिविसर्जनान्तं गुरवे तुलापुरुषवद्दद्यात् इति कल्पपा-
७१ दपदानं इति ब्रह्माण्डप्रयोगः अथ कल्पतरुदानं मात्स्ये कल्पपादपदानाख्यमतः परमनुत्तमं महादानं प्रवक्ष्यामि सर्व-
पातकनाशनं पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् पुण्याहवाचनं कुर्याल्लोकेशावाहनं तथा ऋत्विङ्मण्डपसंभार
भूषणाच्छादनादिकं कांचनं कारयेद्वृक्षं नानाफलसमन्वितम् नानाविहंगवस्त्राणि भूषणानि च कारयेत् नानाफ-
लानि स्त्रीपुरुषगोगजवाजिमणिवनस्पतिमहाफलानीति केचित् फलानि वेत्यन्ये शक्तितस्त्रिपलादूर्ध्वमासहस्रात्प्र-
कल्पयेत् अर्धतिलद्रोणसंयुक्तं कल्पपादपं कल्पपादपदानार्थमुपहारस्य वर्णस्यार्धेन ब्रह्मादिप्रतिमासहितं कल्प-
पादपं कुर्यात् द्वितीयार्धेन चतुर्दिक्षु विभज्यैकैकभागेन संतानादिप्रतिमासहितान् संतानादीन् कुर्यात् गुडप्रस्थोपरिष्टा-
दसितवस्त्रयुग्मान्वितं ब्रह्मविष्णुशिवोपेतं पंचशाखं सभास्करं प्रत्येकं दर्शितसहस्राः प्रतिमाः पार्श्वे दर्शिताः षोडशपलो वा ७
ब्रह्मादिप्रतिमाः पार्श्वे दर्शिताः कामदेवमधस्ताच्च सकलत्रं प्रकल्पयेत् विष्णुधर्मोत्तरे कामदेवस्तु कर्तव्यो रूपेणाप्रति-
मो भुवि अष्टबाहुः पंचशराः ... चापवाणकरश्चैव मदादंचितलोचनः रतिः प्रीतिस्तथा शक्तिर्मदशक्ति ७१

स्तथोऽग्नेसा चतस्त्रस्तस्य च द्वैधाः पल्लोस्तम्भनोहराः चलाश्चिम्मासस्त स्वकार्यं भार्यास्तलोपगाः केलोवमध्वरः कार्यः पंच
वा तेनमुखेन महानिति हामो रोषियेत्त चापेषुध्वधूपाम रेवारूपधान्न वित्तमो हानस्मेचार्कं गधस्ता दिक्षिबुल्ला दिमिरम्यत्वे
ति संस्तानं पर्वत स्तब्धतुर्यां पेन धूस्मयेन तुरीयांशेणतर्इ स्पवतिनारुउश्चस्थ्योपरिगतत्वे सितवस्तुगुम्भ पार्स्का पंचवक्
त्रान्वितत्वं चोक्तं मंद तोहिय पिरस्तुगुम्भाधम्लेति मंदरादृहिणे पार्श्वे विपासार्धंछत्रोपरि पश्चिमे पारिजातं तु सावित्र्या
सहजीवके सुवर्णभीसंपुतं तद्धन्निलचहरिचंदनं तुरीयांशेन कुर्वीत सोमयेन फलसंयुतं तुरीयांशेनेति मंदारपारिजाता
भ्याममध्यन्वेति पंचाचेतेरत्नाः नमाः स्वस्थानिं वार्श्वेपारिभाड विल्वतरुस्यासगाः स्थिष्टाचारा दिक्षिरामोदरः स्थापति मोस्त
वस्तांड पश्चात्सनाव सावित्रीसाहस्रव्रमंडलुरितिउक्ता सवत्साशुभीधेनुरगस्ताश्रस्तुतस्सतीति सुरभीलक्ष्मी घृतादि
कमपित्रस्थापरिमितं गामहं केशेवद्य ह संधीतानि हूमाल्यफलान्विताः तथाषोडपचारिकलशान्वपाड वाफलभाजनं दृपि
केपातहच्छत्रचामरासनसंपुतं फरमाल्यपुतं तद्धपरिच्छाक्षितान्वं तथाष्टाद्रशधान्यानि समंतादुपकल्पयेत यथान
भाजनं भोज्यपूरितभाजनं धान्यानि प्रत्येकं द्रोणपरिमितानि होमाधिवासनं तेन स्नापितो वेदपुंगवैः ॥ ३ ॥ प्रदक्षिणाम

ह॰म॰ इत्यमंत्रमेतमुदाहरेत् अधिवासनांते प्रातः पूर्णाहुत्यादिकर्मान्तं उपचारक्रमेण हुत्वा तेषु गायत्र्या कलशैः स्नापयेदर्घ्यं मंत्रः
७२ प्रयोगोऽप्ययं एवमर्घ्यं प्रदद्यात् कुर्यात् सपादं चतुर्थे स्नापयित्वा विप्रः सेतानादीन् प्रदद्यात् कुंडं चतुष्पथे संबंधिभ्यो
72 व्यः स्नापयित्वा संतर्पयेच्चतुरो ब्राह्मणान् चतुर्णामेव फलं लभते अश्वमेधस्य नात्र संशयः ज्ञानविप्रेभ्यो दक्षिणां
दद्यात् स्वस्तिवाचनं कुर्यात् गुरवे दापयेत् नचिरेणाश्वमेधफलं लभेत् अनेन विधिना यस्तु भक्त्या दानं दद्यात्
स सर्वपापविनिर्मुक्तः सोऽश्वमेधफलं लभेत् अप्सरोभिः परिवृतः सिद्धचारणकिन्नरैः सेवितो विमानवरमारूढः
स्तूयमानो दिव्यः एवं पुत्रपौत्रप्रपौत्रान् विमानेन नारायणलोकं गच्छति दिविश्वक्सेनादिपरिवृतः
नारायणस्य लोके तेन नारायणपरायणः नारायणकथा सहितो नारायणपुरं व्रजेत् इति इति कल्पापप्रदानविधिः अथ प्रयोगः
यजमानो देशकालौ संकीर्त्य सर्वपापपूर्वकाश्वमेधफलप्राप्तिपितृउद्धारादि कामनया एतन्मयाद्यकलशपूजनं तावद्गो
सः सिद्धचारणकिन्नरसेवितस्य सर्वस्तूयमानस्य विविधविमानवरमारूढस्य विष्णुलोकगमनपूर्वकं स्वर्गलोकं गत्वा
नेकालये सर्वस्वर्गलोकनिवासपूर्वकं नारायणपारायणनारायणकथासहितनारायणपुरं विविधविमानलोकगमन ७२

गजलस्नं तत्स्नानं पयसा तु गाभिश्रानमन्त्रैः ब्रह्मपारमनल रत्नं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्राच्यां श्रीमवस्रो गोविंदादिमंडप
कस्मान्वार्याद्दिग्विनिर्योगांतं कुर्यात् ततो गुरुः षोडशाद्युपचारैः गुरुपरितुष्टः स्वर्ण्यं निर्यं धाडुपरि ब्रह्मविष्णुशिवभास्करप्रतिमा
भिः सहस्रं वा स्वाहां शिरस्त्र्य च तु गन्धितं ब स्मरद्वं मध्ये स्थापयित्वा गुरुः ब्रह्मणे सत्याक्रामप्रतिमापा सहनिर्मितं सितय सुवर्णा
न्वितं संतानं पूर्वेते स्थापयित्वा तस्यैव पूर्व ब्रह्मणोपरि प्रतिमान्वितं मंदारं दक्षिणतः स्थापयित्वा पश्चिमे श्रीलक्ष्मी ब्रह्मणोपरि
सावित्री प्रतिमान्वितं पूर्ववत्पारिजातं स्थापयित्वा उत्तरे तिल ब्रह्मणोपरि सुभा प्रतिमान्वितं हरिचंदनं स्थापयित्वा सर्वं कुसुमाल्य
फलादि स्थापयेत् ततः प्रत्याद्युपरि दिक्षु कोशेयवस्त्रादि कुसुमपालिका स्थापयित्वा पादुकोपानच्छत्रादि च स्थापयित्वा
प्रत्येकं होमासितधान्यादिनिधायैवं ध्यावितानं च चतुर्थ्यंते गायं च पादुकामन्त्रमेतान् प्रतिष्ठाप्य ब्रह्म विष्णु शिव सूर्य सहिताय कल्प
स्वपादपाय नमः सत्याकाम सहिताय संतानाय लक्ष्मी सहिताय मंदाराय सावित्री सहिताय पारिजाताय सुरभी सहिताय हरि
चंदनाय देवं प्रकारेण पंचावसंपन्न मीवाहनाद्युपचारैः संपूज्य पिष्टान्नं च बध्वा पात्र ततः कुंडसमीपे कुंभं स्थापयन् गृहादि स्थापन
प्रभृति प्रातिक्रियापि षिक्तांतं कुलाचारवत् स्वमपि षिक्तो यजमानः शुक्लवेषो धृतपुष्पांजलिः कल्पपादपांश्रिः प्रदक्षिणीकृत्य

दा.म.
७२
73

तस्यान्निमतउपविश्यनमस्तेवस्यस्वायचिंतितार्थप्रदायिने विश्वंभरायदेवायनमस्तेविश्वमूर्तये यस्मात्वमेवपिण्डमात्रमखिला
स्थावराधारः मर्त्तोमर्त्यैःपांचभौतिकः अतःपाहिसमानम् त्वमेवामृत सर्वसमर्नंतःपुरःघोरप्यथः सेतान्नाथत्वयेतः सन्याहिसं
सारसागरात इत्युक्त्वापुष्पांजलिंदिग्वानलोकेदिपश्चिमतःप्रागुदेङघेतापुस्ता सर्वेपातकदयेत्यादिना रायणाउदग्योऽपि
कामइतंतउद्धृतेलेपुवगोत्रेस्यादिविशेषाधकविधिविशेषमुद्राप्य तुभ्यंपुत्रइमंकरपर्कंलेपाद्यंमलदेवस्थापितबेलविश्वपि
वमान्वरप्रतिमंगुडप्रथोपरिस्थितंतिलबल्लुगान्वितंवेदोस्य संवीतंचलपराज्ञमुद्राप्रदमाल्यफलयादुका सुनभागन
दीपिकोपानछत्रादिसहितंसवितानंसंप्रददे स्वर्गप्रदत्तेजसंदिपेत गरुत्मत्वात्सिद्धाचद्द्वधर्वर्वंस्वस्यलेतिशतिगरसा
मस्तुतिपठेत ततस्तस्यतिष्ठार्थमिदंदृढिणांप्रग्रामरत्नादिकंदक्षिणांतुभ्यंप्रगृह्यसंप्रददेतितालिन्दद्यात एवंपवेतोगुडप्रथो
परिस्थितंसस्वरूपमप्रतिमान्वितमिदंमारूपफलाद्युपचारान्वितंसंतानंतुभ्यंयजुर्वापर्वत्रिजेसंप्रददइति सतोदक्षिणांतो
घृतप्रथोपरिस्थितंमंदारंश्रीयुतंयजुर्विदस्तिलेनपश्चिमायांजीरकस्थंसावित्रीप्रतिमान्वितंपारिजातंसामवेदविने उत्तरतो
तिलप्रथोपरिस्थितंमलेवुरमीप्रतिमान्वितंहरिचंदनमथर्वविदस्त्वाचतुर्भ्योपिवर्गग्रामरत्नादिकांसवादक्षिणांदद्या

७२

त पदं गुर्वीर्विनिहंतोष्यत्त्वदनुज्ञया ऋणमेव न पिस्यात् तस्मात्कार्यः गुणगाहवास्ना नीतेवन ग्रहादिपूजोवर्णयित्वा पीडादिदेवता
विसर्गं कुर्यात् इति कल्पपादपदानविधिः अथातो गोसहस्र मात्स्ये पुण्यात्मः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं गोसहस्रप्रद
नाख्यं सर्वपापहरं शुभं पुण्यां तिथिमथासाद्य युगमन्वंतरादिषु पयोव्रतं त्रिरात्रं स्यादेकरात्रमथापि वा लोकेशावाहनं
कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् पुण्याहवाचनं कुर्याद्धोमः कार्यस्तथैव च ऋत्विङ्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं वृषं नन्दनमासंयु
क्तं वेदिमध्येऽधिवासयेत् गोसहस्राद्विनिष्क्रम्य गवां दशकमेव सादि पयोव्रतं दानात्सर्वं ऋषभश्च पुष्टः सुरूपो नीलस्कन्ध महः
पञ्चवै स्नित रत्नस्तेधव कुरुप्रज्ञलायत तं वलमित्यादि निःपृष्ठोत्सर्गवां गोमत्स्ये उक्तानि तद्गणा सुर्सं तथमतुलं मरुगं
गोसहस्राद्विनिष्क्रम्य विनिर्गतोऽन्तः गोसहस्रादि सर्वैः तथा च दशाधिकं गोसहस्रादि सर्वैः तथा च दशाधिकं सहस्रं दत्त्वा तथा
धिवासिनी यं गोदशकं सहस्रगोभ्यः तत्तु नाधवसंधेनुतां दक्षिणे विवेश इति वचित गोसहस्रं बहिः कुर्यात् वस्त्रमाल्यविभूषितं सुवर्ण
शृंगाभरणं रौप्यपादसमन्वितं बहिः कुर्यात् न्यासादहितमासादयेत् अंतः प्रवेशयेद्दशकं वस्त्रमाल्यैः तु पूजयेत् सुवर्णघंटिकायुक्तं
ताम्रदोहनिकान्वितं सुवर्णतिलकोपेतं हेमपट्टैः संवृतं कौशेयवस्त्रसंवीतं माल्यगंधविभूषितं हेमरत्नयुतैः शृंगैः

दा.म. मोष्णापिशोभितं. पादुकोपानहच्छत्रचामरासनसंयुतं सुवर्णशृंगीकं सप्तस्ववर्णपायदोहां तिगुंजापरिमिताहेमपरः स
७५ रुक्मपुत्रस्सुवर्णशृंगस्तथैवप्रसिद्धः स्वर्णशृंगोरूप्यसोवर्णिके खुराः पंचपलाः पंचाशत्सहस्रं ताम्रपात्रमित्यन्यत्रो
संपाद्यमिति केचित यथाशक्तीतिपरो पादुकोपानहादिवं सर्वं प्रत्येकं गोदानस्य समीपे स्थाप्यं गवोदानस्य मध्ये ला
लो वत्सो नंदिकेश्वरः कोशेयवस्त्रसंवीतो नानाभरणभूषितः लवणाद्रिणा शिवोमालेहृत्पद्मे संयुतः उर्ध्वलिंगो नेत्रो द्वि
भुजः सोमपाणो नंदिकेश्वरः वामे त्रिशूलगमद्दहस्तो हमालासमन्वितः उर्ध्वइति स्थितइत्यर्थः सुर्पासलाघवाद्भूर्ध्वसर्वमे
तदृशोभ्रः कल्पितः पलसाहस्त्रकल्पितयं पात्रेदेवतुः साभरणानंदिकेश्वरं निर्माणार्थमेतद्रुमासामितिहेमाद्रौ गोधवलाणां
प्रत्येतन्मध्यस्तिहानसागरारो गोदानतेवेदपांशेनसर्वमेतत्स्ववस्त्रयेत गोदानताइत्यत्रमहादानेसप्तधान्यमितिदान सो
त्वे पुण्येदिनमथासाद्यगीतमंगलनिस्वनैः सर्वोषधुदकस्नानस्नापितावेदपुंगवैः इमपुत्त्वाप्ययेत्संवंगृहीतकुसुमांज
लिः मंत्रःप्रयोगेज्ञेयः इत्यामंत्र्यततोदद्यात्स्वगवेनंदिकेश्वरं सर्वोपकरणोपेतंगोयुगंचविचक्षणः सालिग्रामोपधेनुमेय
केकां दद्याकाद्विनिवेदयेत गवांशतमयैकैकांतदर्धेवाथविंशतिं दद्यात्पंचाथवाद्याद्दशमप्यल्पदक्षिणया अन्येत्वालि ७५

जउदासीनाश्च विप्राः सर्वेपञ्चबुद्धिगुणा गुरवे देया येयत्र कुर्यात्ततया यत्नोदोषवती भवेत् वर्षस्यैकस्य गृहस्थाः श्रीमदा
लेगयरक्षये श्राद्धेषु पुण्यान्यपि महापातकानुकीर्तने तद्दिने प्रहृत्वा विश्वाय द्विष्टिदेहिषु सांनिध्यं यत्नेन विधिना यस्तु गो
सहस्रप्रदो भवेत् सर्वपापविनिर्मुक्तः सिद्धचारणसेवितः विमानेनार्कवर्णेन किंकिणीजालमालिना सर्वेषां लोक
पालानां लोके संपूज्यते नरः प्रीतिमस्येतां त्रिःसप्तकुलैः समन्वितः सप्तलोकानतिक्रम्य ततः शिवपुरं व्रजेत् शतमेको
त्तरं तत्र स्थित्वा गणान्पालयेद्बुधः मातामहानां तत्र च कुलैः समन्वितः यावत्कल्पान्तं तिष्ठेद्दग्ज्ञानयोगं प्रवर्तते ततः अश्वमेध
शतं कुर्याच्छिवध्यानपरायणाः वैराग्यं योगमास्थाय तत्तेनोच्यते वंधनादिति अथ प्रयोगः यजमानोऽधिवासनदिनात्
पूर्वं अहमेकाहं धर्माय अहतेऽधिवासनादिने साधुत्वा सकलपापयुत्यानंतरं सिद्धचारणसेवितत्वार्कवर्णसवर्णा किंकिणी
जालमालि विमानारोहणोत्तरं वेकमन्वंतरावच्छिन्नेन्द्रादिसकललोकपाललोकाधिकरणाव त्रिःसप्तकुलसमन्वितनिवासा
नन्तरं पूर्वं सप्तलोकातिक्रमणोत्तरं त्रिःसप्तकुलसमन्वितशिवालयगमनैकोत्तरशतपितृपितामहकुलतारणक
रणतावच्छिन्नशिवपुरनिवासानन्तरं सहस्राराजीभवनाश्वमेधशतस्य तत्र शिवध्यानपरस्य विभूसाहसापन्नयोगस्थान

दा.म. हेतुकसंसारमोचनकामोहं गोसहस्रदानं स्वःप्रतियास्यिष्य इति संकल्प्य उपवासं गोविंदं हृदि कृत्वा आदिमं उपपञ्चगव्यं पीत्वा दि-
७५ निये गां तं कुर्यात् ततो गुरुर्वेदिमध्ये षोडशारं चक्रं लिखेत् मध्ये रवेः कर्णिकां पूर्वेतरं रसं धेनुस्पर्शं च वस्त्रमाल्यसुवर्णं घंटासुवर्ण-
25 तिलकसुवर्णशृंगं गावो व्रह्मसुरालेहनपात्रं कोशे पयस्विनपादुकोपानहः छत्रं चामरासनानि उपशोभितं वेष्टाः परितः स्थापयेत्
मंडपाद्बहिः गोसहस्रं सुवर्णशृंगादि सहितं वाधिवासयेत् ततः सवृषं गोदशकं मध्ये षोडशारस्थले लवणाद्रौ परिवे-
शेयवस्त्रसंवीतं माल्यसहितं कलारिसंयुतं प्रागग्रं नंदिकेश्वरं स्थापयेत् पूजयेद्वन्हि वितानं वध्नीयाच्च ततः कुंडसमीपस्थ-
कुंभस्थापनग्रहस्थापनपूर्वकं कृत्वाभिषेकं तेन गुरुः षवत् ततो यजमानः पञ्चालिस्थित्वा गुणाग्रापाराय सवृषं गोदशकं
नमो वो विश्वमूर्तिभ्यो विश्वमातृभ्य एव च लोकाधिवासिनीभ्यश्च रोहिणीभ्यो नमो नमः गवामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि च
विंशति ब्रह्मादयस्तथा देवा रोहिण्यः पांतु मातरः गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः गावो मे हृदये नित्यं गवां मध्ये
वसाम्यहं यस्मात्त्वं वृषरूपेण धर्म एव सनातनः अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः पाहि सनातन इत्याद्यापयेत् ततो वेदिपश्चि-
मभागे उपविश्य कुशतिलजलान्यादाय देशकालोच्चारणांते सकलपापक्षयानंतलोकादिसंसारमोचनकाम इदं तेसंकल्प ७५

ऽग्रतितेस्ताः सुवर्णशृंगाग्रसंयुताः सरूप्यखुरा कांस्योपदोहनं दिव्यवस्त्रसहिताः पादुकोपानहछत्रचामरास
नसंयुत सवत्सासुवर्णसंयुतधेनुर्दशवस्त्रसहिताः सहस्रंगाः वितानाग्रपर्यङ्कसंस्थिताः अथवा पुरुषः शमीकोऽग्रवेदि
मध्ये हेमसंपूर्णं दद्यात् तेपि सवत्सास्तु गावः पुष्पैः प्रतिगृह्य तु ज्ञायमानाभिसाधुस्तावकामस्तु लिंपदेषु एतत्तत्र प्रति
मूर्धे तेषु दक्षिणां दद्यात् सोपस्करान् दिव्यवस्त्रांश्च तत्र सघृतं धेनुद्वयं सोपस्कराणां धेनुद्वयं गोसहस्राय शतद्वयं
गोसहस्राय शतद्वयं गुरवे दद्यात् ऋत्विग्भ्यश्च दशाग्रं दत्वा नान्येभ्यो गोसहस्राय पञ्चसप्ततिपात्र मिलेयवः पञ्चः जा
पकारिणामन्येभ्यो दक्षिणां देया ग्रामाष्टीनासंतोष्य पश्चाद् विभागशक्तितश्चतुरं ततः ब्राह्मणान् भोजयेत् गृहपूजन तद्दिनं समर्चनादि
सर्वं प्रसतिवद्ध्येत श्रीकामस्तस्मिन्दिने तु गृहधर्मान्याहारान्ब्रह्मचारी भवेत् विमुक्तपापं यथाशक्ति आलयान्भोजये
त इति श्रीमीमांसकमहर्षिवरात्मज भट्टनीलकण्ठकृते दानमयूखे गोसहस्रप्रदानविधिः अथ हिरण्यकामधेनुः मात्स्ये
अथातः संप्रवक्ष्यामि कामधेनुविधिं परं सर्वकामप्रदं नॄणां सर्वपातकनाशनं लोकेशावाहनं तद्वद्धोमः कार्योऽधिवासनं
तुलापुरुषवत्कुर्यात्कुण्डमण्डपवेदिकाः स्वल्पेप्येकाग्निवत्कुर्यात् गुरुरेकः समाहितः कुंभोद्भवेति गोविंदपराद्रिद्रोणत्रयाभोज

दा.म. नीतधर्माणां उपलाहृतानां गुरवे संप्रविशेत् । वेधोनमापकानां कांचनस्यातिशुद्धस्य धेनुं कृत्स्नां च कारयेत् उत्तमा पलसा
७६ हस्रेण स्यात्तदर्धेन तु मध्यमा कनीयसी तदर्धेन कामधेनुः प्रकीर्तिता यद्यपि योऽवनावित्तः सहस्राणां गणाः साहस्रं च कुर्व
76 न्नेन न च तत्कुर्वन्ते उत्तेन च सहस्रं पलानीति पाति तथा विकल्पतावदिष्टपक्षे षण्डलक्षेत्यपि तु स्वस्थो वितः उपनायन
मिति च तत्तु साहस्रमिति यत्तत्तु रोधेन दैर्घ्यं पलपरस्यापि पूर्वनिपातः प्रार्थः तेन पलसहस्रेण तेन सर्वैः रूपनारायणाद
मोदरादयो यत्पलसाहस्रातिघा विकल्पः पादोऽयमुमेवार्थं स च इति कलितत्रिपलाद्यूर्ध्वं यथाशक्त्यापि हि कारयेत् उड्धेन्वा
दि च चतुर्थांशेन वत्सस्यादिसमिधानात् अत्रापि श्रमणरुवर्णचतुर्थांशेन वत्सः कार्य इति निबंधकृतः वेद्यां तस्याजिनं
न्यस्य गुडप्रस्थसमन्वितं न्यसेदुपरि तां धेनुं महारत्नैरलंकृतां कुंभाष्टकसमोपेतां नानाफलसमन्वितां तथाष्टाद
श धान्यानि समंतात्परिकल्पयेत् इक्षुदंडाष्टकं तद्वन्नानाफलसमन्वितं भाजनं चासनं तद्वत्ताम्रदोहनकं तथा भाज
नं भोजनं भाजनपात्रं कौशेयवस्त्रद्वयसंयुतां गोदीपातपत्राम्बरणोपानहां सचामरां कुंडलिनीं सघंटां गोलित्रिकापादु
कोपानहौ रौप्यसर्वैः पुरस्तादपि ऊर्ध्वाहतिद्रव्याद्युपफलैरनेकैः कुंडलिनीं वर्णयोः कुंडलयुतां सुवर्णशृंगीं च वरस्रा ७६

ध्यासमि वितानकं चोपरि पंचवर्णं गन्धान्विकाग्रहमाला हृमोऽस्त्येनुगोऽस्य विवेतिपठः पादर्विकिलिप्तातिलदर्भैः क
डवेतिपात्रुकाः कामधुमध्ये रौप्यं रौप्यालंकाराः तद्वनपि पाद्ध्रुवस्याः सा श्वजाजीजीरकं कुंकुंमसर्षपन्याकं रससमे
धुराम्रतिलकषायकटुलवणारसयुतेंद्रुधैः स्मातस्ततोमंगलवेदघोषैः प्रदक्षिणीकृत्यगुरुहस्तः आवाहयेत्तां
गुडधेनुमंत्रैर्द्विजायदद्यात् दर्भपाणिः आमंत्रयतीलंकुलस्वरूपत्रमामन्त्रितापविप्रायपः स्वस्थधेनुमिमांप्रदद्यात प्राज्ञो
तिधामस्पृशन् देवजुष्टं कल्याणभागी सः परिसृज्य पदर्पिंडुमोले विप्रायपयेवचनमेयभाग्निपद्ये जापधामहिष्णोर्न्येवहरि
णा श्चनेयधाग्निपद्ये तुलापुरुषवत्सतत्वयमितिवे वित्त पदच्छेयेयवस्मा एववप्रायेतिपुनुवं आमंत्रणामंत्रस्तुप्रयोगे द्र
याइति इति हिरण्यकामधेनुदानविधिः अथ प्रयोगः तत्रपजमनोघेस्याद्युक्त्वा सर्वपापक्षयपूर्वकं रुद्रकल्याणावाप्तिहार्दि
सेवितशिवपदप्राप्तिकामः श्रीहिरण्यगर्भकामधेनुमहादानमहं करिष्ये इति संकल्प गोविंदादिपूजादि मंडप
पूजादि तुलादिविधियोगांतं तुलादानवत्कुर्यात ततः वेदीमध्ये ... तदुपरि कृष्णाजिनं प्राग्ग्रीवमुत्तरलोमं न्यस्य
तदुपरि गुडस्य स्थंवनयस्य तदुपरि पलत्रयाधिकं यथाशक्ति हेमाक्ता मधेनुं सालंकारां निर्माय तत्तुरीयभागनिर्मितं वत्सं

सु.म. ७७ स्त्रनाभिश्च वहिनिताग्निं च स्थितं विधाय पंचरत्नालंकृतां कोशेयद्वयसंवीतां सोवर्णरूप्यखुरां ग्रैवेयघंटां सोवर्णकुं
डलाद्यग्रंगपादिकिंकिणीकांस्यपादुकाद्युपेतां स्यपदन्तुष्टपमभागगुलोलाघरोह नाम्निलोसवामध्ये धेनुं स्थापयित्वा
तत्समंताद्वारिपूर्णकुंभाष्टकं नानाफलानि यवधान्यानि इक्षुदंडान्भोजनभाजनपीठदीपछत्रपादुके द्वा
मिहृतिं दद्यात् गीतिकौंबंधात्मार्चपादकेन विस्थापयेत ततो वितानं च ध्वजपताकां एवं नाममंत्रेण यथाशक्त्युपचारैः
पूजयेत उपरि वितानं च धूपं कारयेत ततः कुंडसमीपस्थं च कुंभस्थापनपूर्वाग्निं संतर्प्य विधिवत्तं तुलाभारवत्कर एवम
भिषिच्य तां यजमानो गृहीतकुसुमांजलिः तां प्रदक्षिणीकृत्योपविश्य ओं या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता धेनु
रूपेण सा देवी मम शांतिं प्रयच्छतु देहस्था या च रुद्राणी शंकरस्य सदा प्रिया धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु वि
ष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः चंद्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनद
स्य च लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे स्वधा या पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां च या सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छां
तिं प्रयच्छतु इति प्रार्थ्य धेनुमंत्रेणाह ओं त्वं सर्वदेवगणमंदिरसंगभूता विश्वेश्वरी त्रिपथगोदधिपर्वतानां त्वद्दानशस्त्र ७७

वलीकृतापातवेदिः प्राह्णोस्मिन्निर्दहिमतीवपरं नमामि लोकेपथेक्षितफलानुविधायिनीं वत्सामासाधुवेहिमव
दुःखमुपैति मर्त्यः संसारदुःखशमनाय पतत्स्वकामं तां कामधेनुमिति देवगणा वदंति इत्थं मंत्राद्येयादि होदीर्घं तं
ते सर्वपापहरणपर्वसुदूरस्वर्गमागतोऽप्यभिरक्षितशिवपदप्राप्तिकामः स्वर्गकामश्चेश्वरप्राप्तिकामो वा यो वेपर्वोक्तवत्स
पवत्सालंकारां गामुपेतामिमां कामधेनुं तुभ्यं संप्रददे इति दद्यात् ततः स्तौतत्रानप्रतिष्ठार्थं ग्रामरत्नादि हिरण्यं वा संप्रद
देत्ममेति वदेत् ततः प्रणम्य हवनानंतरं यजमानो गृहादि संपन्नां लिखितविधिना विसर्जयेत् मंडपादुपस्कारांश्च गुरवे नि
वेदयेत् कर्मसांगतासिध्यर्थं ब्राह्मणान्भोजयेत् इति हिरण्यकामधेनुप्रयोगः अथ हिरण्याश्वदानं मात्स्ये अथातः
संप्रवक्ष्यामि हिरण्याश्वविधिं परं यस्य प्रसादात् भुवनमनंतं फलमश्नुते पुण्यां तिथिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं
लोकेशावाहनं कुर्यात्तुलापुरुषदानवत् ऋत्विङ्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं स्थलेषु वेदिकां कुर्यात्तद्धेमवाजिमंत्रं
ततः स्थापयेद्वेदिमध्ये तु कृष्णाजिनतिलोपरि कौशेयवस्त्रसंवीतं कारयेद्धेमवाजिनं शक्तितस्त्रिपलादूर्ध्वमासहस्रपला
त्पुनः पादुकोपानहच्छत्रचामरासनभाजनं पूर्णकुंभाष्टकोपेतं माल्येक्षुफलसंयुतं शय्यां सोपस्करां तद्वद्धैममार्तंडसंयुतं

ह.म.
७८
78

मार्कंडसंयुक्तमिति निर्दिष्टफलः शाप्यापापविशेषसंत्वेति प्रमोदकम्भुः कृत्वपाठेनाम्रस्वेति हेमकाड्मकौ सतः सर्वोविधिना
नस्नापितो वेदपुंगवैः ककुद्मारोये मंत्रैर्गृहीतकुसुमांजलिः मंत्रः पूर्वोक्तमेव एवमुच्चार्यरघुराघवेतनमस्कृत्यविधिमिश्चैर्दृढेन ॥ ७
एवंकृतिनलिंगानामपुष्पत्सल्लमिति स्नानेशपार्शिगतस्यौः गुप्त्येदेवशिवस्यतिमित्राः पुष्पंचेकृष्णपरसाहृतोमानापा
कन्ते पुष्पापापपद्मधागतोलोकमध्येतिष्ठत्सर्वं गोपिविधियःसार्धैर्लिलः परिहृत्यपरं सर्वधान्यैपानसेतुस्वेविनि
वेदयेत दृष्टंहिरण्यानविधिर्युक्तेति संप्रज्यमानोन्द्रविश्यसैदैः धिपुत्रपापः सर्वतृप्ततरः प्राप्नोति सिद्धेरपिपूजितः सन्नि
ति ॥ अथप्रयोगः पठमानः पद्मेमाघुक्त सप्तलाङ्गीतमिरक्षिसमर्जनरथाम्बतसूर्यलोकप्राप्तिपूर्वेपदेवसैंद्रपूज्यमानता
विप्रिहस्तलोकगमनोत्तरसिद्धपूजितलविशिष्टविष्णुलोकप्राप्तिकामः क्लोहिरण्यान्नमहंश्चतिपदप्रियाधाहतिसंकल्प
गोविंदादिपूजनादिसंकल्पपूजादिपूर्वं लिंगादिविनियोगातं सर्वपश्चात्तिवत्कुर्यात तत्रोगुरुः षोडशारचक्रमवेधांवि
लिख्यतदुपरि त्रिपलाधिकसहस्रपलपर्यंतदासतुलाः सुवर्णाघटितसंपान्नक्रेति मात्रतं हेमयाशिवं घोद्रोपयस्त्र
संवीतं प्राप्नुलं स्थापयित्वामंत्राश्च पर्णपुंपा पूर्वं पादुकोपानहच्छत्रचामरासनभोजनभाजनमाल्येतपकलाम्ब ७८

शस्त्रस्याधान्यानि यस्थापयित्वा सोपस्करं लोकार्थं च वत्सं विधापयेत्‌ कार्ष्णाजिनं पञ्चरत्नानि च तिलान्सोपधानं च घृतं पाद्यं फल
पुष्पं कुङ्कुमकर्पूरगन्धवस्त्राणि तांबूलं दर्पणं कं कलिकाचामरध्वजं सप्तशिद्धिविशतिरवितोयानन्यासुधुरिकाजलपात्र
वितानानि छत्राणि ततो भास्कराधिष्ठितायहिरण्याश्वाय नमः इति सतिलक्षाप्य च वर्त्मनि प्रथा संभवे च यवारे एवं च वर्जयति रविं न्यस्य च धूपदीपा
न्‌ ततः कुङ्कुममीपस्य कुंभस्थापनं कृत्वा अभिषेकं तं प्रकृति ततः पञ्च भिक्षितोय जप्त्वा नो गृहीत्वा पुष्पांजलिं हिरण्या
श्वं त्रिःपरिक्रम्य शिरस्यनमस्तस्मै देवेशाय वेदहरप्रलापर सर्वजित्प्रणामाम ईश्वरायाहि संसारसागरात्‌ त्वमेव
सदाधामप्रचोदं दो सूर्यपापात्कुरु यस्माज्जगत्यसे त्रैलोक्या नतः पाहि सनातने ति प्रणम्य नमस्कारं धृतेनैव कलेशादि ब्राह्मण
संपूर्णं तेदं हिरण्याश्वरूपं जितेन परिन्यस्त तिलद्रोणोपरि स्थितं वेदोपयपक्षसंयोजितं उपस्कृतं मार्यादिप्रतिपं पश्चात्‌
स्पेन फलादि पूर्णकुंभाद्यसर्वोपस्कर युतमस्वयं गोत्रायगुरवे संप्रदद इति तद्वस्त्रेण संयुक्ते पेत्‌ तत प्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां
संप्रदद इति दक्षिणां दत्वा कलिगतरिश्चोगाः शास्त्राधुपकारांश्च गुरवे दत्वा गुणाहि वाचनादि यथाविसर्जनादिं तं स्नात्वा ब्राह्म
णान्भोजयेत्‌ इति हिरण्याश्वप्रयोगः अथ हिरण्याश्वरथदानं मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं पुण्य

रा.प.
७९

मध्ये रथेनाम महापातकनाशनं पूर्वदिग्भागे सप्तलाङ्गलमात्रं लोके यावाहनं सह तुलापुरुषदानकं ॥ अ
स्मिन्दिने पत्तनमात्रमेव सर्वलोकाधिकं पूजानिवेदितानि सप्तसमुद्रान्त संप्रदायं अथान्यं चतुरङ्गुलं पञ्चमं सप्त
वेदं नीलवर्णं धजरूपेण संयुतं लोकपालान्कोपेतं पद्मसंस्थितं तिलाढकमितम् आधारादि पलान् मूर्ध्नि
तः कारयेद्बुधः भारःपलसहस्रं पञ्चविंशतिपलप्रमाणं भारः स्यात्तिमान्तिस्तु तेन अभिधानान् एतद्गुणभारमानेन
वस्त्रसंपुटं सर्वलोकपालान् चक्राग्रेण सहितं स्वर्णतिलं बन्धयुतः पुष्पगन्धधारासंपूर्णलोकपालसहितं तुलां कृत्वा ततः ॥ ततः
पूर्वके तत्र धान्यराशिं कृत्वा कोणे पञ्चरत्नसंवीतं उपरि स्थापितानतं मासेन पूजनसंपुटं पुरुषेण समन्वितम्
पुरुषे लोकदेवतात्रयं समस्तसमन्वितमधिष्ठितं छत्रचामरकोणेषु पञ्चलोकपालान्पादुकाः गोभिर्विंशतिः सार्धं दद्यात्
पञ्चादिकं अन्याङ्गेन संपुटं वस्त्रैर्विभूषिताः दानमथ पुरस्ताद्यथा सहितं आनन्दितं अथाप्यन्यं चतुरङ्गुलं वेदिकां
तामेकपरं अथान्यकेन तथाविधं पुरुषं ताम्रपात्रमितिधाराः तन्मात्रं पञ्चहेमपात्रं सहितं स्थितं धनपुत्रला अथ पद्मासनं
हृदये वर्णं नाम्ना सैन्दनीलतुल्यं स्थितं धनपुत्रस्य इति यथाविधि पञ्चहेममाडं सप्तभागेन संपुटमिति पञ्चविंशा ७९

ठः सम्यग्गुरुत्वज्ञादि संयावत्सुखेच्छुः एतेन पदेन विवेतस्यागर्त्वे वतेनोक्त महाध्वमिस्यते न योनरतत्वाभावाद्भयत्रा
पि हमाध्वाख्याम्याख्यानयर्वविरपिस्वाभाविकास्ततितद्व्यपाले वनुर्भिरथवाक्षिभिरिसम्यक्त्वतुभ्येनैवेत्सनेनयोनर
तत्वस्यावद्दितात्वेवक्रस्वाभुभोनस्यात्तुगस्थावयाभिन्नेनो वक्रवोच स्वसमीपस्थावध्विनेनोत्सर्पो तल्लत्तणाकुं
तुलायां तुगवकालंततः प्राप्यपर्वेयत्स्थापितोद्विजैः द्विःप्रत्तिणमारस्सम्यक्तितदुभुमांजलिः पुष्पमास्यांवदेद्द्वादि
ममंत्रमुदीरयेत मंत्रः प्रयोगेज्ञेयः इतिचतुरगस्यदानमेतस्य भयस्मानमन्त्रपरीतिसि सयत्नुषयश्लोलेविधिवत्देहः पापमुक्त
वेतिपरंपिनाकपाणेः देहोद्यमानचतुर्गांविजितश्रभावमात्मध्यमोद्यमरवंडमचंतप्रभे: सिद्धंगनानयनवहृत्पदीयमा
नवक्त्रांबुजोंबुजभवेनविरंसहास्त इतिहिरण्याश्वरथदानं अथपरयोगः परमानोद्यसाधुत्वाभवल्लवल्लुषपल्लविभ्र
क्तिभवभयाभावपर्वेतविनावपाणिपायपदध्यात्मिकाभः देहोद्यमानस्वचतुः उभाविजितर्वदेयंडलावममणासिद्धंगना
नयनवहृद्यपीयमानवक्त्रांबुजत्वपर्वेतलौचिकालानुस्मसहवासकामोवामोहिरण्याश्वरथमहादानमहंप्रतिपाद
यिष्यइतिसंकल्प्य गोविंदादिगुर्वादिविनियोगांतेषुइतिवक्तुर्यात ततोगुरवेद्यांपोडशांशैर वत्नादिविस्यतत्रमस्त

हा.मा.
८०
४०

समाजिने द्रोणपरिमितान्तिलान् स्थापयित्वा तदुपरि प्रागुक्तवर्णवाध्वजं तदुद्धारिभिरष्टभिस्तु विधर्मकैः स्थाप
यात्तुवर्णविधिरितं च तुरुष्कमर्गांश्चनीलमयं कुंभं विनिर्मितं हेमध्वजं तं प्रमतोनोषयपद्रे हेमसिंहं धिरितं ध्वजसंयुतं प्राग
दिदिग्भ्यः स्थितलोकपालाष्टक प्रतिमायुतं पद्मरागदलं सौवर्णं स्वेष्टदेवता प्रतिमाधिष्ठितं च तत्समीपं स्था
पयेत् कृष्णकार्ष्णा विनीतु नामइति मा यथुतं शतकुंभधान्याच्यु पर्णं तस्य वितानं च यथापात्रिहस्तगन्धी पिंचु
तं पूर्वदेशे रक्षाभिस्तु निर्वर्णं दीर्घं वा प्रसतानां स्थापयेत् ततो हिरण्यपात्रं स्थापनम इति संपूज्यो
परि वितानं च प्रयात् ततः कुंडसमीपस्थापनं पात्रं स्नापयितं तं प्रस्तवित एवम् अभिषिक्तो यजमानो गृहीतवृ
स्तुमांजलिः सन्निः ब्रह्महिरण्यसमोनमः पापविनाशनाय विश्वस्मै नेवरत्नंगमाय धाम्ने धीमाय भवाय पापोघ
दृवानरारेहिरांलिं वस्त्रकारसमत्यानांत्वमवधातापरमं विधानं पतस्ततो महद्यं प्रपानुधर्मं कृतानन्वपल्लि
पोधनाशात् इति मंत्रं उक्त्वा ब्राह्मणेभ्यः ... मस्तु सोपविष्टाय ... सपलकतुषे सादिसंवत्सरं तेन देहि
गतो ब्राह्मणो यज्ञं हिरण्यं तथं तु माद्यामं हेमवत्तु ... वामवैपकारमहितं महत्संप्रदेन मम मेति तदूहस्ते ऊर्जन्त् २०

द्विपेन पूर्ते तद्दानं प्रतिष्ठार्थं स्नातस्तु वर्णानि गुणाष्यमहं संपदस्येति वेदेन अथ पापलयद्वाल्ये स्नानादिविधानान्तरं चैवं
ततः शुक्लाम्बरधरो वनदेवताभिः सर्वानां तं सरस्वतीं प्रपूजितवत्स्यात्लगणान्भोजयेत् इति हिरण्यदानरथदानं अथ हेममल्लि
रथदानं माहात्म्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि हेममल्लिरथं शुभं यस्य प्रदानात् भवनं वैष्णवं याति मानवः पुण्यांतिथिमथासा
द्य तुलापुरुषदानवत् विप्रवाचनिकं कुर्याल्लोकेशावाहनं बुधः कृत्विक्षु मण्डपसंभारभूषणाच्छादनादिकं अत्रापि कुर्यादि
तस्तद्वद्गुणान्वितो सहभोजनं कुर्यात्सुवर्णरथं कारयेत् चक्रमल्लिमण्डलं वल्लभीभिर्विचित्रं इति सर्वलक्षणोपेतं द्विजाद्वि
मण्डपचक्राद्यैर्दिनिपागं तं तुलारोहवत्कुर्यात् गुरवेद्विजेभ्यो दद्यात् पिष्टानुष्ठानकसमन्वितं लोकपालाष्टकोपेतं दिव्यार्कं
ब्रह्मसंयुतं मध्ये नारायणोपेतं लक्ष्म्या पुष्टिसमन्वितं कृष्णाजिने तिलद्रोणांस्तस्यां संस्थापयेद्रथं तथाष्टादशधान्यानि
भाजनानि सरवं फलैः दीपिकोपानहच्छत्रदर्पणं पादुकान्वितं ध्वजेन गरुडं कुर्याल्लांगलाग्रे विनायकं नानाफलसमायुक्तमु
परिष्टाच्छितानवं कौशेयं पंचवर्णं च अम्लानकुसुमान्वितं चतुर्भिः कलशैः सार्धं गोभिरष्टाभिरन्वितं चतुर्भिर्दिव्यमातंगो
युक्तादानविभूषितैः स्वरूपतः कीर्णं च युक्तं यत्ना निवेदयेत् कुर्यात्संचयपरा ... विभूषितैः तथा मंगलपाठे

ह.म. नक्षा पितो वेद्गुंगवेः ॥ छि: अद्रिजाफणास्यगृहीतकुसुमांजलिः इमयुक्षा येन्मंत्रंमालानेभ्यो निवेदयेत् मंत्रप्रयोगे ह्यत्र
८९ मावकनवेनाथ प्रधानं यः कारयेत्सकलतपापविमुक्तदेहः विद्याधरामरमुनीन्द्रगणाभिवंद्यं प्राप्नोति सोपरमतोऽपिपदं
दुमोलेरिति ॥ ध्यानार्थः श्रीनाथः सर्वोपरिष्ठाद्विनेत्रो भवति चतुर्भुजो लोकपालाधिपाः उपरितन सर्वं हस्तद्वयं हारमालाविरा
मो दरः लोकपालपितामहब्रह्म सहस्रनामप्रायुतं नित्यं यान्त्रप्रतिमा नामाध्यवसाये नागपतिः शंखबाहिगोलंखव
त्रंतथोत्तरे दक्षिणानुगताप्रधानील जीमूतसंनिभं वामेष्टी वैमलसीताच्छिः पद्मकराप रे उद्वेशं स्वपदः उपरितनं
दक्षिणा उपरितलाधपद्ममधस्तात् वामे वामभागे अपरदक्षिणभागे गरुडसुरुपेंद्रस्याग्नतपद्दीपत्रगकेसरः सूत्रांजलिः
सव्यजानुगतो धर्मोपदेशच्छत्रमंडितः पक्षिराजो धोनरग्रीवस्तुंगनासोन्नतांगकः द्विबाहुपदह्युक्षस्मवर्तेयो विनता
गुरुस्मृति श्रीनाथकोऽपि चतुर्भुजस्त्रिनेत्रः अग्रपदेर्यो नगजाननः नागयज्ञोपवीतश्च पाशांकुशधरस्तथा वराः ईशं सद्वाद
घादिनीवाहनस्त्रयं तृतीयेपांशुरेण्या चतुर्थे मार्दकंतथेस्य सत्सरार्थः पंचपलादिसुवर्णप्रतिमानां ध्वजेनगरुडविना
यकादिप्रतिमासहितस्य रथस्यअग्राधिवासनं हेमहस्तिसहिताथ सेव स्वहस्तस्थितनासुखवहिरेखस्थापनं अथवा ८९

यागः यजमानो दिशाकालो संकीर्त्य सर्वपापक्षयानंतरं संभावितनवग्रहनिवासपातनापितृव्रतादिसकलाबंधहर
णपूर्वकं विष्णुसायुज्यसमनंतरस्वविष्णुपदप्राप्तिपूर्वकं विद्याधरलोकादि सेवितैर्गुणैः लिपदप्राप्तिकामः श्री
देमहस्तिमहादानं अक्षितारं पिष्य इति संकल्प्य अस्तिवरो विंशतिहस्तमंडपं प्रजान्गुर्वादिविनियोगान्तं सर्वं कुर्यात्
ततो गुरुर्वेद्यां तो रत्ना रचनं विरच्य तत्र स्तीर्णे तस्मान् जिनन्यस्तानि रदोषो परिपर्णे पंचवर्णरत्नानि तत्र पथ्याधातिस्तु
वर्णो नागलक्षणलोकपालानि वार्के त्रलनानि पणानि दिव्यतिमाभिः सह निर्मितं हेममहस्तिनं तु छायपुतं गरुडाधिष्ठितं ध्व
जाग्रं विविनायकाधिष्ठितं तुर्वं पीतः स्थापितं धान्याधुपस्करांश्च सहागमध्योपेतं सवितानकं रथे स्थापयित्वा श्रीदे
महस्तिरथाय नम इति संपूज्य परिवितानं च श्रीपात्रं तु डस्मीप स्थकुंभस्थापनादिपूर्णा हुत्यभिषेकांतं च पूर्ववत् रुत्व
गमिषिक्तो यजमानः सपुष्पांजलिर्हि शत्रिगां अत्रमध्यमोनमः श्रीचरणपंकजार्च्य लोकेश विद्याधर गणैर्देवैः त्वं सप्तस
वे देवता नयत तेजो मयः स्वं पाहि तस्मात् यत्तसं पाप्मं तत्र प्रयातं नं दूहेतु ग्राहृपाधिमुक्तं यतः योगेक्यानास्
तोम न यः समाप्तो यद्धर्षं तिदि लमसि नाथरथेअरुः यस्मात्तेमेवमव सागरसंस्तुतानामाने दृष्टोऽस्मतमधवरपारमार्त्तं त

रा.म. स्मारघोरश्चमनेनतु । स्वसारं चामीद्वोमेश्वरं पराधवं संश्रत्तनात् इति मंत्रेण यथा वृद्धवाणि प्रक्षिप्य अनपस्य स्तंभयो रिपविद्धिम
८२ भागे उपविश्य प्राणुन्नतनासं कृत्वा पुष्पार्घपूर्वं लिंग्य स्वमहत्स्विर्थं श्रद्धा तत्समलोपस्कारसहितं उत्सवगजद्वपुष्पार्घं पूर्वं
पुष्पांजलिमहं संपूजये इति पूर्वादि दिश्यो लोकपालांश्छिलागं दद्यात् विभागः प्राग्भूतः स्वस्त्याद्यावनादिवित्रकोणसंस्थ
कृतं द्वयास्त्वलेन एकान्निविधानमितिके चित् इति महानिशिथवर्तनं अथ पंचलांगलदानं पालेख अथातः संप्र
वक्ष्यामि महादानमनुत्तमं पंचलांगलकं नाम महापातकनाशनं पुराणविधिमथासार्धं भूम्यादिगृहमाणिदिकं प्रमि
दानं नवोदकं धारपंचलांगलसमन्वितं खर्वटं खेटखंडयापि नामं वावसस्यशालिनं निवर्तनमयं वापि सदर्धं वापि शक्तितः
सारद्रुममयान् कृत्वा हलान् पंचविचक्षणः सर्वोपस्कारसोदुग्धं स्तथान्यान् पंचकांचनान् कुर्यात्सेव पलादूर्ध्वं यथासहस्र
पलावधि वृषान्दशान्समापुष्टांश्चवहवेयवधुरंधरान् सुवर्णशृंगाभरणान् प्रकालांगलयोधितान् देया पादताम्रतिलकान्
रक्तकौशेयभूषणान् स्रग्दामसर्वं दनिकुमान् शालायामधिवासयेत् पौर्णमास्यां दिने ... पापसंनिवेदयेत् ... वर्तु
पूर्णयं तो निवेदयेत् पालाशसमिधस्तद्वदाज्यं कृष्णतिलांस्तथा ... ततः तत्तोमंकलशं ८२

वेन मुलमात्संवरेद्बुधः आकृष्य दिक्षु तांपश्यं हेमसप्तांगुलीयकैः कौशेयवस्त्रयुक्तैर्मतिर्मिष्टापि पूजयेत् ततः प्रदक्षिणां कुर्या
द्गृहीतकुसुमांजलिः इत्युक्त्वा पुष्पमंत्रं अथ सर्वं निवेदयेत् मंत्रः प्रयोगक्रमः नमस्तेन रुद्रेन त्रिपुरारिं डायनिवर्तनं त्रिभागहीने
गोचर्ममात्रं मात् दक्षिणापतिः मानेनानेन योद्भूता निवर्तनफलं तद्बुधः विधिनानेन तस्यां भूमौ पतेल्पापसंहतिः तदर्धमपि यो
दद्यात्पितृभ्यो गोचर्ममात्रकं भयनस्थानमात्रं वा सोपि पापैः प्रमुच्यते स्वर्धारादिष्वहो पार्थ सोल्ये वैधव्यप्राप्तानां स्वर्गतः स्या
न्नकारवृते योयनार्द्धं दिव्यं भममत्युभागपतंगुरं तदर्धेन तथा लिर्ई समाहानेन वत्सरे तथा प्रापंभुत ष्पीतसे हे
त्रोपभोग्यमध्ये वसति ग्रामसंज्ञिता यावत्तिलांगलं मानामुत्तानि भमेर्मासांपते दुहितां गजं कामा तावत्तिर्यक् पु
रसमाहिति तिष्ठ भूमिप्र लमि हयः पुत्र तेम प्रत्यक्षति अथ प्रयोगः पत्नीमानाद्यैः सारि सकलपात्स्व दयानंतरगंधदि
नाम्नागुरुसिद्धसंघसेवितावधस्तवामधिमानाधिष्ठान पूर्वेक सीमा मनोपक्रतपर्यंक लापितपितामहादिवंधुसहितस्व
पुत्र लोक मनानंतरे तदप्य भूलांगलं पुत्रलोको पति रजः सहितहले सर्वर्धेरथ लभ संख्य वर्षाव छिन्न शोभुवस्मियासकामः
स्नः पंचलांगलमहादानं प्रतिपादयिष्य इति संकल्पः प्रवृत्तिषु गोधिंदादिप्रजादिमंडपमाग्निवर्णादि विधि योगातेस

दा.म. यैकुर्यात ततोगुरुः षोडशोपचारैः समभ्यर्च्य पंचरत्नानि गुणपो ग्राक्तमुपचारेनोराशुपचारणाउतानि कांचनेपथरत्न स
८३ हितानि कार्याणि च नव निर्मितानि पंचरत्नानि तत्र हीराणि कुलाशुपचारेण संहिताः पायांगानि कांगो ध्रुपरितोघण्टाधारणानि मं
डपाङ्गे सकलत्रोत्सलले रत्नानि च धान्यानि संख्यानि स्थाप्य पश्चात् ध्यानस्यैव युपरिषिद्धितानि च बाहुल्ये यो नमस्तेमंत्रे
ण संपूज्य कुंडान्प्राप्य तत्र स्थाप्य नाभिस्थानस्थापितेषु प्रधानहोमं संपादयेत् ततो गुर्वाज्ञया यजमानो मन्त्रातपत्र
लिकुसुमकीर्णे कुण्डे पञ्चनामपादिस्थिते कोणदेशे यथोक्तं विधिपामी लितं तत्र घृतापेक्षया संवत्सरं निरूप्य वपासंस्थापितानि तेन पालाश
समिद्भिः प्रोक्षणादिविधानेन नवग्रहेभ्यः पर्जन्यादिभ्यश्च तल्लिंग दैवतमंत्रैः प्रत्येक मष्टाधिकशतं जुहुयात् तत्र स्वेदिलांश
ग्रावदेवतिपर्जन्यमंत्रः एवंप्रवर्षितं सप्तलोकानां यवाश्च सामगानांपर्जन्यः पितामहिषस्येति माथर्वणानां मित्रं र
सनपर्जन्यो सुधिति आदित्यादयो मन्त्रास्तत्रैव प्रत्येकं सामान्यप्रयोगे पर्जन्यसूक्ताः ततः स्विष्टकृदादि विषेकां तं
ततो यजमानः सपत्नीकः ग्रामानित्रिः प्रदक्षिणीकृत्य तस्मादेव गतः सर्वे स्थावराणि वायाति च धुरंधरां गोतितस्मादरिः ८३
क्रियासु मे पश्चात्पर्जन्यस्य वरणां नार्हति यावत्सर्वेषां दानान्यपाणि मे नियमिति धर्मस्य वस्त्राणि यवादि सर्वस्तावद्यालि हरेत्बुधः

स्नात्वा वेदिं प्रक्षिप्य मस्तु एव विष्णुपत्नीसंयुतं गुरुमुपवेश्याग्ये सादि प्रधानसंकल्पं कीर्तनं तेजन्तु पयतुरवेत्तु मध्ये भगवि संहितां विधुरं
धारयेत् सद्यः पापादि सर्वेपि शास्त्रसंहितानि विष्णुरूपे सात्त्विकस्मरणानुभयविधानि निहरन्ति संशयं द्विमिंद्यात दक्षिणांच कलि
गमो न्यासादि हि एतत् स्वल्पेलोके कामिनि विधानमिति विवेकिनः तृप्तः । एतत् हयाद्यवनार्चनं तत्प्रजा देवता विसर्जनं विप्रभोजनमिति
इति पंचलांगलदानप्रयोगः ॥ अथ धरादानं मात्स्ये ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं । पापघ्नं परमं नृणां स्वर्गमंगलवि
नाशनं । कारयेत् पृथिवीं हैमीं जंबूद्वीपानुकारिणीं । सर्वादिपर्वतोपेतां मध्ये मेरुसमन्वितां । लोकपालाष्टकोपेतां नवखण्डसम
न्वितां । नदीनदसमोपेतां सप्तसागरवेष्टितां । महारत्नसमाकीर्णां वसुरुद्रार्कसंयुतां । हेम्नः पलसहस्रेण तदर्द्धेनाथवा पुनः
शतत्रयेणाप्यनुपि [illegible] तेन शतेन वा । कुर्यात् पंचपलादूर्ध्वं शक्तितो विधिवन्नृप । पलसहस्रादिमानं चतिमादिसंहितायाः प
ठिताः । तुलापुरुषवत् कुर्यात् लोकपालाह्वानं ततः । ऋत्विङ्मण्डपसंभारभूषणाच्छादनादिकं । वेद्यां कृष्णाजिनं न्यस्य तिलानामुपरि
न्यसेत् । तथा [illegible] धान्यमासिसंकल्प्य सर्वदामाधिमान तथा होमपरिविष्टा नरसमं तासवीवर्लक्षयेत । वितानकं च कोशेयं फलानि
विविधानि च । कल्पयेत् स्वयितातामधिवासनपूर्वकं । ओमित्यादि मंत्राः । प्रयोगे तैषाः एवमुच्चार्य तां देवीं ग्रामत्रयानाय

नी.म. २४

निवेदयेत ध्रुवं चैवानुमार्गं गुरवे विनिवेदयेत शेषं वैश्वाथ स्त्रियः अतिपरयविसर्जयेद्दिति एवं हस्तेन यदीक्षावतुरस्राणु
ग्रोषने नैमित्तिकमाद्रिरूपनरापरमादिमि स्कन्दराजोत्का द्विकोत्यादिन सोऽयोदशमोऽध्यायः पतिर्मंडलेऽसमन्वे गम नंदनाविधिना
पद्मदिघोऽवमधरांभ्रुणं भुवनकालेषु संग्रासे सपर्व्यासि येऽस्मवं विनायकार्ये वर्णप्रविश्य विसि जालमालिना नारायणाउ
इंगलावलावयमसोऽभेत पितरोऽग्रपोऽग्नयस्तापे स्वविंशाति मिति इविर्याहिमांकुमादिसु के स तद्वीपाद्वयसाः ध्रुवाणा
ब्रसंगे जंबूद्वीपकुमारी तिमिति विशेषतां जंबूद्वीपान्तु साद्ध्य विनायापर्वत सनाथगंधुत्थिता ब्रह्मणि स ब्रसंगे मम प्रदीपपर्वतव
तीमि सुतं तावसामेरो स्वरण ब्रसंगे मध्ये मेरुसमन्विताभिस्रुतं जंबूद्वीप लक्षणां विस्तुणो स्वर्षं तु मेत्रे पजंबूद्वीप
मिदं मया लक्षयोजनविस्तारं संक्षेपात्कथितं तव जंबूद्वीपं समास्तस्य लक्षयोजनविस्तरः मेरुरेपर्वतपाकारः स्थितः क्षीरोद
धिर्वह्निः जंबूद्वीपं समस्तानां द्वीपानां मध्यतः स्थितं तस्यापि मेरुर्मेत्रेपमध्ये कनकनिर्मितः चतुराशीतिसाहस्रे योजने रस
चोच्छ्रयः प्रविष्टः षोडशाधस्ताद्द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः मूले षोडशसाहस्रो विस्तारस्तस्य सर्वतः तथा मेरोश्चतुर्दिक्षु तत्र
नवसाहस्रविस्तृतः इलावृतं महाभाग चत्वारस्तत्र पर्वताः विष्कंभा रचिता मेरोर्योजनायतविस्तृताः पूर्वेण मंदरो नाम २४

दक्षिणतो गंधमादनः वैडूर्यः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वो मेरोरेवं ततः मर्यादापर्वतास्तु जंबूद्वीपे जाह्नवी देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि प
र्वतौ तौ दक्षिणोत्तरायामावानीलनिषधायतौ कैलासो हिमवांश्चैव दक्षिणे वर्षपर्वतौ पूर्वपश्चायतावेतौ आर्णवांत
र्व्यवस्थितौ त्रिशृंगो जारुधिश्चैव उत्तरे वर्षपर्वतौ पूर्वपश्चायतावेतौ अर्णवांतर्व्यवस्थितौ निषधः पारिपात्रश्च पश्चि
मे वर्षपर्वतौ तौ दक्षिणोत्तरायामावानीलनिषधायतौ इत्याद्युक्तास्तेषु पार्श्वे वह्निनो नीलनिषधौ तौ पर्वतौ दैर्घ्येणाल
योजनैः वर्षाणां सुक्तानि व्रतोऽत्र उत्तरं यत्समुद्रस्य हिमाद्रेश्चैव दक्षिणं वर्षं तद्भारतं नाम भारती यत्र संततिः भारतं प्रथमं व
र्षं ततः किंपुरुषं स्मृतं हरिवर्षं तथैवान्यं मेरोर्दक्षिणतो द्विज रम्यकं चोत्तरं वर्षं तस्यैवानुहिरण्मयं उत्तराः कुरवश्चैव यथा वै भारतं
तथा मेरोः पूर्वेण भद्राश्वं केतुमालं तु पश्चिमे वर्षे द्वे तु समाख्याते तयोर्मध्यमिलावृतं नवसाहस्रमेतेषां मध्ये वर्षं द्विजसत्तमा अ
थप्रयाण कर्मभूमि साधुल्का सर्वे पाप मंगल निरहितं पिरशुद्धा मेदविंशतिस्तु सर्वैर्धात्रा पूर्वं विरवि हि विशि जालमो क्लिसोवर्गा विमा
न कुरा साकनात्पणाद्युरागमनानेतर कल्पत्रयावच्छिन्ना एयणाद्युरनिवासस्वामः क्षोधा महादान महं श्रति पादयिष्यइति प्रधान
सं कल्पादिषोऽस्या एसिरवनीतं स्वरतिवस तदुपरि सूक्ष्माजिनमास्तीर्य तत्र द्रोणामितांस्तिलान् सायुत दुपरि शतुत्तसहस्रणां म

दा.म. ऐरावति पश्चिमे ऽ लोकपालाष्टकोपेतां महासमुद्रांयसुरदारिभिः सप्तभिर्गोपितां धरां स्थापयेत् तस्यां स्ववेष्टितः प्रागुत्त
८५ धान्यकुंभं हस्तोपेतं नानाविधफलघासः प्रभृतीन् स्थापयेत् धरायै नमः इति पञ्जपेदुपरि वितानं बध्नीयात् ततः कुंडसमीप
स्थकुंभस्थापनादि पश्चिमे हस्तमभिषेकांतं प्रपूजयेत् एवमपि षिक्तो यजमानः सौभिः प्रदक्षिणीकृत्य तत्पश्चादपां तमः कुंड
समीपस्थकुंभस्थापनादि पूर्वहस्तमभिषेकांतं प्रपूजयेत् नमस्ते सर्वभूतानां त्वमेव भवनं परः धात्री च सर्वभूतानामतः
पाहि वसुंधरे वसुधायसेयस्मात् वसुधातीव निर्मले वसुंधरा ततो जाता तस्मात् पाहि भयाद्बलं चतुर्थे तैति नोगच्छ तस्मात्
त्वं तव चले ध्वनं तायेन मत्स्यास्मात् पाहि संसारसागरात् त्वमेव लक्ष्मीर्गौरी च विदेशे शिवगौरीति संस्थिता गायत्री ब्रह्मणः पार्वती ज्योत्स्ना
वेदा रवौ प्रभा बुद्धिर्बृहस्पतौ स्यातामेधा मुनिषु संस्थिता विश्वं व्याप्य स्थिता यस्मात्ततो विश्वंभरा स्मृता धृतिः स्थितिः क्षमा
क्षोणी पृथ्वी वसुमती रसा एताभिर्मूर्तिभिः पाहि देवि संसारसागरात् इति मंत्रपुष्पांजलिं दत्त्वा लोकेषु ब्राह्मणानुप
वेश्य पापाद्मुक्ता सर्वपापेभ्यः नारायणपुरनिवासकामः इत्येतं प्रतिज्ञावत् ग्रहमांयसं ज्ञिन्यस्तासि तोपरि विन्यस्तां पंचपल
धिकयथाशक्ति हेमसपरिकरनिर्मितां जंबूद्वीपाद्युदारिणीं मर्यादापर्वतमध्यमेरुभववर्षैर्लोकपालाष्टकेन दीनं दशहस्तयुतां सप्त ८५

सागरैर्वेष्टितां पश्चाद्धारयेत्सर्वसाक्षिणीं दीपैर्लोकप्रसिद्धां पृथिवीं संपूज्य विष्णुदेवतां पुष्पाद्यैर्नमस्कृत्य संप्रददन् हरिस्तिष्ठति अथार्धं तृतीयांशं
वा कार्यं पलशिष्टं च त्रिगुणः प्रस्थितिर्यद्धिमागश्च इति केचित् नग्यकर्तृहेलाने मासादिदक्षिणा प्रत्यक्तं धेनुं यथाशक्ति
पूर्वतां स्वल्पे वेदाग्निविधानमिति केचित् ब्राह्मणान्वाचनं देवपापक्षनविसर्जनं विप्रभोजनानि पश्चात्तिघर इति ध
रणप्रयोगः अथ विष्णुचक्रदानं मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम् विष्णुचक्रमिति ख्यातं सर्वपापप्रणाश
नं तपनीयस्य शुद्धस्य विष्णुचक्रं तु कारयेत् श्रेष्ठं पलसहस्रेण तदर्धेन तु मध्यमम् तस्यार्धेन कनिष्ठं स्याद्वित्तशाठ्यविवर्जितः
अन्यद्विंशपलादूर्ध्वं शक्तितोऽपि निवेदयेत् वज्रनाभं विष्वक्श्रेणि मासहितं तस्य चिह्नं स्वरूपमानं षोडशारं ततश्चक्रं भ्रमन्नेमि
ष्टकावृतं अराणां नाभिसंलग्नानामिह श्रोणाग्राः शलाकाः धर्मसीनां च लयाकाराणां नेमीनां चक्रावयवानां अष्टकेनावृतं वेष्टि
तमित्यर्थः नाभिपद्मेन नाभिस्थपद्मोपलक्षणं पश्चार्द्धश्रियायामित्यर्थः अष्टसु दलेषु अग्न्यादिरूपदेवताष्टकस्य संनिवेशात् शंख
च वैष्णवं पार्श्वे तु देवांश्च समायुतं योगारूढं हस्ते वेशावस्थितं संपूज्याकारहस्तकम् अष्टौ देव्योऽपि यो चान्ते विमलाद्या इति
ज्ञानक्रियायोगास्तथैव च प्रकृतिस्सत्यानन्देशानाद्यो परितो हरे वराहनृहरिस्तत्र वामनस्तथा आयुधाः प्रभास्ततः

रा.म. पाश्चात्ये देवः प्रकीर्त्तिताः ततो दक्षिणाद्यायुधं चक्रमिति रामो हरः द्वितीयावरणे तद्बाह्यवर्त्तितो जलशायिनं प्रथमं तु वेसि
६६ दशावतारस्य एवं च मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नारसिंहोथ वामनः रामो रामश्च रामश्च बुद्धः कल्की च ते क्रमात् तृतीयावर
९० णे गोपीमातृभिर्वैष्णुमिर्युता चतुर्थे दशभोदिसाधैदशश्च तारस्य च पंचमे पंचमतानि तद्बाह्ये करणीवत्तु लोकपालाश्च वै ब
हिर्दिग्भागतं गास्तथैव च सप्तमे स्युरतिसर्वाणि मांगल्यानि च कारयेत् पञ्चरात्रे ततो देवान् विन्यसेत् पद्मयोऽनः तुलाभूरथवेष्ट
घं समंतात् परिकल्पयेत् रत्नानि तिलान् सिद्धिधान्यपासः फलानि च होमाधिवासनं तत्र गृहीतकुसुमांजलिः होमद्रव्यादि
चक्राधिष्ठितविष्ण्वादिदेवसहोमविधानार्थं स्मर्हत्यः तत्रमन्त्रेनामा मन्त्रैर्वा प्रायत्नतः होमादि होमान्तं कार्यः आगतनाम
तेविधा इति केचित् तन्न स्मृत्यप्रारब्धहोमानुयायस्तया विधापकत्वाभावात् इमं मन्त्रं येन मंत्रं धिः स्वत्वाथ प्रदक्षिणां मं
त्रः प्रयोगेत्येषः इमां मंत्रतुपो दृष्ट्वा दिव्यचक्रं विमत्सरं विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते वैकुंठलोकमासाद्य च तु
र्भिः सनातनः सेव्यसेपासीसं संघोलिष्टूलस्पशतत्रयं प्रणामं कृत्वयं कृत्वा विम्बचक्रं दिने दिने तस्यायुर्दीर्घतनिर्मल
त्वीकृतविपुलाभवेत् इति सकलशुद्धिधिवासंचितारितियमस्तपनीयषोडशारं हरिभवनमुपागतः स सिद्धेश्वरमेधिनामक ६६

नमस्यते त्रिकोणेभिरिति जलप्रायोपित्रलोंऽदन्लेउक्तः अधिकं पंचरत्वे जटिलाः श्मश्रुलाः शांताः सुस्थाधमनिसंततताः कुंडिका

हस्तधराः कार्याश्चषयो द्विजाः सदा धमनिः शिराः कुंडिकाकमंडलुः अक्षसूत्रमालाः मत्स्याद्यः पंचरत्वे वामेशंखं गदां च

दे द्विभुजो मत्स्यरूपधरः नरांघ्रिर्मत्स्यरूपोधाममत्स्यरूपी जनार्दनः अधोंघ्रिमत्स्यरूपं चेति विकल्पः इमो दरस्तु उत्तमपुच्छ

करः चक्रशाखादिपुस्तक उत्तरपाश्चात्यरोगं वलभस्याकारोगं चतुर्भिः स्यमाह कूर्मस्तु कच्छपाकारान्नस्य रूपोनरूपवान् मधुपिंगलं

वर्णश्च चतुर्वर्गकायुधैर्युतं नरांशमकराख्येच मन्त्रान्तस्तुभिश्चरगं पीवांमकूर्परस्थायुधरानंतोपदात्तुगो एतद्रूपधरं

देवं वराहं मुनिं कूर्परं कृत्स्नामिति विद्यामोदः ज्वलदग्निसमाकारं सिंहवक्त्रंमहांगकं दंष्ट्राकरालवदनं जलजाक्षं सुभीषणं च

तास्यं जटिलं तु दृसेनो ठंपीनवक्षसं अथनृसिंहाननस्वमौलसंहस्तानवं सक्तो रूपं चैतं च करमध्यानरवेर्युक्तं गदाचक्रधरं देव

ध्यानात्सिंहं जगत्प्रभुं कुंडिकच्छत्रधरो द्विर्वामनः परिकीर्तितः स्वर्णाभः सत्वांगो घोरं उपदहनपाशांकुशो ज्ञामदग्न्यपरशुचक्रौ त्रिसो

रोघाहताननः पुष्पसन्नवदनः सिंहस्कंधो महाबलः आजानुबाहुः सर्वैर्युतो मोचाराणधनुर्धरः मधुपात्रं च सीताचवामद

क्षिणापोः कमात् गदाशुसलवर्ज्यं च हलीरामः चक्रो हृतिः पुंसत्वं पंचधनुर्मिथः दशितांघ्रिः वरपोमेघपात्रसीरं वाम

दा.म. योगेद्रागुरुमहेश्वरस्तिवचतुर्बाहूरामः षंवक्त्रग्रघः रुपामो हिमुः सूर्लो संचरः यथापवश्च संवीतः स्कंधसंसरुवीरः पद्मा
८७ सनस्थो हिमुजो धनपिगुंडः प्रकीर्तितः स्वरूपोयुतस्य त्वंगुद्धो हयागतो मतम्बकः श्लोको घ्रे स्वरः कल्को हिमुजः पीतकीर्ति
तः ॥ अथ विम्बवक्त्रप्रयोगः ॥ अधिवासनदिने यजमान उपविश्य घे सो दिक्षीतैर्नाते सपूलपापदूयर्लीतर विमुलोव
महीयमानलविधिपूर्वे कुंडलोका समस्त पर्वीस चतुर्बाहुल तनातन्त्स्नापकाः संघसेव्यमानताविपिप्रस्वसत्र्यापावधि
कृत दृधिवरागाकल्पियति कामो हुम्वो विम्बवक्त्रमहूर्लं प्रतिपरघियिष्य इति रुतसंकल्पः प्रसूतियज्ञाविंहा दिप्रज्ञादिमं
प्यप्रज्ञादिगुर्वादिविनियोगांतं सर्वं कुर्यात् ततो गुर्वैश्वंयो स्मार चक्र न्यस्तरस्मा जिने स्थापित डाग मिलतिलापरी विमु
वक्त्रं संस्थाप्य तस्याष्टदलेषु निर्मितं विष्णुपूर्वादिदलेषु विमला उत्कर्षिणी ज्ञाना २ क्रियायोगा प्रह्वी सत्या ईशाना अनुग्र
हा द्वितीयावरणे षोडशदलेषु पूर्वादि जलशायि विमुग्ववसिष्ठ प्रलिखेद् पम स्या धूमसारद्प्रलमिति प्रतिमा षोडशार्चं तृतीया
वरणे गौरी रुद्राणी रौद्री कौमारी वैष्णवी वाराही इन्द्राणी कौशिकी स्वयंषो ध्रुवाध्वरसोम आपोनिल प्रत्यूष प्रभासाख्या न वे
वसुरूप चतुर्थावरणे धात्रर्यमा मित्र वरुणांश भगेन्द्र विवस्वस पर्जन्य त्वष्टृ विष्णुरुद्रा स्वारुद्रा दिसा वेद्वनुष्वं च पंचमेष ८७

वमतानिरुत्थिवीव रूपाणं नं रुत्तापुविनायकास्मकानिवाम्मेदहं पुनिरीहानेषपातः प्रहिंसुकुं विनायकपुवनाधीम्बाकृपा
लिविशांपतिस्थाणुपणाम्बा एका रुराकडांनमहेपथाज्ञमतेः लोवकलाषुवरे त्वतंवुंडीवयामनवुमुरांजनउक्षंतं
सर्वभोमसुप्रतीक इति दिग्गजाष्टकं चामरभेवरुत्नप्रातिपाराध्वजगराम्मलपोतकोस्तुभचामराकंठपरणीबुंमहीप
रुषमत्तृपालिस्वर्गारोहंगानि अष्टमे विमुरेसुमृवरुजलशाप्यविम्युचसिषवुलवरुपपमलप्रतिमाषोडशार्धं स्थापये
त वक्रस्यसमंतात्धान्यरासस्यपरास्तुंभाहवस्नमास्येहफलरत्नादीनि वितानकंचवध्नीयात ततो विम्बवक्राप्यमङ्
तिपूजयेत ततः कुंडसमीपेचलपास्थापनादि परांकुसपिषेकांतं ब्रूतिवत पात्रतंबलादिहोमान्तं चक्राधिष्ठितविष्णो
र्दिमूः तत्रमंत्रेनीममंत्रेवीराविंशत्सहस्रसंख्यपाहोमः कार्यइति केचित ततोऽभिषिक्तोपजमानो विम्बवक्रं ॐ ईशःप्रदृहिति
रूपनमोविम्बमयापेतिविम्बवक्रात्मनेनमः परमानंदरूपात्वं पाहिनः पापवर्द्दमात तेजोमयादिमिदं यस्मात्सर्वतापप्रदंपति
योगिनः हरितत्वंगुणातीतं विम्बवक्रनमाम्यहं वाषुदेवस्थितंवक्रं वक्रमध्येतुमाधवः अधोमाधाररूपेण प्रणामामिसिध्य
तामिह विम्बवक्रमिदंयस्मात्सर्वपापहरंपरं आगुधंवाधिवासम्भवाङ्धरमामतरति मंत्रेरंगेत्रपुष्पाञ्जलिप्रदानमस्त्र

ह.म. ८८ त्यवेदिव्यक्रिमं उपविश्य प्रवर्तितं सकले सादिमहासंकल्पमुत्साहं संविधाय वां निष्पादिदेवताधिष्ठितं विष्णुदेवं संपूज्य आप
मह संप्रहृष्ट इति दधात स्तनप्रतिष्ठार्थं ब्रुवाणि दक्षिणाविभागः प्रभूतः स्वलोके कामिविधानमिति वेविर भगवान्
यावेन देवताविसर्जनं प्राप्त्या नाभिनन्दितं कुर्यात् इति विश्वकल्पदानं मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि मलदानमनुत्तमं
महाकल्पलतानाम महापातकनाशनं पुण्यां तिथिमथासाद्य कृत्वा ब्राह्मणवाचनं अलिंग्य उपसंभाष्य ब्राह्मणान्मालादिकं
तुलापुरुषवत्कुर्याल्लोकेशावाहनादिकं चामीकरमयीः कुर्याद्दशकल्पलताः शुभाः चामीकरं हेम नानापुष्पफलोपेताना
नांशुकविभूषिताः नानापुष्पफलोपेतानि आस्तरणानि इति केचित् हेममयीः सपरिहेमलताः स्वरूपतः पुष्पफलानां योगसंभवा
नानि हेममानि अंशुकानि उत्तरीयांसादिषु ये हेमापादाने तमोऽहं ग्राह्यतो रति पुत्रसंपत्तीमः अत्र फलान्यानाविधानाहरणीति
रूपनामगाः कम्प्यमानपुष्पादिरूपाणि तिलतमोहर्त्तावराद्यः विद्याधरसुपर्णानां मिथुनैरुपशोभिताः हारानादि
त्सुभिः सिद्धैः फलानि च विहंगमैः सिद्धाः पतिसुताः किंनराः विहंगमाः पक्षिणो इति तिरामोहरः लोकपालानुसारिण्यः
ऊर्ध्वगास्तास्तु देवताः ब्राह्मी अनन्तशक्तिश्च वलवयस्योपरि न्यसेत् अधस्ताल्लतयोर्मध्ये पद्मपर्यंकस्थापरे उभे इभासनस्था तु ८८

पवैसः कुलिशायुधा रक्तवर्णस्थिता नैऋषी खड्गपाणिः स्थानले याम्ये च महिषारूढा गदिनी तद्दलोपरि धूते च नैऋतिस्था
प्यासवन्नस्य खड्गपरो वारुणो वारुणी ही रथस्थाश्च नागपाशिनी पताविनीनवायव्ये मृगस्था ध्वजेरोपति सौम्याति लि भुस
स्थापापंखिनीनिधिसंस्थिता माहेश्वरी च ब्रह्मरूढा नवमीते त्रिपक्कलिनी यो लिम्नोवाहास्त दलेईश्वावाहनान्विताः पश्चा
देलेते श्वष्टदिक्षो मध्यपो धैत्राल्पनेतथाला श्च्यासामधो लोकपालशस्त्रयः प्रभेराक्तः जलस्को हरिग्राछायाः सिधिः
कलशाकाराः वाहनान्विताः श्रीड्स्थबालाः शस्त्यापंचपलाद्भुदेमासहस्त्रा स्वरस्पयेत सप्रतिमादिनामेतन्मानं सर्वासाप्र
परिष्ठाप्य पंचवर्णवितानकं धेन्वोप्रस्थाकुंभाम्भवस्तुपुष्पानि वेवाहि मध्यमेद्रत्गुरवे कालिमवो मास्तथैवच ततोमंगलघोष
नस्नातः शुक्लाम्बरी विप्रस्हिताभ्यामर्घ्यं मंत्रानेताउदीरयेत मंत्रः श्रयोगेत्वयः इति संकल्प दिगंगवान्नब्हनंभवमयसस्लस
रिपः संपत्ति श्रुमितफलदेदनागलोकेवसति पितामहस्यत्सगोत्रिंशत पितृस्वस्ता यतोरयेत्वादेर्भविष्यति तोषयेना
माष्टकदेहः सुरपतिवनितासहस्त्रसंसेव्यपरिष्टमगंधुद्रसेसहाचिंद्रद इति श्रथश्रयोगः श्रद्वैतातिसकलपापहरपविष्टिद
देहलपर्वेवदेवगणासहस्त्रपरिदत ब्रह्मापिनंघपितरस्तभवान्विसंतारणानंतरब्रलविंशद्दत्सरावधिकामितफलरूलाग

दा.म. ८९ लोकनिवासकामः कल्पलतामहादानं प्रतिपादयिष्य इति संकल्प्य प्रवृत्तिवत्प्रोक्तविंशतिरत्नमण्डपकरणमण्डपपूजागुर्वादि
विनियोगांतं कुर्यात्। ततो वेदिलिखितचक्रमध्ये तस्य स्वर्णकृतपरिस्तरणं तस्या उपरि वितानं तस्य लोकपालानां वसेत्। लवणाकूट
एवापंचहस्तां तस्याश्च पिलातस्य लोकेशपालानां तां पालिं पूर्वादिक्रमेण तयुगहरिद्राक्षतगंधतंडुलघृतक्षीरशर्करातिलनवनी
तस्थापूपलतामलेख्यलेख्यादिकल्पलताः संस्थाप्य प्रतिलोकपालपूजां कुर्यान् धूपदीपनैवेद्यादिवस्त्रपुष्पाणि फलमाल्यधान्यादीनि च
चिन्नकल्पलतासहिताः शक्त्या प्रतिष्ठापूर्वकं जपित्वा ततः कुंडसमीपस्थकलशानां स्थापनादि सर्वाभिषेकान्तं प्रकृतिवत्
ते। एवमभिषिक्तो यजमानः कल्पलताभिः प्रदक्षिणमावर्तमानो नमः पापविनाशिनीभ्यो ब्रह्माण्डलोकेश्वरपालिनीभ्यः
आशंसिताधिकफलप्रदाभ्यो दिग्भ्यस्तथा कल्पलतावधूभ्यः इमं मंत्रमुच्चार्य पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा नमस्कृत्य वेदिं परिक्रम्य
तउपविश्य महासंकल्पं कृत्वा यथासंप्रदायं विशेषेण वेदविद्भ्यो ब्राह्मणेभ्यो हस्तलकल्पलताएकादशानि विधानमिति वेदवित्
गुरवे दद्यात् देवतावाहनानां विसर्जनं मण्डपादिप्रतिपादनं ब्राह्मणभोजनादीनि। इति कल्पलतादानं मात्स्ये। अथातः संप्र
वक्ष्यामि महादानमनुत्तमं। सप्तसागरकं नाम सर्वपापप्रणाशनं। कारयेत्सप्त कुण्डानि काञ्चनानि विचक्षणः। प्रादेशमात्राणि ८९

८९

तथा रविमात्रा मिवान्तकः कुर्यात्स्नानफलाद्दूर्ध्वग्रासहस्तान्कुयात्सितः संख्यायामितिवस्तवीमि सुसाविलनिलोपवी अथ मंत्रं पूपयेत्स्तुं
ड्लवणेनविवद्दाणः क्रितीर्थपदसानद्दत्तत्तीर्थस्येमिमंत्रः चतुर्थन्तु उड्मेधरश्मिपंचममेवच षष्ठसर्वं रेणोत द्वस्त
मंतीर्थं वारिणा स्थलपेल्लवणं स्थांतर्द्धानाणं पांचनेष्ठं केशवं हरिनमधानं वद्धतमध्ये महेश्वरं भास्करं तु उमध्ये वंतु राधि रधिमध्ये ३
यं सर्वराणं मसेल्लहृमीं जल्वमध्ये वपार्वती सर्वं पुसर्वरत्नानि धान्यानि च समंत्रः कुलाद्गुरपंचवक्त्रं च अपिपरिकल्पये
त तस्तोयाधारणाहमीं तेनापितेभ्ये दुंगवेः त्रिः प्रदक्षिणमात्सपमंत्राने तानुदीरयेत मंत्रः प्रयोगस्तेषाः इति द्दासि स्वास्त
संपुस्ताम्नपुविरविस्मयवानिहसागरे यमलंकां वन्नवर्णमयानसोपस्तुवेतिहोरमगर्भितः सकलपापविधोतचितक्रितः
पितृपितामहपुत्रकलत्रं ऊर्ध्वतनयमिसिद्धावयतिमिष्टः पपार पुत्रकलत्रमितिरत्नाकरस्यमोदपदः नारकालोकस
मातुलमयपंफहिति सोपिनयश्चित्रमंहिरपिसाहिप्रोक्तप्रतिकमायाणीतिरिति पिमर्षं रश्मिं गुणपर्वाणि संख्यापावेकविं
शतिः एतावंगुलपर्वाणि प्रादेशः परिकीर्तितः सार्धत्र्यंगुलः प्रादेशस्तिकस्तरः प्रसादि प्रसिमाय लांडत्नादेदर्शि
ताः अथप्रयोगः यजमानोद्योसादि सकलकलत्रहृदयसंभावितनसकलिचासपितृपितामह पुत्रकलत्रशिवमंदिरलय

नपर्वकामपन्नतत्वविशिष्टलीपतीपरत्राक्षिकामः प्व: सप्तसागमेहतत्तमर्हत्रसिपादपिष्ठप्रतिसंकल्पगोविंदादिदिप
जादिमंडपप्रज्ञागुर्वादिदिविनियोगांतंप्रकृत्वित ततःपक्षकासादितत्सापजिनन्वसतिलङ्गाणेहेमानिसन्नकुंडानिस्थापयेत्
मेषलवणगुडमधुघृतगुडदधिशर्करातीर्थवारिभिः पूरयित्वातेषुब्रह्मकेशवमहेश्वरभास्करस्कंदगणाधिपलक्ष्मीपार्वतीप्रति
माः स्थापयेत पश्चिमाद्यारभ्याग्नि दिग्तानेवं वायव्यादिसव्येतान्यासनानिप्रजपेत्ततःकुंडसमीपस्थापनादिवनस्प
तिहोमांते वस्त्रिकुंडमध्याधिशतिनपुण्याहप्रत्यवाये सहस्रायुतमंत्रासत्वस्वधाधिपेयहोमंत्रिसलिलंकृत्वासिद्ध
पूर्वादिपूर्णाकृत्यभिषेकांतंप्रारब्धंकुर्युः एवमभिषिक्तोपजमानः सागरानग्निः प्रतिष्ठितासनमोक्षः सर्वसिद्धलामाधा
रोस्तु सनातनाः ॐ तत्वंप्रतिष्ठायुष्मत्संतुपुत्रोपौत्रैर्नमोनमः दिवोरत्नाकरमलः सागरान्निःप्रतिष्ठितासनमोक्षःसर्वसिद्ध
नामाधारोस्तुसनातनाः दधिमाधुर्यलवणोदनासास्त्रेनयुक्तंपजीवसंभारंयानंदधंतिवसुभिक्षपतेमयंतस्मात्सम
मापद्मभूविद्याद्तमलंविधध्वं यस्मात्समस्तपवनेषु यंतंएवतीर्थमेतनुसुवृद्धमखिलप्रदानं पापहृपोमृतविलेपनमपवर्ग
पत्नोवृक्षविधातितस्तुममापिलक्ष्मीतिविमंत्रैस्तत्रमंत्रतत्रप्रतिष्ठाप्रदक्षिणनमस्कृत्यवेदिपश्चिमत उपविश्यदेशकालौकी ९

हैमीं तेसकलान्कल्पयेत्सप्तसागरान् महासंवत्सरमुक्ताः सप्तसागरान्ब्रह्माणं शिवमच्युतं सहितान्सोपस्करान्विष्णुं देवतान्तुला
पुरुषोक्तमंत्रपुराणैरायुधागच्छवस्त्रधान्यमत्र मंत्रं संप्रददेत्तमं मे विष्णु यमी हरिहरां रचयेत् स्वस्वलोकान्वितलीतिवेति
त ततःप्रणम्य देववत्तु गृहादिपूजाविसर्जनं ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् निवृत्यादिति सप्तसागरदानविधिः मात्स्ये अथातः सं
प्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं रत्नधेनुरिति ख्यातं गोलोकफलदं नृणां पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापुरुषदानवत् लोकेशावा
हनं कृत्वा ततो धेनुं प्रकल्पयेत् भूमौ कृष्णाजिनं कृत्वा लवणस्य तु द्रोणेन धेनुं रत्नमयीं कुर्यात्संकल्पविधिपूर्वकम् स्थापयेत्प
द्मरागाणामेकाशीतिं मुखे बुधः पुष्पराग शतं तद्वत् घोणायां परिकल्पयेत् ललाटे हेमतिलकं मुक्ताफलशतं दृशोः भ्रूयुगे वि
द्रुमशतं शुक्ती कर्णद्वये स्मृते काञ्चनानि च शृंगाणि शिरो वज्रशतात्मकं ग्रीवायां नेत्रपटले गोमेदकशतात्मकं इंद्र
नीलशतं पृष्ठे वैडूर्यशतपार्श्वके स्फाटिकैरुदरं तद्वत्सौगन्धिकशतात्कटिः सौगन्धिकं पद्मरागः सौगन्धिकं तु लोहितपद्म
रागेव वक्त्रस्वरूपमिति वैजयंती कोशात् खुरा हेममयाः कार्याः पुच्छं मुक्तावलीमयं सूर्यकान्तेन्दुकान्तौ च घ्राणे कर्पूरचन्दनं
कुंकुमानि च रोमाणि रौप्यनाभिं च कारयेत् गारुत्मतशतं तद्वदपाने परिकल्पयेत् तथान्यानि च रत्नानि स्थापयेत्सर्वसंधिषु

र॰ म॰ कुर्यात्कुवीरवाजिकहां गोमयं पंचगव्यकं गोमूत्रमात्रेण तथा दधिघृतं सर्वं स्वरूपतः उष्णापे चामरं स्थापस्समीपे तानप्रहितं
९१ कुलानि वेहे मानिमघ्गानि वणसिलः कारयेदेवमेवं तु चतुर्थं दिनत्रयं सर्वं तथा सर्वलिप्ताधानानि यान्यग्नौ चपथः स-
ताः नानाफलानि सर्वाणि पंचवर्णान्वितानवं एवं विवेचनं पुनातद्धे माधिवासनं अलिमध्याद्द्वितीयं स्यादुत्तमामंत्रपद्मधः
उद्धेनुवामामंत्रहं वारहोदेवतः मंत्रः प्रयोगतो यः स्नाने ग्रहेचस्थमथितः परिहृत्यमत्स्याद्धिनायत्रवेजस्पृष्टे
कांतां यः पुण्यमायद्धिंमत्रसूलोपवासः पापैर्विमुक्तस्तत्रोनियदंमुणंदेः इतिसमस्तविधिः तोरलधेउष्टहृतंवि
तरतिसविमानं प्राप्यरेदीप्यमानं सकलवरठघमुक्तो वंधुभिः पुत्रपौत्रैः सहमदनसरूपः स्थानमभ्येतिशंभोरिति अथ
प्रयोगः अद्येत्यादि सकलवरठघहृदयमदनस्वरूपत्वपूर्वकवंधुवर्गपुत्रपौत्रादिसहितस्वर्गविमानरोहणपूर्वकशिवलो
कप्राप्तिकामस्तदष्टपुष्पकप्राप्तिकामस्तदष्टौ पुष्पप्राप्तिकामो वाम्बोरन्धेनुमहादानमहं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य प्र
इतिवदाविंशतिप्रसाम्प्रदायनागवीदिविनियोगांतं ततोगुरुः घोडशारेपस्मानिनंप्रसार्यतदुपरिलिखितांदंशमित्तं
प्रसार्यतदुपरि रत्नान्यपोद्धृतं शुक्लं गणेशश्रावयेदावालिर्व्यवस्थां गानि कुर्यात तत्प्रकाशीतितद्धर्मतां गोपुरेतत्कंठाग्रणाते ९१

न्नासांघ्र ललाटे हेमपतिलकं पंचाशन्मुक्ताफलैः प्रत्येकं दन्तो विद्रुमपटलेन विभज्य प्रवाग्रं शुक्तिमयं कृत्वा वंशवेणुमयो गोहि
रकपातेन शिराः गोमेदकपटलान्वितेन नेत्रश्यामकेन पाटलपीयां वैडूर्यपातेन पार्श्वस्फटिकपातेनोदरं पद्मरागपातेन ककु
दान्स्निनो हेमशृंगे मधुगारं स्पर्शकांतवर्धनाभ्यां रतिपाणिगुदं चंद्रकांतस्तवं तालुभांडामग्नामगुदं कुंकुमेन रोमाणि सप्ते
न नाभिं गारुत्मतपातेनापानं रत्नोत्तरैः सर्वसंधीन् शर्करायोनिस्थं गुडगोमध्ये आज्यमूत्रे चामरपुच्छे स्वर्ण
पत्ते दधिदुग्धे सन्निधौ स्तनौ हेमहनं साम्यसितुं कल्पयेत् पक्वाशीनि स्थाप्यानि एवं धेनुं साधनं पंचवतुर्थांशेन धेनोः रत्ने
रसः प्राग्गुलगुलं वस्त्रं च संवापयेत् दधिदुग्धहोमस्थानि वस्तेन संमर्दयति समंतात् सस्यपाधामानि फलपुष्पवस्त्रा
दीनि चासाद्य रत्नधेनवे सवत्साये नम इति पूजयित्वा वितानं बध्नीयात् ततः कुंडसमीपस्थकलशस्थापनादि यावत्
तिव्रत एवमभिषिक्तो यजमानो रत्नधेनुं त्रिः प्रदक्षिणमानम्य सोऽयं तिष्ठेत मंत्रान् पठेत् या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेषु
स्थिता धेनुरूपेण सा देवी मम शांतिं प्रयच्छतु देहस्था या च रुद्राणी शंकरस्य सदा प्रिया धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्य
पोहतु विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः चंद्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या

रा.म.
९२

लक्ष्मीर्धनरत्नेभ्य सहितीर्यलोकपालानां साधेनुर्वीरहस्तु मे स्वधायाविरस्तुरन्मानो स्वाहायन्नभुजां यथा सर्वपापहराधे
नुस्तस्माच्छांतिप्रयच्छमे लोकान्हे हि गतोधाम यतः पर्वतिहर्द्वरंघ्राप्रसन्नस्या गुरेवां तस्मात्सर्वनमस्तुभ्यं तत्र पदेवपुष्टिं
पाहि देवि भवसागरपीडयान्निमितत पुष्याणिपतितम्यन्त्र स्तुपरे दिपाम्मिपतस्त्वविश्वजाद्येसादेमहासंवत्स
पुत्वासमां रत्नधेनुं प्रपन्नागमर्णचंपुष्पाणंगधेगोस्तु वाणितिसमालं पूतां पुरस्कारफलादि वितनपनाघवपुर्वोपेतां धेनुसा
धनप्रमाणादि दश चतुर्थांशेन रचितवत्ससहितां पतितः स्थापितधान्यपुष्पफलादिमतीं विश्वे देवतां गवे हं संप्रद
दतिपूर्ववत्स्थाप्य दिति भपालरत्नाय गारच. हेमाहारपयस्तुभ्यमाग्निविधानपरतस्मे गवे वा म्निपदेशतुलापुरुषवद्दिमाग
स्या कुः सुवर्णादक्षिणां दद्यात ततः स्वस्मादिवा ब्रह्मादि प्रजनविसर्जनं ब्राह्मणभोजनादि पूर्ववत इति रत्नधेनुदान
प्रयोगः मात्स्ये अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमं महाभूतघटं नाम महापातकनाशनं पुण्यं दिनमथासाद्य तुलापु
रुषदानवत्‍ ऋत्विग्मंडपसंभारभूषणाच्छादनादिकं तुलापुरुषवत्कुर्याल्लोकेशावाहनं तथा कारयेत्कांचनं कुंभं मह
रत्नचितं बुधः महारत्नामितयतोनानिप्रादेशादंगुलायतंयावत्कुर्यात्सुवर्णस्य ततः क्षीराज्यपूरितं तं तदलंकल्पवृक्ष सम ९२

न्वितं १ मासं नगतं तत्र ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् लोकपालान्महेन्द्राग्नी स्वधाहमनसमन्वितान् वल्केशाद्यन्तं तस्य स्वाहा०
र्थो संपूज्यो वस्त्रं चामन्नगन्धं तेनं भक्त्यापरि तुष्टास्त्वनमेषगन्धर्वैस्तम्भुमासनं अग्निरस्मात्स्वर्गं स्याधनुर्वेद
स्यपूज्यः सामवेदस्याभीताख्याथेन्द्रं रह्मितो नव्यसेत अथर्ववेदस्य पुनः क्षुद्रस्तुयो रहितो वा पुराणवेदस्य वारः सात
सत्स्वसप्तमः गुः श्वेतकल्पश्वरत्र त्रिमा प्रदेशादिविभागसहितघस्त्रसंपा स्वस्तुवर्णमानमार्थिवं पतितः सर्वधान्यानि वाम
सन हवीतां पत्नुकेपानाम् श्वेतपगामाध्यास्ताब्धिरिक्तं शाश्वोचनलघुभान्यपंचवर्णं वितानकं जलकुंभाः षोडशास्त्राधि
वासनं तेनु मंत्रमेतपुरा रयेत मंत्रः प्रयोगस्ते यः स्तुत्यार्थमहामतघरं पोविनिर्दिष्टो र सर्वपापविनिर्मुक्तः सयातिपरमां ग
तिं विमानेनार्कवर्णेन पितृबंधुसमन्वितः स्तूयमानो वराप्सरोभिः परं प्राप्नोति वैष्णवं षोडशेतानि यः कुर्यान्महादानानि मा
नवः न तस्य पुनरावृत्तिरिह लोके विभाव्यत इति अथ प्रयोगः श्वेतपादिसकलापापहरणपर्वेषु पित्रादिसकलबंधुजन
सहितामहाशीसेव्यमानार्कवर्णविमानकरणोकविष्णुप्रसादित्वकामः स्तोममहामत्स्यास्मत्तद्दानमहं प्रतिपादयिष्ये इति
संकल्प्य ऋत्विग्यजोविंदादिकूनमंडपपूजा गुर्वादि वि नियोगांतं कुर्यात् ततः षोडशपात्रम्लोत्तरमासिकनीलमारता

दा.म.
९२
त्यमहाप्रलाग्निवितंतुलाभागंगन्धद्रव्यघृताभ्यां परां मध्यस्थापितव्यस्वर्णं घराकां महाभूतघटं स्थापयेत् घटमध्ये
ब्रह्मादिश्वतिमाः स्थापयित्वाम्बुदेहिमच्छरशधान्याभिषवं चामरप्रपक्षशाख्यादिनिवेशयजलं पंचम्रसन्निधाप
येततलतोमहाभूतघटायनमइतिसंपूज्यविलानंयज्ञोपार ततः कुंडसमीपस्थकुंभस्थापनादि पूर्णानुमभिषेकांतं च
इतिघट एवमपिघितोपजमानोमहाभूतघटं त्रिः प्रदक्षिणमाचरन्समन्त्रः सर्वदेवानामाधारमयं महाभूता
धिदैवतः परः तिरस्तुशिवंमम यस्मात्त्रिविधं विश्वस्मिन्महाभूतैर्विनाकृतं प्रत्तोऽसर्वभूतेषु तस्मात्त्वं पाहि मां सुप
स्थापयश्रुत्यादिवाक्यजनमहोत्तमवेदिपश्चिमतउपविश्याघे साधुत्वामहासंकल्पपूर्वार्धं महाभूतघटं महादानं कृतमतः
स्थितसौवर्णाकल्पद्रहारादिपुष्पाणां तंत्रवृतिमामहितं परीतः स्थापिताचार्यद्रव्याधानादिवामारासनप्रत्यापूर्णांशु आदि
सहितं विष्णुदैवतं तुलापुरुषवद्बुधा ततः प्रणम्य हवनग्रहादिपूजनविसर्जनमंडपादिवृत्तिपादनब्राह्मणभोजनादि
वीरयमहापामंगलाचाराहीनि इतिमहाभूतघटमहादानं इतिश्रीमहामीमांसकमहोदयकण्ठमहानीलकण्ठसु
तेरामरप्रभृतिविरचितेदानमयूखेषोडशमहादानानि अथदशमहादानानि कोर्मवनयोगत्तिलानागादासीरथमहीगृहाः कन्याचकपि ९३

साधेनुर्महात्मना निवेदयत्वा वसिष्ठाय ततो रामस्तु उवाच ॐ धारितं मया ब्रह्महत्यं च निवेदितं मया ॥ कथं तस्मात् द्विजश्रेष्ठ पापात्मा
लोकधारिणात् इत्युक्तो धर्मतत्त्वज्ञः पापानां पावनं परं दानं चैव सुवर्णस्य तस्मै तत्त्वं महर्षयः व्यासः सर्वस्मात् पापपुंजं तिथे
श्रेष्ठं तिथौ च दत्तं एतस्मिन् भगवान्नतैः पितामहसुतो ब्रवीत् गं द्विजोत्तमे तस्मात्सुवर्णदानस्य तत्त्वं वक्ष्ये नाम ये शृणु वि नातः पर
तरं लोके सद्यः पापविमोचनं सुवर्णस्य सुवर्णस्य सुवर्णदानं प्रयच्छति सर्वपापविनिर्मुक्तः स्वर्गलोके महीयते स्वाध्याय सुव
र्णशतं दत्त्वा हिरण्यसुतं द्वितीयेन वपोमुक्त वर्णत्वं तृतीयेन परिमाणविशेषः सुवर्णं द्वितयं दत्त्वा यत्र यत्र गतिमाप्नुयात्
दत्त्वा सुवर्णस्य शतं द्विजेभ्यः श्रद्धयान्वितः ब्रह्मलोकमवाप्नोति ब्रह्मलोके महीयते सप्त स्वर्णानि सुवर्णानां षोडश मात्र
विधिवत् हेम यावन्निति प्रयुक्तं सुवर्णं दत्त्वा देयं सुवर्णस्य तत् तीर्थे दत्त्वा तीर्थे विशेषो द्विजोत्तमे पूर्वपरिभाषायामुक्तं जितमिति
केचित् इत्यमंत्रः हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे यो मे पितरं द्विजोत्तमा
विद्विगुणं ... क्रमात् कनकं स्यात् सुवर्णं ब्राह्मणाय त्रिभिः सह दक्षिणां पलार्धं वा तत्तुल्यं दद्यात् यथासम्भव इति सुव
र्णदानं यादिसुवर्णं या द्विजो यः संप्राप्तो विधिमंत्रपूर्वकं ते दक्षिणां तस्मै सर्वं प्रतिगृहीतवान् इत्युक्तं मात्रेय

दा॰मा॰ ९५ ह्यस्य पापं विनीयते यो मनुजातो मुंजातं जार्द्धं वस्त्रं वा नियतः श्रुतिवासं कनकं यस्य लिंगेषु ब्रजेत्तत्स्य पुण्यं ब्रह्मा
दे भुजयावहितो दानं ब्रवीमि तव नारद शालमानं विधिप्रोक्तं सर्वपापप्रणाशनं ग्रामं तु यो दीक्षितं शुभं प्रोक्तं
ततिप्रदं पुण्यदं प्रदं दत्त्वा इदं सर्वमंगलकारणं पुण्यकालेषु सर्वेषु दद्यात् यः पद्मिनि विशेषात् कार्तिके दानं जन्मर्क्षे पुण्ये
दिवसे ततः पुण्ये देशेषु सर्वेषु गृहे देवालयेषु वा यत्र साधवः संपत्तिस्तत्र दानं समाचरेत् तथा गंधे न पूर्णं शालग्रामं
शालिग्राममध्ये सितं तंडुलेषु एतेन हं वेसरपत्र ग्रामं सर्वलिंगं चाष्टदलं विलिख्य तस्मिन् हिरण्यं शालग्राममात्रं
निधाय तस्योपरि तु विविधं प्रलाशमिश्रं शालग्रामं स्थापयेत्ततो गंधादिभिः पूजयेत् विप्रं तथा वेदविदं वरिष्ठं वि
दिवत् धान्यसमर्पयित्वा दद्यात्सुवर्णं शालग्रामं प्रसन्नः श्रीपतिः प्रीयतां सुरेशः शालग्रामं शालग्रामसमं माधव तुभ्यं नि
वे इति शालग्रामदानं अथ शालग्रामदानं एकोऽपि यः प्रयच्छति विप्राय प्रयतं चापि निर्मलं सर्वपापविनिर्मुक्तो लोके
महीयते स्वर्गवासं भगवान्मिलति इह लोके भुंजाप्यत इति शालग्रामदानं अथ अश्वदानं एको हि यः प्रयच्छति हेममय विप्रं
लक्षणं एतेन च मिश्रं दिव्यं गांधर्वं लोकमश्नुते यावत्तेषां सर्वपापक्षयो निपातं पुण्यदानं दोषवर्जितं यो दद्यात्सर्व प्रायश्चित्तं विप्राय स्वर्गलो ९६

हे महापते तथा यावत्तिरोमकाति हयेमवर्तितिहितेभ्यः तावत्कोटान्त्रिहलोकान्मानुवर्तीहवमानवान् कालिमानुगते यत्रं
कायहियापुर्यंशोभनेयायणडके ददातिय अग्रार्कैर्वपुललतोपयः सुसंपन्नः तस्यहिमयापितानामिप्याधुउपताधिः दुष्टः
पंथान्वेषेण भविष्यतियिवरत्वेन यत्रहिमपानथडुष्टपथविरहं सवद्वियिषानसंश्रयेयंपकृतंत्रैपं कोर्भ यत्रंतम्नहलपमध्य
यावतापेमध्यमेत्वमं दद्याद्विजानुसारोत्तानामतानपरौहुं शोकेः पंचपत्नीतोपयेः सुवर्णालंकृतं त्रमतः सर्वहितांसयद्वेन
ध्यानतापात्रिहोत्रियो तारगणस्तानानुवर्तलंकारः दानमंत्रः उद्घृष्याद्युमभ्यानांरक्तांविनयकालः सर्पयमहनमस्तु
मनसःशांतिस्वयमुमे शृथवेतामहानं गकः यज्ञमेधमहंपलुवलोपवैनीमसः यमकानंतुलेनेहवद्वैयंगविधिपर्वत
विधिंतसुप्रसादप्रमिदुहस्तानिर्मितंपुरा वैतमपंसुपतातहेमपर्णानामघिरं रूपेसुवर्णैः सुवं कीर्तिरलि पद्मामितं च
इन्वेतंवद्धितलगेहेनामद्वंगुवासं मुभेगपरैनेसंपूर्तंत्वापुधान्वितं धान्यरत्नोपरि स्थाप्यंतुवद्धकहेपुपहदं एवं
कृतेऽसंवायंधनलानापनिर्देशेन मन्त्राद्विगाधुपमविपुवोपमानादिकुलं यथपदानेत्रः मांहंसिपरुवेगापंकारय
पापविमलैः रजकापापसर्पयविपेदापनमोस्तुते एवंसमुद्धोर्नमंत्रैवक्तेदिद्यात्रिसोपंत्रं दानवानां संपद्येसार्दिश

रा॰म॰ पुत्रगोत्रधनायुष्करस्मृतो प्राप्नोत्यविकलं तेन सर्वं पुण्यतिलसंभवं फलम् ॥ लभ्यते ऽस्मिन्गेहे येन वसुपर्णानान्वितं रौप्यं वरदर्वालोपमो
९५ मितं वस्त्रेणैवं ताम्रपात्रं हैमं गुडं सुवासं संयुतं धूपदीपं संयुतं स्वापुत्रान्वितं धान्यं रत्नौघं निधिप्रियं तं वरं दद्यात् सुपात्राय गंधपुष्पाक्षतै
९५ र्चितं सकलं तु तथा दद्याद्विप्राय कामसमन्वितम् ॥ संपूर्णं एव मम ईप्सितं सर्वाधिपत्यं प्रियं सर्वं विशेषतः स्यादुपपितृदारा कामदे
वासुदेवं लोकत्रयं ज्ञात्वा तानि दत्वा यथाविधानं मम हि ॥ महलयोगे समुपस्थिते उत्तमसुखप्रदं पापघ्नं विष्णुप्रीत्यै यत्कृतं तत्सर्वं पुण्यं
मम इमं विष्णुं मनसा धारयन्तं द्विजोत्तमाय प्रतिपादितं ॥ इति कृत्वा विष्णुं विप्रं समभ्यर्च्य स्नेहेन भोजनं दद्यात् ततः सुवर्णं दक्षिणां दत्वा समर्पयेत्
तांश्च विप्रान्स्वहस्तेन जलं क्षिपेत् ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् पश्चात्स्वयं गुरुणा सह पत्नीसहितः स्वयं भुञ्जीत ॥ भास्करं मनसा विधाय ध्यायेत् लो
कपालान्प्रभुंजेत ॥ एवं लभते पुण्यं सकलं स्वर्गलोकमवाप्नोति ॥ वर्षाणि तथा दत्वा तुल्यमेव फलं लभेत् ॥ सर्वं एतेन विधिना कृतं
लोकं व्रजेत् ॥ इति श्वेतवराहकल्पे ॥ आदित्यपुराणे वैशाखपौर्णमास्यां तिलदानं होमसंयुतान् यः प्रयच्छति द्विजाग्र्याय स
र्वपापैः प्रमुच्यते ॥ यो वैशाखां तिलान्दत्वा पौर्णमास्यां विशेषतः अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ माघमासि ति
लान्यस्तु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छति सर्वसत्त्वसमाकीर्णं नरकं न स पश्यति ॥ वसिष्ठः ॥ नित्यं दानानि तिलानां यो नरः स्वर्गं महीयते महा ९५

भारते दत्तोऽनुकृतोऽक्षयहतः प्रतिगृह्णतः । तिलैस्तिलैस्तिलैर्होमः सोमार्चनं युधिष्ठिर तथा सर्वेषामेव दानानां तिलदानं
परं स्मृतं सर्वपापहरं तद्धि पवित्रं स्वर्गदमेव च त्रिमधुर्धृतैस्तिलभावो हि याति ब्रह्मैवं पापमुच्यते । स्नानं चैव तानि विविधानि मा
र्गेषु मनसम्पाते तथा । तिलोद्वर्ती तिलस्नायी तिलहोमी तिलोदकी तिलदाता च भोक्ता च षट्तिलाः पापनाशनाः ॥ ग्रहसूत्र
वहन्ति तैः कृत्वा सर्वपापैर्विनिर्जितः । त्रिमधुर्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ होमं स्नात्वा तिलान् स्नात्वा सुवर्णं मधु
सर्पिषा होमं कृत्वा समस्तश्च त्रिधा तत्र दत्तं हिरण्यं ग्रहीतारं ब्राह्मणेभ्यो जितेन्द्रियः ब्रह्मलोकं त्रिधा तिलान् नमध्यम्नाचे महतः
होमं कृत्वा होमान्ते तिलपात्रं च तिलदत्तं हिरण्यं समारभ्य विप्रसुवर्णं सहितं प्रत्येकं दानं नवकं प्रत्येकं दिग्भ्यः समोऽन्याय
प्राशनम् एवं कृत्वा तिलस्नानं सुवर्णं मधुसर्पिर्युतं च ब्राह्मणाय तिलहोमं सर्वपापक्षयकामस्तु महं संप्रददे नमम एतेन तिला
न्न प्रतिगृह्णाति स्वर्गं दद्यात् सुवर्णं प्रतिगृह्णाति नमम हं संप्रददे नमम प्रति तिलदत्तं यत्तिलपात्रं तु योऽर्पयेत् स मह्यं वा यत्र तिलस
हितां सर्वभावानां हि रत्नानां हि नाम्नोपपाद्य विधं पापं धर्मस्य च दैवपथा । कोऽदेव मार्गो दृष्टो तत्पितरस्तारयत्यमिस्तुतं प्राते
नाग्निपात्रे तिलैः पूर्णं प्रथमाद्भिर्द्विजाय तु सहिरण्यं च यो दद्यात् ब्राह्मणे विनिर्मुक्तः सर्वपापविनिर्मुक्तो नाकलोकं गच्छति स पु

दृ.म. नवाम्बं तु यद्युक्तादि हस्तं ताम्रपात्रं तिलपूर्णं वस्त्रवर्णानि सोवर्णवायपहल पक्ववस्तुम्मम हस्तेन दत्तेन मम उपवर्णं दक्षिणां च दद्यात्
९६ यद्वचमहातिलपात्रं ताम्रपात्रे तिलान्स्व तापलक्षे स्याच्छिकं सहिरण्यं सवस्त्रं ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत नामसंपूर्णं
पंचाश्वन: वतापसंभवं कोर्मे तिलपूर्णं ताम्रपात्रं सहिरण्यं छिन्नाय यत्नं दद्यात् विधिवत् स्वर्णं विनि हंति स: तिलपात्रं विधा
प्रोक्तं वनिशोत्तमम् मध्यमं ताम्रपात्रे स्यात् लोहं सर्वपापी हरिकीर्तितं द्विगुणं मध्यमं प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं स्मृतं सर्वमेवं जयं स्तोत्रं
गुणानां धर्मे हि पेत त्रिगुणं चोत्तमं तत्र सुवर्णं पणीहरि कीर्तितं सुवर्णं हि तिलानां तत्र वस्तिकं सविधिवि द्यते महत्सर स्थावापीं च पेव
तुं विधिनां एवं स्ते मात्र सप्ता स्तुतो भवति मानव: सदक्षिणांकं सपवाद्यं यथा दृष्टा च मुच्यते पुष्पकां सपाच पञ्चमासांवं
चविंशति: पलानाम त्रिहिं तिलानां प्रस्थ सस्वं सुवर्णमाषं ... पात्रं परिविधा स्येत वस्तुलो गृहे पसाक्षे प्रधानं समुप
क्षित: स्नानं स्वला विश्वमात्रे पितृं सर्वान् सत्तर्पयेत ततो भिक्षेपं पूर्णं यं हस्तिमेव च गानपयेनाथ संलिप्य ग्रह मध्ये सर्वत:
लिखेत पद्मं हस्तानां कुंकुमेनाथ चंदनै: ततो वह्निं स्थाप्य विलाहोमं कुर्याद् वैदिकै: तत्र पद्मं प्रतिष्ठाप्य दत्त्वा पूजयेत् विभावसु:
ततो ब्राह्मणानामाहूय वक्तुं संसमं पुत्रं पाद्यैश्च हस्तविधिवन्मार्जयित्वा संस्थाप्य ... प्रधानं च फलवाससे ९६

ग्रहाणोरविसोमाभ्यां संक्रान्तिविषुवगास्थितु तथाभ्युदयिकाद्दीमाध्याविवृद्धिममातरं तत्तद्युपकलं सर्वं उपामहमहेश्वरः श्री
वेतीम्भवेयदहेतु मन्त्रियाविविधिपद्धतेः इत्याविश्वस्य पाञ्चदुहोमं कुर्यात् स्वयमन्ततः सोपस्करां सतां मूलं हेमाध्यविहितं विसर्जयेत्
ग्रहे वामपि विश्रामांतां भोजनानि प्रदापयेत् स्वादिग्र पान्दप्रयोगः मलमासे सोमार्थ विधि विसर्जये ध्यायेदीपरमात्मा
नहारोपनैमात्तिके स्नानो गृहमध्ये उपलिप्ते गोमये कुम्भं स्थाप्य ताम्रपात्रे हलं पञ्चगव्यं पञ्चविधयवाश्वपलमितं तं तद्वत्पदं
तिलद्रव्यसहं वस्त्रेतं उपरिस्थापितस्वर्णमाषकं तं पञ्चवारम्यवेष्टितं स्थापयित्वा तत्समीपे हरिं संपूज्य वाहनं मद्युक्ता
रेण्यं पूजयेत् तत्र स्थापयित्वा सम्यग्विधिना घृताक्तं तिलैः यवैः विष्णुमन्त्रेण शिवमन्त्रेण वा होमं कृत्वा तु ईश्वरं सम्यक्
पाहस्वेन मासाधिपं प्रीणयेत् सोममासे स्वाहा इति मन्त्रः सदक्षिणं पात्रं तथैव मासप्रकोष्ठ समस्तमेव मासाधिपाय दद्यात् उक्ताश्च गोवत्स
ब्राह्मणाय देयं पलं पञ्चविधं तिलमिश्रितं तं पात्रं अस्य समस्तमिति तिलपात्रं संपूज्य गवे विप्राय वेष्टितं सपञ्चकं स्थापितं सधान्यक
लादिसहितं मन्त्रेणानेन दद्यात् संवत्सरे यमनियमेन विधानेन मन्त्रेण कोष्ठपात्रं मन्त्रेण अक्षयं भगवन्तं
मानुषं पश्यामि तिलस्थापितं कस्मै ददामि उत्तराजननं पात्रं स्थितं सप्तमं जीवितं वालभावेन ज्ञात्वा हि जोवनं प्रथमं प्रादि

दा.प. सक्लेपलिशापात्वमपाहतामवतोमवनाद्यमस्मुतिमंविहत्तात ओं एपनात्रं सुवर्णंचतिलान्व ख्यातिद्विताणां नक्षधान्येन
९७ पात्रेणमहताप्रतिमर्वश्रम ओं एपपात्रप्रदानेनमत्तम्रमारंग्रतीरवं तथाहेमप्रदानेनपचमानामनपरूपं आह्यालंगुरत्नांऽ
गुणमेनसर्वदहितां विप्राच्छादनानेनपरमात्मागुप्रज्ञितेः तिलसेथाग्नतदः खंकेनअपमसेवितं तिलपात्रप्रदानेनसूत
मुक्तोभवाम्यहमिति ततःश्रत्माहिरण्यंदक्षिणांद्यात पात्रानेनसमनवीर्सपवाहत्तात्जुनदति विप्रायप्रपाल ऊनर्ष्वाहालिपि
र्तिमरकाविशंविसमपथाशास्त्रिधान्सगानमोऽपेत इतितिलपात्रप्रयोगः अथतिलकुंभदानं गायत्रीयं तिलकुंभमथाव
सेकुंभदर्भवस्त्राच्छिते ब्राह्मणोमंऽल्देवंगणाकारपर्वेरू गंधैःपुष्पैः फलैर्गंधैःकर्पूराद्यनुपकल्पयेत अस्मालद्दगांब्रत्नांऽहने
ब्राह्मणांमंऽल्देष्यायंतस्मार्द्धवंडलांकार्यं वङ्गमाव्यतितोन्यस्यततोमंत्रमिमंजपेत नमोवरुणायपापसंतुतयेनमः इत्वा
तिनिमिशाविर्षोनुनाशमद्यापिमे तिलकुंभप्रदानेनपक्षिदपोममा इतिसंस्थितस्थंलिपापानिजलवाशिणां हितोऽस्यामित्रा
सेकुपानवेषावगाहते एसोपदानमहत्मागाणपपेपांवदोऽप्पा ओषधंवापिदेवेशसर्वमेधंमविष्यति ततलोकेवसेलका
नस्तपंचरक्षांवतर इतितिलकुंभदानं अथतिलधेनुदानं गायत्रीयं कार्यंतिलसंपूर्णांमिडलेवनिदेयतं तिचंवस्त्रिवद्यात ९७

धूपं जपेत् जपेत्वा यो नैवेद्यैः स्नानैस्तु गंधेन निर्माल्येन वधूपपेत वह्निदैवतं त्रिकोणं तो मंडलमिसर्पः किंवं वह्निरूपपति सर्वं वह्निस्व
रूपं द्विजमिसर्वः तयोः संप्रहृतां ऽस्तेन निर्मलः सन्नरः श्यात्र्यं च ततो ऽग्रातहिपानां च चतुर्भुजम वह्निरूपपति स्तं धूर्वान्
रूपो विलायः तेजोमूर्तं पापं वाह्णं च य्यपोहतु इति स्नेस्पन शंपेतिपापान्यग्निरूतानि च पालहे मेतु कोष्ठुहृंसं
तेयानि वह्निना श्रगारवनराहाद्दिसंभवानि चिवपानि च विदग्धकारतोथ्यानि रूपमोगांश्यानि च पारपाद्यपुत्र स्वनि
जानि शावादिदर्शनोथानि नेत्रहेमप्रसूतानि च पल्यंबु स्तेशानं विधमस्तापत्तप्रुतः विप्यलोके वसेद्भूपः कल्पत्रमकं विताः
इत्थं तिलकाकृतं अथ गजदानं कौर्मे द्याकृतं पुरतो मतमूलं पंचशतानि च विहान्त्रसारत्नापि चनिवेद्यमसमध्यमं स
रूपतो गजदानमुत्तमः पद्‌तान्मूलं हेममाशतपंचकं मध्यमः शतद्वयमध्यम इति वेदवित् पंचशतमाषात्तदर्धं तदर्धं मिस
समेपे तादृशा सुवर्णादिस्पवो रूप्यम्य रला लंकारं रांस्वर्तितालविपथतां सहकृतां वितिशस्ता द्लशिव पुंप्रजेत स्थूलां
रतुः तानगतां मोनिक जालालमकोगजालंकारविशेषः तथा यथालाभोपपन्नेर्वाय ऽपद्धसिद्द्वैने ब्राह्मणाय ह्रीडापस्त
गे लोकेमहीपते कर्मेत्‌पानि रागस्य महाणजोगजाधिपः सर्वपापविनिर्मुक्तो जायते नात्र संशयः इत्यश्वशतदानम्

नी.म. ९८ लेनमासे षष्ठिवर्षसहस्राणि षष्ठिवर्षशतानि च भोगान्भुक्त्वा नरश्रेष्ठ राजा भवति सत्यवान्दिहेति अथ अग्रहायणधानं प्रवृत्ते
पुष्या घृतपिष्टवर्षसहस्राणि धिक्ता मत्स्यो भोगोत्तम महाभोगान्लभते मोदते नरः पुष्य गोदाव पूजनात्तत्र महासिन्नं प्रदातव्यं तस्य दि
98 न सत्यमसहितं करावन मासा दिघीर्णा वामरांध पुष्प तंदूल संप्रजापति देवले तु पुष्य महेशं प्रदद्रे नमसेति काधे ला रघ्यान्तपुव
र्णा दक्षिणां नु पूष महेशं संपूजनेन ममेति हसि हन्ति विलास निवेद्य पुतिमा तंगांभस्सा सत्वा णो घृल स्ते शिवाय पंचदशी सम्प्रदापक
ले शृतिवस्थान्तिम शिवाय धर्मदे शिवाय गन्धमप्नुते अथ ताम्रोसरं वलित्रुव्यो लवहवे संपुज्य सोमं सोमग्रहाणि
ते पानवाल्गं प्रस संति संतः पवित्रिया पूजन अथ संस्तपस्याक्षस्तावसोमिर्भक्तो सत्या ज्ञानलणाय प्रदातव्या मंत्रेणानेन
शक्तितः इयं हसोमप्रयातु भक्तो विसस्त्र तिपारिता सर्वकामफलो भोग्या पवित्रं धर्मरस्तुते पंचवर्षाधिका सा नु वलार्धिंशरस
मावधि दसिद्धिन्नापात न दसराने पत्रं विधिधिस्यादि अथ वनमार्गं अग्रहायणमासे पांदसीं पूर्णामे संकारव सीं
पूष्याधुर्भिसामहपपुलवज्ञाहिप्रामस्तु पूषमहे संपूजनेन ममेति भिरासि घृला दध्यान्न पुष्यार्दक्षिणां च दत्वा तस्माप फेस्मा
ज्ञातलांच गृह्याये वते॰ अथ गवासीमा पांडिर्जविसर्गपस्तत स्यादि अथ मघे फल सा त गपदसप्तम॰ शिवाय पदसंधि ९८

निवेदयेतरस्तिशिवाय दासीदानमप्युक्तं इति दासीदानं अथ रथदानं कौर्मे रथं चतुर्भिर्लौहैर्युक्तं धान्यादरतं तथा विज्ञानुसा
रात्सर्वैश्च रथोपस्कारोऽर्युतं सदाहित्वाच विप्राय दत्वा शिवपुरं व्रजेत् धान्यादृतमष्टादशधान्यादृतं रथोपस्कराणानि युगयो
क्रैतोश्वरज्वाणि धान्यादृतं त्रिधा स्मिवापादः त्रिधैव सुवर्णादृति णा वस्त्र उत्तममध्यमवनिष्ठमेरता म्मत्रैविध्यमिति हे
माद्रिः दानवाक्यं अश्वयुक्तरथोत्राय ब्राह्मणाय चतुर्भिर्लौहैर्युक्तमष्टादशधान्यपरिवृतं सर्वोपस्करणयुतमेतं रथं विष्णुदै
वत्यं तं अहं संप्रददे स्वर्गादिहेतुस्तत्कामस्तुभ्यमहं संप्रददे न मम प्रतिमंत्रस्तु रथाय रथनाथाय मम सत्त्व विष्णुदैवत्य ले विष्णुदे
वाय नाथाय अश्वरगाय नमो नम इति सुवर्णादिदक्षिणां च दद्यात् गारुडे गंधर्वं तु रथं संयुक्तं यो ददाति द्विजातये सर्वकामसमृद्धे
श्वासदाना जायते भुवीति गंधर्वरथविशेषः सा च चतुर्भिरश्वैर्युक्तर्षभगजैर्वा युता दर्पणवोयेती गंधर्वमिमां प्रयच्छामि विष्णु
दैवाधिदैवतं दानेनानेन भगवान् प्रीयतां मे परः पुमानिति गंधर्वमंत्रः इति रथदानं मार्गशीर्षकृष्णाष्टमी आद्य फाल्गुनपौ
र्णिवैशाखे वाहिरण्मयं पंहरिमध्यर्चेजागरं च कृत्वा प्रातः शिविकां विप्राय दत्वा तस्य वर्षाणि दिविविमानवाहकाय वर्षाहिमनं
वर्णयित्वा तिविध उत्तमो गानं तं विष्णु सायुज्यभाग्भवति एवं मलेहे माडोवन्हिपुराणो अथ महादानं कौर्मे गोचर्म

रा॰म॰ ९९ मात्रं प्रदद्याद्भूमिं वा स्वशक्तितः त्रिविधा सद्विहितां सत्वा स्वाशिवत्तुरं प्रजेस त्रिविधं सुवर्णं तथा दक्षिणाविधेः सर्वः इह
स्मृतिः सपि गोचर्ममात्रेण समाद्धेन मानवः धौतपापो विशुद्धात्मा स्वर्गलोके महीयते एताहस्तेन दंडेन त्रिंशद्दंडानि
वर्तनं त्रिभागहीनं गोचर्ममानमाह प्रजापतिः मानेनानेन यो दद्यान्निवर्तनमहात्रेयुध इति तथा गवां शतं वृषश्चैको यत्र ति
ष्ठत्ययंत्रितः तद्धि गोचर्ममात्रं तु प्राहुर्वेदविदो जनाः इति अत्र नाना गोचर्मप्रमाणेषु उत्तममध्यमाधमभावेन व्यवस्था दे
या तथा वृहस्पतिः सहस्राणि स्वर्गे वसति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत् तत्र सुवर्णा भेद आना फल
प्रवणोपि स्वकामितमेव फलं तु सोन्यं पंचेति यथा भूमिश्च नस्य फलं नाहं तिषोडशीं दानान्यन्यानि भूमेर्यांति भूमिदस्य
म लिह यस्तु ब्रह्मणाय प्रस्तात्तमः षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे वसति पिता पुत्रपौत्रैश्च मो वा सर्वेषां फलाय कामो वा भूमिं
तु ष्यमहर्संस्परेद् नमभेति सपुण्यं कुरुते लोके यं आत्मानं हस्ते निधिपेत् धातान्यः समीपस्थां भूमिं प्रद्दितीय इत्यभिर
लिपानः विप्रः सर्वं तु मनसा पुद्दित्तिन्निदन न हि भूमेः परं वस्तु गोसुवर्णाक्षु किंचन यतो भवि गवि प्रोक्तो सुवर्णं दद्दितामृते
तिमां प्यवचनादत्र सुवर्णमेव दक्षिणा पितृयामिनः मायं वा नगं वापि विविधं पापः प्रणश्यति हेमं वा सम्यक् संपन्नं सर्वपापेभ्य ९९

पुच्यते स्वर्गलोकं पारलौकिकं यो हि दद्याद्वसुंधरां । वसिष्ठ पौर्णमास्यां पितृभिः सह मोदते ॥ तथा अविपरीतां रत्नां वसि
तां सधवः पृथिवीं नामस्थिरां लिपापयं न्ययतश्च मम यथोपि सर्वं कार्यं वर्णितानि जानां दद्यात् सर्वेषां ते भूमिं दत्वा पापम्
दानमनुत्तमं विप्रविद्वानां स्वस्थान धातेष्वां प्रतिगृह्य गृहीतानां पितरो यतेद्विजस्य पिहमाडे शिवधर्मोक्ताय
मिदानमुत्तमं दत्तमहिदानविधिः सर्वसस्यं भूमिं दत्तं सर्वविद्वानं पात्रं गृह्य मधिपधिया सर्वदिक्षुं द्विजेदत्वा प्रसन्नोर्चं
प्रजेश्वरः सर्वविद्वेन दासीदासकोविलोचि कोष्ठागरामाद्विसौ अपत्यं स्त्रीधान्यवस्त्रं तत्पुरुषं चलितं वेग गाडे
हरेकंदानं वापि नमयं वा पिशस्तिः सर्वोपकरणोपेतं योऽग्निहोत्रं गृहम् बालमायद्द्विजाय विद्धवं तुदंधिने
क्रीडित्वा सुचिरं कालं मानुष्यलोकमागतः भवसय्य हतेम्यद्यं सर्वसकामसमान्वितः ब्रह्मवैवर्ते भवति स्थानदोषयोर्विनि
नेयधानं गृहस्थां नान्यतरं द्विजायापं नयत्नो हुतं दत्वा परः तथा कपिलाम्हान्वानं तु कस्यगिसंख्यया पुत्रनाम्नो
ते तन्नत्सरं संख्यया यावत्स हिरण्यापि यच्छतं यावत्सहस्त्रकं कुमतं यगावान्प्राधुन्नि विदात्त्वकृष्णमिकानि तिमात्स्येदत्ता
पंचकं तत्रत्रवलापि शतसपादत्तं रुजपिता यथान्यायं तातोद्यान्यहं गृही स्वादितादिपदं दत्वा रोरुणेभिः वन्येनवा पंक्तादिं

नी.म. नान्तु लिंपेत्तस्मिन्देवान्यजेत्सर्वतः स्थापयेत्पार्श्वतो लोकपालान्प्रयत्नतः सर्वेषां तु विभागेन शिखिनो यानवर्तिन एकाशीति
१०० पदं स्थलं तु विलिखेद्वास्तुनः परस्यान्यत्र जयेद्देवान्त्रिंशत्संख्यान्पदेषु तु द्वात्रिंशद्बाह्यतः पूज्याः पूज्यास्त्रयोदश तत्स्थलोदरमध्येन व
पदस्त्वेव पञ्चतारादिस्थिपदाः स्मृताः त्रिंशतिस्त्वेव परिमाणं तावत्तोऽधिपदाः स्मृताः एवं प्रतिष्ठितेष्विष्टादेवान्स्थापयेत्पंचव
नामतस्तान्प्रवक्ष्यामि नामान्यानि वसिष्ठवत् ईशः कोणादिषु स्थाप्यः पर्जन्योऽथ जयन्तश्च महेन्द्र ईशानादे शिखी चैव पर्जन्योऽथ जयन्तः तु
शिखाग्निः सूर्यः सत्यो भृशश्चैवान्तरिक्षस्तथानिलः पूषा च वितथश्चैव गृहक्षतयमावुभौ गन्धर्वो भृङ्गराजश्च मृगः पितृगणा
स्तथा दौवारिकोऽथ सुग्रीवः पुष्पदन्तो जलाधिपः असुरः शोषपापौ च रोगो हिर्मुख्य एव च भल्लाटः सोमसर्पौ च अदितिश्च
दितिस्तथैव बहिर्द्वात्रिंशदेते तु तदन्तस्तु स्मृताः आपश्चैवाथ सावित्रो जयो रुद्रस्तथैव च अर्यमा सविता चैव विवस्वान्वि
बुधाधिपः मित्रोऽथ राजयक्ष्मा च तथा पृथ्वीधरः क्रमात् अष्टमश्चापवत्सस्तु परितो ब्रह्मणः स्मृताः आपश्चैवाथ पसश्चपर्ज
न्योऽग्निर्दितिस्तथा पदिकानां तु वर्गोऽयमैशान्यां कोणसंश्रितः तन्मध्ये तु बहिर्दिग्भागे द्विपदास्ते तु सर्वतः एतत्सर्वं गृहाणां तु पा
दान्तु विज्ञेयाः वास्तोष्पतिरिति तेषु तस्मिन्वास्तुदेहे विचक्षणाः वास्तुपदमनं कुर्यात्समिद्भिर्विधिवत् ओषधीस्तथा च १००

नेत्यथा च नवेयमपि स्वपुत्रसादभवनेपुत्रासादपीवर्द्धने धानामिपत्नीनिवद्सासादेषु गृहेषु च वास्तुपशमनं कुर्यात्
पूर्वमेव विवस्ताभः वास्तोष्पतेदीनेतत्क्रियावास्तुदेहे विवस्ताभः एकाशीतिपदं लिखेद्वास्तुमध्ये तु पिष्टकैः होमं विद्युमेखले
कार्यः कुण्डे हस्तप्रमाणके पर्व्वैः स्वमतिरित्येवं सम्मिद्भिः सीतरसैः पञ्चलोकैः खादिरैः पलाशाम्रोदुम्बरसम्भवैः कुशाग्र
कैः पूर्वैर्विल्वापि मधुसर्पिः समन्वितैः कार्यं कुर्यं च पिर्णैः सर्वैर्विल्वबीजे यथापि च होमं तेन महाभाजेयं मन्त्रवास्तुदेहे च दिंहते तद्धि
षोडशने च दामिदं स्थाप्यास्य मन्त्राणां एवं संपूजितादेवाः शान्तिं कुर्वन्ति ते सदा सर्वं धान्यं च नेदं धान्यं कुलं गोपयाहि नीमिमिति अथ गृ
हवास्तुप्रशान्तिप्रयोगः पञ्चमाने मासपञ्चावदिलिख्याएवं वास्तोष्पतामिशुर्थं वास्तुपान्ति विदधीयइतिसंकल्प्य गणेशपूजा स्व
स्तिवाचनमातृपूजा वृद्धिश्राद्धं चार्घं त्रलर्धिग्वरणानि कुर्यात् ततश्चाचार्यः स्वसंस्थितं अपक्रामन्तु सेताभूताः पन्तत्र
तपिशाचाद्या अपक्रामन्तु राक्षसाः स्थानादस्माद्व्रजन्त्वन्यस्मिन्करोमि भुवं त्विमामिति मन्त्रेण सर्वपान्विकीर्य पंचगव्येन प्रोक्षी
चोहत्वा इति तद्वेनएतान्विद्धमिति वस्त्रेण गृहं संप्रोक्ष्य गृहे ब्रह्मास्थानं प्रामापांचावंत्रांतलोपं हस्तमितं स्थण्डिलं रत्वा तस्मेशा
नादिकीशानं ब्रह्मपंचत्ररेखालोहिवीसान्वितं तंभूतलेनागासोपपत्सास्म सर्वेषाः अस्मिन्गृहे च तिष्ठन्तु यायुर्वैलवकाससंहिति

ह.म. १०१ मंत्रेण निरवलेत प्रतिष्ठो लं मंत्रा रश्मिः तत्र ईशानादिरेक्रमेणोत्तर चतुष्कोणेषु अग्निभ्यो पृथक् सर्वथाप्येवान्येतत्समाप्त्रि
ताः ते श्लो बलिं प्रपञ्चादि उत्तरमेरा लिङ्गमिलिमं त्रेलमा धामत्तादि बलीन्दत्वा स्थंडिलोपरि ॐ शांतायेनमः पश्चात्से
कांताये विशालाये आणावाहिन्ये सत्ये सुमस्ये नंदाये सुभद्राये सुरथायेइति प्रणावाद्यैर्नमोन्तैरेषाम् मंत्रैः पुं कुमादि
नाहेमसृत्यादि पत्र तारूपा प्राङ्मुखम्रा दाप्तः प्रागंतार्ध्वं स्थापं कुर्यात् दक्षिणोधोः पत्ता हिरण्याये सुव्रताये लक्ष्म्ये
विभूत्ये विमलाये प्रियाये विरूपाये वालाये शिवो कार्ये ह्यायेइति दक्षिणो व नापता उत्तरस्थाप्य स्थापयेत्ः एवमेका
कोतिपरमंडलं संपद्यते तत्र मध्ये स्थलवकोष्ठरेखापार्जनेनैवी कुर्यात् एतत्रवपदं ब्रह्मस्थानं तस्य चतुर्दिक्षु बलानि त्रिपद
नि विदिक्षु वे बलाकाराणि कार्यशक्षेणवाद्यष्टनुर्यांतेनेमोंते वेदमानमपि देवताप्रवासस्थापयेत् तत्रेशानकोण
पदे वास्तोः शिरसि शिखिनमः इति शिरसिनं तद्दक्षिणकापदे दक्षिणे नेत्रे पर्जन्यतदक्षिणततोपि पदक्रमशः इति द्विपदे
दक्षिणान्नेत्रे जयंतं तद्दक्षिणाद्विपदे दक्षिणांसे कुलिशायुधाप तद्दक्षिणाद्विपदे दक्षिणवाहो सूर्यायतद्दक्षिणवाहावेव
सत्याय तद्दक्षिणाद्विपदे दक्षिणकूर्परे भृशायात दक्षिणस्पर्शिगते जपदे दक्षिणवाहोप्राकोष्ठाय ः आग्नेयकोणप १०२

दक्षिणाग्रबाहौ वायवे तत्पश्चिमे एकपदे दक्षिणमणिबंधे पूष्णे तत्पश्चिमे स्तोष्णु ग्राहस्ते द्विपदे दक्षिणपार्श्वे वितथाय तत्प
श्चिमे द्विपदे दक्षिणपार्श्वे गृहक्षताय तत्पश्चिमे द्विपदे दक्षिणोरौ यमाय तत्पश्चिमे द्विपदे दक्षिणजानौ गंधर्वाय तत्प
श्चिमे द्विपदे दक्षिणजानौ भृङ्गराजाय तत्पश्चिमे याम्यपद्दिगते एकपदे दक्षिणस्फिचि मृगाय नैर्ऋत्यकोणपदे पादयोः पि
तृभ्यः तदुत्तरे एकपदे वामस्फिचि दौवारिकाय तदुत्तरे ततोऽपि द्वाविंशतिपदे वामजंघायां सुग्रीवाय तदुत्तरे द्विपदे वामजानौ
पुष्पदंताय तदुत्तरे द्विपदे वामोरौ जलाधिपाय तदुत्तरे द्विपदे वामपार्श्वे असुराय तदुत्तरे द्विपदे वामपार्श्वे शोषाय त
दुत्तरे वायव्यपद्दिगते एकपदे वाममणिबंधे पापाय वायव्यकोणपदे वामप्रबाहौ रोगाय तत्प्राच्यां एकपदे वामपार्श्वे अहये
तत्प्राचि ततोऽर्द्धे दक्षिणावेति द्विपदे वामभुजे मुख्याय तत्प्राचि द्विपदे वामबाहौ भल्लाटाय तत्प्राचि द्विपदे वामबाहौ सो
माय तत्प्राचि द्विपदे वामस्तने अदितये तत्प्राचि ऐशपद्दिगते एकपदे वामनेत्रे दितये तद्दक्षिणे ईशानकोणपदार्धः पदे
शिरस्थायापाय नमः आग्नेयकोणपदार्धः कोणपदे दक्षिणहस्ते सावित्राय नैर्ऋत्यकोणपदार्धः कोणपदे मेढ्रे जयाय वाय
व्यकोणपदार्धः कोणपदे वामहस्ते रुद्राय मध्ये ब्रह्मागते कोष्ठचतुष्पदे सलग्ने ब्रह्मागते त्रिपदे दक्षिणस्तने अर्यम्णे तद्द

द्वितीयकपदे दक्षिणहस्ते सव्येतरे तस्मिन्नेव शृंखलपदे संलग्ने त्रिपदे जठरदक्षिणभागे विवस्वते तस्मिन्नेव पदे दक्षिणपा
र्श्वे विबुधाधिपाय तदुत्तरे शृंखलपदे संलग्न त्रिपदे जठरवामभागे मित्राय तदुत्तरे वामहस्ते राजयक्ष्मणे तस्माद्वित्रिपदे
वामस्तने पृथ्वीधराय तस्मादेकपदे उरसि आपवत्साय मध्यमे नवपदे हृन्नाभौ ब्रह्मणे तदुत्तरे पादस्तौ अतिशानीशानि
वृषवाक्षुं पुष्पवर्णानि इति प्रतिमापञ्चमण्डलाद्बहिरीशानादिकोणेषु चरकीं १ विदारीं २ पूतनां ३ पापराक्षसीं ४ पूर्वादिषु स्कंदं १
अर्यमाणं २ जंभकं पिलिपिञ्छं चाग्न्यादि दिक्षु इति ग्रामवासे सर्वान्संपूज्य पञ्चाशद्देवान्यावल्लक्षणं संस्थाप्य तत्र वरुणं संपू
ज्यं कुर्यात्स्थपिते याग्निं संस्थाप्य तद्दिशान्यां ग्रहमावास्य संपूज्य तद्दिशान्यां ग्रहं कलशं संस्थाप्य तत्र वरुणं संपूज्य धाने
वत्सश्री आज्येन स्वस्त्यानतहत्स्वित्तुष्ट संख्यया सिद्धर्वाज्येन शिखि पर्जन्य. जयंत. कुलिशायुध. सूर्य. सत्य. भृश. आकाश. पा
वकः पूष. वितथ. गृहक्षत. यम: गंधर्व: भृंगराज. मृग. पितृ. दौवारिक. सुग्रीव. पुष्पदंत. जलाधिप. असुर: शोष: पापय
क्ष्मा हि रोगः मुख्य भल्लाट सोम सर्प अदिति दिति आप सावित्र. जय. रुद्र. अर्यम. सवितृ विवस्वत् विबुधाधिप मित्र राजयक्ष्म पृथ्वी
धराय वत्स आपवत्स पवतिल समिदाज्यपायसैः प्रत्येकसंख्यया वा होष्यति ते ये सुरक्तसंख्यया पायसं चतुर्विंशति देवताः द्वितीये

यतेः कौ विदिह गीप त्नासा पर नह सीक्नेत्वर्थ मंत्र पद्य पिलिसि विद्यामि दद्दीक्षे सर्व दवत्तु मुक संख्याव हा ह स्त्र स्वाङ्केषेण गोस्या दिक्र
व्यग्गी सेन्य हहोमं यूलाय विलसमिराज्य पाप से: विश्वा हिं देव सामोनाम मं श्री प्रश्नेन नष्ट धिं श्याविम छोन्ह: शतं बाहुल्या वा
स्तोष्पं तेये स्त्रान्य वड्याति भ्रद्योन्न शतं तय ते मूनुर्भिर्ध्या स्तोष्य ते धुगास्य णाणि विवपंच विंशति: पंचाग्नि लफलानि
ताद्दी सानि वाच्छ्नु: तं पात्रे चार्य: विप्रश्च शान्ति होमस्ते ष्वं समापयेत् यजमानस्तु लोकपालेभ्यो गन्धपी हे देवताभ्यश्च
हिं दत्वा पट्टांकुशा विद्या दि पंच वस्त्राणि च दक्षिणां पापसाहित्या वहिस्त्वा ह्यानादि श्वेता चाक्षी विद्रित पसनापापन्हसी
भ्यो लोकपालेभ्यश्च वलिं दत्वा शिष्यादि शीसयेर्मी वनं हित्वैभ्यः श्रमप्रीतये धेनुं दद्यात् ततः शांतिकलशोदकेन सलि भि
रभिषिञ्चेद्यजमानः आत्मानं च हिरण्यं दत्वा वाद्या हिर्देवं कृत्वा धूपावसानं मंत्रे गेहं स्वकं च ह दिगंबे पिलसमंतनलगनधा
ग नहीरथानं वहस्वाम ध्वज वपेस्तु सौधीं ध्याला पष्ठो नमस्ते संपद्म सर्वदेव मयं वास्तु स्वं देवमयं परमिति पदिस्था गृहस्वाग्र
पं ध्याकाशपदे जानुमात्रं गर्तं खात्वा गोमयेनालिप्य गंधं चंदन पुष्पाहृते रत्नं सस सबीजानि विरुध्यो रत्नं च हिरण्यं नवं जलपत्तिवल
पं पद्म लेकपुष्पफलता गंधाद्य विनिमाराप जानुभ्यां पुयं गत्वा तज्जलं गर्ते हि पत ॐ नमो भगवा यति मंत्रेण जले प्रक्षिप्य गाव ईपुष्प

शा.प. वोर्ध्वे मुखे स्वपं ततो यथ पूर्वे दिशायां लक्ष्मीनं ध्योरत्ने वेशो याल कलशुष्यातिा विश्वा सन्नर्घ श्रोषं पर्णे स्थापितां वृक्षयान्तुस
१०३ तिमामानीयपे दिशायां संस्थाप्य पेदिकां विधायपरेत पूजितो विम पाया लोलमाद्येः स्वीवेः पुष्पैः प्रविश्यपार्श्वि वसेद्र
देहि मे गृहं नरुचं यास्तु गृह व नम लेलुम शख्यामितः ग्रमे मन्दहं यन्मधाम्यादि सगर्भ पुरुष सर्वे देवि त्वलोम से हिका गते
संस्थाप्य संशोल सामान्यं यथावदर्चयित्वा नथामावहस्य सामान्य परमंततिर्मिसहितसंप्राप्ते तये समराग तं पूजये
त महस्याधिके धिसकलस लाभेकरणं नमस्करं गर्भापति गोमयेनालिप्य गंधपुष्पादिभिः विश्याग्नावार्षं वक्तिलि
नः संपद्यते प्रोक्षयित्वा नायस्याम्यपीरवास्तुपीठ दयताः संपत्प प्रविश्य वृत्तमान्यते धान्येन सामान्य विधिना पापिरख
प्रतिष्ठितश्च पुरोहितो न शतना विप्रान् संपोष्य प्रसीद सिताम्बरस्यां मुहूर्तगुलोभुंजीत इति गृहप्रवेशशान्तिप्रयोगः अथ गृह
पलवप्रयोगः गृहमध्ये दक्षिणभागे यथाविधि लिखित तदुपरि शय्यामाद्यं विलाय तदुपरि शय्यां स्थापयित्वा शय्यायां संवे
वर्तिलक्षीनानावण प्रतिमां संपूज्य प्रतिष्ठाहितेन संप्रदायं प्रतिष्ठाहार्थं फलानि संप्रदाय हविलासमं गृहघोषं स्तमारामं
गृहं प्रवेशयेत् तेषु मंत्रः ए हेहि नारायण विघ्नहर सर्वाम वेदितपादपद्म सुभामसुभानं दक्षिणामधास्यारणाशुतसं ५३

च गृहं गृहाण । नमः कौस्तुभनाथाय हिरण्यरूपधराय च श्रीनिवासाय विष्णुरूपाय जगन्नाथेन देवाय नमः । नमो हिरण्यगर्भाय विष्ण्व
गर्भाय वेधसे नमः । चराचरस्य जगतो गृहभूताय वेधसे नमः । भवैरिव श्रमुलालोकालवेदर्द्ध प्रवस्थिताः । ये हि स्थितिपालक संतितथा
त्मिकं भवनं गृहीत्वा लब्धसौख्ये देवमण्डलं पौर्णे युतो भवे । पंचपरिक्रमा पुरुषोत्तमस्य स्तवस्य तत्र । ततश्च पूर्वं स्थापितं शार्ङ्गधि
पुरः सुवर्णपद्मवेशं स्वयमासेन आसुरवइ पवित्रपदेश कालकीर्तिमेतत्र मम पुण्यं त्वत्प्रसादात्पार्थिवोपार्जितं गृहं गृहे पवित्रं पद्म
पुष्पवेश स्वयमासने आदि देवतं यथा पद्मनिभं पादौ देवं स्पृष्ट्वा ताम्बूलादि भोजनं सर्वधान्यसमाहृतं गुरुस्वामिने गोपालो वैदिकसंच
देहिलिकाधि नमाप्रोदि सर्वपिपरागापुत्तं सेतिपश्रमो घोषं सर्वदेवेभ्यः गृह सर्वपापक्षयपर्यं यज्ञरूपकोटि प्रतापधि नरपालकसमीप
दीपालि निवासकामइति मन्त्रपगृहे दान पंचकमन्त्रं तत्र वश्वि चश्रेति लोकपालपुत्रनिवासकामइति एवं सर्वत्र विष्णुप्री
तिकामः ततः प्रार्थना इदं गृहं गृहाणत्वं सर्वोपस्करसंयुतं तवविश्व प्रसादेन ममास्तु पतितं गृहं गृहं मम विश्वसर्वं गृहाण त्वं
हि मे न्मम श्रीपतं मम गतो निर्वाणरूपी जनार्दन इति ततः श्रीतिपहितादेयस्य लोतिपद्मुखावतिग्रह भीमलक्ष्मीश्वरकाम
स्तुति पठेत् दक्षिणानुस्वर्णसहस्रमाणमेकसुवर्णवर्धं शक्त्या दक्षिणा ततः पादुकोपानहच्छत्रचामरादिकं पुनर्दत्त्वा संपत्त्यंगा

रा.म. ॐसंपन्नंगृहोपस्तादधरां सर्वसंपत्तीमेवास्तु सस्यसस्याद्विजोऽयमेतिस्वार्थिपेत एतस्मान्नमधिमास्थयामवंसर्वेगाः पोत्राय
१०५ संपन्नं पक्षं विनिवेदयेत वल्मकेभिः शतंपायकुलत्वात्मपहितये दोलनंदास्त्रंधाविषोरुधात्द्विधिपूर्वं वसलत्तोगणि
वेदस्येनागणाणामीपतः मन्मथं चाविविधोरध्यात्स्वं वापस्वरान्वितं भैरवलोकपालानांप्रतिमंडलायैवसंविति स्वस्वबी
स्वपरञ्जनमनेनविधिनापस्तु प्रतिसंवत्सरबुधः गृहे वापत्नेकुर्यात्स्मरः स्वमयस्तुपादिस्तुरूला स्वस्ति संवत्सरं करेद्यं
स्वयं वास्तुदेवतानां विशेषवैदेयानिनि शिवितेनघृतान्नं पर्जन्यायपसोमलं घृतोदनं जयंतायप्रीत ध्वजंविभूषनवं वर्वं व
कुलिशायुधायपंचरत्नानि येदंकुलिशं वसयीय विनानवं धूपं सर्वं च सत्यायघृतगोधूमं भृशायमत्स्यान् अंतरिक्षाय
शष्कुलः वायवे सक्तून् पूष्णे लाजाः वितथाय वालकोदनं गृहक्षतायमधुसर्पिः यमाय पिशितोदनं गंधर्वायधोदनं भृंगरा
जायमेषजिह्विकां मृगायपायसं पितृभ्यः कृसरं दौवारिकायदंतकाष्ठं येदंसुमवलिंच सुग्रीवायापूपं पुष्पदंतायपाय
सं वरुणायकुमुदंसहितंपद्मं असुरायपेयंहिरण्यंसुरा शोषायघृतोदनं पापायगोधूमं रोगायघृतलड्डुकान्नाग
येकलान्वितंउत्पलं मुख्यायसर्पि भल्लाटायगुडोदनं सोमायमधुपायसं सर्वभ्यः शालिपिष्टाक्षदितयेपोलिकांदितये १०५

परिसिं। अथ पदीर्गाधा पञ्चसाधयेधि सावित्र्या पलाशकाष्ठ समीधं कुशोदकं सवित्र्याग्निपूर्णं गायत्र्या घृतं चैहं विश्वदेवान्
तर्पयेत्‌ पापसंज्ञं पक्षमेकार्धमासं यवमांसं ईशानहविता सोलं घृतं संयुतं गुडोदकं मिश्रां पञ्चगव्यापसं दुग्धाधारा
पञ्चसमिधं कुष्माण्डानि चरुं मनोहराणि पायसं पञ्चगव्यं पयांसि पञ्चतिलानि हविष्मन्तं पञ्चदशी सपिण्डीकरणविधिं
वैश्वदेविकं दक्षिणां तुल्यमानं भागवतोक्तं मांसोदनं घृतं पञ्चके संतति विधिं पूर्वं धान्यं विपर्यये सलिलं मांसोदनं हविषो
हव्यं वेदोक्तं विधानं यथा सर्पिर्दधिक्षीरं मांसलंवणं संयुतं पीतलं वर्णं वसिष्ठाद्यमुक्तं पापनाशनं मत्स्यमांसं गुडमधु सर्वं
अपापसंचयाद्युता इति पापहरणं प्रयोगः स्नानमेवं प्रपद्यते स्थापनासन्नसंयुतं गुडपूर्णकलशे अग्निहोत्रं अथ पवित्रीकरणं
सर्वान्विकारान् यथावच्छोधितानि दुष्कर्मणो नाशयानुपादितिकृतं इति मत्स्यपुराणं मार्कण्डेय कुर्यात्‌ श्रुतिः स्मृतिः पवित्रमङ्गलं हव्यं
निर्मलं हविर्यथा साधनं पापनिवेदनं अर्धपञ्चगव्यं सर्वधर्मार्थं सर्वकामसमृद्धये स्यावद्दिनमादौ पवित्रं
पुण्यं अतिसर्वपापघ्नं सर्वकामसमृद्धये दिनानाथ जनार्दन पापसर्वं नरस्तं भवेत्‌ अतिसर्वपापधर्मशाला इति अतिमत्र
पापघ्नं अथ पापनाशनं प्रयोगः सहस्रमेधसं नामधेयं यज्ञफलं सर्वं स्नानं कुरु सर्वं पापं स्थापनं सप्तपदं पदं पापविनाशनम्‌

दा॰म॰
१०५

105

मावस्यामुमिरन्नं च सर्वपापेभ्यो मुच्यते ब्रह्महा लोके श्रुतं निवहति देवदः विष्णुः एवमाद्यथा आयं प्रकारयिष्यामि ये ध्रुव गपितान
स्वं पातिनारीयास्त्री अस्वपिनी च सिद्धः दास्यति गौरि तां च तथा अन्नमात्रं फलं धर्मेण विधिना (न) च सनोरो पितृश्च
ते स्कन्दे श्राद्धमिह स्पृश्यते निष्फलं पितृणां जयत्यां स्वच्छं गः च गोऽत्र च एकत्र पितामहस्य चैवं नामसंकीर्त्य यदि दानं च
मापं मेघमेव हि तिष्ठेत् सर्वमुत्तोरा मलवः अमृतोपवृत्त मधुपर्कं निवेदयेन्नान्तमेवाद्या स्वदृशि गां उत्पादयेत् तस्मा गृहा
मंत्रेणानेन दापयेत् गोरियं च मामिमां विश यथा शास्त्रविधिकम् गोत्रस्य शर्मणो गुणं दत्वा विश्वमात्सुपः पूर्विणां गरा स
स्ववासांसि वस्त्राणि मतः प्रतिष्ठाप्य जिनमेष्य दद्यात्सुरभिपत्नीनि ततः स्वगृहे विधिना होमान्ते कर्म कारयेत् यथा चार्चयेद्
पत्निपांगस्पृष्टुकानिव कन्यादाना प्रमुच्यते अत्र सप्तुष्टः दत्तोऽस्मुलोवा अप्युत्तरनिम इव गाणाः आवाप्य श्रीपथपो
गः वंमधुपर्केणासंपूज्य मासपद्मासुधामपसस्तपितरां विरति स्वपत्नीनं स्वुल्लनोकायाप्यादियं माध्य वत्सो सपस्याव
तपेऽप्येन वेरेणा स्वां च भाषापुत्रस्यपाप संस्तस्य तान्यान्यस्मापान्गुरवान्यविधी पर्तुमास नम्यधीलाहमि नाण्या
श्रीतपे ब्राह्मणाय विवाहयेद्विधिना कन्यां स्वनयं ब्रह्मविष्णु इति संस्थाप्य च मां च नवकं संपत्तो वक्ता ब्राह्मणोऽतुल्यं दास्यामि विधिना येन तु भवं ब्रह्मलोके

१०५

ध जिगीषया रुद्रात वासुदेवस्येति प्रतिगृह्य स्वस्तीत्युक्त्वा स्वयमाचार्याय सम्प्रतिपादयेत एवं सर्वमेव सम्पादितो संप्रदानस्य तेन
वाक्येन विद्यात कन्यादानं प्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दद्यात् तां मम मित्रस्यादिवं यथाशक्ति दद्यात विप्रेभ्यः सर्वमस्तात् साक्षिणः सर्वे
देवताः स्मरन्वयंप्रदत्त्वा मिपितृणां तारणायेति मंत्रं पुनर्मे मे सादिशेत पदस्तं तमपुत्रकामपुत्रकपुत्र प्रपौत्राय मुक्तगोत्राय पा
पुत्रशर्मणः प्रपौत्राय पुत्रशर्मणः पौत्राय पुत्रशर्मणः कन्याय पुत्रशर्मणो वा य ध्रुधार पिता पुत्र पत्र पुत्र गोत्रो स त्रा
मपुत्रशर्मणः प्रपौत्रीम मोव शर्मणः पौत्रीम पुत्र शर्मणः पुत्रीम पुत्रका गोमिमा रक्या श्रीकृ विनीतु मम हं संप्रददे तिवा हेसे
१ विप्रानुप्रयोग त्वे महत्वा गोत्रसः इति कन्यादानं स्कोर वेदाहिर घरस्त्वं हि पोददाति दयापरः विमानेनार्कवर्णेन दिवं
किति जानमानिना महेंद्रभवनं याति सेव्यमानोप्सरोगणैरिति वैवाहिकं विधाहोपयोगिद्रव्यं बलालंकारादीनि वैवाहिकदानं
प्रथकपिलादानं भविष्यपुराणे सहस्त्रं पो गवां दद्यात् कपिलां वापि सुव्रत सममेव पुराणोक्तं हस्तशतं विदांवरः हस्तकंपी गोप्रदानं
सवत्सां कांस्यदोहिनां संवत्सां कपिलां दद्या वेदयान सत्र समुद्धरेत पावैतिवाप्यायो माणिक्यसत्या पापा मवंति गुरपीलोकमासाद्य मेस
तावतीः समाः सहस्त्रसादिगोसहस्त्र फलावाप्तुं नंतासवत्स कपिला दामामितवर्षपर्यंतं कामधेनुलोक कामः इमां कपिलां सुवर्णशृं

र॰म॰ १०६ 106

गां दुग्धपस्कारयुतां मध्यरकगोत्राया पुत्रशर्मणे तां विप्राय वा नमस्कृत्य प्रदद्यात् मन्त्रेणानेन कपिले सर्वपत्नानां च प्रयी
पाहि ते नहि लीनि तीर्थे देवमयी च स्मात् ततः शीलिं प्रयच्छमे तत्रैव सर्वं तु विप्रलं धेन्वा दत्त्वा च वर्तुलं एतैरलंकृतां धे
नुं ... कपिलां विप्रमुख्याय दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् सुवर्णशृंगी ... पेतां दत्वा च ... दद्यात्
... महतीं कपिलां स्मृता उपस्थानं सुवर्णमं ... गोदाने ... मानस्वात्मा
... स्वर्गमोक्षफलप्रदा सप्तजन्मकृतात् पापात् ... संयुतः यान्यान् प्रार्थयते कामान् तांस्तान् प्राप्नोति मा
वः ... सप्तजन्मकृतपापनाशपूर्वकं स्वर्गकामो मोक्षकामः पुत्रकामः ... ईश्वरप्रीतिकाम ईश्वरप्री
तिकाम इत्यादि ... फलं ... इति महाकपिलादानम् ॥ इति दशमहादानानि
दशधेनवो ... पापविनाशिन्यः कथिता दशधेनवः तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च नराधिप प्रथमा गुडधेनुः
स्याद् घृतधेनुस्तथापरा तिलधेनुस्तृतीया तु चतुर्थी जलसंज्ञिता क्षीरधेनुस्तु विज्ञेया मधुधेनुस्तथापरा सप्तमी शर्करा
धेनुः ... दधिधेनुस्तथाष्टमी ... रसधेनुस्तथा ... सुवर्णधेनुः ... धेनुः ... १०६

तद्विधानमथोपमास्यएघ सम्याजिनेचतुर्हस्तंप्राग्ग्रीवंविन्यसेद्भुवि गोमयेनोपलिप्तायांदर्भानास्तीर्य सर्वतः लघ्वैणकाजि
नेतद्वत्सस्यपरिकल्पयेत लघ्वैणकाजिनंलघुरम्याजिनं प्राग्मुखींकल्पयेद्धेनुमुदक्पादांसवत्सकां प्राग्मुखींप्राक्शिरसर
सं सवत्सां उत्तमागस्थितवत्ससहितां उत्तमागुडधेनुःस्यात्सदाभारचतुष्टयं वत्संभारेणकुर्वीतभाराभ्यांमध्यमास्मृ
ता अर्द्धभारेणवत्सःस्यात्कनिष्ठाभारकेणतु चतुर्थांशेनवत्सःस्याद्गृहवित्तानुसारतः भारःपलसहस्रन्तुदशभिस्तिपरि
भाषयामुने धेनुवत्सौघृतस्यैतौसितसूक्ष्मांबरावृतौ शुक्तिकर्णाविक्षुपादौशुचिमुक्ताफलेक्षणौ सितसूत्रशिरालौ
तौसितकंबलकंबलौ ताम्रगडुकपृष्ठौतौसितचामररोमकौ गडुकंरत्नसुदेशौ विद्रुमभ्रूयुगोपेतौनवनीतस्तनान्वितौ क्षौ
मपुच्छौकांस्यदोहौइन्द्रनीलकतारकौ सुवर्णशृंगाभरणौराजतखुरसंयुतौ नानाफलमयैर्दन्तैर्घ्राणगंधकरंडकौ गंधस्र
ग्वः वर्परादिपतःपात्रविशेषः इत्येवंरचयित्वातांधूपदीपैरथार्चयेत यश्चगुडदानंसार्वतोमानतस्त्वाधिवेफलाधिकं ग्र
थयोगः समर्पयेत्सर्वपापक्षयपर्यकाशेषफलप्राप्तिसहितमुक्तिमुक्तिकामोगुडधेनुदानंकरिष्यइतिसंकल्प्यविप्र
रत्नसंपन्नसवत्सगुडधेनमहंप्राप्यावाहनंप्रतिष्ठापनपूजनानिकृत्वातांप्रदद्यात्सपरिस्रवस्त्रमाल्यमंत्रेणमंत्र्यस्ततादिसर्वपापहा

धा॰ म॰ १०८

यः पूर्वं कामो ऽशेषयज्ञफलप्राप्तिसहितमुक्तिकाम इमां धेनुम् अमुकऋषिगणायामुकगोत्रायामुकशर्म्मणे विप्राय तुभ्यमहं संप्रददे
न ममेति दद्यात् विप्रस्तु पुच्छं प्रतिगृह्य स्वस्तीत्युक्त्वा काममस्तु इति पठेत् एतावता दक्षिणां दत्वा विप्रमेकं नमस्कृत्य सीदाजी
दि च मन्त्रं समापयेत् अथात्र मंत्राः या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्ववस्थिता धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्य
पोहतु देहस्था या च रुद्राणी शंकरस्य सदा प्रिया धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु विष्णोर्वक्षसि या लक्ष्मीः स्वाहा
या च विभावसोः चंद्रार्कशक्रशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः चंद्रार्कशक्रशा
क्तिर्या धेनुरूपास्तु सा श्रिये चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्धनदस्य च लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे स्वधा त्वं
पितृमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां तथा सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे इति एवमामंत्र्य तां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत्
विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामिह पठ्यते सर्वासां च समुद्दिष्टा धेनुव्यक्तिरिति सर्वासामित्यर्थः ऊहस्तत्र स्वतन्त्रस्तु प्रयोगात् ए
तदेव विधानं स्यात् एवोपस्काराः स्मृताः मंत्रावाहनसंयुक्ताः सदा पर्वणि पर्वणि यथाश्रद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्र
दाः अशेषयज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते तथा युगे गुडधेन्वादयो देया उपरागादिपर्वसु

१०७

सर्वपापविनाशिन्य इत्युपक्रम्य सर्वपापहा इत्युपसंहाराच्च पापनाशस्य फलं न मुक्तिस्वर्गादीति तदानसौख्ये तत्र उत्प्रेक्ष्य
विधार्थवादेषु तासां मुक्तिस्वर्गादीनां सांगेमानाभावात् अपक्रमोपसंहारौ त्वप्रयोजकौ परंतु पापमुक्तिर्गणान्तरे प्रवेशे मेवपदेन
घृतादिधेनुः द्रोणमात्रेणाव तिलेन धेनुः कृत्वा तत्तच्चतुर्थांशेन वत्समिति विस्पष्टो दानविशेषे तु परास सहस्र प्रमाणः कुंभ इति
तत्र पलाधिकानि पंचपलप्रमाणानि चतुर्भिः इत्यन्ये तत्तद्वस्तुपर्याप्त्याधिकारात् यथा ज्ञेया पद्मपुराणे धेनुमंतरं घृतधेनुरुद्दिष्टा
तथापि तिलाभावे तथा घृतधेनुमित्युक्ता तिलानां प्राधान्यात् तद्धेनुरादावुच्यते अथ तिलधेनुः तत्र किंचित्प्र
कारांतरं विष्णुधर्मोत्तरे अनुलिप्ते महीपृष्ठे वस्त्राजिनकुशास्तृते धेनुं तिलमयीं राजन् सर्वरत्नैरलंकृतां धेनुं द्रोणेन कुर्वीत
आढकेन तु वत्सकं इक्षुपादां शुभां शृंगीं रौप्यखुरां गंधघ्राणवतीं तथा कुर्याद्वर्णैश्च जिह्वां गुडमयीं चैव कंबलां इक्षुपादां ताम्र
पृष्ठां सुविमुक्ता फलेन तां प्रशस्तपत्रश्रवणां फलदंतवतीं शुभां स्रग्दामपुच्छां कुर्वीत नवनीतस्तनान्वितां सितवस्त्रा
गलां वस्त्रसंवृतां सर्वपरीभिर्या फलैर्मनोहरैर्भक्ष्यैर्भोज्यैः समन्वितां सितवस्त्रयुगच्छन्नां घंटाभरणभूषितां ईदृक्सं
स्थानसंपन्नां सर्वलक्षणसमन्वितः योस्याः प्रदोह यांत्यत्र यावतः प्रीयतामिति फलं तिलधेनुमंत्राश्च धेनुमाहात्म्य

दा॰म॰ उक्तो नुस्तिलाः काचित्कृत्वा निर्मिताः क्षेत्रगोसदृशे ब्रह्मणस्तस्मै धेनुर्दीप्ता प्रतानुवेशवमिति मंत्रोत्तरं मुक्तं मधुघृत
१०८ धेनुविधिश्चोक्तो तिलाभावे तथा रक्षार्थं तथ धेनुं प्रकल्पयेत् वासुदेवं जगन्नाथं घृतहोमाभिषेचनात् संप्रज्य पर्वं यस्तुभ्यं
धध्रपादिभिर्नरः जहीरात्रोषितोन्नाम्नापिधपघृतार्चिषं प्रपिधयध्वत्तास्य घृतार्चिषमर्पितं गव्यस्य सर्पिषः कुंभं
108 च्यमालादिभूषितं संस्थाप्य विधानं संपूर्णं क्षिताव क्षुद्गुणेन च हिरण्यगर्भसहितं मणिविद्रुममौक्तिकैः अष्टपलसहस्र
परिमाणाः कुंभः शतपलादिशक्तितपलमानानीतिवा इक्षुपहिमपात्यानान्नखुरान् रौप्यमयांस्तथा सोवर्णे वाहितिलि
कुर्यात्शृंगे गन्धागरुचन्दने सप्तधान्यमयपार्श्वे पट्टोर्णेन च कंबलं कुर्यात्तुरुष्ककर्पूरैः घ्राणं फलमयांस्तनान् तद्वत्
स्याज्जिह्वां गुडक्षीरमयं मुखं पट्टोर्णधौतकौशेयं पुच्छं स्त्रिल्लं सिल्लारसस्ततिपादवत् उंछहोममयं कार्यं रोमा
णि सितसर्षपैः ताम्रपृष्ठं विचित्रं तु इक्षुरूपां मनोरमां विधिना सृतवत्सां च कुर्यात्लक्ष्णलक्षितां एतैः रत्नातथा
नतां पूजयित्वा विधानतः तत्स्नात्वा प्रदातव्या मंगलाशास्यपाणे एतां मया प्रकाशयगरलिवृत्तं द्विजोत्तम प्रीयतां मम
देवोऽक्षतार्चिः पुरुषोत्तम इस्सहास्य सविप्राय हाधाकेलेनाधिप स्कोदेवयं मंत्रः घृतगावः प्रसर्पंतेघृतं भूम्यां वतिते १०८

घृतमौत्स्येयाप्त्वघृतं समे संप्रदीपतामिति फलं च घृतहीनाथेहातनधीयत्रपाप समुद्रिमाः तेषु लोकेषु सर्वेषु गुणोपभुप
जायते सकामानामिथंपुष्टिः कथितान्यथसम मधुष्टिः फलं विष्णुलोकं नायांति नियमाधेनुदानं नइत्यादि दक्षिणात्रैव
शुवर्णाप्रमतिर्यथाशक्तीति मदनरत्ने यथाशक्तिहिरण्यमिति हेमाद्रौ अथ जलधेनुः तत्रैव जलधेनुं प्रवक्ष्यामि जलकुंभं न
यथाधुसुवर्णारत्नान्वितं गुर्वारि अतसीगरसुसन्वितमिति सांप्रदायिकाः एतैः गर्भमध्ये तैस्तु ग्राम्यैर्धान्यैः समन्वितं सितव
स्त्रयुगच्छन्नं दूर्वापल्लवशोभितं कुष्ठं मांसीमुरोशाबालकामलकैर्युतं प्रियंगुपत्रसहितं सितयज्ञोपवीतिनं सच्छत्रं स
उपानत्कं दर्भविष्टरसंस्थितं चतुर्भिः संस्थितं पात्रैस्तिलपात्रैः चतुर्दिशं स्थगितं दधिपात्रेण घृतहोऽवतम्मुखे तिलपात्रा
ताघृस्य दधिपात्रं कांस्यस्येति दाने विवेके उपोषितः समभ्यर्च्य वासुदेवं जलेशयं पुष्पधूपोपहारैश्च यथाविभवपाद्यतः
संकल्प्य जलधेनुं च कुंभं तमपि पूजयेत् पूजयेद्वत्सकं तद्वत्कृतं जलमयं बुधः एवं संपूज्य गोविंदं जलधेनुं सवत्सकाम् सि
तवस्त्रधरः शांतो वीतलोभो विमत्सरः दद्याद्विजाय राजेन्द्र प्रीत्यर्थं जलशायिनः जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मम केशवः
इति चोच्चार्य भक्त्याथ विप्राय प्रतिपादयेत् अपकाम्याहिनास्थेयमल्पेश्च मतः परं तच्चाधान्यानि पार्श्वस्थे कुब्जादि निम्ना

दा. म. देवो प्रियंगुपत्रश्रवणौ पत्रोपवीतेसमद्विस्थापयेत् वत्सं चतुर्थांशेनैव दक्षिणाभागतः सुवर्णाग्रेनन विधिना दत्वा
१०९ मेरुधेनुं नराधिप सर्वान्कामानवाप्नोति ये दिव्या ये च मानुषा इति अथ क्षीरधेनुः स्कंदे क्षीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तां निबो
ध नराधिप अनुलिप्ते महीपृष्ठे गोमयेन नराधिप गोचर्ममात्रमानेन कुशानास्तीर्य सर्वतः तस्योपरि महाराज न्यस
109 ेत्कृष्णाजिनं ततः तस्योपरि कुण्डिकां गोमयेन कृतामपि क्षीरकुम्भं ततः स्थाप्य चतुर्थांशेन वत्सकं सुवर्णमुखशृंगा
णि चंदनागरुकाणि च प्रशस्तपत्रश्रवणां तिलपात्रोपरि न्यसेत् मुखं गुडमयं तस्या जिह्वा शर्करया तथा फलप्रशस्तं
ताञ्च मुक्तामयफलेक्षणा इक्षुपादा दर्भरोमा सितकंबलकंबला ताम्रपृष्ठां कांस्यदोहां पट्टसूत्रमयं तथा पुच्छं च रूपशा
ईलनवनीतमयस्तनी स्वर्णशृंगी रौप्यखुरा पंचरत्नमयीं शुभां ब्राह्मणि तिलपात्राणि च गुडैः प्रपि स्थापयेत् सप्त
व्रीहिसमायुक्तो दिक्षु सर्वासु विन्यसेत् एवं कृत्वा संयुक्तां क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् आप्याययस्वेत्युक्त्वा गंधपुष्पैः समर्चयेत्
धूपदीपादिकं कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् अनेनैव तु मंत्रेण क्षीरधेनुं प्रकल्पयेत् आप्याययस्वेत्युक्त्वा गंधपुष्पैः समर्चये
त् धूपदीपादिकं दत्वा अनेन दधिधेनुं तेन प्रकल्पयेत् तु मंत्रेण आप्यायस्वेति मंत्रेण क्षीरधेनुं प्रसादयेत् गृहीत्वा मिलां १०९

विप्रसत्तमा याति नृपश्रेष्ठ मंत्रेणानेन भूपते एवं धेनुं प्रदत्त्वा तु गोलोके दिव्यं वसेत् द्विजातंतुपरो भक्तो ब्राह्मणो राजसत्तम यस्तु गच्छतामि
त्वां देवि भक्त्यानुदर्शयेद्विशेषतः पापक्षयकारी सर्वे तीर्थे नो नमोस्तुते इति एतां हेम सहस्राणां दानेनाथ स्वयं स्थितः श
ताधिमथवा पंचशतैर्वैषा धेनुः स्वयं स्थितः दद्याद्धेनुं महाराज शृणु तस्याः फलं दिव्यं वर्षसहस्राणि तु इन्द्रलोके महीयते दिव्य
वर्षसहस्राणि गंधर्वलोके काम इति फलोऽलेप संयुक्तां वाक्ये अन्यत्र धेनुवत् अथ दधिधेनुः तत्रेयं मत्स्योपमनुः शत्रुस्या
जिनास्तरणानुषक्ता दधिधेनुं च संस्थाप्य सप्तधान्यस्य चोपरि चतुर्थांशेन वत्सं तु सौवर्णमुखसंयुतं इक्षुरस्तपादं भवत्याद्य
ताम्रपत्रमये त्वात्रा चंदनागरुणा गात्रं पुष्पैर्गंधमोलिका गंधमालिकागंधद्रव्याविशेषैर्गर्भितेश्चिर सुगंधपुष्पसंयागितं तद्धे
कर्पूरादिसुगंधद्रव्यसमन्वितं जिह्वां शर्करया कुर्यात् ... तथा कुक्कुरमयांदंतान् सितसर्षपबांधलः ताम्र
पृष्ठं देयं रोमाणि ... तथा सुवर्णशृंगीं रोप्यखुरां नवनीतस्तनीं ... सुसंस्कृत्य सर्वोपकरणसंयुक्तां ...
पुष्पैर्नवगंधैश्च पूजितां ब्राह्मणाय कुलीनाय साधुवृत्ताय धीमते पुण्येऽहनि ... पादुकोपानहौ
हेमं दत्त्वा मंत्रेणानेन समाहितः मंत्रो गुडधेनुवत् दधिक्राव्णो इति मंत्रेण दधिधेनुं प्रदापयेत् एवं दत्त्वा धेनुं त्वां राजर्षिसत्तम ल

दा.म. ११०

कालतो दिनं गच्छेत् तिष्ठेद् ध्यानस्थानं सत्ययज्ञमालोचयेत् स्वजनैस्त्रिदिवं द्विजोत्तमः यत्नमधुधेनुदानेन मोक्षमायाति सर्वदेहिनः पुत्र
पौत्रप्रपौत्रैः सिद्धास्ते गच्छेत् सिद्धेश्वरः दत्ता रोहिण्यका चैव तेषां पितॄणां तिष्ठते गतिः मधुनदीश्च कुरुपाप सम्भवा सिद्धगोचरका
य इति शेषपापलोकेलः अथ मधुधेनुः स्कान्दे मधुधेनुं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीं अनुलिप्ते महीपृष्ठे कृष्णाजिनकु
शोत्तरे धेनुं मधुमयीं कृत्वा संपूर्णां घटपूरितां तदर्धेन तु भागेन वत्सं चैव प्रकल्पयेत् सौवर्णां तु मुखं कृत्वा शृङ्गाण्यगरुकं
तं पृष्ठं ताम्रमयं तस्याः पुच्छं सूत्रमयं तथा पादाः इक्षुमयाः कार्याः सितवस्त्रयुगं वरं घण्टां कांस्यमयीं कृत्वा जिह्वां शर्करया
न्विता मौक्तिकं नयने तस्याः दन्ताः फलमयाः स्मृताः दर्भरोमधरा देवी रोमपुष्पविभूषिता प्रशस्तपत्रश्रवणा नवनीत
मयस्तनी सर्वलक्षणसंयुक्ता सप्तधान्यानि दापयेत् चक्रांति तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु च विन्यसेत् प्रशस्तपत्रश्रवणा नवनी
तमयस्तनी सर्वलक्षणसंयुक्ता सप्तधान्यानि दापयेत् चक्रांति तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु च विन्यसेत् आच्छाद्य वस्त्रयुग्मेन धूपदी
मन्त्रोपविताम कांस्योपदोहनीं दत्वा गन्धपुष्पैस्तु पूजितां पुण्यकाले प्रविश्य ब्राह्मणाय प्रतिपादयेत् उदङ्मुखीं तु सवत्सां पश्चा
दानं समाचरेत् एतस्मात् सर्वदेवानां सर्वभूतहिते रता प्रीयतां पितरो देवा मधुधेनो नमोऽस्तु ते एवमुच्चार्य तां धेनुं ब्राह्मण ११०

णाय निवेदयेत ॥ अहं ह्यत्र मिल्लांसं पितुं दुर्वार्थे विशेषतः कामान्सकामदुधे पुण्य मधुधेनो नमोस्तु ते मधुवातेति मंत्रेण प्रदद्या
त्त्वेतसा द्विजाय मधुधेनुं पयसाम्यं दिव्यं नयेत आत्मलोकपितृभिः सार्धं दिव्यं नयेत फलश्रुतिः पिपत्यमधुवहा नद्यो पुण्यपायसकर्दमाः
ऋषयो यत्र यः सिद्धास्तत्र गच्छेति धेनुदः तत्र योगान्नवनान्भुंक्ते ब्रह्मलोके सनातने मधुधेनुं च [illegible] सिद्ध
सालोक्यं मधुसागरा ब्रह्मलोकं कामं इति विलेख फलोल्लेख ॥ अथ रसधेनुः ॥ ऊ ॥ रसधेनुं महाराज कथयामि समासतः अनु
लिप्ते महीतले शुद्धे कृष्णाजिनकुशोत्तरे रसस्य तु घटं राजन्संपूर्णं [illegible] तत्र [illegible] पोन वत्सकं [illegible] मयाः
पादा राजन्सक्षुरसंयुताः सुवर्णशृंगा भरणा [illegible] घृतस्तनी पुच्छं च [illegible] संयुक्ता [illegible] जिह्वा [illegible] मयास्तु [illegible]
[illegible] मयं [illegible] पुष्पमालाभिः [illegible] फलरसैस्तथा सप्तधान्य समायुक्ता चतुर्दिक्षु सदीपका सर्वोपस्कारसंयुक्ता सर्वगंधवि
भूषिता चत्वारि तिलपात्राणि चतुर्दिक्षु निवेशयेत् धेनुं तु पूजयित्वा गंधपुष्पगंधधूपादिभिः पूर्वोक्तैः स्वमंत्रैस्तावत्तानेव [illegible] प्रपतः सम
र्पयेत मंत्रान्गुडधेनूक्ताः एवं कृत्वा रसधेनुं दीयते [illegible] जातने [illegible] आत्मानं चैव [illegible] विशेषं [illegible]
ल निवर्तते पुनः [illegible] सोमपानं भवेत् [illegible] फललाभ [illegible]

रा.प. रुप्याक्तांनिवृत्तिरहितपापरग्राङ्गधे यस्मानच्छतोमयानसर्वं ततुफलप्राप्तिस्तामसिन्ति विशेषफलोल्लोलः अथघृतधेनुः स्नाते
१११ तद्घृतधेनुमलङ्कृत्य यथार्चितः अङ्गुलिस्नानादि पूर्ववत्समाज्जिनत्वा तोलोधेनुः प्रातरेव पात्रे जनसहस्रभारचतुष्टयं उत्तमा
कथ्यते तदर्धेन मध्यमा तदर्धेन कनीयसी तदर्धपादप्रमाणमर्धपादेन पञ्चसीत सहस्रं पञ्चदशसहस्रं मध्यमा चतुर्थांशेन सलवः अथानुपादि
रुप्यातमनुर्धांशेन वत्सकं यथोक्तशक्तिः पात्रं तु चतुष्पात्राणां पादेन अर्धपादेन सर्वं स्वशक्त्या कारयेद्धेनुमात्मपिण्डानुकारये
त सर्वबीजानि संस्थाप्य चतुर्दिक्षु सर्वतः सोपधान्युपस्थंगात्रि नोद्धिरेत पयांसि च गुडेन च घृतं कार्यं शिखान्यपि यवादीन
या कंबलं पट्टसूत्रेण कृतं तम्मालमुक्ता दिव्या रत्नपात्रे पञ्चरत्नसमन्वितम्परत्नी प्रमाणतयत्र प्रमाणं सितवासदम्भूषिता पं
चरत्नसमायुक्ता दर्भेण समन्विता कांस्योपदोहना सम्यक् गन्धपुष्पैः समन्विता इति विधानसंयुक्तां वत्सेन सह हितोपरि गं
धपुष्पैरलंकृत्य ग्रासानाय निवेदयेत पर्वोक्तवत् स्थितोदत्वा यथा पादुरस्तुतः धेनुं पर्येगुर्वीं सूत्रावत्सयुक्तां तो अपि
त घृतस्य तेन यमं आल्लान्यदिवासमर्पयेत गुडधेनुः ततः यावद्धेनुं वैयत्संविधि दम्पत्ति कावर्णविशेषैः स्वयं मन्त्र मानसाद
धान्यं धपुष्पं सर्वं दत्तं धेनुं समर्पयेत् तस्य पुण्यं चन्द्र विरोचपेत एवमेवमहाकल्पहालोवाक्ता नामान्निदत्तं वसेत सर्वपापहताधेनुः
१११

सर्वकामप्रदायिनी सर्वपापसमायुक्तो मुच्यते नात्र संशयः इति ॥ अथ कार्पासधेनुः ॥ वाराहे ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्पासि-
कीं शुभां सर्वविघ्नप्रशमनीं सर्वकामफलप्रदां कार्पासपलानां चापि सेनावाप्नुतमः ॥ ततः सा तु कार्पासमयी तु धेनुः
श्रेष्ठा प्रकीर्तिता मध्यमा च तदर्धेन तदर्धेन तु कन्यसी पूर्ववद्धर्म्यदानं विहितं च तथैव च वत्सं चतुर्थभागेन मन्त्रोऽपि
धीयते पूर्वोक्तपूर्ववद्दत्त्वा धान्याद्युपस्कृतं पूर्ववद्दानतो ह्यस्य तिलधेनुदानवत् हेमशृङ्गीं रौप्यखुरां ताम्रपृष्ठीं सोम-
प्रियेऽमृतधेनो त्वं सोमापि च नमोऽस्तु ते इत्येव मन्त्रं पठन् दद्याद्धर्मज्ञाय ब्राह्मणाय ॥ अत्रैव प्रजापतये सोमराजाय वै नमः पठेत्
दत्त्वा ब्राह्मणाय प्रदद्यादिति सर्वपापविनिर्मुक्तः सोमेन सह मोदते तस्मिन् लोके गन्धर्वैः सह वै सुखं कामं इति वि-
ले धेयफलोऽयं ॥ अथ मिश्रधान्यधेनुः ॥ तत्रैव शिष्टं प्रतिसमाः ॥ शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि नवनीतस्य ह्यविशिष्टं गोमयेनानु-
लिप्ते भूमौ संसारे स्थितं अविच्छिन्नं विस्तृत्य पर्याप्तमधुरं स्थितं बहुधान्यसहितं सलाधेनुं कुर्यात्सुधीमान् ॥ अस्यैव च
कुर्यात् वत्सं बुद्धिमान् तस्याप्यनेन विधिना स्वर्णशृङ्गीं रौप्यखुरां ताम्रपृष्ठीं कार्पासपत्रं चापि घण्टाभरणवतीं तथा सप्तद्रोणं
कल्पितं कार्याणि प्रतिकल्पयेत् ॥ मन्त्रेण लोकान् प्राप्नोति स्वर्गे चाप्सरोगणैः सह क्रीडते तस्य पितरोऽपि तरन्ति यत्र तत्र वै सह स्वर्गं

हा.म. श्रीघायां प्रविलीनास्तथा पृथ्वेवेलासुप्रपात्रंकेश्वपानेगुडपिष्टिकां सांगूलेघंघलंघ्रोइसान्महीश्रेष्ठेतः योनिपृष्ठेस्येनुमप्पु सर्व
११२ तन्तुफलान्विता एवं सम्पदरपरिस्याफलायगास्यसूलतांतुगां स्थालपेहसम्पचंचापिवनुधीगेन मानवः एवंधेनुं समध
र्षमालायस्तुपिषयोः स्मालारेखार्चनंकुपरिग्रालनानपिपृ[illegible] [illegible]नुपसहितांगांगुडप्रभापीसमाख्याताः हामर्षः
लवणेग्रसाः सर्वेलवणैः सर्वदेवताः सर्वदेयमयेदेविसघणाख्यनमोस्तुते प्रदक्षिणि[illegible]हितेनरूतापवलिभारत सर्व
दानानिदत्तानिसर्वेतुवफलानितु सर्वेरसाः सर्वमंत्राः सयमेतत्वसावरं सौभाग्यंनवर[illegible]पतितोलोकपसंपदः चणांभवं
तिरत्नानुरसधेनुंनसंशयः सौभाग्यपरमस्वर्गेप्राप्यतेमहतिविशेषफलोल्लेखः प्रयतोतरे गांतयपतमयांऽलावो
शात्रस्थसंपुतां चतुर्भिवेत्संगडेंडेसादिनालयगपगेमापांतरक्तं स्थगप्यधेनुः विस्तुधर्मे भगवत्परब्रह्मलो
पिराजेंद्रदुहितेविष्णुभावा ततेविस्तालेराजनयथपाप्यपर्वणि सुवर्णस्यवर्णस्यापरिकल्पितां एवंसुवर्णप्र
शोभनांरूपमाहात्परंमावं तेषामासव संपुतां मुक्ताफलविभूषितां प्रभासकंसोपपुतांपप्ररलादिशालिनीं घृतपात्रस
नवतींकर्पूरागरुनासितां शर्करारसनैवेद्यांनिपुणास्वेवासितां शंखघंटेगातांमप्तर्षिंलसारस्थानवसितां फलसंतांव ११२

स्त्रपुष्पमाल्यैर्विशोभितां मधुवंशलां इक्षुदण्डांनालिकेरफलयुतांतु जातुकां पंचरत्नसमायुक्तां नवनीतकांस्यदोहसमन्वितां सुपदसवत्सलांम्
लां सप्तधान्यसमन्वितां फलपुष्पसमोपेतां छत्रोपानहसमन्वितां शुक्लपीतवस्त्रे विप्राय प्रतिपादयेद्धस्तीनरः हिरण्यरेताः श्रु
वःपुराणः सूक्ष्मः पिंगलः तस्मिन्नेवद्विः सुयुविप्राय पीयतामिति अनेनैव तु मंत्रेणाधेनोर्विनिप्रसीदितिं गृह्णमेध सह
स्रस्य फलमाप्नोत्यसंशयं कुलानां तु सहस्रं च स्वर्गं नयति तद्बुध इत्थं मेध सहस्रं तु फलमाप्नोति कुलसहस्रं स्वर्गं नय
नकामफलप्रदोलोकः वक्ष्यामितु: गुडधेनुमाप्यस्तुतांपुच्छं कृत्वा शुचिर्भूत्वा स्तुर्षणां मेध्यतां नरा
चतुर्भिः कर्पासी प्रासाचतुर्थांशेन वत्सकः गुडधेनुविधानेन सर्वं फलमाप्नोति सर्वं गुडधेनुवत्सं कृष्णवाजपेयगोस्तंधा
रहरं गुडाधेनुपूर्वं कर्तव्यांतु पार्श्वधान्येन वत्सयोज्ञेनात् स्वर्णाधिकांधान्यवत्सान्धाने स्तपस्तरस्य ग्रहसंज्ञेति वंध्यान्य
पयसा पायसावती कावंध्याकाचनेरकोपमा वत्सेतस्याः सतीमांतस्तत्वकं विद्याधमे हिरण्येनपयाशास्यलसांका
पेक्षां धेनुं पलेन वत्सं चपादेन गुडद्यवीन धेनुं गोपुत्रं तस्य सत्याः पुच्छे नियोजयेत् दुर्भांगलेवं च ध्रुवपात्रिस्त्वं चोमयो एपि
गर्भंवेदिविधिनासां तु नैवेद्यं पापसंभवेत् नाद्यस्यां तथा पयसा च गुडं लवणमेव च जीरकं च प्रविस्तोत्रैः पिर्यगेणुमवेद्दं धे

११३

सं-१२

इदम्पुस्तकं [illegible] पाठ्ये [illegible]र्म्मणः

दानपत्रः [illegible] 113

१२

प॰	प॰	प॰	पत्रपंक्तिः
९९ १	४	३२	ब्रह्माण्डदानविधिकथनम्
१० २	२	२१	ब्रह्माण्डदानप्रयोगकथनम्
११ २	२	२९	कल्पतरुदानविधिकथनम्
१२ २	७	२६	कल्पतरुदानप्रयोगकथनम्
१३ १	२	२५	गोसहस्रदानविधिकथनम्
१५ १	६	२३	गोसहस्रदानप्रयोगकथनम्
१६ १	८	२०	हिरण्यकामधेनुदानविधिकथनम्
१७ १	७	२०	हिरण्यकामधेनुदानप्रयोगकथनम्
१८ १	६	१०	हिरण्याश्वदानविधिकथनम्
१८ २	६	१५	हिरण्याश्वदानप्रयोगकथनम्
१९ १	१०	१८	हिरण्याश्वरथदानविधिकथनम्
२० १	७	१६	हिरण्याश्वरथदानप्रयोगकथनम्
२१ १	२	२८	हेमहस्तिरथदानविधिकथनम्
२१ २	१०		हेमहस्तिरथदानप्रयोगकथनम्
२२ २	४	१४	पंचलांगलदानविधिकथनम्

२ दानमयूखसूची

		पृ.	सं.	परपंक्तिः
२३	१	८	१८	पञ्चलांगलदानप्रयोगकथनम्
२४	१	४	२४	धरादान[illegible]विधिकथनम्
२५	१	८	१९	धरादानप्रयोगकथनम्
२६	१	४	२	विश्वचक्रदानविधिकथनम्
२७	२	३	२१	विश्वचक्रदानप्रयोगकथनम्
२८	२	३	९	कल्पलतादानविधिकथनम्
२९	१	९	११	कल्पलतादानप्रयोगकथनम्
३०	२	९	२५	सप्तसागरदानविधिकथनपूर्वकं सप्तसागरप्रयोगकथनम्
३१	१	३	१४	रत्नधेनुदानविधिकथनम्
३२	२	६	२२	रत्नधेनुदानप्रयोगकथनम्
३३	२	८	२२	महाभूतघटमहादानकथनपूर्वकं तत्प्रयोगकथनम्
३४	३	२	९ प्र	इति श्रीमीमांसकभट्टशंकरात्मजभट्टनीलकण्ठकृते दानमयूखे षोडशमहादानकथनम्

८८

प. प. प. परपंक्तिः

९२ २ १० ११ सुवर्णादि[illegible]दशमहादानमतामतभेदकथनपूर्वकं सुवर्णदानविधिकथनम्

९४ १ १० ९ शतमानदानविधिकथनम्

९४ २ ८ २ रजतदानविधिकथनम्

९४ २ ९ ८ अश्वदानकथनम्

९५ १ ६ १३ श्वेताश्वदानविधिकथनम्

९५ २ ८ ११ तिलदानविधिकथनम्

९६ १ ८ १८ तिलपात्रत्रिविधमितिकथनपूर्वकं कांस्यपात्रप्रयोगकथनम्

९७ २ ५ ८ तिलकुम्भदानविधिकथनम्

९७ २ १ ७ तिलकरकदानविधिकथनम्

९८ १ ६ ९ गजदानविधिकथनम्

९८ २ ५ ७ दासीदानविधिकथनम्

९९ १ १ ८ रथदानविधिकथनम्

९९ १ ८ ३ शिबिकादानविधिकथनम्

९९ १ १० १५ महीदानविधिकथनम्

० दानमयूखसूची

समाप्ता

दानमयूखसूची समाप्ता ॥ छं ॥

